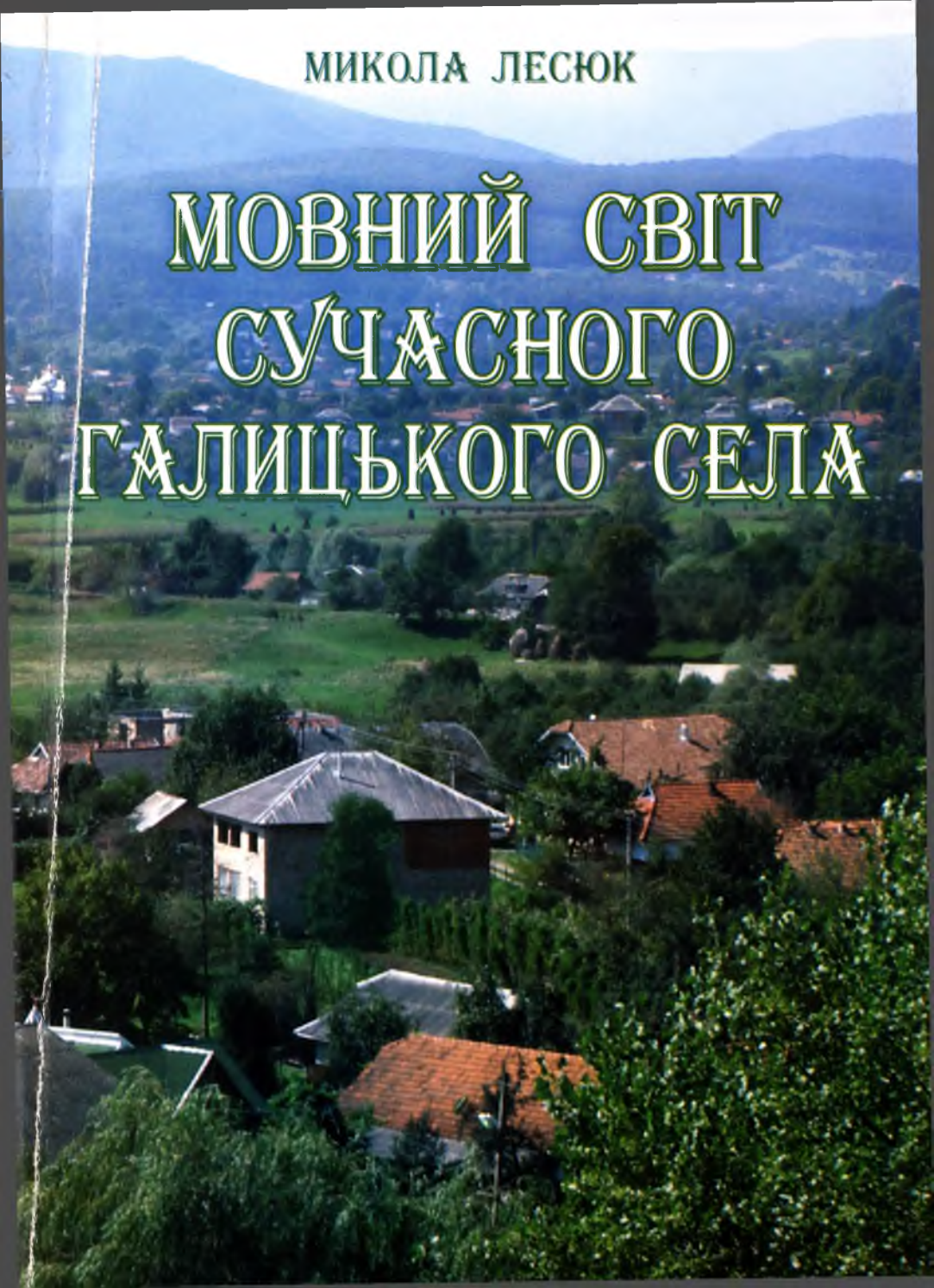

МИКОЛА ЛЕСЮК

МОВНИЙ СВІТ
СУЧАСНОГО
ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА

МИКОЛА ЛЕСЮК

*Світлій пам'яті незабутніх
Мами моєї **Варвари** і Тата
мого **Петра** – присвячую.*

МОВНИЙ СВІТ СУЧАСНОГО ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА

(Ковалівка Коломийського району)

НБ ПНУС

733021

Івано-Франківськ
Видавництво „Нова Зоря“
2008

ББК 81.411.1

Л-63

Лесюк Микола

Л-63 Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району).

Mykola Lesiuk

Language World of Modern Galychyna Village (Kovalivka, Kolomyja region).

Наукове видання – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 328 с.

ISBN 978-966-398-013-3

У цій книжці охарактеризована говірка села Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області, яка відбиває в собі риси гуцульського і покутського говорів. Зацікавлений читач може ознайомитися із лексикою мешканців села, що зібрана і представлена в словнику. Це лексеми, яких або немає в українській літературній мові, або які мають відмінні від літературних відповідників значення та звучання. Подані тут також фразеологізми, інші сталі словосполучення, які побутують у мовленні мешканців села, зроблений аналіз особових офіційних та неофіційних назв і хресних імен ковалівчан, репрезентоване в затранскрибованих текстах живе мовлення мешканців Ковалівки.

ББК 81.411.1

Друкується за постановою Ученої ради Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 30 січня 2008 року, протокол № 5.

Рецензенти:

Павло Гриценко, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України, завідувач відділу діалектології Інституту;

Михайло Бігусяк, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Катерина Джумачук, учителька Ковалівської ЗОШ I-III ступенів Коломийського району

ISBN 978-966-398-013-3

© Лесюк М., 2008

ЗМІСТ

КОВАЛІВКА – ШАХТАРСЬКИЙ ЦЕНТР	6
КОВАЛІВСЬКА ГОВІРКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ	
ПОКУТСЬКО-ГУЦУЛЬСЬКОГО	
МОВНОГО СУМІЖЖЯ	12
Система ковалівського вокалізму	18
Окремі фонетичні зміни в системі голосних	31
Система ковалівського консонантизму	33
<i>Шиплячі приголосні</i>	43
<i>Опозиція за дзвінкістю-глухістю</i>	49
Звукові зміни в мовному потоці	49
Асиміляція	49
Дисиміляція	53
Метатеза	55
Спунеризми (виверти)	56
Гіперизми	56
Дієреза	58
Синкопа	59
Афєреза	59
Апокопа	60
Протеза та епентеза	61
Окремі фонетичні зміни в системі приголосних. Наголос	62
Морфологічно-граматичні особливості ковалівської говірки	64
Синтаксичні відмінності	73
Лексичні особливості говірки	74
Росіїзми у мовленні ковалівчан	77
Іншомовна лексика в говірці	80
<i>Штучна паронімія (спотворення іншомовної лексики)</i>	81
Вплив української літературної мови на мовлення ковалівчан	82
ІЗ КОВАЛІВСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ	85
КОВАЛІВСЬКИЙ АНТРОПОНІМІКОН. ОФІЦІЙНІ ТА	
НЕОФІЦІЙНІ НАЗВИ ОСІБ	129
Прізвища ковалівчан	129
<i>Корінні прізвища:</i>	136
<i>Друга хвиля поселенців:</i>	137
<i>Третя хвиля поселенців:</i>	137

Хресні імена ковалівчан	138
Значення імен	140
Прізвиська ковалівчан	142
КОВАЛІВСЬКИЙ ТОПОНІМІКОН	152
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ,	
ЖАРТІВЛИВІ ВИСЛОВИ ТА АФОРИЗМИ	156
<i>Паремії, пов'язані з іменем Господа Бога</i>	156
<i>Запевнення, божіння</i>	160
<i>Паремії, пов'язані з церквою, священнослужителями,</i>	
<i>побожністю, святами</i>	160
<i>Присягання, не пов'язані з іменем Бога</i>	161
<i>Клятьба, прокльони</i>	162
<i>Інші паремії</i>	163
<i>Прозиванки</i>	188
<i>Жарти, оксюморони</i>	188
<i>Діалоги</i>	189
КОВАЛІВСЬКІ ПРИДИБАШКИ	190
<i>Пригоди, пов'язані з дітьми</i>	200
<i>Анекдоти</i>	202
ТЕКСТИ	206
“Йак нас в'івозіли”	207
Марія Павлівна Янушак	207
<i>Розтоптане дитинство</i>	207
Параска Петрівна Бабенко	220
<i>Дорога на Сибір</i>	222
<i>Похорони тата</i>	228
<i>Не"ма долі ў ріднім краї</i>	235
Спогади про сталінські „гулаги“	236
Настя Миколаївна Атаманюк	236
Євдокія Михайлівна Пашко	241
Михайло Степанович Пашко	255
Спогади дитинства	259
Юрій Петрович Лесюк (Юрко Дік'іў),	259
<i>Кол'орі дитинства</i>	259
<i>Про шкільні роки</i>	263
Катерина Петрівна Джумачук (Кате"ріна Дікова),	266
<i>Спогади про Тата і Маму</i>	266

<i>Про свого брата</i>	272
<i>Радощі дитинства</i>	275
Листи від Святого Николая	278
<i>Николі від Никола́йа</i>	278
<i>Павликови</i>	279
<i>Найкращі́й у світі бабу́сі Варва́рі</i>	280
<i>Дл'а найкращчих жіно́к</i>	280
<i>Николі Дж.</i>	280
<i>Дл'а ўсі́х/ хто йе" ў ці ха́ті</i>	281
<i>Дл'а мале́н'кої Та́ні</i>	281
<i>Андрі́кови</i>	282
<i>Дл'а студе́нткі Та́ні</i>	283
<i>Дл'а Андрі́йа-солдафо́на/ шо дру́гий рік нема́ до́ма</i>	283
<i>Дл'а молоді́чки Те"т'а́ні/ шо ма́йе му́жса Богда́на</i>	284
<i>Це дл'а то́го Богда́на/ шо йі́го жі́нка зве́сі Те"т'а́на</i>	284
<i>Дідови Николі</i>	285
<i>Фа́йні і мілі́ї жіно́ц'і Та́ні/</i>	285
<i>Че́мнії Дарі́нці</i>	286
<i>Че́мним ді́тим і ўну́кам</i>	286
<i>Мойім л'убим канаді́йцім</i>	287
<i>Дорогі́м мо́йм П...ам із Коло́мійі</i>	288
Різні спогади людей	289
<i>Никола Федорович Андрійчук,</i>	289
<i>Про післ'аво́йен'і ро́кі</i>	289
<i>Богдан Михайлович Пашко</i>	293
<i>Про во́йну ў Афга́ніста́ні</i>	293
<i>Василина Мосі́йчук</i>	297
<i>Про опе"ра́ці́ю</i>	297
<i>Іван Ковальчук (Рижий)</i>	
<i>Про Васи́л'і Че"рн'а́ўско́го</i>	299
<i>Іван Микола́йович Чукур (Івась Нико́ли Мисево́го),</i>	300
<i>Йак то бу́ло за сові́тію...</i>	300
<i>Василина Петро́вна Ковельська (Рошко́ва),</i>	304
<i>Про кова́ліўске вісі́л'і</i>	304
Давні колядки	312
Батя́рські співа́нки (коло́мійки)	316
ПІСЛЯСЛОВО	327

КОВАЛІВКА – ШАХТАРСЬКИЙ ЦЕНТР

*Ковалівка п'є-гуляї, Ковалівка курит,
Ковалівка шахти маї, нічим сі ни журут*

(З ковалівських коломиїок)

Ковалівка – це невелике мальовниче село, в якому, як свідчать списки виборців, проживає близько тисячі осіб дорослого населення. Колись Ковалівку вже називали навіть селищем міського типу, але офіційно цей статус їй не був затверджений. Село розташоване за півкілометра від Цісарської дороги – траси Коломия – Яблунів – Косів, за 14 км від Коломиї та за 5 км від селища Яблунів – колишнього районного центру Яблунівського району, до якого входила й Ковалівка. На початку 60-их років ХХ століття її приєднали до Коломиїського району, оскільки в Коломиї знаходилося управління ковалівськими шахтами.

Як зазначається в Історії міст і сіл (Івано-Франківська область), Ковалівку нібито заснував якийсь коваль, який з п'ятьма синами ще на початку ХVІІ ст. прибув сюди з Умані. Чи саме так воно було, сказати важко, але назву свою поселення має, без сумніву, саме від ковальської професії. Сумніву немає і в тому, що було засноване поселення на початку ХVІІ ст., бо в реєстрі загальної ревізії 1670 року серед поселень Коломиїського повіту згадується село Ковалівка, у якому було 8 хат. У першому поземельному перепису 1788 року Ковалівку схарактеризовано як невелике село, що входило до Яблунівської домінії. Проживало тоді в Ковалівці 152 особи, в селі було 20 господарств. На початку 80-их років ХІХ ст. тут проживало 392 особи, у 1881 році у селі було 26 коней, 64 воли, 100 овець, ба-

гато іншої свійської худоби¹. Тепер, до речі, немає ні волів, ні овець, майже немає коней.

У 1890 році промисловець С. Шепановський виявив у Ковалівці поклади бурого вугілля (до речі, дуже високої якості і калорійності), заснував чотири шахти глибиною 25–30 м. У 1891-1899 роках, як зазначається в „Історії“, середньорічний видобуток вугілля становив біля 7 тисяч тонн.

У 1885 році в селі була відкрита перша читальня, у 1895 році було вже дві читальні – одна від „Просвіти“, друга від москвофільського товариства імені М. Качковського. У 1907 році в селі відкрили однокласну школу, у 1933-35 роках селяни самотужки, своїми силами і на власні кошти збудували Народний дім; у селі проводилися часто різноманітні „фестини“, масові культурно-освітні заходи, функціонував чоловічий хор з унікальними голосами, який був відомий у цілій окрузі. У хорі співали український посол до польського сейму Юрій Чукур, закатований пізніше в енкаведистських застінках, брати Петро та Микола Чукури, потужний бас Юрій Веклюк, брати Василь і (пізніше) Петро Лесюки, Василь Чукур (Базь) та інші. Хористи переважно знали нотну грамоту і виконували акапельно різноманітні хорові твори та українські народні пісні. Пізніше був створений мішаний церковний хор, яким тривалий час керував Микола Чукур (Никола Мисів).

У селі продовжували видобуток вугілля, у 1940 році тут видали нагору 6,2 тисячі тонн вугілля, але під час німецької окупації шахти не працювали. З приходом „других совітів“ підземні роботи відновилися, і вже у 1944 році тут діяли три шахти. У 1945 році силами військових (штрафбату) до трьох шахт були прокладені дороги, вибруковані з річкового каменю. Одну з них після закриття шахти №3 люди, на жаль, на шкоду собі розібрали, використавши камінь на фундаменти будівель.

Завдяки вугільним шахтам у 1946-47 роках у селі була збудована теплова електростанція, яка забезпечувала електроенергією як самі шахти, так і населення. У той час електричне світло мали тільки Коломия і Ковалівка, яку вночі було видно з далеких карпатських верхів. Ковалівка перша на всю округу (мабуть, на всю Гуцульщину та

1 Див.: Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. – Київ, 1971. – С.297-298.

Покуття) уже в 1946 році мала колгосп „Ленінський шлях”, створений стараннями (за допомогою погроз і шантажу) тодішнього голови сільради Юрія Кравчука. Він знав, хто з односельців був зв'язаний з підпіллям, тому для людей були два „ленінські шляхи” – один у колгосп, тобто в новітнє голодне рабство, другий на Сибір. Пізніше серед білого дня він був розстріляний по дорозі до райцентру якось народним месником.

У 1949 році до села була прокладена залізниця, але після закриття шахт її, як і бруковану з каменя дорогу, розібрали і пустили на вітер колишні партфункціонери.

У 40-50-их роках на території колишньої сільської толоки було збудовано селище (як досі кажуть люди, „посьолок”) – кілька двоповерхових будинків і цілий ряд будинків одно- та двоквартирних, у яких поселялися приїжджі з різних куточків колишнього Союзу шахтарі та фахівці гірничої справи. Після закриття шахт частина з них виїхала, частина осіла і живе в селі досі; деякі із цих зайшлих людей і донині не оволоділи українською мовою. У 50-их роках був збудований сучасний шахтарський клуб з кінозалом, залом для танців та кількома кімнатами, середня школа, лікарня, дитячий садок, їдальня, адміністративне приміщення шахтоуправління тощо.

Завдяки шахтам люди з Ковалівки та навколишніх сіл мали роботу і сякий-такий заробіток, але праця в шахті була виснажливою, були надзвичайно важкі геологічні умови. Перенасичені водою м'які породи часто пливли і ламали кріплення в штреках та в лавах, створюючи завали. Вугілля, хоч і якісне, діставалося великою ціною, шахти стали нерентабельними, тому в кінці 60-их років їх закрили.

На базі шахтних приміщень після закриття шахт були відкриті металозавод, який спеціалізувався на виготовленні металевих сейфів і шаф, та кабельний цех, який виготовляє кабельну продукцію та електропроводи. Однак уже в часи незалежної України металозавод, на жаль, також закрили, і люди, які працювали на ньому, залишилися без роботи.

У селі тепер проживає 1150 осіб, у середній школі навчаються понад 200 учнів, у колишньому шахтарському клубі, в якому бурлило життя, тепер воно чомусь не бурлить, згасла гурткова робота, колишні асфальтні та бруковані дороги перетворилися на суцільні вибоїни, які нікого не хвилюють. Старші люди розповідають, що ко-

лись мешканці села під керівництвом війта збиралися на толоки, так звані „шґьрварки“, впорядковували дороги, засипали ями „шутром“ (гравієм), чистили стічні канапи („рінштоки“). На жаль, „недорозвинутий соціалізм“ за 50 років привчив людей, що це має зробити хтось, тому можна не займатися благоустроєм села, та й нема тепер кому організувати подібні „шґьрварки“.

У післявоєнні роки в Галичині ще не було своїх учительських кадрів, хоч у Коломиї і був відкритий учительський інститут. Тому, як і в інших школах, у Ковалівській школі працювали вчителі зі Східної України. Переважно це були толерантні і приємні люди, які навчали місцевих дітей розуму й української літературної мови. Запам'яталися вчителька початкових класів Емілія Іллівна Побережна (десь із Вінничини), учителька української мови та літератури Олександра Степанівна Журко та деякі інші, які прищеплювали учням любов до рідного слова, виховували в дітей високі людські і моральні якості. Були, правда, й такі, що ставилися до місцевих дітей зверхньо, насміхалися з місцевої говірки, переслідували за релігійні переконання, виловлювали похід хатами дітей-колядників і т. под. Звичайно, такою була система, яка і вчителям виламувала руки і заставляла боротися з релігією та місцевими традиціями, але дехто проявляв власну ініціативу, як наприклад, П.І. Туз, який був типовим представником системи, що зневажала все місцеве – говірку, звичаї, людей, був одним із тих, що гнули юні душі і вбивали в них догматичні „ленінські“ ідеї, які плодила безжалісна система. Звичайно, ніякі ні аси, ні тузи не могли підважити батьківської науки, яка була в багато раз сильніша, бо за нею була правда. А в ковалівських родинах, як і в родині автора цих рядків, учили шанувати рідну говірку, любити свій рідний край, свої традиції, звичаї та обряди, не лихословити, співати українських народних, стрілецьких та повстанських пісень, виховували шанобливе ставлення до старших і незнайомих, учили бути людиною серед людей. Офіційні цинічні, лицемірні запевнення більшовицьких ідеологів про „переваги“ радянського способу життя вщент розбивалися справжньою тодішньою дійсністю, коли людей виловлювали, як диких звірів, і за ніщо (як правило, за надуманими звинуваченнями) запроторювали до енкаведистських казематів, де ламали хребти, робили інвалідами або й закатовували до смерті, живими вкидали в криниці, чи висилали цілі родини

невинних людей, часто з маленькими грудними дітьми, до далеского і холодного Сибіру.

У цій книжці маємо намір проаналізувати говірку села Ковалівки. Корінні мешканці, особливо старші віком люди, зберегли рідну говірку, користуються нею в побуті і передають своїм дітям та онукам. Її не нехтують, не зневажають, нею не гордують, вона почувається в сільському соціумі, як і належить рідній мові, затребуваною і необхідною, важливим засобом спілкування і взаємовідносин людей. Добре, що тепер уже немає гоніння на місцеві говірки, як це було в минулі роки, коли кожна форма слова, яка не збігалася з літературною, викликала іронічні зауваження і кепкування. Місцева говірка, безумовно, зазнала значного впливу як літературної української, так і російської мови, якою в основному послуговувався керівний склад шахт, а також значна частина приїжджих шахтарів. Чимало російзмів залишилося в мовленні людей, що були репресовані і тривалий час проживали в російськомовному оточенні в Сибіру, в Заполяр'ї чи на Уралі. Велику шкоду мовленню селян робить сучасне телебачення, оскільки більшість програм на українських телеканалах транслюється російською мовою. Вважаємо за доцільне подати в книжці й невеликий словничок лексем, які відрізняються від літературних відповідників чи фонетичним оформленням (звучанням), чи семантикою (майже 1400 слів), збірку фразеологізмів та паремій (прислів'я, приказки, інші сталі сполуки), використовуваних у мовленні ковалівчан, з коментарями і тлумаченням значення, які записані в основному від матері автора цього матеріалу покійної Варвари Лесюк, проаналізувати антропонімікон мешканців села, причому подати як офіційні прізвища та імена дорослих людей, так і неофіційні особові назви, вуличні прізвиська місцевих людей. Читача зацікавить, на нашу думку, і розділ „Ковалівські придибашки“, написані місцевою говіркою, тобто різноманітні дотепи, жарти, анекдоти, описи курйозних сцен, які мали місце в житті і побуті ковалівчан. Ці сміховинки та вислови записані від Миколи Джумачука, Катерини Джумачук, Івана Ковальчука (Рижого), Андрія і Юрія Лесюків та інших односельчан.

Щоб відчутти смак і колорит говірки, вловити її фонетичні та граматичні особливості, необхідно зануритися в її стихію, відчутти живе мовлення місцевих людей. З цією метою подаємо автентичні тексти

мовлення мешканців села, деякі обрядові пісні, колядки та віршовані тексти, а також найпоширеніші парубоцькі коломийки-співанки.

І ще кілька слів про Ковалівку. На початку ми подали як епіграф коломийку *Ковалівка п'є-гуляї, Ковалівка курит, Ковалівка шахти маї, нічим сі ни журит*. Так співали, коли процвітали шахти, тоді ще могли співати про гроші: *Ковалівка п'є-гуляї, Ковалівка курит, Ковалівка гроші маї, нічим сі ни журит*. Коли ж „зав'їзали“ колгосп, люди не без сарказму співали: *Ковалівка п'є-гуляї, Ковалівка курит, Ковалівка колгосп маї, нічим сі ни журит*. Тепер, коли немає ні шахт, ні колгоспу, ні грошей, люди, іронізуючи, співають: *Ковалівка п'є-гуляї, Ковалівка курит, Ковалівка ніц ни маї і тим сі ни журит*. Але у Ковалівці мудрі люди. Вони і п'ють, і курять, і веселяться в міру; вони мужньо переносять також усякі негаразди, яких вистачає у повсякденному житті.

КОВАЛІВСЬКА ГОВІРКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОКУТСЬКО-ГУЦУЛЬСЬКОГО МОВНОГО СУМІЖЖЯ

Народні говори – це та джерельна база, якою живиться й живе літературна мова як інваріант загальнонаціональної мови народу, тому їх вивченню та збереженню необхідно постійно приділяти належну увагу. Як відзначає професор П. Гриценко, „Багатство лексики народних говорів, різноманітність мотивів номінації, збереження у словниковому складі народної мови одиниць, відмінних за генетичною й часовою співвіднесеністю, – усе це актуалізує дослідження складу, закономірностей системної організації, особливостей функціонування лексики говорів...“².

В офіційному мовленні кожен громадянин України повинен, звичайно, використовувати українську літературну мову, належно нею володіти, однак у неофіційній сфері не слід нехтувати можливістю користуватися місцевими говірками, які завжди зберігають живильну силу і зв'язок з рідним середовищем, довкіллям. Тому треба дбайливо вибірувати регіональну лексику, фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови, інші сталі сполуки, що дорогими перлами розсипані в народному мовленні. Адже діалектне мовлення, зокрема лексика, у багатьох випадках проливає світло на з'ясування багатьох проблем етнографії, фольклористики, літературознавства, вивчення історії та сучасного стану матеріальної й духовної культури народу³. Як відзначала відомий мовознавець-діалектолог, дослідниця гуцульського говору професор Ярослава Закревська, „Всестороннє і глибинне вивчення української мови в усіх її виявах є одним з першочергових завдань

2 Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – Київ: Наукова думка, 1990. – С.3.

3 Там само.

у час нашого духовного відродження... Особливої уваги заслуговує народно-розмовна мова – це невичерпне, вічно діюче джерело, з якого постійно надходить поповнення у літературну мову“⁴.

Однак ще не так давно уся система шкільної освіти була спрямована на нещадну боротьбу з діалектизмами, з місцевими говірками. Усе підпорядковувалося єзуїтській ідеологічній лінії комуністичної системи – витравити із свідомості людей усе національне, вирвати з душі корені, які пов’язують людину із своїм народом, з його історією і традиціями. Учителі, яких присилали зі східних теренів України (вихідців із галицьких сіл лише зрідка допускали до вищої школи, оскільки майже в кожного була „підмочена“ в радянському розумінні біографія – хтось був в УПА, хтось був пов’язаний з партизанським підпіллям, хтось був депортований – часто без причини – до Сибіру тощо), інколи піднімали дитину в школі на сміх, глузували з неї, коли вона замість літературної вживала рідну, всмоктану з молоком матері, місцеву форму слова чи виразу. У результаті – діти починали соромитися своєї говірки, цуратися її, замикалися в собі або переходили на мову, змішану з діалектних, літературних та ще й російських слів. Такий потрійний суржик, на жаль, можна почути й тепер, про що йтиметься далі.

Тепер уже немає потреби наголошувати на тому, наскільки важливо змінити таке ставлення людей до своєї історії, культури, своєї рідної мови і материнської говірки. Поки що в незалежній українській Державі віддається перевага чужій мові, яка ще панує в українському телеєфірі, на українській сцені, на приватних радіостанціях, поки що державну українську мову демонстративно ігнорують або в кращому випадку спотворюють у Верховній Раді України, в урядових кабінетах. Поки що нам намагаються „сусіди“ диктувати, якою мовою мають бути озвучені закордонні (бо своїх немає) художні й телефільми, але не за горами час, коли українську мову будуть поважати як повноцінну мову держави на всіх рівнях і в усіх сферах українського життя.

Як уже про це йшлося, західноукраїнські говори належать до найдавніших, найстаріших говорів української національної мови, і це підтверджується тим, що вони відбивають у своїй структурі

4 *Закревська Ярослава. Вічно живе джерело // Гуцульська школа. – 1994. – № 1. – С. 30.*

фонетичні та граматичні риси, які були властиві українській мові ще часів Київської Русі. Але сталося так, що саме східні, а не західні говори лягли в основу української літературної мови. Склалася парадоксальна ситуація, коли правильні, історично зумовлені форми опинилися поза нормою української літературної мови, а штучно створені, привнесені стали нормативними. Однак треба погодитися з тим, що саме східним варіантом літературної мови були написані геніальні твори Тараса Шевченка, саме ним послуговувалися українські письменники-класики Панас Мирний, Леся Українка, Михайло Коцюбинський та інші, доцільність його використання визнавав Іван Франко, жалкував, що не володіє ним, Василь Стефаник. У кінці XIX ст. в дискусії, яка була розгорнулася навколо питання про українську літературну мову, про те, який її варіант – західний чи східний – кращий, український вчений-мовознавець Агатангел Кримський підтримав позицію І. Франка, що такі справи найкраще вирішуються не теорією, а практикою, не „розправами“, тобто вченими працями, а написаними літературними творами; він слушно зауважив, що „те з наріч стане пануючим, яке зробить найбільше на ріднім полі, – яке видасть найкращі писання“⁵. Подібну думку висловив пізніше мовознавець Леонід Булаховський: „Який саме діалект ляже в основу літературної мови або почне перемагати в ній[,] вирішують причини культурно-політичного порядку“⁶. У нашому випадку, очевидно, не стільки завдяки культурно-політичній ситуації, скільки геніальним творам східноукраїнських письменників, насамперед Тараса Шевченка, саме наддніпрянський говір вийшов на рівень національної літературної мови України.

Разом з тим, і західним варіантом української літературної мови були написані високохудожні твори Івана Франка, Василя Стефаника, Юрія Федьковича, Марка Черемшини, Леся Мартовича, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого та інших західноукраїнських письменників. Тому глибоко помиляються ті, хто вважав чи вважає мову цих авторів діалектною. Той факт, що окремі фонетичні чи

5 *Кримський А.* Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові // А.Ю.Кримський. Твори в п'яти томах. – Т.3. Мовознавство. Фольклористика. – Київ, 1973. – С. 16.

6 *Булаховський Л.А.* Виникнення і розвиток літературних мов. // Л.А.Булаховський. Вибрані праці в п'яти томах. – Т.1. Загальне мовознавство. – Київ, 1975. – С. 334.

граматичні форми західноукраїнського варіанта української мови не збігаються з формами східними, які визнано нормативними, ще не говорить, що вони вузькорегіональні і не мають права на життя. На наш погляд, було б справедливо у майбутньому демократизувати нашу мову, засади нормативності і правопису, допустивши в ній уживання паралельно зі східноукраїнськими і західноукраїнських форм, тим паче, що вони здебільшого історично зумовлені, продовжують традицію наших пращурів, тобто є формами, які існували в давньо- чи староукраїнській мовах.

Ці зауваги стосуються і гуцульського та покутського говорів, специфічні риси яких зумовлені історично. Тут збережені такі архаїчні мовні явища, які втрачені іншими українськими діалектами і які дають можливість установити, якою була наша мова кілька сотень років тому⁷.

Разом з мовою на Гуцульщині й Покутті збереглися й стародавні звичаї та обряди, що можна пояснити як внутрішніми психологічними засадами місцевих етнографічних груп населення, так і екстралінгвальними (соціальними та культурно-політичними) причинами і передовсім – добре розвиненим почуттям своєї етнічної належності, національної самосвідомості й патріотизму.

Отже, західні говори, зокрема й гуцульський та покутський, – це питомі українські говори, важлива складова частина української загальнонаціональної мови; їхні фонетичні та граматичні риси – не якісь штучні, випадкові чи запозичені з інших мов явища, а насамперед власні українські форми, які в певний період розвитку нашої мови були нормативними і лише через історичні обставини – через те, що в основу літературної мови української нації лягли східні говори української мови, – перестали вважатися такими.

У цьому розділі маємо намір описати говірку одного із прикарпатських сіл, яке розташоване на межі Покуття й Гуцульщини, яке увібрало в себе і відображає риси обох цих говорів – гуцульського та покутського. Це, як уже відзначалося, село Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області.

7 *Лесюк Микола*. Історична зумовленість гуцульських діалектних форм // Гуцульщина: перспектива її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ, 1994. – С.108-110; *його ж*: Гуцульський діалект як складова української національної мови // Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів, 2001. – С.27-34.

Між дослідниками немає єдності щодо межі, яка відділяє гуцульський та покутський говори. Вона проходить, як схильна вважати більшість дослідників, за лінією Надвірна – Коломия (південніше) – Косів – Кути. Визначаючи межі Гуцульщини, Микола Домашевський вважає, що межа між Покуттям та Гуцульщиною пролягає північніше від Надвірної, поза Саджавкою, через Княздвір, південніше Коломій, східніше Мишина, Ковалівки, через Спас, східніше Трача, Рожнева⁸. Ця лінія відділяє гуцульський говір від покутського. Наводячи перелік населених пунктів, які належать до Гуцульщини, він включає до нього і Нижній та Верхній Вербіжі, Мишин, Ковалівку, Спас, Трач, Кривоброди, Рожнів, Химчин тощо⁹. Приблизно такі ж межі встановлює і Ярослава Закревська¹⁰, тобто за будь-якою версією Ковалівка належить до Гуцульщини. Однак у ковалівській говірці відсутні такі яскраві риси гуцульських говірок Верховинського та в основному західної частини Косівського районів, як:

1) пом'якшена вимова передньоязикових [д], [т], [н] перед голосними переднього ряду [е] та [и], що походить із давньоукраїнського [i]: *д'ит'іна*, *д'ен'*, *д'ес'десь'*, *т'ета*, *т'ихон'ко*, *т'е"ч'е'тече'*, *н'ен'а*, *н'е"ма'*;

2) послідовна м'якість шиплячих приголосних [ж'] [ч'] ш'] у будь-якій позиції в слові: *ч'ортови*, *первов'іч'не*, *ч'о'чого'*, *плач'*, *ч'орний*, *ч'істе*, *п'іч'*, *н'іч'*, *колáč'*, *пріп'іч'ок*, *добрáнич'*, *молод'еч'ок*, *ш'е'ще'*, *наш'а'наша'*, *све"ри'ок*, *Бож'а'Божа'*, *бж'оли* (у ковалівській говірці м'які шиплячі перед [о], [а] та в кінці складу чи слова стверділи, див. детальніше далі);

3) вимова [и] після твердих приголосних замість [і] на місці етимологічного [о]: *вин*, *пид*, *викно*, *пиш'оў*, *вид н'его*;

4) вимова сполучення [je] на початку слова чи складу на місці літературного [ja]: *й'ема'яма'*, *й'єблуко'яблуко'*, *с'м'й'їет'иси'сміятися'*, *й'егн'єи'ягня'*, *й'ек'як'*, *й'екій'який'*;

5) вимова колишнього зворотного займенника **se* (постфікса) як *си*. Очевидно, раніше постфікс *си* вимовлявся і в деяких се-

8 Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. – Т.1. – Друге доповнене видання. – Чикаго–Львів, 1995. – С.6-7 (карта Гуцульщини).

9 Там само. – С. 22

10 Закревська Я.В. Гуцульські говірки та їх місце на діалектологічній карті української мови // Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. – Київ: Наукова думка, 1991. – С.6.

лах Покуття, бо саме його послідовно вживає Василь Стефаник у своїх новелах.

Є ще деякі риси, які відрізняють ковалівську говірку від говірок Верховинщини та Косівщини і які будуть розглянуті далі. І хоча ці риси відсутні і в селах, ближчих до Косова (Уторопи, Яблунів, Шешори, Микитинці, Пістинь), все ж ми схильні вважати, що, належачи територіально до Гуцульщини як етнографічно-культурного обширу, Ковалівка лежить на межі між покутським та гуцульським говорами і в її говірці відображені в основному риси обох цих говорів.

Не треба вважати, що ковалівська говірка має специфічні риси, якими відрізняється від говірок інших сіл; мовлення ковалівчан таке ж, як і в мешканців сусідніх сіл Мишин, Спас Коломийського, Стопчатів, Уторопи та Яблунів Косівського районів. Щоправда, воно відрізняється від мовлення мешканців сусідніх сіл хіба тим, що більше засмічено російськими. Тут, як зазначалося, після Другої світової війни почали активно розробляти вугільні пласти, і на трьох чинних тоді шахтах працювало багато заїжджих людей різних національностей, серед яких було, звичайно, найбільше російськомовних громадян. Багато з них осіли і проживають тут донині. Хтось із них уже повністю перейшов на українську мову спілкування, для когось це виявилось непосильним завданням і розмовляє й донині по-російськи, хтось розмовляє суржилом із двох мов та ще й третьої місцевої говірки. Зазнало впливу й мовлення ковалівчан. Правда, тепер достатньо засмічене мовлення й інших прикарпатських сіл, оскільки російська мова в недалекому минулому глобально вивчалася й пропагувалася, крім того, у кожній родині є телебачення, радіо, більшість програм яких і тепер транслюються російською мовою.

Якщо ж узяти ковалівську говірку без слідів чужомовного впливу, то вона, як і говірки сусідніх сіл, має багато рис, спільних із рисами, характерними для цілого південно-західного наріччя. Розглянемо ці риси, спершу звернувшись до текстів, записаних фонетично і поданих далі у цій праці, які й відтворюють ці риси та спільне й відмінне з іншими говірками.

Найбільший інтерес являє собою фонологічно-фонетична система будь-якої говірки, зокрема й ковалівської: саме у фонетичному оформленні слів у різних колективах мовців найлегше можна по-

мітити різницю. Колись відомий український діалектолог Антін Залеський відзначав, що жоден зі структурних рівнів українських діалектів не привертав до себе такої уваги дослідників, як їх звуковий рівень. Українські говори саме з фонетичного погляду творять різноманітну й цікаву картину, яка є живою історією мови в її просторовій проекції, водночас – і свідченням того, що на час формування української національної мови найзначніші відмінності між діалектами були, власне, у фонетиці ¹¹.

СИСТЕМА КОВАЛІВСЬКОГО ВОКАЛІЗМУ

Отже, система голосних у ковалівській говірці не відрізняється від системи голосних фонем української літературної мови і складається із шести одиниць: /i/, /e/, /u/, /y/, /o/, /a/.

Відомо, що найпоширенішою фонемою в українській мові, її фонетичною ознакою є

фонема /i/

Ще колись Маркіян Шашкевич писав у „Проекті фонетичної пра-вописи“, що „Кожному славльанському наріччюґ питома йака-сь са-моголосна, котроюґ соголосні звязує – Русин влюбив-сья в голос і, а тейе іґе чистойе, остройе...“. Щодо українського **и**, то цей „голос“ є „трошички грубший за і, однакож не такий грубий, йак Московське **ы** або польське **у**“ ¹². У ковалівській говірці, як і в літературній мові, фонема /i/ представлена голосним переднього ряду високого підняття. Тут уживається [i] різного походження, але, незважаючи на походження, цей звук завжди пом'якшує попередній приголосний і всюди вимовляється однаково. З огляду на цей факт, у текстах, поданих у цій книжці, ми свідомо не всюди позначали м'якість попереднього приголосного перед [i]. Отже, в ковалівській говірці вживається фонема /i/, яка походить з **ѣ** (ятя), з етимологічного [o], етимологічного [e], з [e] (носового е), з [a], з давньоукраїнських [ы], [і], а також [i] вставне або, точніше, евфонічне. Найчастіше вживається [i], що походить з колишнього **ѣ** (ятя): *с'істи, б'іл'іти, б'іда, діти, б'ігати*,

11 Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. – К., 1973. – С.3.

12 Маркіян Шашкевич. До читателя // Писання Маркіяна Шашкевича. Видав Михайло Возняк у Львові, 1912. – С. 143–144.

д'ідо, с'в'ім, сп'івати, в'ірити, сов'іти, о'н'ікуватисі та інші. У багатьох випадках виступає [i], що походить з етимологічного [o]: *п'ід* (прийм. і 'горище'), *р'ік*, *в'ін*, *стол'іў*, *ріўнати*, *роб'ітник*, *др'ім*, *м'іє*, *в'ід*, *с'іл'*, *гол'іўка*, *дол'іў:є"*, *бор'ідка*, *дор'іж"ка* тощо. Рідше зустрічається [i], що походить з етимологічного [e]: *р'іч*, *п'іч*, *ос'ін'*, *кám'ін'*, *с'ім*, *с'іл'* (род.множини від *село*) тощо. Як наголошене, так і ненаголошене [i], що вживаються на місці давньоукраїнських ǃ (ятя), /o/ та /e/, у вимові не розрізняються.

Досить часто вживається звук [i] як фонетична реалізація праслов'янської фонемі /e/ у ненаголошеній позиції: *к'ігнути*, 'тягнути', *пáмн'ім'* 'пам'ять', *м'іс'іў'* 'місяць', *зйізати* 'зв'язати', *дікám* 'дякám' (дав. відм. множ. іменника дяк), *кіж"кій'* 'тяжкий', *роз"кізайут* 'розтягають', *кігарец* 'тягарець' (гирка), *мадір* 'мадяр', *дес'ім'* 'десять', *п'ідис'ім'* 'п'ятдесят' і под. В окремих випадках це можливе й під наголосом: *шч'іст'і* 'щастя'.

Праслов'янське носове [e] рефлексується в звукові [i] у ненаголошеному закінченні третьої особи множини дієслів другої дієвідміни: (вони) *ході* 'ходять', *носі* 'носять', *прóсі* 'просять', *рóbий* 'роблять', *л'убій* 'люблять', *вірі* 'вірять'. Як рефлекс [e] вживається [i] й у постфіксі-частці *сі* < *se – *запитáлас'і*, *стрітилис'і*, *зашипóталас'і*, *дивйіў'сі*. Ця форма є панівною в південно-західному наріччі української мови, уживається в багатьох говірках, крім деяких гуцульських та буковинських.

У багатьох випадках звук [i] може вживатися й на місці етимологічного (праслов'янського) [a], але в ненаголошеній позиції. Звук [i] тут уживається у позиції після шиплячих (*ш'інувати* 'шанувати', *р'уж'і* 'ружа', *сáдж'і* 'сажа', *кáш'і* 'каша', *нош'і* 'ноша'), інших м'яких приголосних (*л'ігати* 'лягати', *л'ул'іти* 'люляти', *в'івал'ітис'і* 'вивалитися', *вóл'і* 'воля', *калабáн'і* 'калабаня' (калюжа), *газдин'і* 'газдиня', *бур'і* 'буря', *веч"ер'і* 'вечера', *шўфл'і* 'шуфля' (лопата), *фасул'і* 'фасоля' (квасоля), *л'ікарн'і* 'лікарня', *п'ісл'і* 'після' (прислівник) та інші.

На місці [a] [i] виступає і після м'якого [ц'] (наприклад, у називному відмінку однини іменників жіночого роду), якщо це закінчення не наголошене: *вўлиці'і*, *лисіци'і*, *таблиці'і*, *те"лиці'і*, *терлиці'і*, *з'ірниці'і*, *к'ірниці'і*; сюди ж можна віднести приклади заміни [a] на [i] в ненаголошеній позиції після будь-якого м'якого приголосного у певних

граматичних формах: *зémл'ім, пе"ка́рн'ім, ві́шн'ім, че"ре́шн'ім* (ни *б'іс'і, нічо́ тим че"ре́шн'ім с'і ни ста́ни* 'не бійся, нічого тим черешням не станеться'), *хло́пц'ім* 'хлопцям', *ко́н'ім* 'коням', *зв'і́р'ім* 'звірям', *чужі́нц'ім* 'чужинцям', *ду́рн'ім* 'дурням' і под.

Виступає [i] в ненаголошеній позиції після подовженого або й недовженого приголосного (наприклад, у називному та родовому відмінках іменників середнього роду, у яких у літературній мові виступає [ʼa] (на місці давньоукраїнського [e]): *ко́р'ін'і* < *кореньє* 'коріння', *подв'і́р'і* < *подворьє* 'подвір'я', *похм'і́л'і* < *похмельє* 'похмілля', *волос'і* 'волосся', *нас'ін'і* 'насіння', *ришч'ін'і* 'хрещення', *з'і́л'і* 'зілля', *вугл'і* 'вугілля', *пов'і́тр'і* 'повітря', *с'і́мн'і* 'сім'я', *щ'і́ст'і* 'щастя' тощо.

Аналогічна фонетична ситуація, в якій уживається [i] на місці [a], виникає також у родовому відмінку однини іменників другої відміни м'якого варіанта (чоловічого та середнього роду), якщо це закінчення не наголошене: *хло́пц'і* 'хлопця', *м'і́с'іц'і* 'місяця', *пу́пц'і* 'пупця', *Гри́ц'і* 'Гриця', *Ве"ліко́дн'і* 'Великодня', *учі́те"л'і* 'учителя', *ведме́д'і* 'ведмеда', *ліка́р'і* 'лікаря', *ті́жн'і* 'тижня', *мо́р'і* 'моря', *по́л'і* 'поля', *со́нц'і* 'сонця', *се́рц'і* 'серця' та інші: *Абі-сте" дочіка́ли ше до дру́гого Ве"ліко́дн'і!*; *Ма́й ко́ліс два мо́рг'і по́л'і, а йат'і́зі́али ко́ло́сп тії забра́ли...*

До особливих, специфічних явищ, характерних ковалівській говірці, слід віднести реалізацію фонем /и/ в голосному звукові [i]. Такий звуковий має місце в ненаголошеній позиції після задньоязикових [г'], [к'], [х'] переважно в прикметниках чоловічого роду на місці так званого зредукованого [ы], що утворилося з напруженого [ъ]: *ма́ле"н'кі́, де"ле́кі́, ковалі́ўскі́, ті́хі́, те́н'гі́* 'грубий' і подібні. Аналогічна ситуація створюється в називному множини іменників чоловічого роду з кінцевим задньоязиковим, де також виступає ненаголошене [i]: *два мо́рг'і, ро́бітнікі́, ві́нікі́, го́ріхі́*. Звук [i] виступає також у ненаголошеній позиції на місці /и/ (давньоукраїнського [ы]) в родовому відмінку іменників першої відміни, у яких основа закінчується на задньоязиковий приголосний [к'] [г'], [х']: *Ковалі́ўк'і* 'Ковалівки', *ха́тк'і* 'хатки', *кі́цк'і* 'кички' (грудка глини), *ша́рг'і* 'негода', *му́рг'і* 'погань', *бл'і́х'і* 'бляхи', *стрі́х'і* 'стріхи', *му́х'і* 'мухи' і под.). Звуковий варіант [i], інколи [i^н] виступає також на місці колишніх сполучень *рь, рь* із слабкими зредукованими: *кі́рніці́, кі́ртіна́* або *кі"рніці́, кі"ртіна́*.

В окремих випадках, як і в літературній мові, фонема /i/ вживається на початку слова (*істин:о, Ів́ан, і́сторі́йа, і́мн'і́ 'ім'я*), однак це в основному запозичені слова. Може вживатися в говірці, як і в літературній мові, так зване евфонічне [i]: *розі́бра́ти, розі́гна́ти*. Однак звичнішим у таких фонетичних умовах у говірці є евфонічне [o] (*нідо мноу́, на́до мноу́*). Виступає [i] також у префіксі *по-* в дієслові *післа́ти*.

На відміну від літературної мови в говірці с. Ковалівки, як і в деяких інших покутських та гуцульських селах (крім сіл Верховинського та частини Косівського районів), голосний [i] уживається, причому як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції, у префіксі *ві-*, тобто відповідно до праслов'янського і давньоукраїнського „широкого“ [ы]: (**vynositi, *vychoditi – вно́сити, вхо́дити*): *в'і́ходи́ти, в'і́нести, в'і́носі́ти, в'і́брати, в'і́пити, в'і́їти, в'і́робі́їти, в'і́га́дувати, в'і́сади́ти, в'і́году́вати, в'і́сапати*: *В'і́зо́дувала-м пійте"ро д'імії́/ тий н'і ўдно́го не"ма́ коло ме́не"....*

Характерною рисою мовлення мешканців Ковалівки є вимова [i] в ненаголошеній позиції відповідно до літературного звукосполучення [ja]: *і́кос, і́кії́, і́кіс, і́кії́с – 'яко́сь, яки́й, яки́сь, яки́йсь'*. Це стосується лише наведених лексем, хоча подібна ситуація виникає і при вимові особового займенника *він* у родовому відмінку: *ї́йго́ ('його')*. Тут голосний [i] замінив ненаголошене /o/ (у давньоукраїнській мові – фонема /e/): *ї́его́ > ї́ого > ї́йго́*. Аналогічна ситуація, коли ненаголошене [e] в сполученні [je] змінюється на [ji], виникає у дієслівних формах: *пита́її, к'і́руї́ї, шука́її, зна́їїте", дос'і́га́їїмо*, літературні форми *питає, керує, шукає, знаєте, досягаємо*. В окремих випадках голосний [i] може вживатися й на місці ненаголошеного етимологічного [e]: *в'і́с'і́л'і́" < весельє 'весілля', со́н'і́чко 'сонечко'*.

Фонема /u/

У говірці ковалівчан реалізується в нелабіалізованім голо-снім передньо-середнього ряду, високо-середнього підняття [u], у наголошеній позиції у деяких мовців, можливо, дещо відкритішо-му, ніж у літературній мові: *ту́хо, си́ла, пійти, ну́з'ко, три* тощо. Вимовляється наголошений звук [u] також на місці давньоукраїнського /i/ на початку слова: *і́нчий 'інший', і́ндик 'індик', і́ний 'іній', і́скра 'іскра', і́гли 'голки, мн.'* Вимовляється звук [u], якщо він і ненаголо-

шений (*Ил'ко, игла, игольник*), однак під впливом орфографії у цих словах дедалі частіше звучить [i]. Так само вимовляється [и] на початку слова на місці колишнього приставного [i], що виник перед сонорним: *ирж'у* 'іржа'; [и] вимовляється також у префіксі *зо > зі > зи*: *зітти, н'ід'ити*, але *зіїду, н'ідіїду*, у прийменнику *ид* 'до' (*ид-тобі*). У ненаголошеній позиції також виступає [и] з легким наближенням до [e], тобто [и^e]: *йтрути^eти^e, розумни^eї, ни^eзэн'ко, ви^eсók'ий* і подібні, однак це наближення майже непомітне.

Закономірне, фонетичне [и] виступає на місці давньоукраїнського [i] після закономірного стверділого приголосного в цілому ряді відмінкових форм іменників: *землі, душі, на землі, на душі, на вулиці, ўк'ірниці, на молодіці, на коні, на полі, сїнови, Василєви, братови, радости, осени, на печі, соли, л'убови, крові, те"л'іти, пац'іти, іме"ни, мате"ри* („*матте"ри твоїї гарбуз!*“, – сваряться між собою ковалівчанки, подвоюючи для експресії приголосний [т]).

Якщо порівняти ковалівську вимову ненаголошених [e] та [и], то можна помітити сильне тяжіння [e] до [и], тоді, як [и] до[e] майже не наближається.

З історичного погляду сучасна фонема /и/ об'єднала в собі колишні (давньоукраїнські) чотири фонemi: /i/, /ы/, /ь/ та /ь/, у тому числі й так звані напружені [ъ], [ь].

Послідовно в досліджуваній говірці розвинувся звук [и] із зредукованих [ъ], [ь], що були у слабкій позиції, після сонорних плавних [р], [л]: *кръвавий – кривáвий, глътати – глитáти, блъха – блихá, дръва – дривá, льжьска – лїжска, бльшчати – блишч'іти(сі)* (можливий також варіант *бл'ишч'ітисі*) тощо. Зустрічаються тут і нерегулярні рефлекси. Так, важко пояснити голосний [o] в лексемі *слóзи, слозá* з твердим [л] перед ним. У літературній мові тут теж маємо [o], але перед ним вимовляється м'який [л'], що є закономірним явищем (приголосний зберіг етимологічну м'якість, а після м'якого приголосного в літературній мові не може вживатися ні [e], ні тим більше [и]). На місці [ь], що був у слабкій позиції, тут слід було очікувати [и] (*слиза*), на місці сильного [ь] – [e] (*слез*), як це засвідчено і в інших західних (наприклад, у бойківському) говорах. Так само непередбачені зміни сталися в лексемах *яблуко, яблінка*. Давньоукраїнські форми *яблѣко, яблѣнька* повинні були змінитися відповідно на *йáблико* та *йáблинка*. Власне така форма – *йáблинка* (а частіше *йѣблинка*, причому обидва

варіанти з подвійним наголосом) і виступає в центрі гуцульського говору – Верховинському районі. Проте в Ковалівці в цьому слові маємо м'який [л'] і закономірний у такому разі голосний [і] – *йáбл'інка*. Такі різні результати можна пояснити різною поведінкою, тобто різною вимовою сонорного [л]. Там, де він вимовлявся твердо, після нього залишився очікуваний [и], а там, де він був м'яким, він вимагав після себе [і], що й підтверджують приклади *блiшч'úтисі* та *йáблiнка*. У лексемі *йáблукo*, як і в літературній мові, на місці очікуваного [и] в Ковалівці вимовляють [у], хоч, наприклад, у багатьох селах Бойківщини уживається історична, закономірна форма *йáблiкo*¹³.

Аналогічна ситуація виникає і в прикметнику *глубóкiй*. У ковалівській говірці він має форму *гл'убóк'ій* і паралельну – *гл'ібóк'ій*. У різних говірках зустрічаються форми *гл'убóк'ій*, *гл'ібóк'ій*, *глубóкий*, *глубóкий*. Така сама строкатість форм спостерігається і в слов'янських мовах. Так, у російській мові є *глубь* і *глыбь*, у білоруській – *глыб*, у польській *głęb* і *głęboki* у чеській – *hloub*, *hluboku* або *hlyboku* і т.д. Пояснюється це тим, що і в праслов'янській мові були різні форми, тобто форми з різними голосними в корені: і **glybъ*, **glybokъ* і **glъbъ*, **glъbokъ*, і з носовим /Q/ у корені **glQbъ*, **glQbokъ*¹⁴.

Щодо сонорного [р], то в ковалівській говірці він може розвивати голосний елемент у подібних випадках не тільки після себе, а й перед собою, причому, це вже не [и], як в інших прикладах (див. вище), а скоріше [і] з деяким наближенням до [и]: *кi"рiицi*, *кi"рtицa*. Правда, у Ковалівці ніхто не вимовляє голосний перед [р] у слові *кривáвий* (*кирвáвий* чи *кервáвий*), як це зустрічається в деяких покутських говірках (пор. у Стефаніка: Здавалося..., що тота голова, що тепер буяла у *кервавім* світлі, та має впасти з пліч...¹⁵

Напружені [ь], [ь] послідовно, як і в літературній мові, перед наступним [ї] змінилися на [и]: *миї*, *биї*, *шійя*, *сiниї*, *жóбyтиї*, *крáйниї* і под. Однак на відміну від літературної мови цей голосний [и] уживається послідовно в усіх прикметникових закінченнях, незважаючи на те, яким тут був раніше приголосний – твердий чи м'який,

13 Див. *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-ох томах. – Т. 2. Київ: Наукова думка, 1984. – С.399.

14 Див.: *Етимологічний словник української мови: У 7-и томах.* – Т.1. – Київ, 1982. – С.523. (Далі – ЕСУМ).

15 *Стефанік Василь.* Повне зібрання творів у 3-х томах. – Т.1. Новели. – Київ, 1949. – С.15.

тобто тут пройшло ствердіння приголосного основи прикметника і голосний [i], як і мало статися, перейшов у [и]: *сіній, третій, великодній, крайній, дорожній, городній* тощо. У літературній мові ці прикметники мають закінченні голосний [i]: *синій, третій, великодній, крайній, дорожній, городній*. Твердий приголосний виступає в подібних словах і в інших відмінкових формах: *сіного, третого, крайного, великодного; сіному, третому, крайному* і т.д. У східних говорах української мови приголосний у подібних формах зберіг м'якість і тому історичний [и] мусив змінитися на [і] (*крайній, дорожній, третій, великодній*), як це сталося й зі звуком [e], що перейшов у [o] в словах типу *льону, льоду, цього, у нього* і под., оскільки не міг уживатися після м'якого приголосного. Тут маємо явище акомодатії, коли голосний пристосовується до попереднього м'якого приголосного.

Голосний [и^е] виступає також на місці колишнього напруженого [ь], тобто давньоукраїнського зредукованого [и] в родовому відмінку іменників колишньої відміни на ї-основ. У літературній мові тут розвинувся нефонетичний [e] (цілком можливо, що під впливом російської мови, в якій напружений [ь] під наголосом дав послідовно [e]): *гостей, костей, ночей, дверей, гусей* і т.д. У західних українських говорах, що підтверджується й ковалівською говіркою, тут розвинувся закономірний [и], який у мовленні деяких ковалівчан, можливо, під впливом літературної мови, вимовляється з наближенням до [e]. Місце наголосу в слові тут значення не має: *гости^еї, гроши^еї, кони^еї, л'уди^еї, очі^еї, двіри^еї, кури^еї*.

Дуже поширеними у досліджуваній говірці є звукові вияви [и], [и^е], що є рефлексами фонем /а/ різного походження – і того, що походить з праслов'янського (етимологічного) /а/, який у свою чергу походить з прайндоевропейських /ā/, /ō/, /ē/ і того, що походить з праслов'янського носового /e/. Отже, на місці етимологічного /а/ найчастіше виступає [и] з легким наближенням до [e] після шиплячих під наголосом: *ш'и^епка* 'шапка', *ч'и^ес* 'час', *ж'и^еба* 'жаба', *ле^еж'и^ети* 'лежати', *міш'и^ети* 'мішати', *крич'и^ети* 'кричати', *душ'и^е* 'душа', *ме^еж'и^е* 'межа', *ж'и^ел* 'жаль' і подібні. Такі самі рефлекси праслов'янського [а] маємо й після інших м'яких приголосних: *л'и^ечно* – 'лячно', *стр'іл'и^ети* – 'стріляти', *скл'и^енка* – 'склянка', *ріл'и^е* – 'рілля', *відгани^ети* – 'відганяти', *злаз'и^ети* – 'зла-

зити', докор'ієти – 'докоряти' біл'ієвий, 'білявий', л'ієж – 'ляж', заборон'ієти – 'забороняти', штур'ієти – 'кидати', ут'ієти – 'утяти', обіц'ієти – 'обіцяти', тул'ієти – 'туляти'. Це стосується також відмінкових закінчень іменників жіночого роду з м'яким кінцевим приголосним, у яких [и] стоїть під наголосом: вулиц'ім 'вулицям', к'ірниц'ім 'криницям', л'ікарн'ім 'лікарням, пекарн'ім 'пекарням'. Таке ж закінчення, якщо воно наголошене, мають і іменники чоловічого роду на м'який приголосний: лікар'ім 'лікарям', кухар'ім 'кухарям', бухурц'ім 'бахурцям', скрипач'ім 'скрипачам', брехач'ім 'брехачам', мнікуш'ім 'м'якушам', хрушч'ім 'хрущам', пн'ім 'пням', татус'ім 'татусям'.

Такий самий голосний виступає під наголосом в інших відмінкових формах іменників: ме^рц'і 'мерця', отц'і духо^ного 'отця', Васил'і 'Василя', ковал'і 'коваля', бахурц'і 'бахурця', скрипач'і 'скрипача', пн'і 'пня', дн'і 'дня', в'іс'іл'і 'весілля', в'ід:ан'і 'віддання', жит'і 'життя': – в'ід того дн'і/ йаг йшли-смо до Васил'і Никóлишиного на в'іс'іл'і/ не^ма жит'і ў хат'і...

До особливих випадків, очевидно, слід віднести заміну [а] на [и] після твердого приголосного у еднально-протиставному сполучнику та, який уживається в парі з еднальним сполучником й – та+ й. Цей комплекс усюди в текстах подаємо як одну лексему – тий, що виконує функцію еднального сполучника (літературне та й).

Ближчим до /и/, ніж до /е/, в Ковалівці є звуковий рефлекс давньоукраїнського /ǎ/, що походить з праслов'янського [ę] (носового [e]), хоча це часто залежить від мовлення індивіда, його артикуляції. У більшості мовців цей звук усе-таки ближчий до [и], але в когось він може вимовлятися відкритіше, бути ближчим до [e]. Однак це стосується тільки того звука, який перебуває в наголошеній позиції. Приголосний у цих випадках зберігає історичну м'якість, навіть якщо це шиплячий: мн'ієсо 'м'ясо', т'ієж^{ко} 'тяжко', уз'ієти 'узяти', пор'ієдок 'порядок', з'ієт' 'зять', тел'іє 'теля', порос'іє 'поросся', пац'іє 'паця', зач'ієти 'почати', лош'іє 'лоша' і под. Такий самий рефлекс мають дієслівні форми теперішнього часу в множині: сид'і 'сидять', фал'і 'хвалять', вал'і 'валять' пал'і 'палять', крас'і 'фарбують', гуркот'і 'гуркотять' та інші. У ненаголошених складах, де був праслов'янський носовий [ę], тут вимовляється, як про це вже йшлося, звук [і]: поч'ітók 'початок', пор'ідкувати 'порядкувати', памн'іт'

'пам'ять', *дес'ім* 'десять', *двац'ім* 'двадцять', *т'ігнути* 'тягнути' та інші. Перед усіма рефлексами колишнього носового /є/ приголосні, як видно з прикладів, зберігають свою історичну м'якість.

Фонема /а/

в ковалівській говірці вимовляється як голосний заднього ряду низького підняття, як і в літературній мові, у будь-якій позиції в слові після твердих приголосних: *бандажувати* 'замотувати бинтом, бинтувати', *банувати* 'сумувати', *вата*, *гарувати*, *газда*, *дарувати*, *загата*, *капці* 'вовняні шкарпетки', *лавка*, *ладувати* 'укладати щільно щось', *мама*, *наші*, *паркán*, *рабувати* 'грабувати', *рано*, *сад*, *самий*, *тата*, *файни*, *фасулі* 'квасоля', *хата*, *царина* та інші.

Можна зустріти голосний [а] і після м'яких приголосних, зокрема, після [л'] у словах іншомовного походження (*л'ада*, *кл'аса*, *л'ампа*, *ал'армово*, *кл'амбра* 'залізна скоба'), у деяких питомих словах (*л'апати*, *л'ал'ка*, *гул'ати*, *кл'амка*, *зал'амити* 'помітити, вивідати', *н'аўкати*, *пан'ага*, *д'ате^л*), в окремих випадках у якихось новозасвоєних лексемах після [н'], [д']: *н'ан'ка*, *н'аўка*, *д'ад'ко* (остання лексема зустрічається хіба що у мовленні молодих ковалівчан). Дуже рідко [а] трапляється після шиплячих, хіба що в іншомовних запозиченнях: *шафа*, *шал'ок*, *чáплі*, *чалáпати*. На відміну від гуцульських говірок Косівщини та Верховинщини, де після [j] відповідно до літературного [а] уживається [e^н] (*йе^нма* 'яма', *йе^нблуко* 'яблуко', *йе^нгні* 'ягня', *с'м'ййе^нтиси* 'сміятися'), у ковалівській говірці типовим є уживання [а]: *йама*, *йа́блуко*, *йагні*, *с'м'ййа́тис'і*, за винятком випадку, описаного вище, що стосується займенників *ікії*, *ікіїс*, *ікіс* та прислівника *ікóс*.

Уживається чисте [а] і на початку слова, тобто в неприкритих складах, але це стосується, звичайно, запозиченої лексики: *Андрій*, *Ана*, *арихметика*, *антрамент*, *акафіст*, *ал'армово*, *афини*, *аўто* тощо. У середині слова в іншомовних словах перед [а] вимовляється епентетичний [j], який ліквідує небажаний роззів між голосними: *мате^рійа́л'ні*, *офіці́йа́л'ні*, *йепа^{рх}'ійа́л'ні* і подібні. В інших фонетичних ситуаціях, у яких ще можлива фонема /а/ після м'яких приголосних у літературній мові, у говірці с. Ковалівки вона як голосний [а] не зустрічається, а реалізується в голосних звуках [и^е] та [і], що ми вже намагалися продемонструвати вище.

Фонема /e/

в говірці с. Ковалівки реалізується в голосному переднього ряду, середнього підняття [e]. Чітко і виразно цей звук, як і в літературній мові, вимовляється у середині слова під наголосом: *тета, села, столець, конець, третій, серп, нести, хрест, шестий*, а також після твердих приголосних у кінці слова, під наголосом: *ййце* 'яйце', *колице, тице* 'пивце', *буде* 'буде', *н'іде* 'ніде', *б'іме, марне, плече, ше* 'ще', *пусте*. В основному своєму інваріанті виступає ця фонема, як і в літературній мові, на початку слова у вигуку *ей*, під наголосом в ономатопеїчному дієслові *екати* та в іншомовних словах: *ера, епос, екскурс* тощо. Про надзвичайно сильну тенденцію у мовленні ковалівчан вимовляти [e] як [и] свідчить факт вимови навіть наголошеного [e] з наближенням до [и] в іншомовному слові *екстра*, яке є досить частотним у говірці. „*То екстра-кл'аса*“, – кажуть про щось дуже гарне, досконале.

Збережене історичне /e/ реалізується в своєму інваріантному звуковому вияві із закономірним стверділим приголосним перед ним і в тих випадках, коли в літературній мові перед ним приголосний зберіг м'якість, у результаті чого звук [e] зазнав лабіалізації (переходу в [o]): *лен* 'льон', *леду* 'льоду', *семий* 'сьомий', *тета* 'тьотя', *деготь* 'дъоготь', *сербати* 'сьорбати', *у него* 'у нього', *цего* 'цього'¹⁶. Не відбулася лабіалізація [e] в ковалівській говірці також і після шиплячих та йота: *шестий, учера, учерика, Николайевич, крайєва рада* і под.

У ненаголошеній позиції фонема /e/ в ковалівській говірці реалізується, як і в літературній мові, у звукові [и] з ледь помітним наближенням до [e]: *сило, вирба, мице, хлопце, бире, шима, вітер*,

16 М. Жовтобрюх пояснює випадки лабіалізації [e] після м'яких приголосних різноманітними аналогіями (мовляв, *сьомий*, бо *восьмий*, *льоду*, бо *льону*, хоч не пояснює, чому саме *льону*, а не *лену*, *цього*, *сього*, бо *його* та чомусь *нього*; в деяких інших словах наявність [o] на місці [e] пояснює іншомовними впливами (російським, білоруським), див.: *Історія української мови. Фонетика*. – Київ, 1979. – С. 271-272; *Історична граматики української мови*. – Київ, 1962. – С. 147-148. На нашу думку, пояснити це можна фонетичними причинами. У східних говорах, що лягли в основу української літературної мови, приголосний зберіг м'якість (можливо, під впливом російської мови), а після м'якого звук [e] за законом складового сингармонізму сучасної української літературної мови вживатися не може, тому й, акомодувавшись, перейшов у [o].

си^стра ('село, верба, хлопець, бере, немає, вітер, сестра') та інші: *каза́у ми^ні о́ти^сц*: *пий горі́ўку/ л'убі́ тїўку/ буди́ш фа́йний хлопи́ц* (коломийка). Інколи в таких ситуаціях важко визначити, який звук переважає: [и^с] чи [е^н].

Звуковий вияв [е^н] має фонема /е/ в ненаголошеній позиції в кінці слова: *со́нце^с, се́рце^с, дол'ітце^с, ко́нче^с, ніж^сче^с, ле́кше^с, б'і́ше^с, мо́ре^с, по́ле^с, баї́дуже^с, ўпо́лудне^с, на́те^с* ('на' у множині), *ў се́бе^с, ў ме́не^с* і под.

Так само звук [е] з наближенням до [и], але вже під наголосом після м'якого приголосного послідовно вимовляють у Ковалівці на місці історичного [е] в іменниках середнього роду, у яких відбулося фонетичне подовження попереднього м'якого приголосного завдяки наступному [j]. Ця риса характерна також наддністрянському (опільському) та окремим говіркам бойківського говорів: *в'іс'іл'е́^с* з давньоукраїнського *весельє*, *шит'е́^с* < *шитьє*, *знат'е́^с* (або *знак'е́^с*) < *знаньє*, *жит'е́^с* < *житьє*. Наприклад: „*їаґби знат'е́^с (знак'е́^с)/ шо ў кума пим'е́^с/ то би ї жінку ўз'и́^с“*. У ненаголошеній позиції тут вимовляється, як уже зазначалося, [і]: *з'іл'і́* 'зілля', *нас'ін'і́* 'насіння', *стр'іте^сн'і́* 'Стрітення' (реліг. свято), *з'іл'і́* 'гілля', *п'ір'і́* 'пір'я'.

Аналогічний звук ([е^н]) вимовляється під наголосом у деяких іншомовних словах, у яких не пройшло ствердіння м'якого [л']: *л'е́рва* (вульг.) 'шльондра', *л'е́цтий* 'останній, паскудний'.

Таким чином, у місцевій говірці фонема /е/ виступає в чотирьох звуковиявах: [е] [е^н] [и^с], [і]. З історичного погляду ці звуковияви відповідають етимологічному /е/ після твердого приголосного (*се́ла, пе́чи, на ме́не^с, се́мий, те́та*), цьому ж /е/ після м'яких приголосних (*шит'е́^с, знат'е́^с, нас'ін'і́, пірі́*), новоутвореному (секундарному) /е/, що утворилося на місці сильного /ь/ (*ден', пес, верх, швец', па́ле^сц, хло́пи^сц*), вставному /е/ (*зе^сме́л', се^ссте́р, корабе́л', віте^ср*).

Фонема /о/

реалізується різними звуковими виявами: [о], [о^с], [у], у залежно від місця наголосу та звукового оточення.

Голосний [о] вживається:

- на початку слова: *о́с'ми́* 'восьмий', *окрі́п, о́ко, Оле́на*;
- у середині слова після губних, задньоязикових та інших твердих приголосних: *горо́д, годи́на, коло́да, ко́са, хова́ти*,

хосѐн, Бог, по́ле, поўніти, во́л'ї, вода́, молоді́ц'ї, мо́ва, ф́о́са, ф́о́шкати, до́ро́га, жо́ўтиї, зо́лото, зогні́ти, лові́ти, нові́ї, роді́на, рот, со́рок, тогíд', тонкі́ї, чо́біт, чолові́к, шо́па, шос 'щось';

– у кінці слова після твердих приголосних під наголосом (*те"плó, молоко́, добро́, відрó, в'ікно́*) або в ненаголошеній позиції: *го́рло, вúхо, с'м'ішно, ф́а́йно* тощо;

– у середині слова після м'яких передньоязикових [д'], [г'] [дз'], [ц'], [л'], [с']: *л'óха, л'óпати(сі) 'бовтатися у воді', л'óл'а (пестл. 'сорочка'), л'óч.ик, л'óда, л'орне́та, ц'óмати, ус'ó, дз'об, ві́дз'обани́ї, дз'óпати, д'óккати, т'óпати, т'óккати.*

Як і в літературній мові, другий голосний [о] у повноголосних сполученнях [оро], [оло], як правило, зберігається: *до́ро́га, порóга, во́ро́на, хо́ро́ба, голова́, до́лото́*, але при закритті складу може переходити в [і]: *бор'і́дка, до́р'і́жка, гол'і́ўка, порі́г', дол'і́ц:є"* та ін. Переходить давньоукраїнська фонема /o/ в /i/ також і в інших новозакритих складах: *ст'і́л, к'і́н', с'і́к, б'і́к, стол'і́ў, на́р'і́д.*

У позиції перед наступним наголошеним [а] фонема /o/ на відміну від літературної мови, у якій відбулася гармонійна асиміляція [о-а], репрезентується своїм основним виявом: *ко́лач, бо́гач, солда́т, роса́, коса́* і подібні, тобто таке явище, як акання, в Ковалівці мовцям зовсім не знайоме, хоч воно присутнє в мовленні деяких зайшлих, у минулому (або й тепер) російськомовних мешканців села. Зберігається [о], звичайно, і в тих випадках, коли в наступному складі, на відміну від літературної мови, немає наголошеного [а]: *хол'і́ва, го́р'і́чий*, літературні форми *халя́ва, гаря́чий*.

Ширше, ніж у літературній мові, відображена гармонійна асиміляція ненаголошеного [о] до наступного наголошеного голосного [у], внаслідок чого звук [о] переходить у звук, середній між [о] та [у] або таки в чисте [у]: *го́д'у́їут, ко́ж'у́х, зо́р'у́дувати, го́л'у́б'ка, ро́з'у́мнії, по́б'у́ти, о́бр'у́ч, мо́т'у́зі, зо́з'у́л'ї, го́д'у́її, ко́л'у́чії, ко́ц'у́ба, му́р'у́г, бу́рс'у́к, ун'у́к, ку́шт'у́її, ку́г'у́т* тощо. Спостерігається наближення вимови [о] до [у] також у тих випадках, коли в наступному складі немає наголошеного [у]: *о́п'і́чок, до́бу́вати, о́б'і́с'ка́ти 'оглядати голову, знешкоджуючи паразитів', о́б'кач'і́ти, о́бк'і́рінитис'ї, о́бр'і́хтува́ти, о́бходи́ти, уб'у́вати 'взувати'.* Тут на артикуляцію голосного [о] впливає наступний губний, а в інфі-

нітиві *го^одувати* звуковий вияв [o^у] виникає, очевидно, за аналогією до *го^одуйі*, *го^одуйут*. Вимовляється з наближенням до [y] також [o] у лексемах *во^он'іти*, *во^он'ічий* 'воняти, смердіти', що можна пояснити хіба що впливом губного [в], внаслідок якого посилився ступінь лабіалізації голосного [o].

З історичного погляду сучасна фонема /o/ як у літературній мові, так і в досліджуваній говірці походить з давньоукраїнського /o/ (*слово*, *дорóга*), давньоукраїнського /e/ (< е та ь), яке після шиплячих перед наступним етимологічно твердим приголосними лабілізувалося в [o]: *бъчела* > *бджола*, *вечера* > *вечора*, *жълтыи* > *желтый* > *жобути*, з /e/ після м'якого [с'] в займеннику *ѣс'о* < *весе* < **vicho*, вставне /o/: *вогón'*, *свекор*, а також /o/, яке виникає з метою ліквідації нагромадження приголосних та полегшення вимови у словах типу *зогніти*, *зогрішити*, *надо мноў*, *підойміти* і подібних. У давньоукраїнській мові в наведених прикладах був зредукований /ъ/ у слабкій позиції, який занепав, тому голосний [o] треба трактувати як новий, назвемо його евфонічний звук.

Фонема /y/

Щодо фонемі /y/, то вона як під наголосом, так і в ненаголошеній позиції реалізується в лабілізованому звукові заднього ряду високого підняття. Так, голосний [y] вживається у середині слова після твердих приголосних (*дўмати*, *дўрно*, *туз*, *тугий*, *сумній*, *сушити*, *чўдо*, *одну*, *нўжда*, *лупити*, *мўчити*, *мукá*, *рукá*, *рўжі*), у середині та в кінці слова після м'яких приголосних (*л'убїу*, *н'ухати*, *ко'ц'уба*, *пац'ук*, *г'їн'ук*, *д'угати*, *жд'ухати*, *т'ут'ун*, *на долон'у*), під наголосом у кінці слова: *гре'бу*, *пасу*, *ве'дў*, *на гору*, *тр'ісу*, *нагну*, *ану* та інші. В усіх наведених випадках голосний [y] вимовляється чисто, хоча в позиції після губного перед голосним [a] він у деяких мовців наближається до [y^о]: *бу'гаї*, *бу'ра́к*, *бу'ката* 'кусень чогось', *му'да́к* (*лайл.*), а також *бу'д'їк* 'будяк'. Тут вирішальну роль відіграє наголошений [a], який впливає на [y], наближаючи його до себе, у результаті чого утворюється [y^о]. У лексемі *бу'д'їк* 'будяк', правда, первісним звуком був таки [o]¹⁷.

Наголошений голосний [у] звучить також на початку слова: *у́кати*, *у́пр'іж*, *у́см'іх*, *у́тиск*, *у́р'ід* 'уряд', *у́рл'оп* 'відпустка' хоч у більшості випадків тут виникає протетичний [в] (*ву́лиці*, *вус*, *ву́гол*, *ву́гол*).

З історичного погляду в досліджуваній говірці, як і в літературній мові, голосний [у] є рефлексом праслов'янської та давньоукраїнської фонем /у/ (*ву́хо*, *дружі́ти*, *купи́ти*), праслов'янської носової фонемі [Q] (*рука́*, *зуб*, *дуб*, *ду́ти*, *пут'*) та давньоукраїнського [о] *бідувати*, *коштувати*, *хитрувати* тощо (< бѣдовати, коштовати, хитровати).

На початку слова перед приголосним [у], якщо це слово стоїть після слова на голосний, змінюється в [ў]: *ўбо́гій*, *ўбра́ти*, *ўдр'іти*, *ўвиха́тис'і*, *ўме́рти*, *ўде́рти*, *ўте́рти*, *ўтр'о́х*, *ўз'іти*, *ўте"чі*, *ўс'о*, *ўши́ти*, *ўдо́ліну*, *ўне́сті*, *ўводні́о*, *ўле"тіти*, *ўгору́*. Нескладовий [ў] засвідчений також після голосного в середині слова (*поў́ний*, *шоўк*, *воўк*, *даўно́*, *доўго́*), після голосного в кінці слова (*писа́ў*, *каза́ў*, *дава́ў*, *зна́ў*, *ста́ў*, *ле"ті́ў*, *ду́маў*, *до́вгоў доро́гоў*, *під зе"мле́ў*, *гірко́ў со́леў*, *смачно́ў каше́ў*, *нашо́ў родино́ў* тощо).

Окремі фонетичні зміни в системі голосних

У системі голосних зустрічаються й нерегулярні явища, що не мають історичного пояснення, напр., [и] на місці колишнього ґ (ятя) у словах *ви́дро*, *д'у́рка*, хоч у подібному слові *ді́жка* відхилення немає. Щодо першого слова, то можна думати, що тут все-таки діє гуцульська тенденція, згідно з якою після твердих губних [і], що походить з [о], вимовляється як [и^в], пор. *ви"и*, *пи"д*, *ви"кио́*, *ви"у́торок* тощо. Піддався такому впливу, як видно, й [і], що мав бути в слові *ві́дро*, тобто [і] < /ґ/. Щодо лексеми *д'у́рка*, то тут голосний кореня в ковалівській говірці може змінюватися: *д'у́рка*, але *д'і́ра*, *д'і́равити*, *д'і́равіи*. У селах, ближчих до Косова, попередній приголосний [д] вимовляється твердо – *ди́рка*, у літературній мові *ди́рка*, у російській *ды́рка*, у білоруській – *дзі́ра* і *дзіо́ра*, у польській – *dziura*. Така строкатість форм пояснюється тим, що ці лексеми утворювалися від різних праслов'янських коренів – **dēr-* і **dir-*, тому і *ди́рка*, і *ды́рка* тут закономірні¹⁸, хоч із цих коренів не виводиться кореневе [ц] в польській та білоруській мовах. До нерегулярних змін слід

віднести також [и^е] замість літературного [а] в прислівнику *ди^ел^о* 'далеко'. Можна вважати, що в цій лексемі відбулася гармонійна асиміляція між голосними, внаслідок якої наголошений [е] вплинув на [а] в попередньому складі і змінив його на подібний до себе звук. Протилежне явище має місце в лексемі *гарбата*, в якій [е] під впливом наголошеного [а] в наступному складі змінився на [а]. Таке ж пояснення можна дати зміні [о] на [а] в лексемі *прашчай* 'прощай, наказ. спосіб' (*Йіхаў стр'л^ец на в'ійнон'ку, прашч^аў свойў д'івчинон'ку: прашч^ай, мил^ен'ка, чорнобрив^ен'ка, йа їду ў чуж^уйу сторонон'ку* – укр. нар. пісня). В інфінітиві з цим же коренем також маємо [а], хоч далі йде склад з наголошеним [и^е] (*нопрашч'ітис'і*). Очевидно, голосний [а] тут вимовляється за аналогією до *прашчай, прашч^аў*. Можливо, що відіграла якусь роль у цьому й літературна форма *попроц^атися*, де [о] стоїть перед наголошеним [а]. Подібні процеси, очевидно, відбулися в лексемі *зе^лізо* (варіант *же^лізо* 'залізо'), де наголошений [і] вплинув на попереднє [а]. Зворотний процес зафіксований у лексемі *преб^аба*, де перед складом з наголошеним [а] відбулася зміна [а] на [е]. Це сталося, очевидно, за асоціацією до лексем із префіксом *пре-*: *великий* – *пре^ве^лікий*, *старий* – *пре^старий*, *баба* – *пре^баба* тощо. Спостережено незвичне чергування для української мови голосних [о] // [у] в лексемі *вои*, множина *в^уши*, прикметник *в^уши^вий*. Голосний [о] тут закономірний, оскільки утворився на місці праслов'янського /ъ/, але для виникнення [у] підстав не було. Немає фонетичних причин для зміни [а] на [е] чи [е^и] в лексемах *жерт* 'жарт', *же^ртв^ати* 'жартувати', але саме з такими звуками вимовляються ці слова в Ковалівці. Щодо зміни [о] на [а] в слові *пагон*, *паго^ни* 'погон', то це можна пояснити впливом російської вимови. Оскільки це слово ввійшло на Прикарпаття разом із червоною російськомовною армadoю, в якій це слово й вимовляється як *паг^он*, воно так і засвоїлося в мовленні місцевих людей. Складніше пояснити зміну [а] на [и^е] в прислівнику *з^ари^ез^ь* 'зараз'. Очевидно, тут відбулася редукція, синкопа ненаголошеного [а], як це відбувається в другій особі множини теперішнього часу в дієслові *хочете* – *х^очте* (*й^ак соб'і х^очте/так роб'іт*), як відбувається випадіння [о] в особових займенниках *вона, воно, вони* – *ўна, ўно, ўни* тощо. Правда, редукція тут пройшла лише часткова. Є ще й інші приклади різноманітних усічень, що буде розглянуто далі.

Наведені специфічні звуковияви голосних фонем у ковалівському мовленні, як і в інших західноукраїнських говірках, у більшості випадків не змінюють семантики слова, вони тільки модифікують звукову сторону цих загальноновживаних чи діалектних лексичних одиниць.

СИСТЕМА КОВАЛІВСЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ

Система приголосних говірки села Ковалівка включає 35 фонем, і з них 22 твердих (/б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /дз/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /дж/, /г/, /к/, /х/, /г/) і 13 м'яких (/д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /дз'/, /л'/, /н'/, /р'/, /ж'/, /ч'/, /ш'/).

Губні приголосні фонemi [б], [п], [в], [м], [ф] в ковалівській говірці, як і в літературній мові, мають фонологічну самостійність, бо чітко протиставляються як одна одній, так і іншим приголосним фонемам: *біти* – *віти* – *міти* – *ніти* – *фара* – *пара* – *мара* – *вар* – *бар* – *риб* – *риф* – *рип* – *рив* – *рим* – *риж* 'рис' – *рик* – *риз* і под. У цілому ряді позицій вони вимовляються твердо, зокрема:

– перед голосним переднього ряду [є], [є^н] та голосними передньо-середнього ряду [и], [и^н]: *без* 'бузок', *беўка* 'рідка страва, юшка', *беўхати*, *ве́ремні* 'погода', *ве́ришк* 'вірш', *верх*, *меішати* 'туфлі', *ме́лник*, *пе́кар*', *пе́нц* 'їя', *пе́ришк*, *фе́ртик* 'кінець', *Фед* 'ір', *Пе^нтро́*, *пе^нре^нбіти*, *ме^нж* 'і' 'межа', *ме^нртве́ц*, *ве^нсна́*, *робіти*, *нісок* 'лице, рот', *мітисі*, *ти^нска́ти* 'пащекуватий', *фіцкати* 'викидати задні ноги', *Микіта*;

– перед голосними заднього ряду [а], [о], [у]: *ба́витисі* 'десь довго затримуватися', *Пара́ска*, *вака́ц* 'її' 'канікули', *ма́ма*, *молоді́*, *фасува́ти* 'щось виділяти за нормою', *ну́цар* – 'прислужник', *мо́цни* 'міцний', *бу́тлі* 'скляна банка', *фу́стка* 'хустка', *фа́йни* 'гарний', *во́йна* 'війна';

– перед будь-яким приголосним: *бра́т*, *бл* 'і́ха' 'бляха', *пр* 'і́сти' 'прясти', *фронт* 'війна', *ба́мкати*. Губний приголосний [в] у позиції перед приголосним переходить в [ў]: *ўбра́н* 'і', *ўбіти*, *ўто́пити*, *ўздріти*, *ўгати́ти*. Так само він змінюється на [ў] перед [ї] *ўйіза́ти* 'в'язати', *ўйаўйі́ти* 'уявляти', *ўйізді́ти* 'в'їздити', *ўйіну́ти* 'в'янути', *зіўйі́ти* 'зів'яти' і под.;

– у кінці слова: *хлоп*, *зуб*, *сн* 'ін', *дам*, *сам*, *штраф*, *торф*. Губний [в] у кінці та в середині слова після голосного також ви-

мовляється, як [ÿ]: *запитáÿ, хатíÿ, головóÿ, тáтіÿ, по́ўні, сп'íÿ, пра́ўда*.

Перед голосним переднього ряду [i] губні приголосні, звичайно, як і в літературній мові, пом'якшуються: *в'íte"р, в'іс'іл'і"е* 'весілля', *б'іліше"* 'більше', *б'іліти, під 'горище', н'інчити* 'курити', *м'іс'іц'* 'місяць', *м'іну́та, ф'іра* 'підвода', *ф'іра́нок* 'фіранка'. Як і в українській літературній мові, у ковалівській говірці губні приголосні за твердістю-м'якістю не протиставляються, оскільки пом'якшені [б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], які виступають перед [i], не мають статусу фонем, а є лише комбінаторними варіантами фонем /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/.

Праслов'янські звукосполучення губного з [j] у ковалівській говірці, на відміну від літературної мови, в основному збережені, тобто [j] у м'який [л'] не переходить. Це стосується дієслівних форм: (я) *ло́віу* 'ловлю', *ло́міу, л'убіу, то́піу, тра́фіу*, (вони) *ло́вії* 'ловлять', *ло́мії, л'убії, то́пії, тра́фії*. Зберігається [j], на відміну від наддністрянських говірок, і в лексемі *здорóвії* (*здорóвіїчко*), однак в інших випадках, як і в літературній мові, з'являється епентетичний [л']: *зе"мл'і, кúпл'і* 'широкий ремінь', *ка́пл'і* 'капля'. Після губного [м] приголосний [j] внаслідок прогресивної асиміляції за носовим резонатором переходить у [н']. Це явище засвідчено в західнослов'янських мовах (чеська, словацька, а також у розмовній польській), охоплює гуцульський, покутський та інші західноукраїнські говори: *мн'ісо* 'м'ясо', *мн'ікії* 'м'який', *па́мн'іт'* 'пам'ять', *мні < мн'а < *тіє* 'мене'.

Передньоязикові тверді приголосні /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /дз/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/ /дж/ в говірці с. Ковалівка також, як і в літературній мові, чітко протиставляються між собою та іншим приголосним: *дам – там – сам – нам – рам – вам – гам; зим – дим – тим – ним – цим – рим – ким – чим; рак – раб – раз – ран – рам; жи́ти – ши́ти – ми́ти – бі́ти – ві́ти; чума́ – шу́ма – ту́ма – ду́ма – су́ма – кума́; шу́ра* 'господарська будівля' – *жура́ – джу́ра – ру́ра* 'труба'; *мама – йа́ма – ра́ма – да́ма – сама́ – та́ма* 'перешкода'; *во́джу – во́жу – си́джу – сичу́ – ка́джу – ка́жу – тве"рджу́ – тве"рдú, си́джу – с'іду* та інші. Протиставляються одна одній та іншим приголосним задньоязикові /г/, /к/, /х/ і фарингальний /г/: *га́ма – ха́ма; та́ва – ка́ва – па́ва – ла́ва; ги́ну – кі́ну – лі́ну – си́ну – ри́ну – ти́ну; ка́ўка* 'птаха' – *ха́ўка* 'рот' – *ла́ўка; тау́* 'род.мн. від *тава*' – *гау́* 'вигук' – *дау́ – мау́ – пау́; гра́ти*

– *грáти* – *прáти* – *брáти* – *дрáти*; *гн'ít* – *тн'ít*; *гўл'í* – *зўл'í* – *кўл'í*
– *дўл'í* – *л'ўл'í*, *дуг* ‘род. мн. *дуга*’ – *д'уг* ‘різкий запах’ тощо¹⁹.

Передньоязикові /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /дз/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/ конрелюють між собою за твердістю-м'якістю. Оглянемо опозиційні звуковияви цих фонем.

Опозиція /д/ – /д'/

Прикладів, у яких слово розрізнялося б тільки твердою-м'якою фонемами /д/ – /д'/, небагато, можливо, лише *дик* ‘дикий кабан’ – *д'ук* ‘дяк’, *дуг* ‘род. мн. від *дуга*’ – *д'уг* ‘різкий запах’, *гади* ‘мн. від гад’ – *гад'у* ‘збірн. ім. *гаддя*’, *д'охнути* ‘кольнути, вколоти в серце’ – *дóхнути*, але ці фонемі проявляються в основних своїх (твердому і м'якому) виявах у багатьох інших фонетичних ситуаціях. Зокрема, тверда фонема /д/ може уживатися на початку та в середині слова перед усіма голосними, крім [i] та [и^е] < [ε]: *дам*, *дес'ít*, *діво*, *дон'ка*, *дўмка*, *дарўнок*, *ходáк*, *дўмати*, *задобрítи*, *здогонítи*; у кінці слова: *під* ‘горище’, *мід*, *суд*, *на́рід*; перед різними приголосними: *ходи д-ба́бі*, *дба́ти*, *д-ха́ті*, *двéчero*, *дв'ір*, *два*, *д-мін'í*, *Дми́тро*, *дра́пати*, *дри́т*, *п'ідле"тíти*, *с'ідла́ти*, *д-нему*, *дми́на*, *ві́дко*, *в'ідколі*, *в'ідтогді*, *відпочи́у*, *в'ідси́д'іу*, *в'ідци́ка* ‘звідси’, *в'ідч'ітне* тощо.

М'яка фонема /д'/ виступає перед голосним переднього ряду [i] різного походження: *д'íти*, *д'іўчина*, *под'ítисі*, *від'íти*, *злód'і*, *д'ічóк*, *д'ік'іў син*, *д'іковáт* ‘дякувати’; перед [и^е], що походить від праслов'янського [ε]: *д'ук*, *д'ікувати*, *ўд'ічний*; перед [и^е], що походить від праслов'янського [а] у лексемі *бу"д'ік*²⁰; у небагатьох випадках перед [у]: *д'ўгати*, *д'уг*, *д'ўд'а* ‘холод’, а також у деяких іншомовних словах: *д'ўбе"л*, *д'ўжина*, *д'ўм*; перед [о] в лексемах *д'óхнути*, *д'óхкати* ‘шпиляти’ (до речі, у лексемі *дьоготь*, на відміну від літературної мови, у говірці вимовляється закономірне [ε] з попереднім стверділим [д] – *дéгот*); в окремих випадках у новозасвоєних словах перед [а], про що вже йшлося вище (*д'áд'ко*, *д'ўд'а*, *д'áте"л*²¹).

19 Пор. у літературній мові: *Сучасна українська літературна мова*. Вступ. Фонетика. – Київ, 1969. – С.238.

20 У лексемі *бу"д'ік* ‘будяк’, праслов'янська форма **bodak*, причина пом'якшення приголосного [д] не зрозуміла.

21 У лексемі *д'áте"л* фонема [а] походить з праслов'янського [ε], однак із незрозумілих причин у ковалівській говірці не перейшла в [и^е], а збігається в звучанні з літературним [а].

В окремих мовців м'яка фонема /д'/ може реалізуватися в задньоязиковому м'якому [г']: *г'іти*, *г'іўчина*, *віг'іти*, *злог'ії*, *г'іковат'*, *г'ік*, *г'ікувати*, *г'обхати*. Аналогічну задньоязикову артикуляцію може мати й м'яка фонема [т'], яка у мовленні окремих індивідів переходить у [к'] (*ск'іна*, *к'істо*, *к'іжскії* тощо). Як відзначають дослідники українських діалектів²², перехід м'яких передньоязикових [д'], [т'] у задньоязикові [г'], [к'] характерний багатьом говіркам південно-західного наріччя. На нашу думку, вимова форм типу *скіна* 'стіна', *жик'е* 'життя', *сміке* 'сміття', *к'істо* 'тісто', *к'іжскії* 'тяжкий', *г'іўка* 'дівка', *г'іти* 'діти') послідовного і всеохопного поширення в гуцульсько-покутських селах не має, тобто має диференційований і локальний характер. У ковалівській говірці така вимова зафіксована хіба що в окремих випадках, часто зумовлена недбайливим ставленням людини до свого мовлення, поспішною артикуляцією звуків; інколи це явище спостережено і в мовленні високоосвічених людей з інших місцевостей: *буг' ласка* 'будь ласка', *г'ар'а* 'дядя', *двацік* 'двадцять', *Наск'а* 'Настя', *к'ок'а* 'тьотя' і под. У Ковалівці є навіть прізвисько *к'ок'акак'атекатас* 'кьокаякагекагас', що розшифровується „тьотя Катя, де Тарас“, причому вимовляв це хлопець не місцевий, а з приїжджої зі Східної України родини.

Опозиція /т/ – /т'/

Передньоязиковий твердий [т] вживається в різних позиціях, перед різними голосними, зокрема перед голосними [и], [и^с], [е], [у], [о], [а] на початку слова (*ти*, *тіхо*, *тема*, *те^л'і*, *тамо*, *тут*, *тар'іл'*); у середині слова (*ўступітис'і*, *літе^нпло*, *отара*, *маїсте^р*, *ўтотіти*); у кінці слова (*млот*, *п'іст*, *сват*, *апарат*).

Твердий приголосний [т] може вживатися перед деякими приголосними: *тв'ії*, *третії*, *трактор*, *св'ітло*, *каламутній*, *тм'ін* 'тмин', *плітка*, *заткати*, *натхнути*, *тхорá*, *тх'ір*, *дітчиї*, *натчемо* тощо. У літературній мові можливе й сполучення *ти* у прислівнику *на́тище*, але в ковалівській говірці приголосний [т] при вимові цього слова спрощується: *на́ище*.

22 Горбач О. Покутсько-буковинські або покутські говірки // Енциклопедія українознавства. – Париж – Нью-Йорк, 1970. – С.2153; Бевзенко С.П. Діалектні групи і говори української мови: Методичні матеріали. – Одеса, 1975. – С.14; Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. – Київ, 1990. – С.82.

Звичайна позиція м'якого [т'] – перед голосним [і] < ґ: *ст'іна, т'іло, ўт'ішитис'і*, перед [і] < [о] (*ст'іл, ст'іг'*), перед [і] < [є] (*т'ігнути* 'тягнути', *т'іж'кїй* 'тяжкий', *т'імувати* 'тямувати (пам'ятати)', *кот'ітко* 'котятко', *розт'ігати* 'розтягати'). Може бути м'який [т'] перед [и°] < [є] (*кот'іта* 'котята', *т'ігати* 'тягати', *в'ідт'іти* 'відтяти'); перед [о] в ономагопечних утвореннях (*т'іхкати, т'іпати*), у якихось новотворах (*не'нут'іві, з'іт'ік* 'зятьок') або в числівниках (*п'іт'іх, двац'іт'іх*); перед [у] (*т'ур'ітник, зат'уканїй, т'ўт'ін'кат'у-т'у* 'вигук, яким підкликають курей', *т'ўт'ўн*).

В українській літературній мові можна навести ряд лексем, семантика яких розрізняється фонемами [т] – [т'] (*тати – т'ати, тама – т'ама, та ж – т'аж, тамувати – т'амувати*), але в ковалівській говірці у цих лексемах після м'якого [т'] вимовляється [і] або [и°]. Для ілюстрації такої опозиції можна б навести хіба лексеми *т'ўпа* < тупати (зневажливо про людину яка не ходить, а „тюпає“) – *тупа* (прикметник ж. роду), *т'ук – тук* (*тук-тук*).

Опозиція /з/ – /з' /.

Твердий приголосний [з] вживається перед усіма голосними, крім [і], як на початку, так і в середині та в кінці слова: *з'ўтра, з'олото, зе'мл'і, з'іркати, зе'ле'н', зази'рати, зо'з'ул'і, зар'ізати, газ, водовоз, без'бузок, туз*.

Може вживатися твердий приголосний [з] перед різними приголосними (сонорними, дзвінками проривними, фрикативними тощо): *зруб'ати, зл'існій, зл'ап'ати, зм'овитис'і, зл'іхар', зл'ак, зве'де'ніц'і, звар'іти, зг'анити, зган'іти, згре'бсті, зд'ібати, збуд'іти, назб'іткі, зй'іхатис'і, зж'ілуватис'і* і под. (в останній лексемі фонема /з/ може виступати в деяких мовців або при швидкому темпі мовлення у звуковияві [ж]). Перед глухими приголосними фонема /з/ виступає у видозмінених глухих звуковиявах: *рос:ўнути, стр'ўтити, сц'іп'іти, шче'п'іти, ш:іти, росказ'ати*.

М'який приголосний [з'] виступає перед [і]: *з'іл'і, з'ір'іці, з'ібрати, поз'ів'ати, мот'ўз'і* 'мотуззя' *гал'ўз'і* 'галуззя', *з':істи, роз':ів'итис'і, віл'аз'і* 'вилазять'; перед [и°] < [є] (*з'і'т'* 'зять', *ўз'іти* 'взяти', *коз'ічїй* 'козячий', *з'ібнути* 'зябнути, мерзнути') та [и] < [а] (*зл'аз'іти, не'ре'лаз'іти* і з іншими префіксами *-лаз'іти*), а також перед [о] (*б'ўз'ок* 'лелека'). Перед голосним [а] м'який [з'] не зустрічається, але

уживається перед деякими приголосними (*грóз'ба, р'із'ба́, ніз'ко*) та у кінці слова: *кн'із', скр'із', слиз', л'із'*. На стику морфем можливі збіг (подвоєння) пом'якшеного [з'] із м'яким [з']: *роз':іў, роз':івіти*, та двох твердих *роз:ўти, з:а* (прийменник). У літературній мові м'який [з'] може подовжуватися за рахунок [j]: *галуззя, мотуззя*, але в досліджуваній говірці це подовження відсутнє: *галу́з'і, мо'ту́з'і*. Фонетичне подовження засвідчено тільки в лексемі *з':істи < зйісти*.

Можна відшукати пари слів, які б наочно демонстрували опозицію /з/-/з'/: *л із – л'із', лаз – лаз', маз – маз', паз – паз', бузо́к – бу́з'ок*, але не всі ці слова є в лексиконі ковалівчан. Так, є *бу́з'ок* 'лелека', але немає *бузо́к* (у Ковалівці *бузок* – це *без*), є *паз*, але немає *пазь*, немає й пари *маз – мазь* (*мазь* – у Ковалівці радше *масть*).

Опозиція /с/ – /с'/

Головним виявом фонемі /с/ є передньоязиковий щілинний глухий твердий приголосний [с], який виступає перед усіма голосними, крім [і], перед різними твердими приголосними та в кінці слова: *сама́, сова́, синій, посу́нути, со́нце^в, се́мій, се^ло́, сино́к, ско́ро, післа́ти, сторона́, сла́бий, сму́шок, сп'ідній, свої́ак, сца́ти 'ссати', схапа́ти, сфата́ти 'посхоплювати', го́лос, ко́лос, пес, лис, вус*, а також на відміну від української літературної мови – *хтос, шос, кудас, ікіс, коліс, чомус, ў йако́мус, дес, дес-коліс, ікос* 'якось', *чогос, увес* 'весь' і под. Треба підкреслити, що не відбулася прогресивна асиміляція за м'якістю, як це сталося в літературній мові, твердого [с] у колишньому (давньоукраїнському) суфіксі *-ьск (-ск)*: *кінск'їй, ковал'ївскїй, пасо́виско, хлописко, Петриско* і под.

Фонема /с'/ реалізується в м'якому свистячому приголосному [с'] перед різними голосними (крім [е]), зокрема: перед голосним переднього ряду [і] різного походження: *с'іл', с'іри́й, с'іл'скі́й, в'іс'ім, віс'іти, м'іс'іу́', нос'і́яти, у стр'іс'і́, волос'і́, розр'іс'і́* 'розрісся', *бабу́с'і* 'бабуся', *дос'і́гати, дэс'і́т'*; перед голосним [и^е], що походить з праслов'янського [є] (*с'ид'* 'сядь', *порос'і́* 'поросся', *п'ідис'і́т'*, *ш'ідис'і́т'* 'п'ятдесят, шістдесят'); перед голосними заднього ряду [о] (*ўс'о́*), [у] (*ўс'у́ди*), зрідка перед [а] *с'ак-так, с'а́во*; у кінці слів (*Петру́с', тату́с', трус'-трус'*). Однак в окремих частовживаних словах (неозначені займенники, прислівники, у складі яких була частка займенникового походження *сь*) кінцевий [с'] ствердів (*хтос,*

кудас, цес 'цей' – див. приклади вище). Можна знайти пари слів, які репрезентують опозицію /c/–/c'/: *сак* – *с'ак*, *сам* – *с'ам*.

Опозиція /ц/ – /ц' /

Фонема /ц/ реалізується в твердому передньоязиковому зубному свистячому приголосному [ц], який виступає перед усіма голосними, крім [і], перед більшістю твердих приголосних та в кінці слова: *цапо́к*, *цеї*, *цо́ркати*, *цо́фатис'і* 'поступати назад', *ну́цар* 'слуга', *Гуцу́л'шчина*, *цукéрок*, *це́р'кова*, *ук'інці* 'у кінці', *на ву́лиці*, *мо́цний*, *цв'іт*, *цмо́кати*, *цма́кати*, *кла́цнути*, *цно́та*, *кал'іцтво*, *ж'іно́цтво*, *пала́ц*, *конéц*, *столéц*, *хло́пец*, *пл'ац* 'місце' і под. Твердий [ц] виступає також як алофон фонемі /c/, утворений внаслідок асиміляції в прислівнику *в'ідици*, *в'ідицика* 'звідси'. На відміну від літературної мови, тут вимовляється твердий [ц] уприкметникових суфіксах *-цьк-*, *-ськ-*: *бога́цк'ії*, *грома́цк'ії*, *парубо́цк'ії*, *завоцкíї* 'заводський', *к'інцк'ії*, *н'іме́цк'ії*.

Приголосний [ц] зберігає тверду вимову і перед м'якими чи пом'якшеними приголосними: *мо́цн'і*, *гі́цл'і*, *цв'істі*, *цв'ікл'і* 'буряки з хроном' тощо. Однак у лексемах *ц'в'ік*, *ц'в'ічок* він усе-таки зазнає впливу наступного пом'якшеного приголосного.

М'який приголосний [ц'] вживається перед [і] різного походження: *ціна́*, *цілії*, *ц'іл'увати*, *руц'і*, *ц'іди́ло*, *іе́йц'і*, *два́ц'іт'*, *молоді́ц'і*, *ву́лиц'і* (наз., род., дав. та місц. відмінки), *хло́пц'і*, *па́лц'і*, *ка́пц'і* (род. одн. і наз. мн.), *к'інц'і* (наз. мн.); перед [у] (*ц'у́ц'у* 'цукéрок', *молоді́ц'у*, *ву́лиц'у*, *у́дови́ц'у*, *пали́ц'у*, займенник *ц'у*, *ц'у́кати*, *ц'ун-ц'ун* (вигук), *ц'у́ндрі* 'дрантя, шмаття'; перед [о] (*ц'о́н'ка* 'свинка', *ц'о́мати* 'цілувати'); перед [и^c] (*к'інц'і́е*, *ст'іл'ц'і́е* 'род. одн.', *па́ц'і́е* 'пац'а, порося'); перед [а] в слові *ц'а́пка* (– *ади*, ззі́ *ц'а́нку боршчу́ тії́ гіка́йу...*) та в новозасвоєній лексемі *ц'а́ц'а*.

М'який [ц'] виступає також як алофон фонемі /c/, утворений внаслідок асиміляції в дієслівних формах: *пита́йц'і* або *пита́йц'і́*, *с'м'і́йц'і* (*с'м'і́йц'і́*)

Кореляцію /ц/ – /ц'/ можна побачити в парах слів *цап* – *ц'ап*, *цапка́* – *ц'а́пка*. У літературній мові можлива пара *цапати* – *цяпати*, але в Ковалівці замість *ц'апати* уживається фонетичний варіант *ц'іпати*.

Опозиція /дз/ – /дз' /

Фонема /дз/ реалізується у твердому передньоязиковому зубному зімкнено-щілинному приголосному [дз] і в такому вияві виступає перед голосними [а], [о], [у], [е], [и], [и^е], перед деякими приголосним і в кінці слів: *дзігар*, *дзігарок*, *гудзик*, *нэндза*, *ріндза* 'плакса, зануда', *гудзуватий*, *дзеркало*, *кукурудзók*, *гудзók*, *дзе^лєнії*, *дзитотіти* 'дрижати, тремтіти', *ріндзитис* 'хникати', *дзвоніти*, *дзвін*, *кукурудзкі*, *гудзкі*, *гудз*, *будз* 'овечий твердий сир', *кукурудз*.

М'який приголосний [дз'] виступає перед звуками [а], [о], [у], [и^е], [і]: *дз'аўкати*, *дз'обати*, *дз'об*, *дз'і^ема*, *дз'уркот'іти*, *дз'убєн'ка* 'полотняна торбина', *дз'ін'кати*, *дзідз'і*, *тирлідз'і*. Як і в літературній мові, у ковалівській говірці фонemi /дз/ та /дз'/ належать до низько-частотних.

Опозиція /л/ – /л' /

Головним виявом фонemi /л/ є твердий передньоязиковий альвелярний боковий приголосний [л], який уживається, як і в літературній мові, перед усіма голосними, крім [і], перед твердими приголосними та в кінці слів: *лава*, *голова*, *летіти*, *ліпа*, *голуб*, *лунá*, *се^лó*, *бўлка*, *сопїлка*, *пїлка* 'фалда', *качўлка* 'кругла пластинка', *солдат*, *орєл*, *ст'іл*, *в'іл*, *осєл*, *кóпил* 'безбатченко' тощо. Тут зауважимо, що в ковалівській говірці твердий [л] зустрічається значно частіше, ніж у літературній мові, оскільки тут у твердому [л] у багатьох випадках реалізується м'яка фонема /л'/. М'яка вимова [л'] у позиції перед твердим приголосним характерна молодшим мешканцям села, тверда – тим, мовлення яких не зазнало ще впливу літературної мови, наприклад: *патєл'н'і*, але *на патєлни*, *мєлник*, *б'їлше^е*, *сфалшувáти* (але *фал'ш*), *дубе^лтóвий* 'подвійний, дублетний', *дубе^лтїўка*, *кавáлчик* 'кусник, кусок', *кїлко* 'скільки', *кочїлцє* 'кругле коліщатко', *палцє^м* 'пальцем', *силнїй* 'сильний', *мєлдўнок* 'повідомлення, рапорт', *мізілнїй пáлє^ц* 'мізинний', *мáлпа* 'мавпа'. Під впливом літературного мовлення в молодших ковалівчан подекуди в цих же прикладах можлива й м'яка вимова [л']. Як видно з прикладів, тут уживаються сполучення [лд], [лк], [лн], [лп], [лт], [лш], [лч], [лц], більшість із яких у літературній мові неможлива. Пояснити це можна регресивною асиміляцією за твердістю. Відсутнє в мовленні

ковалівчан і пом'якшення [л] перед наступним м'яким [ц'] у формах типу *гáлц'і* (літ. гальці < галька і Галька і галці < галка 'птаха'), *б'ілц'і*, *п'ілц'і*.

У ковалівській говірці, як і в літературній мові, відбулося послідовне ствердіння колишнього складотворчого [л] (*шълкь* > *шовк*, *пълнь* > *повний* *мълва* > *мовва* > *мова*), а також кінцевого [л] в колишніх дієприкметниках (*любиль* > *любив*, *ходиль* > *ходив*), але тут відсутнє ствердіння кінцевого твердого [л] в іменниках типу *орéл*, *ст'іл*, *д'іл*, як це спостерігається в інших говірках західноукраїнських говорів (*орéў*, *ст'іў*, *д'іў*). Винятком є іменник *горіўка*, у якому твердий [л] за аналогією до інших іменників із суфіксами *-івка*, *-ивка* перейшов у нескладовий [ў], та іменник *поне"д'іўнок*, у якому колишній м'який [л'] перейшов у [л], а потім, як і в лексемі *горіўка*, ствердів і змінився на [ў] (пор. давньоукр. форма *поне"д'ълъникь*). Не перейшов у нескладовий [ў] звук [л] в іменнику *малпа*, але засвідчено його ствердіння в іменнику *твaўт* < *твалт*. Такі хитання у поведінці твердого [л] в західних говорах української мови можна б пояснити певним впливом польської мови, у якій цей звук послідовно ствердів і в усіх позиціях (навіть перед голосними непереднього ряду) перейшов в [ў], і загальноукраїнською тенденцією до його збереження. Отже, в ковалівській говірці, як видно, зіткнулися ці дві тенденції.

Значно ширше вживається м'яка фонема /л'/, що реалізується в м'якому передньоязиковому боковому [л']. Цей звуковий виступає перед різними голосними, різними приголосними та в кінці слів, наприклад: *л'áда*, *л'áл'а*, *пол'á*, *гул'áти*, *л'áпати*, *л'óха*, *пол'овій*, *зал'óпаній*, *л'ўліти* 'люляти', *л'убоў*, *л':е*, *л'їєжу* 'ляжу', *л'їчно* 'страшно', *вал'їетис* і 'валятися', *фал'ї* 'хвалять', *пал'ї* 'палять', *вал'ї* 'валять', *л'іто*, *л'інівії*, *вол'ї* 'воля', *шуфл'ї* 'лопата', *л'ігáти* 'лягати', *в'івал'ітис* і 'вивалятися', *гáл'ба* 'кухоль', *л'ва*, *п'іл'га*, *л'ўл'ка*, *пул'с*, *пал'тó*, *мол'фáр* 'ворожбит', *в'іл'ха*, *пал'цáтк'і*, *пáл'ц'і* (можливий варіант *пáлцáтк'і*, *пáлц'і* з твердим [л]), *фал'ш* (але *фалшувáти*), *б'іл'*, *с'іл'*, *зе"мél'*, *ж'ил'* і подібні.

Опозиція /н/ – /н'/'

У твердому своєму звуковиявів фонема /н/ реалізується перед усіма голосними, крім [і], перед деякими приголосними і в кінці слів: *наш*, *носіти*, *кінути*, *понéсти*, *не"су*, *ніз'ко*, *ни"зén'ко*, *мандабўрка*

‘картопля’, *не́ндза* ‘нужда, біда’, *не́ндз’і*, *к’індэ́сал*, *ма́нко*, *украї́нство*, *украї́нс’к’і́й*, *ремóнт*, *лани*, *лани́ц’у́г*, *в’інчува́ти*, *танч*, *бара́н*, *син*, *пан* тощо.

М’яка фонема /н’/ реалізується в м’якому носовому передньоязиковому [н’], який може виступати в різних позиціях, зокрема перед голосним [і] (*н’і́хто*, *н’і́дэ́*, *н’і́ч*, *па́ні*, *газдін’і*, *нас’ін’і*, *кам’ін’і*), перед [у] (*н’у́хати*, *зан’у́ритис’і*), перед [и] та [и^є] (*кон’у́* ‘коня’, *дн’у́* ‘дня’, *свин’у́* ‘свиня’, *бан’у́ек* ‘баняк’, *мн’у́цкати* ‘м’яти, мнути’, *по́ясн’у́е* ‘пояснять’), перед приголосними і в кінці слова: *ган’ба́*, *ба́н’ка*, *н’а́н’ка*, *Ма́н’ц’і́*, *ден’*, *к’ін’*. На відміну від літературної мови, в ковалівській говірці перед голосним переднього ряду [е] м’який [н’] вживатися не може: *сі́не*, *краї́не*, *Ве^лико́дне* (літ. форми *сине*, *крайне*, *Великодне*).

Опозиція /н’-/н’/ яскраво проглядається на прикладах типу *пан – пан’*, *син – син’*, *лан – лан’*, *три дні’ дні’ – дн’у́* ‘дня’ тощо.

Опозиція /р/ – /р’/

Фонема /р/ реалізується в твердому дрижачому приголосному [р], який виступає в говірці в тих самих позиціях, що і в літературній мові, зокрема: перед голосними (*робóта*, *ра́на*, *укри́ти*, *ре́укати*, *скре^готі́ти*, *скрут* ‘поворот’, *пру́тик*), перед приголосними (*го́рбик*, *мо^рдвува́ти*, *урва́ти*, *шмо́ргати*, *варга́тиі*, *курма́н* ‘грубий зсуканий шнур’, *маржа́йна*, *мірка*, *маркіра́нт* ‘хитрун, симулянт’, *ма́рл’і*, *чо́рний*, *ті́рскати*, *фарту́х*, *по́рхау́ка*, *по́рц’і́йя*, *пе^рче́ніі*, *ма́ршкати* ‘проганяти вигуками „марш!“’, *Ма́р’я́на*), у кінці слова (*кава́л’ір*, *фра́йір* ‘задавака’, *сир*, *в’іте^р*).

М’який приголосний [р’] виступає перед голосним переднього ряду [і] різного походження: [і] < /ʎ/ (*го́р’і́ти*, *го́р’і́х*, *узд́р’і́ти*, *р’і́ка*), [і] < /о/ (*р’і́уно*, *р’і́у*, *на́р’ід*), [і] < /е/ (*ко́р’ін’*, *р’і́ч*, *п’і́р’і* ‘пір’я < *перье*’), [і] < /а/ (род. одн. *л’і́кар’і*, *цві́нтар’і* ‘лікаря, цвинтаря’, *бу́р’і* ‘буря’, *по́др’і* ‘надбудова над стайнею, хлівом’, *мо́р’і* ‘моря’, *чир’і́кі* ‘чиряки’), [і] < /є/ (*по́р’ідкува́ти* ‘порядкувати’, *за́р’ідом* ‘за порядком, один за одним’, *пр’іду́* ‘пряду’, *за́р’іді́ти* ‘зарядити’, здобрити їжу, додати масла тощо’, *ку́р’і*, *ку́р’і́тко* ‘курча, курятко’), [и^є] < /є/ (*р’ід’ряд*, *по́р’ідок* ‘порядок’, *пр’і́сти* ‘прясти’, *звар’у́* ‘зварять’, *свар’у́* ‘сварять’), [и^є] < /а/ (*л’і́кар’і́м* ‘лікарям’, *воро́тар’і́м* ‘воротарям’ (насправді в давальному відмінку множини в давньоукраїнській мові в

іменників на *jо-основ було закінчення *-емь*, а закінчення *-ам* виникло пізніше під впливом іменників на *а, *jа-основ), *чир'ієк* 'чиряк'); [и] < /i/ (по *вечэри*, на *пóдри*); перед голосними заднього ряду [о], [у]: *тp'ох*, *штур'ох*, *згор'ованій*, *р'умсати*, *байстр'ук* тощо.

На відміну від літературної мови, у говірці ковалівчан можливий м'який [р'] у кінці слова чи складу: *цэр'ква* або *цэр'кова*, *вер'х*, *ве"р'хóватиї*, *к'інтáр'*, *цвінтар' косáр'*, *л'ікар'*, *кантáр'*, *цар'*, *удáр'* 'наказовий спосіб, 2 ос. однини', *в'ір' 'тс'*, *мір' 'тс'*, *штур'ма* 'чотирма'. Про м'який характер кінцевого [р'] свідчать і форми непрямих відмінків наведених іменників: *к'інтар'і* 'киптаря', *цвінтар'і* 'цвинтаря', *л'ікар'і*, *косар'і* 'косаря', *кантар'і* 'кантаря', *цар'і* 'царя'. Треба зазначити, що м'яка вимова кінцевого [р'] під впливом літературної мови у мовлян с. Ковалівка поступово зникає і м'який [р'] заступається твердим.

Оскільки в ковалівській говірці м'який [р'] не вживається перед голосним [а], він у словах *ратувáти* 'рятувати', *мрáка* 'мряка', *дрáпати* 'дряпати', *д'іравії* 'дірявий', *бура́к* 'буряк', у *лагерах* 'рос. лагерьх' заступається твердим [р]: *-твáут*, *рату́йте"*, *л'уди до́бр'і!*

Опозицію [р]–[р'] у ковалівському мовленні можна проілюструвати також прикладами *удар* 'іменник' – *удар'* 'наказ. спосіб', *м'ір* 'род. мн.' – *м'ір'* 'наказ.сп.', *в'ір* – *ві'р'* 'тс', *зварі* 'наказ. сп.' – *звар'і* 'зварять', *сварі* 'наказ.сп.' – *свар'і* 'сварять'.

Шиплячі приголосні

В українській літературній мові лише дев'ять проаналізованих пар приголосних протиставляються за твердістю-м'якістю. Однак і в гуцульському, і в покутському говорах такі протиставлення властиві й так званим шиплячим приголосним /ж/, /ч/, /ш/, які в літературній мові вважаються твердими і можуть у позиції перед [і], а також при фонетичному подовженні за рахунок [j] ставати тільки напівм'якими алофонами (звуковиявами) твердих [ж], [ч], [ш]. У гуцульських говірках шиплячі приголосні [ж'], [ч'], [ш'] зберегли ще праслов'янську м'якість, причому це не залежить від фонетичної позиції в слові. Пор. гуцульські форми: *ч'оловік*, *ч'е"л'ід'іна* 'жінка', *шч'е"ск'е* 'щастя', *йе"ш'ерка не"ве"ліч'ка*, *ч'ортови*, *пе"рвовіч'не*, *сме"реч'е* – 'смеріччя', *ч'о* 'чого', *кич'ера* 'гора', *викруч'уваўси*, *ч'ес* – 'час', *плач'*, *ч'орній*, *ч'істе*, *уч'іти* 'учити', *п'іч'*, *н'іч'*, *колач'*,

пріп'іч'ок, добраніч', молод'еч'ок 'молодий чоловік', *д'іуч'є'та, моу'ч'ки, ч'ужий, ш'е* 'ще', *наш'а* 'наша', *дриж'є'у* 'дрижав', *ж'ел'* 'жаль', *ж'ел'існо, Бож'а, бж'оли, муш':іне* 'мужчини' і под.²³. У ковалівській говірці, однак, немає такого всеохопного пом'якшення шиплячих, як це спотерігається в гуцульських говірках, і власне, це одна з рис, яка зближує ковалівську говірку з покутським говором. І все ж в окремих позиціях – перед рефlekсами праслов'янських [а] та [є] – шиплячі [ж'] [ч'] [ш'] виступають як репрезентанти м'яких фонем /ж'/, /ч'/, /ш'/²⁴. Розглянемо опозиції твердих-м'яких шиплячих.

Опозиція /ж/ – /ж'/'

У твердому звуковияві фонема /ж/ вживається в різних позиціях, зокрема, перед голосними [о], [у], [є], [и], [е^н]: *ж'оліб, ж'о'ун'ір, жур'а, к'ажут, ж'є'рти* 'жарти' і 'жертв – їсти', *ж'є'ртувати* 'жартувати', *ї'же, жит'є'*, *д'ужий, м'о'же'*. Немає випадків уживання твердого [ж] перед голосним заднього ряду [а], як це є звично в літературній мові. Твердий [ж] може виступати перед твердими та м'якими приголосними, а також у кінці слова: *д'ру'жба, лі'жви* 'лижі', *ті'жде'н'*, *д'ру'жка, лі'жка, ж'мури'ти, ж'ні'кати* 'жувати', *ті'жні'і* 'тижня', *н'і'ж, р'і'ж, й'іж, м'о'лод'і'ж, п'ом'і'ж, п'рода'ж*.

М'який звуковияв фонему /ж'/ засвідчено перед голосним переднього ряду [і] (*ж'і'нка, м'є'ж'і, ж'і'бі* 'жаби', *ж'і'дній* 'спраглий чогось' *ж'і'літи* 'жалити'), перед голосним [и^с]: *ж'і'ти* 'жати', *ж'і'є'ба* 'жаба', *ж'і'є'л'існий* 'жалісний', *ме'ж'і'є'* 'межа' і под.

З метою ілюстрації опозиції /ж/ – /ж'/' можна навести пари: *ж'іти* – *ж'іти* 'жати', *ме'жи* 'прийм. між' – *ме'ж'і* 'межа', *ж'іли* – *ж'іли* 'жали (пшеницю)' *ж'ил* 'жил (род.мн. *жила*)' – *ж'ил'* 'жаль'.

23 Такі форми є живими в мовленні гуцулів-мешканців Косівського та Верховинського районів Івано-Франківської області, вони зафіксовані і в друкованих джерелах. Ці приклади виписані з книги: *Петро Шекерик-Доників*. Дідо Иванчік / Роман. – Верховина: Гуцульщина, 2007. – 496 с.

24 Як стверджують дослідники, ця риса властива й деяким іншим південно-західним говорам (східно-карпатські, покутсько-буковинські, наддністрянські говірки). Див.: *Кобилянський Б.* Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття // *Український діалектологічний збірник*. – Кн. I. – К., 1928. – С.42-43; *Бевзенко С.П.* Українська діалектологія. Фонетика: Навч. посібн. – Одеса, 1974. – С.28.

Опозиція /ш/ – /ш'/'

Твердий приголосний [ш] уживається в небагатьох словах перед голосними [а] (*ша́фа*, *ша́хта* (хоч паралельно є форма *ш'і́хта* у значенні 'зміна, години роботи'), *ша́л'ок*, *ша́бл'і*, *шахра́ї*); [о]: *шос*, *шо́фе"р*, *см'ушок*; [у]: *шу́фл'і*, *шукáти*; [е]: *ше́п'іт*, *ше́стий*, *но́ше"ск'*; [и]: *ші́ти*, *ші́ба*, *широ́к'ії*, *маши́на*; перед твердими приголосними: *штóкати*, *ро́шита* 'чавунна решітка', *шко́ла*, *шкр'ібатис'і* 'чухатися', *шпóтатис'і* 'спотикатися', *кошлáтий*, *йійі́шниц'і* 'ячня', *шнел'ка* 'легкова машина', *рошчíна* 'опара, тісто'; перед м'якими та пом'якшеними приголосними: *шл'у́фка* 'петля на штанах', *ві́шш'і*, *шк'ірка*, *ручн'і*, *шч'іст'і*; у кінці слова: *носиш*, *товáриш* та ін.

М'яка фонема /ш'/' реалізується в м'якому [ш'], який виступає перед голосними [і] та перед [и^е]: *ш'іст'*, *су́ш'і* 'суша', *ка́ш'і*, *на́ш'і*, *ш'інува́ти*, *ш'і́пка* 'шапка', *лиш'і́ти* 'лишати', *м'іш'і́ти* 'мішати'.

Проілюструвати опозицію /ш/ – /ш'/' можна парами *души́* – *душ'і́* 'душа', *ші́б'ка* – *ш'і́пка* 'шапка', *лиши́ти* – *лиш'і́ти* 'лишити – лишати' *руши́ти* – *руш'і́ти* 'рушити – рушати'.

Опозиція /ч/ – /ч'/'

Твердий [ч], що репрезентує фонему /ч/, у ковалівській говірці вживається у таких позиціях, як і в літературній мові. Однак він, як і [ж], [ш], не природний перед голосним заднього ряду [а], хіба що в новозасвоєних словах типу *ча́й*, *ча́ш'і*, *ча́ри*, *чабан*, *ча́рка* або в якихось ономаotopeїчних утвореннях типу *ча́пати*, *чалáпати*. Перед голосними [е], [и], [о], [у] може вживатися: *чолові́к*, *чо́б'іт*, *чémний*, *чі́стий*, *рошчині́ти*, *коче"ргі́*, *чумá*, *чу́пе"р*. Виступає твердий [ч] і в кінці слова: *колáч*, *н'іч*, *но́м'іч*, *ткач* та ін.

Щодо м'якого [ч], то він уживається перед [і] (*ч'і́лка*, *ч'імха́ти*, *ч'і́пати*, *поч'іто́к*, *шч'іст'і*) та перед [и^е]: *ч'і́с* 'час', *шч'і́ста* 'час-то', *д'і́ч'і́та* 'дівчата', *зач'і́ти* 'зачати, почати', *кач'і́ти* 'качати', *труч'і́ти* 'штовхати'.

Як уже зазначалося, на Гуцульщині уживається тільки м'який [ч], чим гуцульський говір різко протиставляється іншим південно-західним говорам. Ковалівська говірка, як бачимо, втратила вже цю глобальну м'якість приголосного [ч] і використовує його лише в двох фонетичних позиціях.

Опозицію /ч/ – /ч'/ можна продемонструвати ще прикладами: *чісто* – *ч'істо* 'часто', *зачістити* – *зач'іст'іти* 'зачистити – зачастити', *почіти* (в Бозі) – *поч'іти* 'почати' (*поч'іти нову справу*, *поч'іти другу скл'інку* 'пл'ашку' *гор'іук'і*, *поч'іти хл'іб* тощо, пор. пустотливе батярське запитання хлопц'ів до дівчат: *д'іч'іта, котра з вас поч'іта?*

Фонема /дж/

Фонема /дж/, на відміну від інших шиплячих, не має м'якого протиставлення. Вона вживається лише в твердому звуковияві [дж] перед голосними [о] (*бджола*), [e^н] (*не"ре"нудже"ний*, *дже"ре"ло*, *дже"р'отіти*), [у] (*ходжу*, *сіджу*, *воджу*, *джура*), перед приголосним [м'] (*джм'іл'*), у деяких іншомовних запозиченнях (*джінси*, *джаз*, *джокер*, *джонатан* та ін.).

Пом'якшений [дж'] вживається також рідко і лише перед голосними [і]: (*нудж'іти* 'лякати', *садж'і* 'сажа') та [и^с]: *в'ід'їждж'іти* 'від'їжджати', *в'ір'ідж'іти* 'виряджати': *буваі*, *л'убко*, *здоровен'ка*, *йа с'і в'ір'ідж'ію*, *б'іле" лічко*, *чорн'і бр'ови на кого лиш'ію?* (коломийка). Фонема /дж/ як у літературній мові, так і в народних говірках має дуже низьку частоту вживання.

Фонема /ј/

Ця фонема твердої пари не має. У переважній більшості в позиції після голосного перед приголосним або в кінці слова вона реалізується в нескладотворчому голосному [і] (*тоі*, *ст'їте"*, *даїте"*), а перед голосним – у середньоязиковому м'якому приголосному [й] (*йак*, *йама*, *йуртати* 'розхитуючи гойдати', *йихати*, *йеуропейській*). До особливостей ковалівської говірки, як уже згадувалося, слід віднести вимову м'якого [н'] замість [ј] в позиції після губного носового [м]: *пáмн'іт'*, *мн'іта* 'м'ята', *мн'іцкати* 'м'яти, мнути', *мн'ісо* 'м'ясо', *соломн'ік* 'солом'яний капелюх', *румн'іний* 'рум'яний', *в'імн'і* 'вим'я', *с'імн'і* 'сім'я' і под. Як про це вже також ішлося, після губних [ј] переважно зберігається, не переходячи в [л'] *л'убйу*, *т'опйу*, *л'омйу*, *л'омйі* 'ломлять', *т'опйі* 'топлять', *спйух* 'сплюх' і под. Як гіперризм слід розцінювати форми *п'ідн'імлю*, *обн'імлю*, які можна зауважити в мовленні молодих людей. Тут за аналогією до літературних форм типу *ломл'у*, *ловл'у* вставляється [л'] у невластивій позиції.

Задньоязикові фонемі /г/, /к/, /х/ та гортанний /г/ не мають м'яких протиставлень, вони можуть реалізуватися лише в твердому та пом'якшеному звуковиявах.

Фонема /г/

Ця фонема реалізується в твердому задньоязиковому проривному приголосному [г], який уживається перед голосними [а], [о], [у], [е], [и] (*тазда́, та́нок, та́нц* 'цілком, повністю', *гу́дзик, ту́лка, телто́ати, тирли́та, то́нта*), перед твердими приголосними (*гра́ти, гру́н', гзі́тис* 'і бешкетувати', *гва́йт*), а також перед м'якими приголосними: *ги́ім, гл'а́нцувати, кни́глi* 'кнедлики' тощо.

У деяких випадках ця фонема може мати напівм'який вияв: *г'імна́з'і́а, г'і́мн, г'і́шефт* 'оборудка, афера', *г'імна́стика, г'і́та́ра, тeлг'і́т, г'ирли́та, г'і́тнути, г'eрдáн, г'éтати*. Зауважимо, що в українській літературній мові [г'] перед фонемою [і] майже не зустрічається, але чіткості в цьому питанні наразі немає, уживання фонемі [г] має спорадичний характер. Навіть в одній говірці немає єдності у вживанні цієї (твердої чи пом'якшеної) фонемі. Хтось із мовлян може сказати *г'імна́з'і́а, г'і́мн, г'і́мна́стика, г'і́та́ра, г'і́шефт*, хтось вимовляє в цих словах гортанний [г]. Але напівм'яка вимова фонемі /г/ в ковалівській говірці, без сумніву, має місце, бо навіть перед [е] та [и] вона реалізується в пом'якшеному [г']: *те́лг'і́т, г'ирли́та, г'і́тнути, г'eрдáн, г'éтати*. Крім того, пом'якшений [г'] може заступати (також спорадично), як про це вже йшлося, м'яку фонему [д']: *ви́д'і́ти, зло́д'і́ї, д'і́учина, д'і́ти, поне"д'і́унок* 'понеділок', *д'і́ковáт* 'дякувати', *ме"д'і́у́нік, д'і́к* 'дяк', *д'і́ку́у* 'дякую', *д'о́хкати, ме"дв'і́д* – *ви́г'і́ти, зло́г'і́ї, г'і́учина, г'і́ти, поне"г'і́унок, г'і́ковáт, ме"г'і́у́нік, г'і́к, г'і́ку́у, г'о́хкати, ме"дв'і́г'*.

Фонема /к/

Головним виявом фонемі /к/ є задньоязиковий проривний твердий і глухий приголосний [к], який, як і в літературній мові, уживається перед голосними [а], [о], [у] перед твердими та м'якими приголосними, у кінці слова: *ка́піці, каза́ти, комо́ра, куле́ш* 'і, *кукур'і́кати, б́уква, накрі́ти, кла́сти, ле́кше"*, *обле"ки́іти, чу́кча, трактор, кни́жс"ка, кни́глi* 'кнедлики', *кві́кати, кр'і́шка* 'трошки чогось', *кл'і́пати* та інші.

Перед [i], а також перед [и], [е] твердий приголосний [к] пом'якшується, тобто фонема /к/ у цих позиціях виступає в пом'якшеному варіанті: *мн'ік'é к'еф'і́р, к'і́нути, к'і́чка* 'грудка', *к'і́ска* 'коса на голові', *к'і́с'і́ кісся', к'і́рті́на, к'і́нути* 'рушити', *к'і́рувати, ніз'к'і́ї, нанáшк'і́* 'нанашки (хресна мама)'.
 У мовленні окремих індивідів, як відзначалося, у пом'якшеному [к'] може реалізуватися м'яка фонема /т'/: *ск'і́на, к'і́сто, к'і́ж^мкі́ї, Нáск'і́, к'і́ло* тощо. Можливо, що тут можна вести мову про фонематичність м'якого [к'], оскільки він усе-таки протиставляється м'якому [т'], що підтверджується прикладами *т'і́тка – к'і́тка* 'самка kota', *т'і́ло – к'і́ло* 'кілограм' (у Ковалівці, правда, *к'і́л'о*), *к'і́сточка* 'мала кістка' – *т'і́сточка* (род. відм. іменника *т'і́сточко* 'тістечко'), *т'і́лко – к'і́лко* 'стілки – скільки'. Тож чи правомірно говорити про те, що м'який [к'] є алофоном чи варіантом фонемі /т'/? Правда, ця опозиція нейтралізується у мовленні тих, хто вимовляє м'який [т'] як [к'], у м'якому [к'], тобто створюються омонімічні форми, які можуть розпізнатися тільки в контексті.

Фонема /х/

Ця фонема реалізується в твердому щілинному задньоязиковому глухому приголосному [х], який уживається перед голосними: [а] [о] [у]: *ді́хати, хáта, хóхати* 'часто видихати тепле повітря', *хорóба, худóба, худі́ї*; перед твердими та м'якими пиголосними: *хра́мати, хрон'і́ти, р'і́хтува́ти, со́хнути лё́кко, похму́риї, хлоп, хл'áпаўка, хл'óпати захн'у́пле^нні́ї*; у кінці слова: *см'і́х, гр'і́х, спі́ух*.

Пом'якшений приголосний [х'], який за місцем творення стає майже середньоязиковим, виступає в позиції перед голосними [і], [и] та [е]: *тх'і́р, х'і́мати, тих'і́ї, сух'і́, трóх'і́, х'і́р'і́ти* 'спати', *х'і́триї, х'éкати*.

Фонема /г/

Головний вияв фонемі /г/ – це гортанний щілинний дзвінкий твердий приголосний [г], який виступає перед голосними [а], [у], [о], [е], [и]: *га́ркати, гарі́катис'і́, голо́сити, гу́стий, гу́л'áти* 'танцювати', *гі́кати, ге́кати, гет*; перед приголосними: *глі́на, глáдити, гран'і́, гн'і́, загр'і́ти*. Пом'якшений приголосний [г'] виступає тільки перед голосним переднього ряду [і] різного походження: *г'і́р, г'і́рко*,

ог'ірок, г'ірчіц'і, доўгі, друг'і, а також у запозичених словах (г'ідра, г'ід, г'іпс та інших).

Опозиція за дзвінкістю-глухістю

У ковалівській говірці за опозицією дзвінкості-глухості існує 15 пар приголосних: [б] – [п], [д] – [т], [д'] – [т'], [з] – [с], [з'] – [с'], [дз] – [ц], [дз'] – [ц'], [г] – [к], [г'] – [к'], [г] – [х], [г'] – [х'], [дж] – [ч], [дж'] – [ч'], [ж] – [ш], [ж'] – [ш']. Наведемо приклади цих протиставлень: бан'і – пан'і, дати – тато, д'іло – т'іло, зад – сад, л'із' – лос', дзв'ін – цв'іт, дз'ін'кати – ц'іл'увати, тазда – казати, г'імнáz'ія, гел'іт – к'іт, к'істка, г'ігнути – к'інути, гáркати – хáркати, г'ірко – х'іднік, джм'іл' – чмур, нудж'іти 'лякати', сáдж'і – ч'іхати, шч'іст'і, жéіто – шéіто, ж'інка – ш'інувати і под.

Безпарними залишаються глухий приголосний [ф] та 9 сонорних приголосних: [м], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р'], [в], [j].

ЗВУКОВІ ЗМІНИ В МОВНОМУ ПОТОЦІ

Асиміляція

У мовному потоці звуки не вимовляються ізольовано. Поєднуючись між собою, вони так чи інакше впливають один на одного, тому якість їх може змінюватися. У ковалівській говірці, як і в інших говорах української мови, досить поширені різноманітні зміни приголосних внаслідок їх уподібнення один до одного. За напрямком тут переважає регресивна асиміляція, коли наступний звук впливає на попередній. За якістю тут можлива асиміляція щодо участі голосу (за дзвінкістю-глухістю), щодо твердості-м'якості, місця і способу творення.

Отже, якщо шумний дзвінкий приголосний стоїть перед будь-яким сонорним, то він, як і в літературній мові, не зазнає жодних змін: брикати, дніна, двойі, знак, приліпнути, обм'ін'іти, блихà, г'ігнути, жмакати, жні'ікати та інші. Так само дзвінкі приголосні не оглушуються перед іншими дзвінками в середині слова: в'ід:ати, здати, здóхнути, збіти, в'ідбіти, згінути, згàнити, гзітис'і, зжé'ілуватис'і (або жé':ілуватис'і), бджолà, в'іддзвоніти, в'ідговоріти, збáнок, здорóві і под.

У принципі в досліджуваній говірці дзвінкі приголосні не оглушуються і перед глухими, однак це значною мірою залежить від

індивіда, від мовця та від темпу мовлення. Ступінь оглушення дзвінких приголосних може бути різний: десь оглушення відчувається виразніше, десь воно майже нечутне. Це залежить також від приголосних, які сполучаються. Так, повного оглушення зазнає дзвінкий [з] перед глухими свистячими [с] [ц] (твердими чи м'якими), причому у будь-якій позиції: *рос':іўс'і*, *рос:варі́тис'і*, *бе"с сварк'і* (*бе"с сварк'і не"ма́ господáрк'і*), *рос:áда*, *сц'іді́ти*, *сц'і́ніти*, *сцáпати*, *прийшоў с ца́рини*. Дзвінкий приголосний [з] повністю оглушується перед [к], [п], [т], [ф], [х] у безпосередньому контакті з цими приголосними (*сховáти*, *скоті́ти*, *ста́ти*, *спартáчити*, *сфáшкати* 'знищити'). На віддалі (на стику слів) може відбуватися тільки часткова асиміляція: *прийшоў зé пол'і*, *в'і́шла зé хáти зé корі́том*, *в'і́т'ігнуў зé то́рби*, *разом зé фам'і́л'іюў* і подібні, але це залежить від артикуляційних особливостей мовця.

Як і в літературній мові, послідовно оглушується перед наступним глухим гортанний [г]: *лэхко*, *н'і́хт'і*, *к'і́хт'і*, *во́хко*.

Інші дзвінкі приголосні, як було зазначено, оглушуються нерегулярно і не в однаковій мірі. Дзвінкий приголосний у кінці слова перед паузою вимовляється в основному дзвінко: *дуб*, *зуб*, *хліб*, *ніж*, *кра́д'іж*, *не" мо́ж*, *бе́р'іг*, *морóз*, *го́лод*, *гудз*, *будз*, але в середині слова перед глухим приголосним може оглушуватися: *т'і́ж"ко*, *лі́ж"ка* 'ложка', *кава́лочок хл'і́б"ц'і* і *будз"ка солод"кого*, *роз"ка́зуіу*, *р'і́з"кіі*, *писали рíз"ками* 'графітний стержень', *р'і́д"ко* і *р'і́дко*, *коўб"к'і* і *коўбк'і* 'кусок дерева', *ші́бка* і *ші́б"ка*, *пре"дстаў собі* і *п'і́д"с'іў*, *ні́шчій* і *ні́жчій*, *дорóшчій* і *дорóжчій* та інші.

Не засвідчено оглушення дзвінкого задньоязикового [д'] у кінці слова, причому ні перед глухим приголосним наступного слова, ні перед паузою: *спові́д' с'в'і́та*, *ве"дм'і́д' страшні́й*, *йі́д' соб'і́ гет*, *ле́б'і́д' поплі́в*, *наш" Господ'*.

Як у сучасній українській літературній мові, так і в ковалівській говірці поширеним явищем є асиміляція приголосних за дзвінкістю, тобто уподібнення глухого приголосного до дзвінкого. Передовсім це стосується задньоязикового глухого [к], який перед дзвінким приголосними змінює свою якість і вимовляється як парний йому дзвінкий [г]: *ви"лі́тди"н'*, *вогза́л*, *йатра́з*, *йатбі́*, *йа́т же"* тощо.

Глухі приголосні [т], [с] перед дзвінким [б] переходять у дзвінкі свої відповідники (тверді або м'які): *молод'ба́*, *бород'ба́*, *одже"*,

про́з'ба, тид́жба, ход' раз 'хоть (хоч) раз', *ход' бу́*; *ход́ж робі́, не" ход́ж, не" робі́* 'хочеш, то роби'. У лексемах *о́зде"*, *о́здика* (можливий фонетичний варіант із протетичним [г] – *го́зде"*, *го́здика*) в ковалівській говірці приголосний [з] вимовляється твердо. Аналогічне одзвінчення [с] відбувається в числівнику *ш'іздис'і́т* 'ші́стдесят'. Асиміляція за дзвінкістю можлива на межі слів і між іншими приголосними: *на́ж Го́спод' милосе́рній, на́з бу́ло бога́то, бу́г до́вгий* 'бук довгий', *та́г до́бре"* 'так добре', *дес д'і́ус'і* 'десь подівся', *коли́з згада́йу* 'колись згадаю', *йа́г не"ма́, то не"ма́* 'як нема, то нема', *тиу д'і́тій'ус'і́у забра́у* 'тих дітей усіх забрав' і под.

Перед сонорними [м], [н], [л], [р], [в] глухі приголосні, як і в літературній мові, не одзвінчуються: *хроба́к, похму́ри́, кра́сти, при́йти́, с'м'і́х, усну́ти, сло́зи, потра́фити, флі́н'кати* 'рюмсати', *шрам* та інші, але в окремих випадках це можливо. Засвідчено унікальний випадок, коли глухий [т] одзвінчився перед сонорним [р]: *світе"р*, але *све"дрі́, све"др'і́у*.

У ковалівській говірці широко представлене таке явище, як асиміляція за місцем і способом творення приголосних. Найбільше поширена така асиміляція при збігові свистячих та шиплячих приголосних, наприклад: *ж:і́ти пше"ні́ц'у* 'зжати', *ж':і́луватис'і* 'зжалуватися (змилосердитися)', *че"ре"ж:і́то* 'через жито'. Зазнає асиміляції за способом творення та ще й оглушення дзвінкий [з] перед глухими шиплячими [ш], [ш'], [ч], [ч']: *ш:і́ти* 'зшити', *бе"ш':і́тк'і* 'без шапки', *рош:ука́ти, ш:уфле́ти* 'з шуфляді', *рош:оло́пати* 'розшолопати', *прин'іш:и* 'принісши' тощо.

Такий самий вплив на попередній свистячий мають африкати [ч], [дж]: *жд́же́мом* 'з джемом', *вода жд́же"ре"ла́* 'з джерела', *рошче"пі́ти* 'розчепити', *рошч'і́нканий* 'розщінканий (розщеплений)', *рошч'і́хати* 'розчіхати', *шчолов'і́ком* 'з чоловіком', *Пара́шчин* 'Парасчин', *не"в'ішчин* 'невістчин' (тут відбулося, крім того, спрощення [т]) і под.

Коли шиплячий стоїть перед свистячим, тоді, навпаки, утворюються два свистячі, тобто і в цьому випадку відбувається регресивна асиміляція: *с'м'і́єс':і* 'смієшся', *пита́йіс':і* 'питаєшся', *сма́с':і* 'смажся', *звас':і* 'зважся'. Цей вид уподібнення, правда, теж не має всеохопного характеру – не всі мовці вимовляють подовжений свистячий. Частіше тут, видно, спрацьовує підсвідомість, яка

автоматично пов'язує наведену постфіксальну форму дієслова з формою без постфікса *-сі* – *питаєси, смаж, зваж* тощо.

Досить поширеною є зміна передньоязикових [д], [т] перед свистячими, шиплячими щілинними чи африкатами у відповідні африкати, тобто злиті звуки. Повна африкатизація²⁵ відбувається між двома глухими чи двома дзвінкими приголосними, наприклад: [тц > ц:] – *Воїмйоц:á* і *Сїна* і *С'в'іто́го Духа*, *дол'іц:é*, *коп'іц:е*, *прóсимо оц':ú* *духóвного* 'отця духовного'; [дц > ц:] – *молоц':ú*, з *молоц:ém* 'молодця, з молодцем', *в'іц:éго* 'від цього'. Зазначимо, що сполучення [дц'] може змінитися в короткий [ц'] – *двац'ím*, *тринац'ím*, *триц'ím*, 'двадцять, тринадцять, тридцять'; [дс > ц:] – *в'іц:и*, *в'іц:ика* 'звідси'; [дс > ц] *сл'іцтво* 'слідство', *в'іцкóчити* 'відскочити'; [дс' > ц'] – *в'іц'ійати* 'відсіяти'; [дс' > ц] – *л'уцк'ій* 'людський'; [тс > ц:] – *брацтво*, *богацтво* 'братство, багатство'; [тс' > ц':] *пита́йуц':і* 'питаються', *зна́йуц':і* 'знаються', *с'м'і́уц':і* 'сміються', *л'у́биц':і* 'любиться' (хоч частіше *л'у́бис'і*, де [т] опускається); [дч > ч:] *в'іч:е"пíти* 'відчепити', *посв'іч:іти* 'посвідчити', *сус'іч:ин* 'сусідчин', *в'іч:óго* 'від чого'; [тч > ч:] – *в'іч:ім* 'вітчим', *хач:іна* 'хатчина', *д'іч:уі* 'дітчий', *оч:іна́ш* 'Отче наш' (частіше тут відбувається стягнення двох [ч] в одне: *очіна́ш*); [тш > ч:] – *бога́ч:уі* 'багатший', *коро́ч:уі* 'коротший'; [дш > ч] – *молоч:уі*, *солóч:уі* 'молодший, солодший'. Зафіксовано цікавий випадок, коли сполучення [нд] внаслідок прогресивної асиміляції за способом творення змінюється в іншомовному слові на [мб]: *ге"ндл'ува́ти* > *ге"мбл'ува́ти*. В інших випадках сполучення [мб], навпаки, розподібноється (див приклади далі). Треба зазначити, що ступінь уподібнення тут залежить значною мірою від темпу мовлення. При швидкому темпі відбувається повна асиміляція, при повільному – часткова.

У гуцульських та покутських говорах, як відомо, можлива вимова м'якого [т'] як [к'], про що вже йшлося вище (*ск'іна́*, *к'іло* тощо). У ковалівській говірці засвідчено зворотній процес, коли м'який [т'] впливає на наступний твердий [к] та уподібнює його, причому не тільки за м'якістю, але й за способом та місцем творення: *д'ім'ко* > *д'ім'т'о* > *д'ім':о* 'дітько'. Можлива, правда, й вимова *д'ім'к'о*. Подібне явище спостерігається у сусідньому селі Великий Ключів (Ко-

25 Термін уживаємо за працею Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. – Київ, 1969. – С.215.

ломийщина), у говірці якого відбувається прогресивна асиміляція за м'якістю, внаслідок якої твердий [к] переходить у пом'якшений під впливом попереднього м'якого [н']: *дон'к'а* 'донька', *молон'к'о* 'молочко', *д'івон'к'а*, *дз'убén'к'а*, *Бож'ін'к'а*, *Олén'к'а* і под.

В окремих мовцях засвідчено уподібнення губного [в] до носового [н]: *з'імнó*, *р'імний* 'рівний'.

В українських говорах, як і в літературній мові, відома дисиміляція групи *чн > шн* (*сón'ішник*, *рушнік* – див. про це далі). Протилежне явище, а саме, прогресивну асиміляцію за способом творення спостерігаємо в ковалівській говірці, коли фрикативний [ш] змінюється на [ч] під впливом попереднього зімкнено-прохідного [н]: *інчий* 'інший', *мénчий* 'менший', *тónчий* 'тонший', *рánче* 'раніше'.

Ковалівській говірці, як і літературній мові, характерна регресивна асиміляція за м'якістю, коли пом'якшений губний впливає на попередній свистячий: *с'в'іто*, *ц'в'ік*, *ц'в'ікл'і*, *с'в'іжій* тощо. Аналогічні зміни можуть відбуватися й перед іншими м'якими приголосними: *рос'с'іўсі > рос':іўс'і* 'розсівся', *роз'з'івіўс'і > роз':івіўс'і* 'роззявився'.

У ковалівській говірці відсутні факти прогресивної асиміляції [j] і подовження попереднього м'якого приголосного, як це є в літературній мові. У цьому явищі відбита загальна західноукраїнська тенденція: *нас'ін'і*, *волóс'і*, *колóс'і*, *жит'и*, *в'іс'іл'і*, *пит'і*, *р'іл'і* – літературні форми *насіння*, *волосся*, *колосся*, *життя*, *весілля*, *пиття*, *рілля*. Немає в ковалівській говірці й форм типу *сілля*, *міддю*, *піччю* – замість них уживаються форми типу *сóлеў пéче'ў*. Літературній формі *суддя* тут відповідає *судийá*.

Дисиміляція

Дисиміляція (розподібнення) відбувається між двома приголосними, які мають одну чи більше спільних артикуляційних рис. Найчастіше розподібноються приголосні, які мають проривний елемент і є незручними для вимови. Майже всім українським говорам властива дисиміляція проривних [кт] у щільний та проривний [хт] у займеннику *кѣто > хто*. Подібне явище відбувається в словах *пráхтика* 'практика', *дóхтор* 'доктор'.

В окремих мовлян можна зауважити розподібнення груп [мв], [мб], [мп] і зміну їх відповідно в [нв], [нб], [нп], тобто таким чином

ліквідується збіг двох губних приголосних: *транва́й* < трамвай, *бо́мба* < бомба, *ко́нба́йн* < комбайн, *ко́нпóт* (або навіть *канпóт*) < компот.

У ковалівчан поширена дисиміляція групи [нн] > [лн] у прикметнику *м'ізілній* (*пали́ць*) 'мізинний палець', у іменнику *дзв'ілиця́* і 'дзвінниця', групи [чт] > [шт] в числівнику *штíри*. У давньоукраїнській формі *четыри* зредукувався голосний [є], внаслідок чого утворився збіг приголосних [чт], що було незручним для вимови. Ця риса характерна й іншим українським говіркам (подільським, наддністрянським, лемківським, гуцульським тощо)²⁶.

Спостережені й деякі інші зміни, що не характерні українській літературній мові, пов'язані з розподібненням приголосних. Так, загальноприйнятою в Ковалівці є вимова групи [сц] замість [сс] (*сца́ти* 'ссати'), групи [кш] замість [гш] у прикметнику *лє́кший* та прислівнику *лє́кше*. Тут два щільні змінилися на проривний та щільний. Відбувається дистактна (на віддалі) дисиміляція групи [р..р] > [й..р] в лексемі *ма́ймуро́к* < мάρмур 'брусочок для бритви', дисиміляція (і ще й метатеза) групи [р..р] > [л..р] в іменнику *л'іво́рве"р* 'револьвер', наприклад, у коломийці: *во́ї стр'і́л'і́ли два ле"т'і́н'і з л'іво́рве́ра ў ме́не", йа с'і схова́ў за йа́вора, за лі́ст'і́ дзе"ле́не*. Дисиміляцію групи [р..р] > [л..р] засвідчено також у мовленні високоосвіченої людини, яка слово *лабораторія* вимовляє як *лаболато́р'і́я*, хоч цю зміну [р] на [л] можна б розцінювати і як асиміляцію приголосного [р] до попереднього [л]. Зустрічаються спотворені й іншомовні лексеми: *то́ктє́й* 'зам. коктейль'. З одиничних явищ, характерних мовленню окремих індивідів, можна ще навести вимову звука [м] замість [н] в лексемі *мали́сник* 'налісник' (дисиміляція групи [н..н]), заміну групи [м..н] на [ў..н] (*заўкні́, заўкну́ў дзе́р'і́* 'замкни, замкнув двері'), [м..н] на [м..в] (*по́лов'і́н* 'поломін').

У ковалівській говірці, як відзначалося, відбита загальноукраїнська тенденція до розподібнення групи [чн] > [шн] в словах *со́н'і́шник, ру́шнік, йі́йє́шниця́* і 'ячня', *се"го́р'і́шній* 'цьогорічний'. Так само тут відбулася дисиміляція сполучень [шш], [жш] у [шч], [жч] у прикметниках вищого ступеня *вы́шьшы́й* > *вы́шшы́й* > *вы́шчы́й* (вищий); *ни́жьшы́й* > *ни́жшы́й* > *ни́жчы́й* і подібні. Але не було ніяких фонетич-

26 Див. Дзензелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ч.1. Фонетика. – Ужгород, 1965. – С.114-115.

них умов для утворення групи [шч] у прикметниках вищого ступеня типу *б'іл'ішчий, чорн'ішчий, дзе"ле"н'ішчий* і подібних, які повсюдно вживаються як у Ковалівці, так і в навколишніх селах. Вони утворилися за аналогією до форм типу *вищий, кращий*, оскільки в давньоукраїнській мові у формах типу *зелен"їшій* пройшло стягнення [ʧ] та [ї], внаслідок чого утворилися літературні форми типу *зеленіший*. Збігу двох щільних [шш], як це було у формах типу *вишиший*, тут немає, тому й не було умов для виникнення африкати [ч].

Метатеза

У працях з української діалектології наводяться приклади метатези у різних українських говорах. Переставляння звуків чи складів у слові зустрічається переважно у маловідомих, етимологічно непрозорих, лексично ізольованих іншомовних словах²⁷, хоча зустрічається і в питомих. У багатьох говорах, а також і в ковалівській говірці уживається зметатезована лексема *колóтн'і*, літ. форма 'коноплі'. Цілий ряд зметатезованих форм зафіксовано в мовленні ковалівських дітей, наприклад, у п'ятирічної Мар'янки: *гóбел'ц'і* 'голубці', *п'ідзив'ім* 'підвезіть', *пел'дўз'к'і* 'подружки', *гамазін* 'магазин', *забáр* 'базар', *бокаса* 'ковбаса', *батлётка* 'таблетка'; у Тані табуретка – це *тарабетка*; мала Яринка, 3 роки, каже: *ма́мц'у, паўц'ім ме"не ц'у мовітлу* (тобто молитву), *наклі́те" ме"не ко́двилкоў* 'коўдиркоў – коврою', *талабе́йка* 'батарейка', *соколову́ст* – 'сорокоусти (релігійна відправа за померлими)', *захпати* 'запхати', *філовéтовий* зам. фіолетовий, *пом'ін'ийс'імо* 'помін'иймос'і – поміняймося', *граїс'імо* 'граймесья'; 4-річний Івась іде допомогти впорядкувати *голбик* 'гробик' (*це гóлбик хлопчика, шо ўмел* – це гробик хлопчика, що вмер); Яринка взула мамині туфлі на високих каблуках і хвалиться Марійці, що в неї *мéсти* (мешти – 'туфлі') на високих *клубука́х*. Марійка, на півроку старша, поправляє її, каже що це не *клубу́кі*, а *калбу́кі*, а снилися їй *а́гне"лики* 'ангелики'. Малий Павлик за тротуар казав, що це *топта́р* (ця лексема, правда, більше виглядає на оригінальний новотвір – у дитячій свідомості – це доріжка, яку топчуть ногами). Вище ми наводили приклад *л'івóрвер*, у якому відбулася дисиміляція, яку можна розцінювати і як метатезу. У цьому випадку переміна місцями приголосних

27 Див. Дзедзєлівський Й.О. – Названа праця. – С. 116-117.

[р]↔[л], можливо, й не викликана незручністю у вимові, а просто незнанням правильного розташування звуків у слові. Сюди ж можна віднести лексеми *токтеїл* 'коктейль', *в'ілоончел* 'замість віолончель (один чоловік хвалився, що вмів грати на *в'ілоончел* і). Подібна ситуація була, коли М. Горбачов, колишній генсек компартії, вимовляв *Азейбаржан* замість Азербайджан, причому це був не єдиний випадок, він так вимовляв це слово постійно.

Спунеризми (виверти)

Близькими до метатезованих слів є так звані спунеризми, а якби сказати по-українськи – виверти (вважаємо, що такий термін міг би замінити англійське спунеризм). Це словосполучення, в яких відбувається мимовільна заміна звуків одного слова звуками іншого. Тут не можна говорити, що такі виверти належать лише певній говірці – вони народжуються спонтанно і можуть проявлятися в мовленні будь-якої людини. Виникають вони переважно під час швидкого темпу мовлення. Ось деякі з них, записані в Ковалівці: *новон'ічна р'іч* – новорічна ніч, *но́сими богáми* – босими ногами, *гаді́ брат 'ук'іни* – брати Гадюкіни, *кварті́ти за платі́р'у* – платити за квартиру (квартиру), *ча́рійі ко́чи* – карії очи, *слі́ве шчо́ро* – щире слово, *р'істу́йу йіхти* – ріхтую їсти (готую), *па́ре"ц попа́лити* – палець попарити, *ча́сити трач* – тратити час, *коло корі́того розбі́та* – коло розбитого корита, *голос 'іт го́ворно* – говоріт голосно, *дор'ізна зало́га* – залізна дорога, *пйáтина ва́л'а* – Валина п'ята (дитина).

Гіперизми

Гіперизм – це звукові зміни, які виникають у мовленні людини, коли вона через незнання правильну форму заміняє неправильною, сприймаючи її як нормативну. Явище гіперизму можливе при зіткненні літературної мови і діалекту або рідної мови й чужої. Л. Булаховський називав гіперизми перебільшеною правильністю. Вони, на його думку, мають місце там, де стикаються не однаково розцінювані мовні групи. Принижена група мовців намагається заступати характерне для неї кращим, ближчим до зразкового і при цьому часто не вмів дотриматися точності в наближенні до зразка і відтворює його в перекрученому, перебільшено „правильному“ вигляді, смішному для носі-

їв справжнього зразкового мовлення²⁸. Так, у ковалівському мовленні усі прикметники чи порядкові числівники мають закономірне історичне закінчення *-ий* і закономірний стверділий приголосний перед ним (про це йшлося вже вище). У літературній мові поряд із закінченням *-ий* є закінчення *-ій* (після нестверділого приголосного основи). Отже, в літературній мові є *третій*, але *четвертий*, *крайній*, але *народний*, *загородній* і *загородний* і под. Дехто з ковалівських мовців, намагаючись окультурити своє мовлення, уживає форми *четвѐрт'ій* (замість *четвертий*), *че"твѐрт'ого* класу (зам. *четвертого*), *наро́дній* (зам. *народний*) і под., допускаючи при цьому помилку. Гіперизмами треба вважати дієслова з ненаголошеним суфіксом *-ува-*, перед яким має бути твердий приголосний [н]. За аналогією до діслів із суфіксом *-юва-* дехто з мовців вимовляє й тут м'який [н']: *зйѐдн'увати*, *розйѐдн'увати*, *постѐгн'увати*, *уладн'увати*, *не"ре"кѐн'увати*, *викѐн'увати* замість *з'єднувати*, *постогнувати* тощо. Гіперистичними є також форми І особи однини дієслів *обн'імл'у*, *п'їдн'імл'у*, в яких за аналогією до літературних форм дієслів типу *л'убл'у*, *ломл'у* помилково вставлений епентетичний звук [л']. Гіперизмом є форма *помн'їцкати*, в якій мовець намагався вимовити літературне [а] після м'якого приголосного замість узвичаєного в Ковалівці [и] в слові *помн'їцкати*, якого немає в літературній мові. В іншому випадку учень намагався сказати поросійськи *липа* (дерево) і в нього вийшло *л'ѐпа* (за аналогією до російського варіанта *Ковал'ѐвка*). Як уже видно з викладеного матеріалу, у ковалівській говірці ту же рідко виступає м'який приголосний перед голосним заднього ряду [а], тому літературна форма *взяти*, *узяти* тут звучатиме *ўз'їти*. Мовець, намагаючись замінити „діалектну“ форму літературною, утворив новий, гіперистичний інфінітив *в'із'міти* (від форми *візьму*, *візьми* тощо).

Гіперистичну заміну звуків можна спостерігати у мовленні дітей. Так, мала трирічна Даринка, навчившись вимовляти дрижачий [р], вимовляла його не тільки там, де він мав бути, а й на місці плавного твердого [л]: *їа така горѐдна* (голодна), *їа так ўпр'їра* (упріла), *не"мѐжна бриз'ко сид'їти коро те"ре"в'їзора*, *бо ѐчи з'їнсуйѐи* (не можна близько сидіти коло телевізора), *че"сне срѐво* (слово), *ме"н'ї вўїко з Кана́ди фѐйну л'ѐл'ку присраў* (ляльку прислав) і таке под.

28 Булаховський Л.А. Вибрані праці в п'яти томах. – Том 1. – Київ, 1975. – С. 290.

Як гіперизми в широкому розумінні розцінюємо численні росі́зми в мовленні ковалівчан і взагалі галичан, які в намаганні заступити якусь діалектну форму використовують слова чужої мови, сприймаючи їх як нормативні форми української літературної мови.

У народних говірках зустрічається чимало й інших слів, морфологічна будова яких у процесі мовлення зазнає певних змін. Часто це залежить від темпу мовлення, від артикуляційних особливостей мовця, від його ставлення до свого мовлення. У зв'язку з цим зустрічаються випадки, коли певні звуки відсутні як у середині, так і на початку чи в кінці слова.

Дієреза`

Досить поширеним явищем у народній мові є так звана дієреза, тобто викидання одного з кількох приголосних звуків, які є незручними для вимови. Численні такі групи утворилися, як відомо, після занепаду зредукованих /ь/ /ь/ ще в давньоукраїнській мові. Завдяки такому спрощенню група приголосних [стн] спростилася в [сн] (*мастьный* > *мастний* > *масний*), [сткл] > [скл] (*стъкло* > *сткло* > *скло*), [ждн] > [жн] (*тиждъневый* > *тиждневий* > *тижневий*), [ршч] > [рш]: *зморика* < *зморичька* і под. Спрощення цих та багатьох інших груп відбулося як у літературній мові, так і в говірках. У ковалівській говірці зазнали змін ще такі групи: [стл] > [сл]: (*ж'їл'ісливий* < *ж'áлостльивый*, *шч'ісливий* < *съчастливый*), [стц] > [сц] (*не"в'іс'ц'ї* < *нев'ѣстьцѣ*), [стч] > [сч] > [шч]: *не"в'ішчин* < *не"в'істчин* < *нев'ѣстьчин*); [дс], [тс], [дц'] > [ц'] (*л'уц'к'її* 'людський', *брац'к'її* 'братський', *триц'їт* 'тридцять', *двац'їт* 'двадцять'), [тс] > [ц] (*брацтво*, *пре"зидѣнцтво*, *їд'їоцтво*); [стм] > [см] (*асма* < астма); [шч] > [ш] (*шо* < *шчо*); [чч] > [ч] (*очинаш* < *очинаш* < *отъче наш*), [тшч] > [шч] (*натшче* > *нашче*). Відбулася дієреза, на відміну від літературної мови, в прикметнику *милосерний*, де сполучення [рдн] спростилося в [рн]. Цікаве спрощення відбулося в польському запозиченні *мидниц'ї* 'велика миска, тазик', де сполучення [дл] спростилося не в [л], як у подібних прикладах (пор. *grdlo > гърло > *горло*, *mydlo > мыло > *мило*), а в [д]: *mydlnica > *мидниц'ї*, хоч є лексема, у якій відбулася дієреза [д]: *мильниця*, ковалівський фонетичний варіант – *мілниц'ї* 'коробка для мила'.

Синкопа

Випадіння звука чи групи звуків у середині слова ще називають синкопою. Синкопа спостерігається у частовживаних словах, які є звичними і зрозумілими. Вона може виникати тоді, коли ненаголошені голосні вимовляються з меншим напруженням, невиразно артикуюються, коли втрачають диференційні ознаки і розрізнявальну функцію. Деякі з них настільки втрачають свої якості, що виконують лише евфонічну функцію, розділяючи приголосні, а подекуди можуть і зовсім зникати: *йак хоч(е)те^в*, *йак хоч(еш)*, тобто в цих прикладах голосний [e] може опускатися (*йак хочте^в*, *йак хоч*). Сюди ж можна віднести випадки редукції голосного [o] в прислівнику *се^вгóрку* 'цього року', хоч паралельно може вживатися й форма *се^вгóроку*, аналогічно – в особових займенниках *вона*, *воно*, *вони*, які вимовляються в Ковалівці як *ўна*, *ўно*, *ўни*, а також у формах родового та давального відмінків займенника *він* – *ўго* 'його', *ўму* 'йому', зміну [a] на [и^в] в прислівнику *зáриз*; фактично втратила свій статус фонема /o/ в дієслові *сóхнути*, яке в різних своїх формах втрачає голосний [o]: *схне*, *засхне́*, *засхлó*, *засхлá*, а також в іменнику *смр'ід* 'сморід'. Остання лексема, можливо, утворена за польським зразком, пор. пол. *smród*. Безумовно, вирішальну роль тут зіграв наголос, який перейшов з наголошеного [o] на голосний у наступному складі, а зі втратою наголосу втратився і сам голосний [o]. Очевидно, як синкопу слід розцінювати також випадіння приголосних у середині слова, втрата яких, до речі, також не впливає на семантику слова, не призводить до спотворення його змісту. Звичними в усному мовленні ковалівчан є форми *кае*, *кау*, *каут* або із зредукованим [ў]: *каў*, *каўт*, тобто *каже*, *кажу*, *кажут*. Часто в цих формах [a] лабіалізується, наближається до [o]: *ка^вў*, *ка^вўт*: *в'ін кае*: *ходи-ко д-мін'і*, а *йа ка^вў*: *ходи ти судá!* Відбувається втрата сонорного [в] перед іншим сонорним – [j] у слові *зйíзати* (*зйíзáў*, *зйíзáла*, *зйíзáли*) 'зв'язати': *Никола*, *брат*, *буў зйазковім ў УПА*.

Афереза

Афереза – це випадіння одного або кількох звуків на початку слова. У мовленні ковалівчан ледь помітна нівеляція початкового приголосного [д] у хресному імені *Дмітро*, але така вимова не має

всеохопного характеру, може бути і *Дмі́тре*“, і *Мі́тре*“. Неповна афеза (усічення) голосного [o] відбувається в непрямих відмінках числівника *один*. Тут голосний [o] переходить в усному мовленні в [ǔ]: *ўднóго ўднóму, ўдні́м, на ўдн’ім*.

Апокопа

У народних говірках, а це стосується й ковалівської говірки, досить поширеним явищем є втрата приголосних звуків у кінці слова. Це явище називається апокопою. Відпадиння кінцевих приголосних залежить від темпу мовлення, від якості початкового звука наступного слова, від наголосу тощо. Особливо це помітно після наголошеного складу: *н’ічо́* ‘нічого’, *не” мож* ‘не можу, не можна’, *не” хоч* ‘не хочеш’, *за́ра, за́ри* ‘зараз’, *лиш* ‘лише’, *чо* ‘чого’. Тут, як бачимо, можуть зникати не тільки окремі звуки, але й цілі склади.

Дуже широко представлена апокопа в звертаннях, тобто в кличному відмінку: *хло* ‘хлопе, хлопче’, *бр’е”* ‘брате”, *Іва́* ‘Іване”, *Васі́*, *Дми*, *Мар’і*, *Кате”рі*, *Оле́*, *Пе́* ‘Петре’ тощо. Зрозуміло, що тут відбулася редукція ненаголошеного складу.

Очевидно, як апокопу слід розцінювати відпадиння кінцевого приголосного [т] у формах третьої особи множини дієслів другої дієвідміни: вони *ро́бїй* ‘роблять’, *л’у́бїй* ‘люблять’, *хо́д’і* ‘ходять’, *сид’і* ‘сидять’, *фал’і* ‘хвалять’. В окремих мовців можна зауважити втрату кінцевого [т] і в третій особі однини цих же дієслів: він *хо́ди*, *ро́би*, *л’у́би*: –*а шо в’ін тут ро́би?* –*та шо з’ то́го, шо в’ін до не́ї хо́ди*, *їак уна́ йго не” л’у́би?*

Спостерігаємо апокопу також у формах давального та місцевого відмінків прикметників, дієприкметників, займенників, порядкових числівників, у яких усікається кінцевий нескладовий [ї]: *на до́вгі до́ро́з’і*, *у нов’і ха́т’і*, *у пе́ри’і кл’а́с’і*, *на н’і* тощо: *да́й спок’і́й зму́че”ні ж’і́нц’і*; *Ої на наш’і Оле́н’і пац’о́рочк’і дзе”ле́н’і*, *то по шти́ри*, *то по п’я́т’ на Оле́н’і цоркот’а́т’* (з весільних пісень). Тут нескладовий [ї] злився (стягнувся) з попереднім голосним [і].

Усікається голосний [o] в прийменнику *до*. У ковалівській говірці, як і в говірках інших гуцульських сіл, цей прийменник з родовим відмінком не вживається, але вживається з давальним в усіченій формі *д-*: *д-ха́ті*, *д-мін’і*, *д-то́б’і*. Може вживатися цей прийменник, як було зазначено вище, з приставним (евфонічним) [и]: *при́шла-м д-хат’і*, *а*

йіго не"ма дбама; ході д-мін'і; прийшли д-тоб'і файн'і гост'і; прийшоў-ім ид-тобі і под. Засвідчений цей прийменник також у прислівнику *двече"ро* 'під вечір', пор. у російській мові – *к вечеру*.

Протеза та епентеза

Ковалівській говірці властиве явище протези та епентези, тобто прикриття голосного як на початку слова, так і в середині його, що в літературній мові відсутнє: *гонди*, *гондика* 'онде', *гозди* 'осьде', *га*, *гакати*, *гаж* 'аж', *вучітис'і* 'учитися', *навука* 'наука', *сороковусти* 'сорокоусти, релігійна відправа за померлими', *вудуд* 'одуд', *радійо* 'радіо', *идийот* 'ідіот', *спец'ійал'ниї* 'спеціальний', *матер'ійальниї* 'матеріальний', *параф'ійал'ниї*, *мате"рйали*, *варйат* і под. Є тут, звичайно, протези, які відомі й літературній мові: *гармата*, *гарбуз*, *в'іуц'і* 'вівця', *в'іусá*, *вугол* 'вугілля', *вугол* 'кут', *вулії* 'вулик'. У досліджуваній говірці уживається дієслово *покмїтити*, в якому приголосний [к] можна б вважати як епентезу в порівнянні з літературним *помїтити*. Однак ці дієслова етимологічно походять від мотиваторів з різними коренями – „мѣта“ і „кметь“ ('господар, тямуща людина')²⁹, тому тут треба просто зазначити, що ковалівська говірка зберегла лексему *покмїтити*, а літературна мова – ні. Якщо епентеза в ковалівському мовленні має місце навіть там, де в літературній мові вона відсутня, то явище протези, навпаки, засвідчене рідше, ніж у літературній мові. У Ковалівці не скажуть про місцеву жінку *Ганна*, а тільки *Анна*, не *янгол*, а тільки *ангел*, не *яфини*, як в інших говірках, але *афини* 'чорниці', немає протетичного [г] перед [о] в прикметнику *остриї*, протетичного [в] в особових формах дієслова *їз'ити* 'взяти' – *озму*, *озмут*, *озме"ш*, хоч тут паралельно можуть уживатися форми *їзму*, *їзmesh*, *їзме"мо*, *їзмут* тощо. На початку слова (у прийменнику 'до' > 'д') в говірці може виникати протетичний [и]: *ид*: *ході д-міні*, але *ход'ім ид-мін'і*, *пришоў ид-тобі*. Очевидно, теж як епентезу треба розцінювати появу звука [и^е] у прислівнику *ви"ри"х* 'поверх' (*йа ўпáла/ а він йаг біг за мноў і ўпаў вирих мéне"/ зашпóтаўсі і так ме"нэ зловіў за кóси*). Цей звук розвинувся тут завдяки сонорному [р] і розділив два приголосні, незручні для вимови.

Окремі фонетичні зміни в системі приголосних. Наголос

У західноукраїнських говорах, а отже, й у ковалівській говірці можна зустріти й деякі одиничні фонетичні явища, яким не завжди можна знайти пояснення. Так, ковалівська говірка послідовно фіксує поширене на західних теренах України [ц] замість літературного [ч] у частці *ци*. Саме в такому фонетичному варіанті частка *ци* донедавна вживалася широко в мовленні освічених людей (маємо чимало прикладів із офіційних виступів представників галицької інтелігенції, напр., М. Устияновича, Й. Лозинського тощо). Тепер варіант *ци* зустрічається лише в мовленні, яке ще не зазнало впливу літературної мови; коло мовців, які його вживають, під впливом літературної мови звужується.

У ковалівській говірці засвідчений цілий ряд фактів заміни щільного [з] на африкату [дз], зокрема в прикметнику *дзе^леній* 'зелений', в іменниках *дзерно* 'зерно', *дзерніта* 'зернята', *бе^ндзіна*, *гарбúдз* (*гарбúдз мам'і твоїї* або *гарбúдз маттери твоїї* – з більшою експресією, з подвоєним [т] – так у супереччі чи в сварці може сказати зі злості одна людина іншій); ствердіння [л'] в дієслові *кашлати*, в іменнику *слотá* 'сльота', пом'якшення [л] в лексемі *ц'іл'увáти* і її похідних, уживання свистячого [с] у слові *сл'уб* 'шлюб', вимова твердого [с] у прислівнику *судá* 'сюди', перехід глухої африкати [ч] в дзвінкий відповідник [дж] у слові *ломáдж'і* 'ломаччя', перехід глухого [к] > [г] у слові *гúртка* 'куртка', глухого [т] > [д] в іншомовних словах *фодограф'іа*, *фодографувáти*. У ковалівській говірці, як зазначалося, є м'яка фонема /р'/, але перед голосним [а] м'який [р'] вживатися не може, тому й зазнав ствердіння в лексемах *ратувáти* 'рятувати', *мрака* 'мряка', *дрáпати* 'дряпати', *д'іравії* 'дір'явий', *бурак* 'буряк' тощо.

На цьому можна б закінчити огляд фонологічно-фонетичної системи говірки села Ковалівки Коломийського району. Можливо, що є ще якісь явища, які не потрапили в наше поле зору, але вони проявлять себе у фонетично записаних текстах ковалівчан, які подаються у нашій праці. Можна зробити висновок, що ковалівська говірка підпорядкована тим же основним фонетичним законам, які діють у гуцульському та покутському говорах, які властиві, в основному, й українській літературній мові.

Необхідно кілька слів сказати про наголос. Детальний аналіз системи наголошування слів у ковалівській говірці вимагав би спеціальної уваги й окремої праці, але тут обмежимося лише зауваженням, що відмінності в наголошуванні слів від наголосів, усталених у літературній мові, таки дійсно мають місце. У багатьох випадках наголос у словах падає на передостанній склад, і цей факт наводить на думку, що це може бути польський вплив, оскільки в польській мові саме так наголошуються слова. Це стосується передовсім багатьох корінних прізвищ: *Атамáнюк, Бодéйчук, Бурдула́нюк, Валя́рчук, Вінто́нюк, Гоя́нюк, Зая́чук, Кава́цюк, Кра́вчук, Кузьме́нчук, Кури́люк, Мирóнюк, Петра́цюк, Рибчу́к, Са́вчук* тощо. Деякі прізвища наголошуються двояко: *Рибчу́к* і *Рибчу́к, Атамáнюк* і *Атамани́к*. Місце наголосу може бути релевантним у визначенні особи. Наприклад, *Нико́лу Юри́х* *Гоянюково́ї* називали тільки *Ле́сюк*, і всі знали, що мова іде саме про нього, а інших однофамільців – *Лесю́к*.

Є значні відмінності у наголошуванні дієслівних форм. Зокрема, у 1 ос. однини двоскладові дієслівні форми мають переважно наголошений перший склад: *л'у́бйу, лóмйу, пішу, по́шу, про́шу, сиджу, ка́жу, ска́жу, зрóбйу, н'іду* тощо. Правда, у дієслові *брати* наголос, на відміну від наддністрянського та бойківського говорів, збігається з літературною нормою: *беру́*, а не *бе́ру*. Інколи в прийменникових конструкціях іменник може ставати енклітиком (наголос переходить на прийменник): *кіну́ти до́ зе"мл'і*, так само енклітиком виступає іменник у сполученні *се"го́ року*, і втрата наголосу іменником призвела до втрати самого голосного [o] та об'єднання й лексикалізації сполучення *се"го́ року* в прислівник *се"го́рку*. Частіше прийменник перетворюється на проклітик: *не"ре"д ха́тоу, коло ха́ти, че"ре"з м'іс'іц'і, не"ре"д ти́м, одна́ попри́ одну*. Як проклітики можуть виступати й прислівники: *зариз́ ска́жу* 'зараз скажу'. На користь говірки можна відзначити той факт, що в множині іменників жіночого роду наголос падає завжди на останній склад, як цього вимагає літературна норма: *лавкі́, книжкі́, бабі́, дошки́, л'амті́, ручки́* тощо, а не *ла́вки, кни́жки, ба́би, до́шки, ла́мти, ру́чки*, як це під впливом російської мови вимовляють тепер в Україні.

МОРФОЛОГІЧНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОВАЛІВСЬКОЇ ГОВІРКИ

Значна кількість рис, відмінних від літературних, але зумовлених історично, є в морфологічній та граматичній будові ковалівської говірки. Окремі приклади наводилися вже в розділі про фонетично-фонологічні риси говірки, але там визначалася лише фонетична позиція тієї чи іншої фонем без акценту на граматичну форму. Тепер спробуємо систематизувати ці відмінності від сучасної української літературної мови.

Відомо, що в українській літературній мові колишнє (давньоукраїнське) закінчення **-е** в іменниках середнього роду з подовженим приголосним (або без подовження) типу *знання* за аналогією, як можна припустити, до іменників сучасної четвертої відміни типу *ім'я, теля* або першої відміни типу *суддя* перейшло в **-а**. У говірці с. Ковалівки цього не сталося, і ці іменники під наголосом мають закінчення **-и^е** (*в'іс'іл'и^е 'весілля', жит'и^е 'життя', збе^нран'и^е 'збирання'* і под.) або в ненаголошеній позиції **-і**: *нас'ін'і, кор'ін'і, поруч'і 'поруччя', г'іл'і 'гілля', ломадж'і 'ломаччя', полумн'і 'полум'я', подв'ір'і, п'ір'і 'пір'я', волос'і 'волося'* тощо. Подовжених приголосних, як бачимо, тут немає. Такі ж закінчення (під наголосом **-и^е**, в ненаголошеній позиції **-і**) мають іменники четвертої відміни з колишніми суфіксами основи *en та *nt: *імн'и^е 'ім'я', с'імн'і 'сім'я', т'імн'і 'тім'я', в'імн'і 'вим'я'; тел'и^е 'теля', порос'и^е 'поросся', ягн'и^е 'ягня', але кур'і 'курча', гус'і 'гуся', кот'і 'котя'* і под. Не збігаються з літературними й закінчення іменників першої відміни з м'яким приголосним основи. Як і наведені вище іменники середнього роду, вони мають закінчення **-і** зам. літературного **-а**, якщо це закінчення ненаголошене (*газдін'і, Паран'і, кле^нпán'і, вулиц'і, молодіц'і, косіц'і*) і закінчення **-и^е**, якщо наголос падає на закінчення: *зе^нмл'и^е, попад'и^е, р'ідн'и^е, р'іл'и^е* та інші.

Оскільки голосний [а] у ковалівській говірці після м'якого приголосного майже не вживається, то подібні закінчення виступають і в інших граматичних розрядах слів: у родовому відмінку іменників чоловічого роду на м'який приголосний (*л'ікар'і, кұхар'і, камен'і* в ненаголошеній позиції і *к'інтар'и, Васил'и, кон'и, дн'и* під наголосом); у давальному відмінку іменників жіночого і чоловічого роду

(*вішинім, молодіциім, зéмлім, свін'ім, хлóпциім, дурнім, кóнім* – у ненаголошеній позиції та *л'ікар'ім, кухар'ім, Васил'ім, богат'óm дн'ім* тощо під наголосом). Додамо, що в іменниках чоловічого роду нормативне закінчення *'ам* (графічно *-ям*), яке в Ковалівці вимовляють як *-ім*, має аналогічний характер, тобто виникло під впливом закінчень іменників першої відміни: *хлóпциім, дурнім*, бо *молодіциім, зéмлім*. Іменники сучасної третьої відміни в давальному відмінку множини мають закінчення *-им*: *кóстим, пéчим, сóлим*.

У говірці с. Ковалівка, як і в усіх інших селах Галичини, послідовно збережено історичне закінчення *-и* родового, давального і місцевого відмінків іменників 3-ої відміни: *ра́дости, сóв'істи, óсени, пéчи, л'убóви, сóли, крóви, ма́тери* (у Ковалівці остання лексема вживається тільки з експресією, під час суперечок, сварок, та ще з подвоєним [т]: *ма́ттери тво́йї гарбу́дз!*), тому цілком логічною є пропозиція Правописної комісії відновити й узаконити це закінчення і в літературній мові³⁰. Таке ж закінчення уживається і в дав. та місц. відмінках іменників 1-ої відміни: *землі́, души́, на землі́, на души́, на ву́лиці, у́ к'ірни́ці, на молоді́ці, на во́ли, на доло́ни*, у місц. відмінку іменників чоловічого і середнього роду 2-ої відміни (м'який варіант) – *на коні́, на ка́мени, на по́ли*, у трьох відмінках (род., дав., місц.) іменників сучасної четвертої відміни (*ме^ни, те^л'іти, пац'іти, кур'іти* 'курчаті'), тому було б справедливо дозволити як паралельне закінчення *-и* і в зазначених формах.

Як уже відзначалося в попередньому розділі, у родовому множини в іменниках колишньої відміни на *ї*-основ та деяких множинних іменниках збереглося також історичне закінчення *-ий*: *го́стий, ко́стий, гуси́й, грóшиї, са́ниї, л'уді́ї* і за аналогією *кóниї*.

Як і в інших західноукраїнських говорах, у ковалівській говірці в орудному відмінку однини в іменниках першої відміни, займенниках та узгоджених із ними прикметникових формах виступає закінчення *-ов, -ев* [оў, еў], тобто відбувається редукція кінцевого [у]: *доўгоў дорóгоў, зелéноў ву́лицеў, смачноў ка́шеў, протóптаноў стéж^коў, з трéтоў кл'áсоў, з г'іркоў б'ідóў, з інчоў ж'інкоў, прийшоў з неў разóм, ході́ зо мноў, узмі ме^нé з^с собóў* і под. Аналогічні закінчення

30 Див.: Німчук Василь. Проект змін в українському правописі // Мовознавство. Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців. – Київ, 2002. – С.9-17.

мають і деякі іменники третьої відміни: *со́ле"у* 'сіллю', *пе́че"у* 'піччю', *ко́сте"у* 'кістю', *пйе"де"у* 'п'яддо', *со́вісте"у* 'совістю'. Цю рису, слід вважати, очевидно, спільною західнослов'янсько-західноукраїнською рисою, оскільки і в польській мові в цих формах виступає носове [a], і в чеській та словацькій мовах виступає низхідний дифтонг [ou], пор. орудний одн. пол. *żonę* чes., слов. *ženou*.

У ковалівській говірці теж послідовно збережено історичне закінчення **-ови**, **-єви** в давальному та місцевому відмінках однини іменників чоловічого і середнього родів: *сінови*, *чолов'ікови*, *братови*, *Василєви*, *Ігоре"ви*, *Петрєви*, *ко́ждому домови*, *селєви*, *се́рце"ви*, *л'ікаре"ви* і под. Треба зазначити, що тепер від молодшої частини ковалівчан інколи можна почути форми на **-у**, **-ю**, але раніше, коли ще не було відчутно російськомовного впливу та впливу літературної мови, закінчення **-у**, **-ю** в давальному відмінку взагалі не зустрічалося, ніхто не міг сказати *Василю*, *брату*, *Павлу*, *селу*, тільки *Василєви*, *братови*, *Павлєви*, *селєви*.

У гуцульських і покутських говірках, зокрема в говірці с. Ковалівка, збереглися реліктові форми колишньої двоїни: *дв'і ж'інц'і*, *дв'і годін'і*, *дв'і м'інуті* тощо. Однак це стосується лише іменників жіночого роду. Що ж до іменників середнього роду, то у формах колишньої двоїни вони в Ковалівці не вживаються (*двоїї в'ікон*, *двоїї дзе"рїї двоїї йїйєц*, *двоїї в'ідєр* і под.), хоча в інших говірках форми *дв'і йєйц'і*, *дв'і в'ідр'і*, *дві оці* трапляються, пор. у Марка Черемшини: *—Двох синів, гей дві оці, тісарь на таліяна пігнав та й там їх убили*³¹. Уживаються форми двоїни і в непрямих відмінках іменників, наприклад: *де́коли ж'інкі да́вали йко́йїс кап'устї/ круп'їу варєних/ то ми так жме"н'їма/ шо хто зловиў/ то з'їу* (із спогадів М. Янушак – див тексти); *у нас б́ули болгарї у́ со́тнї/ шо робїли шеви"їма/ а ў мене" че"ре"вікі подєрлісі; уна [баба – вор у законї] відкіс маїї грєші, звїязана з кухар'їма, йїду маїї кіл'ко хоче" – із спогадів М. Пашка).*

Відрізняються від унормованих у літературній мові й деякі іменникові суфікси. Так, суфікс **-ечк-** після м'якого приголосного переходить в **-ічк-** *со́н'ічко* 'сонечко', *коха́н'ічко* 'коханячко', *г'їл'ічко* 'гіллячко', *нас'їн'ічко* 'насінячко'.

Різні рефлексії в говорах південно-західного наріччя дала колишня форма знахідного відмінка зворотного займенника *себе*. Як уже

відзначалося, [ɛ] в українській літературній мові дало [’а], а в покутському, гуцульському, опільському говорах – ротове [e] з наближенням до [и] чи навпаки і в ненаголошеній позиції [і] (див приклади у попередньому розділі). Що ж до постфікса (частки) *ся*, то у більшості покутських та в частині гуцульських сіл і так само в Ковалівці він вимовляється як *сі*. Форма *си* властива селам Косівського (на захід від м. Косова) та Верховинського районів, вона є в багатьох селах Буковини, її вживав часто й В. Стефаник: *–Вже ваша робота скінчиласи, Федоре; –Та вже певне, хто не хоче робити, та й пхаєси до двора, бо хоть їсти трішки, але мож вальтитиси*³². Отже, тут не витримана послідовність, бо перед носовим [ɛ] мав бути м’який приголосний [с’] і постфікс мав виглядати як [с’e’], пор., наприклад, слово з’e’т’ ‘зять’. Можна думати, що форми *си*, *сі* виникли під впливом давньоукраїнської короткої форми дав. відмінка *си*, яка збереглася у західних говорах донині (паралельно з формою *собі*): *даї си спокій, даї си на стріман’і, узмі си на памн’іт’* і под. (у говірці с. Ковалівка, правда, така форма давального відмінка вживається рідко). Як і в давньоукраїнській мові, колишній займенник *ся* може вживатися у препозиції як частка і в постпозиції як постфікс: *в’ін с’і с’м’ійє, в’ін с’м’ійєс’і*.

У говірці с. Ковалівка збережені й енклітичні короткі форми особових займенників *ми*, *ти*, *си* – у дав. відмінку, *мні*, *ті*, *сі* – у знахідному однини, наприклад: *пом’іні* (пом’яни) *ми’і*, *Боже*“, у *ве”ли’кі мілості твоїї; приході’ї-їм до тебе*“, *але” не” було т’і* *дома* і под. В інших покутських та гуцульських говірках можливі й інші форми знах. відмінка, зокрема, *ні*, *тьи*, *си*, пор. у Стефаника: *–Катерино.. Де тьи покладу в могилу? Ци риба має тьи зісти?*³³ Короткі енклітичні форми властиві й займенникам на позначення 3-ої особи. Так, займенник *вона* у знахідному відмінку може вживатися у формах *ї*, *ню*: *забрáў її с’ хáти і забúў про н’у*.

Частовживаними є усічені форми особових займенників у родовому, знахідному та давальному відмінках: *їго* (їого), *їму* (їому), *ї* (їй або її): *їа їго не” від’їў; їа їму сказала; в’ін даў її* (або їйї) *грóші*.

32 Стефаник Василь. Повне зібрання творів: У 3-х томах. – Т.1. Новели. – Київ, 1949. – С.124-125.

33 Стефаник Василь. Названі твори. – С.67.

Указівні займенники в досліджуваній говірці можуть уживатися в редукованих формах: *тота, тото, тот* (зрідка), *цес, це"с'ї", це"сé*. Займенники часто виконують у мовленні стилістичну роль, причому можуть виступати із зниженою конотацією³⁴. Займенники *вона, воно, вони* і в наз. відмінку вимовляються не так, як у літературній мові: тут, як відзначалося, відбувається редукція голосного: *ўна, ўно, ўни*.

Є певні відмінності від літературних форм і в системі прикметника. Як про це вже йшлося в розділі про фонетичні особливості, тут пройшло закономірне ствердіння приголосного основи прикметника і в зв'язку з цим усі прикметники мають у чоловічому роді закінчення **-ий**: *сіній, великодній, крайній, дорожній, городній* (а також числівник *третій*) тощо. Цей твердий приголосний зберігається і в непрямих відмінках: *сіного, сіному, дорожного, дорожному*. У місцевому відмінку уживаються тільки історичні форми *на ве"лик'ім, до"вг'ім, сін'ім*.

Цікаво, що живе мовлення ковалівчан зберігає донині староцерковнослов'янську форму місцевого відмінка лексеми „Великдень“ *по Ве"лиц'їдни < по велиц'ѣ дни*. Без сумніву, це залишок церковно-обрядового вислову. Архаїчні церковнослов'янські форми часто трапляються в різдвяних колядках, наприклад, у давній колядці в побажанні (віншуванні): *в'інчуйімо вас шч'їстїм здорóв'їім, шч'їст'їм здорóв'їім, прибу́тком до́брим! та ї цімі с'в'итїи* ('святими'), *та ї р'їздв'їніми, с'в'їтїім Васил'ком ше" ї в'їком до́вгїм*. Є у колядках і форми давнього аориста: *зв'їзда́ ста* ('стала'), *де Христа Невїста Пречїста в яслах зложїла*. У цій же колядці є нечленні форми прикметників у давальному відмінку: *їншїм путѣм поверну́ли, погáну, бес:тїдну, безбóжну* Їроду не повідали. Але релігійні тексти вимагають спеціального аналізу.

Аналізована говірка відбиває загальну закономірність західних говорів у вживанні суфікса **-оньк-** замість літературного **-еньк-** у прикметниках та прислівниках (*ле"гóн'к'її, тихóн'к'її*), що поясню-

34 У с. Ковалівці був чоловік, який ніколи не називав свою дружину (коли мова йшла про неї) на ім'я, а лише (із певною зневагою) казав: „ц'ї“. Вважається неприпустимим, коли дитина про батька каже *він*, про матір *вона*, можна тільки говорити *тато сказав, мама прийшла* (а часто у множинній формі – *тато сказали, мама прийшли*).

ється історично: після твердих **г, к, х** могли уживатися тільки голо-
сні попереднього ряду: *–Я йго [пса] в'іпарив дóбре", а в'ін л'иг тїї
тихóн'ко сидїт...*

Одна з характерних рис говірки с. Ковалівки – наявність сполучення
[шч] у прикметниках вищого ступеня типу *б'іл'їшчий, ве"се"л'їшчий
добр'їшчий, зе"ле"нішчий* і под. Ці форми не зумовлені історич-
но, у них не було збігу двох фрикативних шиплячих (*б'ѣлѣишии,
добрѣишии, зеленѣишии*); сполучення [шч] в цих формах має
аналогійний характер, тобто виникло під впливом прикметників, у
яких відбулася дисиміляція групи [жш], [шш]: *вишьишии > вишишии
> вишчий* (орфографічно *вищий*), *дорожъишии > дорожшии >
дорожчий, ближъишии > ближшии > ближчий, крашьишии > крашчий
(краций)* і подібні.

Є ряд особливостей і в системі дієслова. У формах першої особи
однини теперішнього часу дієслів у досліджуваній говірці наголо-
шується, як правило, перший склад: *л'убїю, лóвїю, хóдджу, сиджу,
нóшу, пішу, кúр'у* і под. Можна б припустити, що це вплив польської
мови, але оскільки цей наголос поширений на великій території,
властивий різним західноукраїнським говорам, це може бути спільна
польсько-західноукраїнська акцентуаційна риса.

У другій особі в атематичних дієсловах у говірці с. Ковалівка,
за аналогією до інших дієслів, виступає закінчення **-ш**: *даш, йїш,
в'ідпов'їш*, а не **-си**, як у літературній мові (*даси, їси, відповіси*). У
формах 3-ої особи однини дієслів 2-ої дієвідміни та в 3-ій ос. множи-
ни дієслів 1-ої дієвідміни в говірці, на відміну від літературної мови,
кінцевий [т] вимовляється твердо, причому ця риса характерна як для
гуцульського, так і для покутського говорів: *сидїт, стоїт, рóбит,
л'убит, несúт, плетúт, мѣл'ут*. Ствердіння [т] пояснюється впливом
колишнього вказівного займенника *тѣ*³⁵. Відомо, що стверділий [т]
властивий російській літературній мові, але тут важко говорити про
якісь взаємовпливи. У західнослов'янських мовах кінцевий [т] у по-
дібних дієслівних формах узагалі зник, так що годі шукати якихось
впливів також і з заходу. Очевидно, процес ствердіння [т] мав вибір-
ковий, диференційований характер і не охопив усю територію поши-
рення української мови. Так само тверде [т] маємо у 2-ій ос. множ.
наказового способу: *не"с'їт, каж'їт, роб'їт*, що можна пояснити

хіба що загальною тенденцією до ствердіння кінцевого [т] у дієслівних формах, тобто у формах 3-ої ос. однини та множини типу *сиді́т, ходи́т, не"су́т, ка́жут* тощо. Цікаво, що стверділий [т] у формах наказового способу засвідчений також у східнословобожанських говірках (*несі́т, пособі́т*)³⁶, але там це можна б пояснювати впливом російського стверділого [т] у формах 3-ої особи однини та множини.

У другій дієвідміні в 3-ій ос. множини закінчення **-т** в ковалівській говірці взагалі відсутнє, що відбиває загальнослов'янську тенденцію³⁷: *сид'і́е, сто́йа, роби́й, л'уби́й, ход'і́, хот'і́*³⁸ (літ. *сидять, стоять, люблять, ходять, хочуть*). В опільських говірках і деяких суміжних із ними покутських кінцеве стверділе **-т** збережене: *сид'і́"т, роби́йт, л'уби́йт*, (див., напр., форму *прино́с'іт* у спогадах Михайла Пашка, який є уродженцем с. Сілець Тисменицького району, тобто представником наддністрянського говору, або в його дружини Євдокії, яка під впливом чоловікового мовлення теж використовує форми [вони] *хот'і́"т, прихóд'ат, привóд'іт* тощо – див тексти). Кінцеве **-т** в дієсловах 2-ої дієвідміні на Опіллі підтримується, очевидно, формами дієслів 1-ої дієвідміні типу *несу́т, ка́жут* тощо.

У дієсловах 1-ої дієвідміні у 3-ій ос. однини колишне давньоукраїнське закінчення **-ть** зникло як у літературній мові, так і в говірках (*пи'ше", чита́йі, не"се́, ве"де́*). Перед постфіксом **-ся** це закінчення в літературній мові збереглося (*несе́ться, веде́ться, пише́ться* тощо). Очевидно, тут можна вбачати якийсь вплив російської мови, яка зберегла історичне закінчення **-ть** в обох дієвідмінах, або просто тут тенденція до його втрати призупинилася. У говірках південно-західного наріччя, а також і в говірці с. Ковалівка це закінчення перед постфіксом **-сі** випадає: *ве"де́с'і, не"се́с'і, пи́ше"с'і*. У 2-ій дієвідміні в 3-ій ос. однини закінчення **-ть** перед постфіксом **-сі** теж не вимовляється (*у́на л'уби́с'і з тим хло́пце"м, во́дис'і з ним ус'у́ди, ви́дис'і з ним шодні́ни*), але паралельно уживаються й такі форми, як

36 Див. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: Автореф. дис. ...докт. філол. наук. – Київ, 2006. – С. 21.

37 Закінчення **-т** відсутнє в 3-ій ос. одн. і мн. в багатьох слов'янських мовах (польська, чеська, словацька, сербська, хорватська тощо).

38 Дієслово *хоті́ти* в ковалівській говірці має мішану парадигму: *хочу, хоче"ш, хоче", хоче"мо, хоче"те"*, але *хот'і́*, тобто в третій особі множини має форму дієслів другої відміни (пор. у давньоукраїнській, у сучасній російській мовах *хочу* і т.д., але *хотят*).

л'убитц'і, вóдитц'і, відитц'і (внаслідок прогресивної асиміляції за способом творення звук [с'] тут переходить в африкату [ц']). Правда, більш звичними в Ковалівці є форми з препозитивною часткою сі: *ўна с'і з ним л'ўбит, з ним с'і вóдит і з ним с'і відит*.

Як і в інших говірках південно-західного наріччя, у говірці с. Ковалівка збережено реліктові форми дієслова – давньоукраїнського складеного минулого часу (так званого перфекта). Від особових форм дієслова *бути* (**jesti*) в теперішньому часі *єсмь, еси, єсть, єсмо, єсте, суть* тут збереглися елементи *-м, -с* (1, 2 ос. одн.) та *-смо, -сте* (1, 2 ос. мн.), які або разом з дієсловом, або як приростки до інших слів у реченні вказують на особу виконавця дії. Зокрема, на першу особу вказує елемент *-м*, але в чол. роді перед ним виступає евфонічна вставка *ї*, яка усуває збіг двох приголосних: *л'убіў-їім, читáў-їім, ходиў-їім* тощо: *–а йак-їм с'і найїздила та навозїла не"ре"дáч тáтови...; Мáла-м пїїтиро д'ітїї, а те"пéр не"мá н'і ўднóго коло мéне"...* Такі форми є звичайними в художніх творах західноукраїнських письменників І. Франка, В. Стефаника, Марка Черемшини та інших, лише евфонічна вставка може бути різною, у В. Стефаника, наприклад, – *с*: (Антін): *–Обтер-см полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, та й відступив-см цалком*³⁹.

На другу особу в однині вказує елемент *-с*, причому він не пом'якшується, як це можна спостерігати в опільських говірках. У покутському та гуцульському говорах звук [с] у кінці слова вимовляється, як уже відзначалося, твердо, хіба що за окремими винятками. Приголосний [с] у другій особі чоловічого роду теж приєднується через евфонічну вставку. У Ковалівці тут виступає, як і в першій особі, епентеза *ї*: *питáў-їіс, ходиў-їіс, любіў-їіс*. В інших говірках виступає переважно *є*, пор.: [Антін]: *–За своє п'ю, ніхто до того рихту не мас. А він [війт. – М.Л.] міні каже: мой, трунт присцьив-єс!*⁴⁰.

У множині зафіксовано елементи *-смо, -сте*: *робїли-смо, ходїли-смо* (1-а ос.), *робїли-сте", ходїли-сте"* (2-а ос.): *–Тиї че"ка̀ли-смо кóждїй ден', шо нас прїїдут забирáти*, пор. у Марка Черемшини: *Коби-сте ше кїлюхи з тої баби випустили, бо це богачка найперша, це погань на все село!*⁴¹.

39 Стефаник Василь. Названі твори. – С.14.

40 Там само, с.13.

41 Черемшина Марко. Названі твори. – С.102-103.

Ці реліктові скорочені форми дієслова *бути* можуть уживатися й у ролі складової частини іменного присудка: – *Чо-м такий не"шч'ісливії?* – *Бо дурний-с*. Так само може бути й у 2-ій ос. множини: – *Глухі-сте?* (Тобто, чи *єсте глухі?* або *Ви є глухі?*).

У говірці с. Ковалівка широко вживаються й архаїчні аналітичні форми майбутнього часу з препозитивним дієсловом *мати* в особових формах: *меш ходіти, меш л'убіти, мемо ходіти, мемо л'убіти, мете" ходіти, мете" л'убіти*. Подібна конструкція можлива (правда, значно рідше) і в третій особі однини, але з обов'язковим уживанням підмета: *в'ін (Василь, Іван тощо) ме йти до шкóли* і под. Зате тут, та й узагалі на Гуцульщині та на Покутті, чужими є синтетичні форми з постпозитивним допоміжним дієсловом *мати* в особових формах типу *робітимеш, робитимемо, ходитимете, л'убитимут'* Із старших людей тут ніхто не скаже [ми] *робитимемо*, [ви] *робитимете* тільки [ми] *мемо робіти*, [ви] *мете" робіти* або частіше: –*бúде"мо робіти, ходіти, бúде"те" ходіти, робіти* і т.д.

Із гуцульським говором ковалівську говірку ріднять усічені форми вокатива власних імен, які використовуються у звертаннях типу: *Васі, Іва, Никó, Парá, Гафі, Васи́лі, Марі́, О́ле, Катері́, Пе, Дми* і под. з наголошеним кінцевим складом, тобто *Василю, Іване, Николо, Параско, Гафіс, Васи́лино, Марі́с, Олено, Катерино, Петре, Дмитре*. Як ми вже відзначали раніше⁴², це явище слід пов'язати, очевидно, з побутом гуцулів, з умовами життя в гірській місцевості. Лісоруби чи пастухи, що перебувають на значній відстані, можуть догукатися один одного лише короткими, одно- чи двоскладовими вигуками, тому й зазнали редуції голосні звуки в постнаголошених складах. Силу голосу при цьому перебрав на себе наголошений склад, а ті, що його оточували, обеззвучувалися, редукувалися. До речі, такі усічені форми могли мати не тільки власні імена, а й інші частовживані звертання. Дуже поширеним у Ковалівці є звертання *хло*, що означає *хлопе*, тобто *чоловіче*. Лексема *хлоп* у покутських та гуцульських говірках означає *чоловік* і вживається без будь-якого додаткового конотативного забарвлення. Кажуть: *о, то мо́цний (фа́йний, здоро́ві) хлоп*. Для найменування великого, могутнього чоловіка уживається аугментатив *хлопіско*. У гуцульських говірках у кличному відмінкові

42 Лесюк Микола. Гуцульський діалект як складова української національної мови // Хрестоматія з гуцульщинознавства. – Косів, 2001. – С.27–34.

вживають ще й усічену форму *бръє* 'brate', однак у говірці с. Ковалівка форма *бръє* поступово зникає. Частіше фіксується демінутив *брач:ику* 'братчику' або форма кл. відмінка *brate*. Ці дві лексеми в діалогах є надзвичайно частотні, можуть уживатися через одне-два слова в реченні: *Пішли ми, брач:ику, в афини. Ну, brate, що за р'існ'і були! До полудн'і назбирали-смо, brate, по видрови. А я, хло, мав з собоў ше гребінку, то раз-два і видрó було пóвне*; *Йа, хло, чéсний, дóбрый ціган, ўмійу ўс'о зробіти...*

СИНТАКСИЧНІ ВІДМІННОСТІ

Синтаксис говірки с. Ковалівка спільний із синтаксисом літературної мови, хоч має незначні відмінності. Відзначимо, зокрема, збереження у знахідному відмінку історичних форм іменників-істот, ідентичних формам називного. Так, жінка, у тяжкій безвиході, у страшних нелюдських умовах заслання, на очах якої згасає життя її маленьких дітей, вигукує: *„Гóсподи, забери ц'і д'ітї!* (треба: дітей). Аналогічно в колядці: *[Василечко] ў нов'і стайéнци кóниук'і чéше*. Загальнопоширеним у ковалівській говірці є вживання лексеми *рік* в архаїчній формі родового множини, ідентичній формі називного однини з числівниками, які вимагають родового множини: *пйит', ш'існац'іт', двáц'іт'* (і под.) *р'ік* 'п'ять, шістнадцять, двадцять років': *буў суд і ме"ні дáли пйитнацїт' рік т'урмі і пйит' рік позбáвлені праў, тий за шо?; а йак ўмер тої тирán Стáлін, то л'удий пов'іпусkáли скóрше*, *так шо йа лиш дéс'іт' рік відсїтіла*. Під впливом російської мови уживається в колишній формі родового множини також іменник *чоловік* у сполученні з числівником: *однóго ráзу конвої застрїлиў шїст'óх чоловік* (зам. чоловіків, осіб) *нізáшчо*.

Засвідчено різноманітні безприйменникові конструкції: *тáто д'ітим* (для дітей), *п'ішоў води* (по воду) або прийменник *за* на місці літературного *про*: *за них говорїло ц'ілэ селó; л'уди за н'у даўно забули* і под.

Замість конструкції родового відмінка іменника з прийменником *до* в говірці вживається конструкція давального відмінка з цим же прийменником, у якому відбулася редукція (апокопа) голосного [о]: *д-нему, д-хаті, д-тобі* 'до нього, до хати, до тебе'.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ

Зробимо деякі коментарі й щодо лексичних особливостей говірки с. Ковалівки. Заслугує окремої уваги лексика, що відрізняється семантикою, звучанням чи формою від унормованої лексики літературної мови; певний інтерес являють собою фразеологія і перемія, які характерні мовленню ковалівчан. Оскільки ми подаємо далі словник, перелік таких слів та словосполучень, не будемо детально аналізувати, класифікувати ці лексичні та фразеологічні одиниці, а зробимо лише кілька коментарів.

Перш за все відзначимо, що в народному мовленні дуже розвинута іменникова, прикметникова, прислівникова та особливо дієслівна синоніміка. Так на позначення руху, переміщення людини в просторі тут уживаються дієслова *блэндати*, *бле"ндитати*, *блудіти*, *блукати*, *бродіти*, *в'їятис'і*, *вал'їтис'і*, *валансатис'і*, *волочітис'і*, *лэндати(с'і)*, *ле"т'іти*, *л'їзти*, *мандрувати*, *мотатис'і*, *нікати*, *ніпати*, *пёртис'і*, *плéнтатис'і*, *повзті*, *приталанати*, *пўтатис'і*, *снувати*, *сўпати*, *т'їгатис'і*, *тóпати*, *тр'їстис'і*, *тропот'їти*, *ходіти*, *шáстати*, *швэндати*, *шмóндати* і, можливо, ще і якісь інші. Деякі з цих дієслів можуть мати по кілька лексико-семантичних варіантів, і кожен із мовців може вкладати в них різний зміст. Ось, наприклад, підслуханий жартівливий діалог: *–ти шо тут рóбиши, Олé? –аді, вал'їїус'і* (тобто никаю, ходжу туди-сюди) *по дорóз'і. –то йди там дáл'і вал'їїс'і* (вимазуйся, хляпайся), *там йакрáz йе"дв'і ве"лік'і калабáн'і!* Видаючи звуки, людина може *бе"ле"нд'їти*, *бут'їти*, *в'їукати*, *гáкати*, *гарікатис'і*, *гул'укати*, *тваўтувати*, *жвинд'їти*, *крáнкати*, *н'ámкати*, *н'áўкати*, *п'іворити*, *п'ін'кати*, *ре"в'їти*, *реўкати*, *ріндзитис'і*, *ф'їукати*, *фóшкати*, *фул'кот'їти* тощо. Досить широке синонімне поле існує для називання коханої людини: *л'ўбас*, *л'ўбасок*, *л'ўбик*, *л'ўбо*, *л'ўбонько*, *л'убўн'о*, *л'ўбус*, *л'ўбц'о*, *л'ўбчик*, *закохáні*, *кóхан*, *кóхані*, *кохáнец*, *кохáній*, *кохáнок*, *кохáночок*, *кохáнчик* і аналогічні в жіночому роді.

Ще ширший синонімний ряд складають назви зі значенням 'здійснювати статевий акт'. Це дієслова *господáрити*, *гóстити*, *грати*, *дёрти*, *заўбертати*, *їхати*, *лоскотати*, *мастіти*, *м'їр'їти*, *нат'їгати*, *о"бе"ртати*, *о"формійїти*, *партóлити*, *паталáшити*, *пёрчити*, *петрўшити*, *печі*, *пилосóсити*, *п'їграти(с'і)*, *п'їпчити*,

п'ірчити, покривати, пригортати, притулити, споганити, товчі, тул'їти, ударити, ушп'арити, шморгнути, шп'арити, шп'їлити, шп'окнути та ще ряд інших, можливо, менш пристойних.

Про вагітну жінку кажуть, що вона *груба, тіж'ка, ваг'їтна, бе'р'ємен:а* (два останні – уже новітні засвоєння), інколи зі зниженою конотацією може вживатися прикметник *че'ре'вата*. Часом прикметник може взагалі опускатися: *– як-їм ходила [груба] Пе'тром*. Вагітні свійські тварини (самки) мають свої означення: корова – *к'їуна 'тільна*', кобила – *же'р'єбна*, свиня – *поросна*, а означення *к'їтна* стосується не лише кітки, але й кози та вівці. Коли пройшов термін вагітності і народилося маля, то жінка *розродїлас'ї*, корова – *їположїлас'ї*, кобила – *їже'ре'білас'ї*, свиня – *їпоросїлас'ї*, а коза, вівця, кітка – *укотїлас'ї*.

Різноманітність синонімів спостерігається в табуйованій та лайливій лексиці. Тут використовуються довгі, незакриті синонімічні ряди лексем, у які входять і назви свійських, і диких тварин, лайливі слова, пейоративи тощо. До приходу в Західну Україну „східної“ цивілізації у мовленні ковалівчан майже не було вульгарної лексики – була табуйована лексема, яка називала блудну жінку, і було сполучення, яке теж вважалося непристойним, зі словами німецького походження *шл'ат би те'бе тра'фіу* 'щоб тебе спіткав удар'⁴³. Тепер цієї брудної, лайливої лексики набагато більше, вона заповонила український мовленнєвий простір на всій території України і стає, на жаль, звичною в мовленні багатьох невихованих людей.

Як показують спостереження, відмінними в різних говірках можуть бути й вигуки, які вживаються для підкликання чи проганяння свійських тварин та птиці.

У ковалівській говірці засвідчено такі вигуки

– для проганяння:

корови – *ак'їш* !;

курей: *ав'їш* , *ав'їш* !⁴⁴,

43 Про інші прокльони див. у розділі „Фразеологізми, прислів'я, приказки, жартівливі вислови та афоризми“.

44 Колись автор неодноразово чув, як бабця, бл. п. Параска Остапівна з Комишуків, проганяла курей так: *авушь, пс'явіро куріча-собача, авушь, їабу-ті в лихо куріче-собаче!* Цікавий той факт, що лексема *собака* в лексиці ковалівчан відсутня, уживається тільки лексема *пес*, але прикметник *собачий*, як бачимо, зустрічається.

кози – *ац'і, ац'і!*;

кота – *а-тпрұс!*;

собаки (пса) – *марш! Марш до б́уди!*;

свині – *ач'! Ач'-ач'! До ќучі!*;

горобців, ворон – *ге-ге-ге!*; гусей – *гил'а-гил'а!*;

– для поганяння:

коня – *бйи! Бйи-бйи!* (літературне *бйо* чи *вйо*);

корови, теляти – *гий! Гий-гий!*

Кличуть тварин теж по-різному.

Корову, теля кличуть: *нег-нег-нег!* (очевидно, *на-на-на*);

бичка: *біц'у- біц'у, на біц'у, на!*;

свиню: *ц'онька-ц'онька-ц'он'! ц'он'ка-ц'он'ка-ц'он'-ц'он'!*;

поросся: *коц'у-коц'у-коц'у! Ць-ць-ць-ць-ць!* (при цьому повітря вдихають, а не видихають, тобто вимовляють поцмокуючи);

курей: *т'утен'ка-т'у-т'у-т'у! т'утен'ка-т'у-т'у-т'у!*;

курчат: *ц'іпон'ка, ц'іп-ц'іп-ц'іп! Ц'іпон'ка, ц'іп-ц'іп-ц'іп!*;

козу: *ц'і-ц'і-на! Ц'і-ц'і-на!*

вівцю: *бір'ка, на, бир'-бир'-бір'!*;

пса: *хос'ту, хос'ту, н'іг-н'іг-н'іг!* (очевидно, під впливом польського: *chodź tu!*);

кота: *миц'ка, миц'-миц'-миц'!*; качку: *тас'-тас'-тас'!*

Зупиняють:

коня: *пр'-р'-р', пр'-р'-р', пр'-р'-р'!*;

корову – подібним окриком, але з твердим [р] і з голосним призвуком [у]: *пр-р-р-ру, пр-р-р-ру!* Тут треба пікреслити, що в першому випадку (на стримання коня) вимовляється звичайний, передньоязиковий (м'який!) дрижачий [р'], а в другому (на стримання корови) дрижачий є губним, тобто при видихуванні струменя повітря дрижать губи. Застосувати вигук у першому випадку може лише людина, яка вміє і може вимовляти активний дрижачий м'який [р'], людина ж, яка [р] не вимовляє чи картавить, змушена вигукувати: *ск'її! гоў! гоў!*

Коли маленьких дітей вчать вимовляти звуки й окремі слова, то перш за все вчать звуконаслідуванню чи звуковідтворенню „мови“ представників фауни:

му-му-му-у-у-у! – мукає корова;

ма-ма-ма-а-а – „мамкає“ телятко;

іга-га! Іга-га! – ірже кінь;
бе-е-е-е! – бекає вівця;
ме-ме-е-е! – мекає коза;
гав-гав-гав! – гавкає собака;
гар-гар-гар! – гарчить лютий пес;
так-так-так! – „такає“ качка;
ге-ге-ге-ге! – „гекає“ гуска;
ко-ко-ко-ко! – „кокає“, „журиється“ курка;
кудкуда́к! кудкуда́к! – кудкудакає вона, коли знесе яйце, або
 стривожена;
ку-ку-р'і-ку! – кукурікає півень (*ко'гут*);
буль-буль-буль – „булькає“ індик;
кар-кар-кар! – каркає ворона;
скре-ке-ке, скре-ке-ке! – скрегоче сорока;
ку-ку-ку-ку – кукає зозуля;
пу-пу-пу, пу-пу-пу! – „пупукає“ удод (*в'удуд*);
ц'в'ір'ін'-ц'в'ір'ін'! – цвірінькає горобчик.
 Так само цвірінькає синичка, але ковалівчани вважають, що
 весною синичка каже: *ц'в'ір'ін'-ц'в'ір'ін'*, *лиш'ий сáни, бе"рі*
в'із! *лиш'ий сáни, бе"рі в'із*, а восени – *ц'в'ір'ін'-ц'в'ір'ін'*, *бе"*
ри' сáни, лиш'ий в'із! *бе"рі сáни, лиш'ий в'із!*

Росіїзми у мовленні ковалівчан

Не можна, звичайно, обійти питання про засилля росіїзмів у мовленні українців. Є їх чимало і в мовній практиці ковалівчан, адже тут із половини сорокових років ХХ ст., як було зазначено у Вступі, відбували вугілля, а керівний склад шахт та й значна частина робітників-шахтарів були в основному російськомовними. Крім того, відомо, яка мовна політика проводилася в часи колишнього союзу, коли всі національні мови мали злитися в одному російському морі, тобто в російській мові, яка всіляко пропагувалася як мова міжнаціонального спілкування, і т. под. Не можна сказати, що російськомовний вплив послабився тепер, за роки незалежної України, бо телебачення – основний сучасний масовий засіб інформації, який проникає в кожную шпарину, – і надалі залишається в переважній більшості трансляційного часу російськомовним. Немало мешканців села в свій час були репресовані і відсиділи десятки років у радянських концентра-

ційних таборах, були виселені в Сибір, багато місцевих людей просто виїжджали (та виїжджають і тепер) на заробітки чи в Росію, чи в Східну Україну, де засвоїли чимало росізмів, оскільки змушені були спілкуватися російською мовою. Звичайно, що всі ці чинники не могли не вплинути на мовлення сільських людей. У Словничку, який подаємо у цій книжці, ми не подаємо росіізми, оскільки їх надто багато, вони можуть скласти окремий словник, тому тут подамо лише деякі з них і покажемо їх у прикладах із наведених текстів.

Отож навіть у текстах, які пропонуємо далі, можна зауважити російські лексеми, що належать до різних частин мови. Це, зокрема, дієслова *ўспоминáти* (..цего Міхáйла вўїкового нáвіт' ніхтó не" хоче" *ўспоминáти*), *стрóйити*, *поосвободáли*, *увид'іли*, *получіили*, *пожáлуватис'і*, *бронірувáли*, *останóвитуц'і* (..а тих л'удій в'ік'ідáют лиш на сн'іг^x, де ўже вагóн лиш *останóвитуц'і*, так лиш ме"рц'іў в'інóс'і, зар'ідóm складáйут), *продоўжáлис'*, *рвáти* (..то йа ўже однім жóвче"м *рвáла*) *ізд'івáлис'і* (..Уні дўже *іздівáлис'і* над нáшим нарóдом, міг застáвити лігáти ў болóто: „*лажіс'* – *падйóм* – *лажіс'* – *падйóм!*“), *освободілас'і* (..у с'ічни п'ідис'йт' пійтого йа *с'і освободіла*, йа мáла ше дéўййт' м'іс'іц'іў *зачóт'іў*), *устрóйитис'і* (..потóму Никóла Васил'ій Дмитрішиного ікóс ме"н'і пом'іг^x *устрóйитис'і* на *транспорт'óр* на шáхту), *нуждáлис'і*; іменники: *біл'ó* 'білизна', *стрóйка*, *пос'óлок* (а вл'іт'і ми робіли на *строїц'і*, *стрóйили пос'óлок*; ..потóму нас пе"ре"вели́ ў другий *пос'óлок*), *обжиг* (..йа робіла на цегóлни, на *обжигу*, де вїпáл'ували цеглу), *прóслойка*, *пóчва* (..бо там мерзлотá, *прóслойки* лéду, то ми мўсіли копáти до тве"рдóйї *пóчви*), *поражén'іше* (..потóму сі *поосвободáли* по смéрти Стáліна, але" додóму йа не" мáла прáва йіхати, бо ше пійат' рокіў мáла *поражén'іше* [позбавлення прав – М.Л.]), *срок*, *відсрóчка*, *к'іпйатóк*, *прожáрка* (..і це так н'іхтó н'ічó, аж п'ісл'а Москві зач'іли нам давáти *к'іпйатóк*, дрáнт'і брáли на *прожáрку*, бо вўши заве"ліс'і), *вйўга* (..лиш сибірс'ка *вйўга* л'ўта кругóm бушувáла), *пургá* (бо у ц'у *пургў* сибірс'ку ми тáта ховáли), *хоз'áйство*, *зачóти*, *корм*, *падйóм*, *отл'ічн'іца* (спец. вжиті росіізми), *совхóз*, *бурáни*, *фам'іл'йа*, *повérхн'іст'*, *посóбн'ічество* (..суділи ме"не за *посóбн'ічество*), *візов*, *жила площад'* (ме"н'і брат даў *визоў*, шо майе *жилў площад'* у Караганд'і, тїй йа поїхала до нéго), *услów'йа* (..аби ц'і, шо те"пéр виступáют прóт'іў УПА, наї би йіх суділи,

н'ічо́, лиш би там м'іс'іц' посід'іли ў таких услóв'іях...), *сцєпичик* (..робіў зразу *сцєпичиком*, *потом* машиністом ел'єктровóза), *отпуск*, *погру́зка* (..робіла-м на *погру́зц'і* ў шахт'і), *транспорт'ор*, *конвойір*, *прийо́мник*, *дрез'іна*, *вор'злодій*, *забасто́ўка*; прикметники: *благодáрна* (*но* йа смєрті *благодáрна*, бо ме"не не" вз'йла), *акт'ів'ірований* (..студін' була ве"лика, сорок – п'ідис'йт' градус'іў, то ўже тогді ми не йшли на роботу, казáли, шо то *акт'ірований* ден'), *евакуй'ірованийе* (спеціально вжиті слова для відтворення розмови), *отбóйний* (молоток), *закл'учений* (субстантивований дієприкметник), *жел'ізна* (дорога), *во́л'н'і* (люди), *до́хлий*, прислівники *потом*, *сходу*, займенники *ка́жда*, *тот*, сполучник *но* та інші.

Деякі із наведених слів використовувалися респондентами спеціально для відтворення автентичних мовних ситуацій, тобто як своєрідні цитати (*акт'ірований*, *евакуй'ірованийе*, *отлічніца*, *посóбн'ічєство*, „*лажіс' – падйо́м – лажіс' – падйо́м!*“ тощо), але багато російських слів таки міцно ввійшли в лексикон мовців, причому не тільки тих, що були репресовані, але у тих, які постійно проживають у селі. Серед росі́змів, які зустрічаються в мовленні людей, можна виділити росі́зми лексичні (типу *обжіг*, *почва*, *в'юга*, *пурга*, *іздіватисі*, *отлічніца*, *совхоз*, *стройка*, *сцєпчик*, *акт'івований*, *благодатний*, *нуждалисі*), фонетичні (*дрезіна*, *транспорт'ор*, *потом*, *вольні люди*, *желізна дорога*), морфологічні (*продовжились*, *пожалуватисі*, *замітити*, *украшати*), граматичні (*не дай Бог*, *згідно закону*, *перепись*, *вечором*), акцентуаційні (*одінац'іт'*, *с'ємде"с'ат'*, *новій*). Помічено в звертаннях форми типу *мама*, *тато*, *Василь Іванович*, *Петро Миколайович* тощо замість форм *мамо*, *тату*, *Василю Івановичу*, *Петре Миколайовичу*. Ми вже наводили причини проникнення російської лексики у мовлення галичан, але треба зазначити, що росі́зми активно почали проникати в мовлення українців Західної України ще в ХІХ ст. „завдяки“ діяльності москвофілів⁴⁵, а деякі старослов'янізми-росі́зми ввійшли за посередництвом церкви, яка до початку ХХІ ст. в Галичині використовувала церковнослов'янську мову; у церквах Мос-

45 Див про це детальніше: *Микола Лєсюк*. Російськомовна експансія в Галичині: історія і сучасність // *Микола Лєсюк*. Доля моєї мови. – Івано-Франківськ, 2004. – С.35-65; або в: *Українська мова в освіті*. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 258-285.

ковського патріархату вона в російському варіанті використовується й досі.

У молодіжному мовленні, крім того, вживається чимало різноманітних жаргонізмів, так званих слів-паразитів, значна частина з яких теж в основному запозичена з російської мови: *короче, значит', конкретно, т'іпа, бл'ін, в натур'е, вот, вобичем, вапіе, так ска-ать, пон'ау, пон'імайеш, пон'імаєте, говорит-говорит, чуйиш-чуйиш, знайиш*, не кажучи вже про вульгарну лексику.

Вважаємо, що російськомовний вплив – це одна з великих проблем української мови на сучасному етапі, тому очищення її від російських елементів має бути першочерговим завданням як мовознавців, так і всіх, небайдужих до своєї мови українців.

Іншомовна лексика в говірці

У розділі „Із ковалівського лексикону“, тобто в словничку, який подаємо у цій книжці, можна побачити, що в лексичному складі ковалівських мовців, як, зрештою, і в мовленні мешканців інших прикарпатських сіл, є чимало слів, запозичених із німецької, польської, а через них – і з інших європейських мов.

По-перше, це всі слова, у яких є глуха губно-зубна фонема [ф]. У ковалівській говірці засвідчено значно менше випадків субституції цієї фонемі іншими, як це є в літературній мові. Якщо вже десь заступається ця фонема іншою, наприклад, у власних іменах *Степан, Йосип* тощо, то це вже під впливом літературної мови. Людина старшого віку скаже *Штефан, Йосиф, файка, файни⁶, файно, фалчівий, фам'іл'іа, фана, фарнути, фастригувати, фасувати, фасул'і, фасул'інка, фатати, фатнути, фашкати, фертик, фист, фіцкати, ф'івкати, ф'іліна, ф'іра, ф'ірас, ф'ірман, ф'ірманити, ф'іст, ф'іфа, ф'іфак, флін'кати, фоса, фостач, фошкати, фрайер, фраї, фриз'ійер, фриз'ійєрні, фул'кот'іти, фурдіта, фуре^ати, фурт, фустка, футро, футрувати, л'уфт (в'іти на с'в'іжиї л'уфт), трафити, н'ідфутруватис'і, фертик (сказаў – і фертик!), шіфа, шл'уфка* тощо.

Досить звичними є германізми, які прийшли у ковалівське мовлення в часи цісарської монархії та під час Другої світової війни.

Наведемо найбільш уживані: *васерва́та*, *гѣл'ма* (або *га́л'ма*), *тани*, *ге"ндл'увати* або *ге"мбл'увати*, *гл'анц*, *гл'анцпап'р*, *л'ѣцтий*, *л'устро*, *л'узний*, *ма́йзе"л'*, *пл'ац*, *рихт* (*ма́ти рихт*; уживається також у складі фраземи: „*Тоб'і щос не" рихт?* – тебе щось не влаштовує, ти чимось незадоволений?); *спа́це"р*, *у́рл'оп* (увійшло через польську мову), *ці́л'та*, *цур'ік*, *шва́тер*, *шпарува́ти*, *шл'ус* (*шл'ус Паран'у* – по *кохан'у*), *штитал'*, *шп'іц* (*да́ти шп'іца*), *шп'іхл'ѣ"р'*, *штимувати*, *ште́рна*, *што́лі*, *шту́ркати* тощо.

Для мешканців Покуття та Гуцульщини, які тривалий час відчували на собі польськомовний вплив, досить звичними є також полонізми або слова з інших мов, що зайшли через посередництво польської: *а́л'арм*, *ал'армо́во*, *бе́н'карт*, *брондзо́вий*, *ва́рйат*, *ве́л'он*, *олу́фко*, *тви"р*, *г'ѣмба* (*г'амба*), *дзи́тарок*, *кл'о́чок*, *кава́лок*, *кс'ондз*, *о́тонок*, *патѣ́л'н'і*, *пудѣ́лко*, *по"га́р*, *та́ний*, *те́н'г'її*, *твар'*, *це"ра́та*, *мо́цний*, *пйец*, *кри́ж'і*, *вака́ц'їїї* та ряд інших.

Штучна паронімія (спотворення іншомовної лексики)

У мовленні людей часто можна спостерігати неправильне вживання, перекручення звукового оформлення іншомовних слів. Унаслідок таких перекручень створюються близькозвучні до своїх аналогів структури, які відрізняються від оригіналу голосним чи приголосним звуком (звуками). Створюються своєрідні квазіпароніми, які можна б уважати й за гіперизми, оскільки процес їх утворення подібний до утворення гіперизмів. Людина чула якесь іншомовне слово, хоче похизуватися своєю обізнаністю та ерудицією, але через незнання чи неухважність відтворює його неправильно. Якщо б дотримуватися думки, що пароніми – це як спільнокореневі, так і різнокореневі утворення, що мають незначну звукову відмінність між собою, то можна б вважати їх паронімами. Тут іде мова не про споріднені слова з різними афіксами, які складають класичну паронімію (типу *діалектний* – *діалектологічний*), а про слова випадково співзвучні⁴⁷, своєрідні покручі, спотворені форми слів, які виникають не спонтанно, як, наприклад, спунеризми, а існують у мовній свідомості індивіда як усталені вже лексичні одиниці. Звичайно, таке трапляється в

47 Такі утворення теж вважаються паронімами, див.: *Гринчишин Д.Г., Серб енська О.А.* Словник паронімів української мови. – Київ, 1986. – 222 с.

людей-дилетантів, які вважають себе компетентними в тій чи іншій галузі, але інколи, як показують тривалі спостереження, такі „ляпи“ допускають і люди із серйозною освітою і навіть із науковими ступенями. Зазначимо, що приклади, які є в нашому розпорядженні, записані не тільки в Ковалівці, але й у спілкуванні з іншими категоріями мовців.

Отже, приклади: „в'ін зробіуь соб'і карйєр“ (замість кар'єру); *фрагментал'но* зам. фрагментарно, *лейкмотиуь* зам. лейтмотив, *цейкнот* зам. цейтнот, *фойєр'іша* 'феєрія', *манік'урна робота* зам. мініатюрна, *п'ікарди* зам. петарди, *айєрарх'іша* 'ієрархія'; „*ша курил'уь це питання*“ (російське *курурюю*) зам. контролюю, відповідальний за виконання тощо; *корє"сподєнт* 'кореспондент', *інцидєнт* 'інцидент', *пре"це"ндєнт* 'прецедент', *кондику'іонєр* (зам. кондиціонер), *індєнтичній* 'ідентичний', *дермафродит* 'гермафродит', *компроментувати* 'компрометувати', *константувати* 'констатувати', *токтеїл* 'коктейль', *в'ілоончєл* 'віолончель', *єксскорт* 'ескорт'; *у сім'ї буу ве"лікії де"бїуьт* (зам. дебош); *ша не" хочу ўступати ў р'їзн'ї пе"ри"фе"р'її* (зам. конфлікти, конфронтації); *справила ве"лікії фурájж* (зам. фурор), *високоде"фе"ктіуьна робота* зам. високоєфективна, *л'є"тростанц'іша* 'електростанція', *тал'їграма* 'телеграма' і т.п. Багато спотворених слів можна зауважити в людей, які тільки чули якесь слово, але його не бачили написаним. Напр., одна старша ковалівська жінка називала першого президента Росії Єльцина „*Єйцин*“ [*Йейцин*], багато людей замість *штукатурити* вимовляють *шче"катурити*, зам. *штукатурка* – *шче"катурка* та інші.

Вплив української літературної мови на мовлення ковалівчан

Треба відзначити, що українська літературна мова за останні десятиріччя зробила потужний вплив на мовлення мешканців Ковалівки. Молоді люди, які здобули середню або навіть вищу освіту, в основному спілкуються літературною мовою і лише, можливо, в побуті, в колі близьких людей використовують говірку. Інколи молодій людині, яка не надто цікавиться мовою, складно відтворити якусь діалектну форму. Однак, незважаючи на зростання освітнього рівня населення, мовні традиції в селі міцні, говірка живе і житиме ще довго в своєму первозданному вигляді.

Вплив літературної мови відчутний на різних мовних рівнях. У фонетиці – це поширена вимова літературної частки *чи* замість місцевої форми *ци*, це часто фіксована вимова голосного [a] після м'яких приголосних та шиплячих замість говіркового [и^е], [е^и] чи [і] (*пйат'*, а не *пйит'*, *дэс'ат'*, а не *дэс'ит'*, *лишáти*, а не *лиш'іти*, *пор'áдск*, а не *пор'úдок*, *те"л'áтко*, а не *те"л'úтко*, *горн'áтко*, а не *горн'úтко*, *звіáзана* зам. *зйúзана*, *дівчáта* зам. *д'йч'úта*, *шáпка* зам. *ш'úпка*, *Стопчатів* зам. *Стопч'úтіў* і под.). У мовленні молодшої генерації ковалівчан частіше звучить префікс *ви-*, а не *ві-* в дієсловах, постфікс *-ся*, а не *-сі*, здебільшого і вживається він як постфікс, а не як препозитивна частка. Спостерігається й цілий ряд інших фонетичних змін.

У галузі морфології під впливом літературної мови у відмінкових формах іменників різних відмін уживається закінчення *-і*, а не *-и* (*радості*, *любові*, *землі*, *два дні*, *на коні*, *на полі*), *-ові*, *-еві*, а не *-ови*, *-еви* (*братові*, *коневі*), уживаються різноманітні літературні форми займенників, прикметників, дієслів (*зроблять*, *поставлять*, *прийдесться* зам. *зрóbйї*, *постáвйї*, *прйíде"с'ї*), не вживаються архаїчні форми минулого часу тощо. Серед уживаних слів можна помітити лексеми, яких раніше в ковалівському лексиконі не було, причому в мовленні не тільки молодих, але й старших, інколи й з низькою освітою людей, наприклад: *упіймали* зам. *зловіли*, *шикарна одержа* зам. *фáйне" ўбрáн'ї*, *живіт* зам. *чéре"во*, *вена* зам. *жилá*, *знайомство*, *знайомий* зам. *знакóмство*, *знакóмйї*, *обов'язково* зам. *кóнче"*, *тоді* зам. *тогдйї* тощо), різноманітна іншомовна та книжна лексика (*абсолютно*, *октава*, *сопрано*, *діапазон*, *професіонал*, *теорія*, *реагували*, *героїзм*, *безкорислива боротьба* і под.). Особливо помітне намагання наблизити говірку до літературної мови в постичних спробах (див. спогади Параски Бабенко з трикласною освітою, листи від Св. Миколая та ін.). Треба взяти до уваги й той факт, що кожен з респондентів відчуває певну скованість у розмові з незнайомою людиною, перед диктофоном тощо і мимовільно намагається „поліпшити“ своє мовлення.

Із цього дещо побіжного огляду видно, наскільки багатими, цікавими, різноманітними є народні говірки. Недарма в Ковалівці кажуть: „*Шо с'іл'цэ, то новэ сл'йўцэ*“, „*Кóждйї край маэ свй звичáй*“, „*Шо трун', то ўнча устанóва*“, тому ігнорувати народне мовлення, на наш погляд, ні в якому разі не можна, а навпаки, сміливіше підтримувати

народні говірки, залучати ці мовленнєві скарби в літературні твори та в українську літературну мову.

Можна з певністю стверджувати, що аналіз особливостей окремих говірок сприятиме глибшому вивченню і розумінню фонетичних та граматичних закономірностей, які діють у загальнонаціональній українській літературній мові. Живе народне мовлення відзначається простотою, чітким дотриманням історичних форм, виявляє різноманітні мовні засоби, виявлення яких дає змогу глибше пізнати творчу індивідуальність жителів того чи іншого регіону.

ІЗ КОВАЛІВСЬКОГО ЛЕКСИконУ

Передмова

Відмінності говірки від літературної мови добре видно як у записах зв'язного мовлення носіїв говірки, так і в лексиконі корінних мешканців села, який подаємо в цій книжці. Як уже йшла мова в розділі про говірку ковалівчан, у селі використовується лексика, яка характерна для мешканців Покуття та Гуцульщини, оскільки село, на думку багатьох дослідників, якраз і лежить десь на межі між Покуттям та Гуцульщиною. Як уже зазначалося, говірка села не претендує на якісь лексичні, фонетичні та граматичні особливості, які могли б бути відсутні в сусідніх селах. Подібні слова, аналогічне їх фонетичне та граматичне оформлення можна почути в Мишині, Вербіжі, Великому Ключеві, Стопчатові, Уторопах, Пістині, Спасі, хоч у кожному з названих сіл можна знайти й окремі незначні фонетичні відмінності.

Пропонований словничок ковалівської лексики укладено за диференційним принципом, тобто до нього включені вибірково слова з живої розмовної мови ковалівчан, але лише ті, яких немає в літературній мові, або ті, що мають відмінне від літературних відповідників звучання чи значення. Це можуть бути слова, які належать до різних частин мови – як до самостійних, так і до службових. Стійкі словосполучення – фразеологізми, прислів'я, приказки (паремії) тут не подаються, оскільки їм присвячено окремий розділ книжки. Не подаються також власні назви мешканців, географічні назви, ороніми, гідроніми та інші топонімічні назви. Антропоніміконові і топоніміці села Ковалівки присвячено спеціальні розділи. Окремі слова, які подаються в словнику, можуть бути застарілими, які вже вийшли з ужитку, оскільки вийшли з ужитку самі реалії, позначувані цими словами, напр., **камáші**, **гáчі**, **байбарáк**, **кукúц**, **антрéмент**, **калямáрь** тощо (пояснення цих слів див. далі). Даємо собі звіт у тому, що зна-

чна частина специфічної лексики могла й не потрапити до Словника, бо не була зафіксована чи не прийшла вчасно на пам'ять укладачеві, тобто реєстр Словника повністю залежить від знань і власних спостережень укладача. При укладанні Словника можна було б застосувати якусь певну систему в підборі матеріалу, наприклад, узяти за основу „Питальник Дзєндзелівського“⁴⁸. Можна було б узяти до уваги Словник буковинських говірок⁴⁹, Словник бойківських говірок⁵⁰, короткий словник Гуцульські говірки⁵¹, у яких є, безумовно, чимало лексичних одиниць, спільних з ковалівськими, але в такому разі можна було потрапити під мимовільний вплив цих лексикографічних праць, унаслідок чого наш Словник міг утратити оригінальність. Крім того, з об'єктивних причин (за браком місця) ми не могли б навіть при бажанні подати тут усю оригінальну лексику, що побутує у мовленні ковалівчан, бо це була б надто громіздка праця. Можливо, що колись у майбутньому вона й буде здійснена, доповнена та розширена і видана як окремий, повний словник. Це могла б бути основа для словника покутських говірок. Наразі ж подаємо тільки те, що, на нашу думку, найбільше кидається у вічі, чи, правильніше, „у вуха“, слова, які є найбільше на слуху.

Необхідно зауважити, що в Словник не включені й численні російськи, які в останні десятиріччя дуже активно почали проникати у мовлення ковалівчан. Якщо взяти до уваги, що більшість населення була пов'язана із шахтами, на яких працювали представники багатьох різних національностей і на перших порах спілкувалися тільки російською мовою (а дехто й нині ще за 50 чи більше років не засвоїв української мови), то й мовлення цих людей дуже швидко вбирало в себе російські лексичні елементи. Саме це, можливо, і було однією із рис мовлення ковалівчан, якою воно відрізняється від мовлення інших сусідніх сіл, хоча тепер уже важко знайти закуток, який не був би поражений російськомовним впливом. Лексичні, фонетичні,

48 *Дзєндзелівський Й. Ю.* Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. – Київ, 1984.

49 *Словник буковинських говірок* (редактори Н.В. Гуйванюк та К.М. Лук'янюк). – Чернівці, 2005.

50 *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х частинах. – Київ, 1984.

51 *Гуцульські говірки. Короткий словник.* / За ред. Я.В. Закревської. – Львів, 1997.

словотвірні та граматичні росіїзми укладені нами в інший словник, який налічує більше тисячі одиниць, але подавати їх тут немає сенсу, оскільки вони характерні тепер більшості українських мовців, а не лише мешканцям Ковалівки.

Намагаючись зробити Словник доступним і легким у користуванні, ми не ускладнюємо його різноманітними побічними лексикографічними довідками, а подаємо, крім самої дефініції (пояснення слова), лише найнеобхіднішу інформацію.

Отже, словникова стаття матиме приблизно таку структуру.

Реєстрові слова або гасла (заголовні слова словникових статей) подаємо малими літерами напівжирним друкком. Дефініцію (пояснення) через тире подаємо друкком звичайним. Якщо лексема має кілька оригінальних значень, тобто має лексико-семантичні варіанти (ЛСВ), то подаємо їх у порядку їхньої поширеності. Значення нумеруються арабськими цифрами; після цифри стоїть кругла дужка, після дужки без жодного розділового знака з малої літери подається дефініція, пояснення цього ЛСВ. Якщо є необхідність показати слово в контексті, подаємо затранскрибовану ілюстрацію цього слова. При цьому текст (речення, словосполучення) подаємо курсивом, а лексему, яка є заголовним словом словникової статті (гаслом), подаємо напівжирним курсивом. Після тире можлива пояснювальна ремарка – вказівка на приналежність лексеми до частини мови, до сфери вживання, граматична довідка. Позначаються лише прислівники та службові частини мови, а також субстантивовані прикметники, дробові числівники, займенники та їх розряди. Іменники та їх граматичний рід, а інколи й відмінок позначаються лише в тому разі, коли цей іменник має принципово іншу форму, ніж у літературній мові, напр.: **риціні**, *тс – обряд. наз. в. ім. с. р. хрестини* (тобто обрядова сфера вживання, називний відмінок іменника середнього роду); **калабáni**, *тс – наз. в. ім. ж. р. калюжа*. Оскільки в цілому ряді іменників усіх граматичних родів закінчення родового відмінка відрізняється не тільки від унормованих літературною мовою, але й від закінчень у бойківському, гуцульському (Верховинський та частково Косівський райони), буковинському говорах, є необхідність подати ці закінчення через знак ~ (тильда), напр.: **вудуд**, ~ **а** – одуд. Якщо форма родового відмінка має відмінності від форми називного не тільки в закінченні, але й в основі, то після тильди подаємо ту частину слова, яка влас-

тива родовому відмінкові: **гібель**, **~блі** [гібе^л] – рубанок. Інколи, якщо слово коротке, подаємо ціле слово: **хрінь**, **хрénю** – хрін; **під**, **пбду**, – *ім. чол. р.* горище. Якщо іменник має в родовому відмінку таку ж форму, як і в називному, то замість тильди і закінчення курсивом подаємо через кому буквосполучення *тс* ‘те саме’: **вівкани**, *тс* – *наз. в. ім. с. р.* ритмічне повискування під час танцю, співів. Див. також приклади, наведені вище (**ришіні**, **калабани**).

У лексичному складі говірки є немало чужих слів – німецьких, польських, інколи румунських і, звичайно, як про це вже йшлося, російських. В окремих випадках подаємо (після тире) вказівку про походження слова (*з нім., з пол., з рум.*). Застосовуються також деякі кваліфікатори, які вказують на приналежність лексеми до стилю мови, тобто на наявність стилістичного забарвлення (*вульг., зневажл., лайл., пестл., застар.*), на сферу використання (*мед., обряд., церк.*). Використовується цілий ряд граматичних вказівників (*одн., мн., наз. в., чол. р., множин. ім.* тощо). Як прийнято в інших словниках, з метою економії місця ці вказівники, ремарки подаються в скороченій формі (список умовних скорочень див. нижче).

Усі словникові гасла мають обов’язковий наголос, оскільки є немало слів, які різняться від літературних відповідників саме наголосом. Наголос подаємо маленькою скісною рисою над відповідною літерою. Наголоси в літературних відповідниках не подаємо. Якщо в родовому відмінку наголос переходить при зміні слова на інший склад (**алярм**, **алярму**), тоді є необхідність подавати повністю цю форму. Якщо наголос переходить на закінчення, то знак наголосу ставиться на закінченні, що стоїть після тильди: **баньік**, **~нікá** – баняк.

Якщо заголовне слово відрізняється вимовою від літературного відповідника, то поряд, перед тире, у квадратних дужках подається його фонетичний запис. Якщо в заголовному слові вимовляється м’яко приголосний перед голосним [и], то після літери на позначення цього приголосного пишемо м’який знак. Транскрипцію подаємо лише тоді, коли, напр., [е] вимовляється з наближенням до [и] чи навпаки, [о] вимовляється з наближенням до [у] чи навпаки, у деяких інших випадках, які можуть викликати труднощі у сприйнятті і розумінні слова.

Скорочення

<i>безособ.</i>	безособове	<i>напр.</i>	наприклад
<i>вжив.</i>	вживається	<i>неозн.</i>	неозначений
<i>виг.</i>	вигук	<i>нім.</i>	німецьке
<i>в.</i>	відмінок	<i>обряд.</i>	обрядове
<i>вulg.</i>	вulgарне	<i>озн.</i>	означає
<i>дав.</i>	давальный	<i>одн.</i>	однина
<i>див.</i>	дивись	<i>ос.</i>	особа
<i>дієприкм.</i>	дієприкметник	<i>особ.</i>	особовий
<i>дієсл.</i>	дієслово	<i>перев.</i>	переважно
<i>дроб.</i>	дробовий	<i>перен.</i>	переносне
<i>євр.</i>	єврейське	<i>пестл.</i>	пестливе
<i>еднальн.</i>	еднальний	<i>пол.</i>	польське
<i>ж.</i>	жіночий	<i>пор.</i>	порівняй
<i>займ.</i>	займенник	<i>прийм.</i>	прийменник
<i>зам.</i>	замість	<i>прикм.</i>	прикметник
<i>запер.</i>	заперечний	<i>прис.</i>	присудкове
<i>застар.</i>	застаріле	<i>присл.</i>	прислівник
<i>збірн.</i>	збірний	<i>р.</i>	рід
<i>згруб.</i>	згрубіле	<i>род.</i>	родовий
<i>здрібн.</i>	здрібніле	<i>рум.</i>	румунське
<i>знач.</i>	значення	<i>с.</i>	середній
<i>зневажл.</i>	зневажливо	<i>словоспол.</i>	словосполучення
<i>ім.</i>	іменник	<i>спец.</i>	спеціальне
<i>кільк.</i>	кількісний	<i>спол.</i>	сполучник
<i>лайл.</i>	лайливе	<i>спільн.</i>	спільний
<i>літ.</i>	літературне	<i>те</i>	те саме
<i>м.</i>	мова	<i>ужив.</i>	уживається
<i>мед.</i>	медичний	<i>ф.</i>	форма
<i>мин.</i>	минулий	<i>церк.</i>	церковний
<i>місц.</i>	місцевий	<i>ч.</i>	час
<i>мн.</i>	множина	<i>част.</i>	частка
<i>множин.</i>	множинний	<i>числ.</i>	числівник
<i>наз.</i>	називний	<i>чол.</i>	чоловічий

А

аби – спол. щоб

аби-с – щоб ти... *аби-с так*

здорóу буу! ‘щоб ти так здоровий був’

авушь, авушь! – виг., яким проганяють курей

агі! Агі на тебе! – осуджувальний вигук;

айа! Айа-йа! – частка, яка вживається для ствердження, або для вираження сумніву, заперечення (залежно від інтонації і контексту): 1) *були-сте" на в'іс'іл'у'ї субóту? –айа* (‘так’), *була-м, файне" було в'іс'іл'і!* 2) *були-сте" на в'іс'іл'у'ї субóту? –айа* (‘ні, не’), *була, не" було з ким дитину лишіти!*

акушь – виг., яким проганяють корів

а ну! – спонукальний вигук

а чуї! – слухай, чуеш?

абі-м – щоб я...

абі-с – щоб ти...

аді – а дивися, дивися-но

адіт – а дивіться, дивіться-но

альярм, алярму – ім.чол.р. тривога

альярмóво – присл. з пол. терміново, швидко, негайно

ані мру-мру! – тихо, ані звуку!

антрéмент, ~у – застар. чорнило

анцуг, ~а – з нім. костюм

а-тпрує! – виг., яким проганяють

кота

а́фини, ~ів – множин. ім. чорниць, чорні ягоди

аці, аці! – виг., яким проганяють козу

ачь! Ачь-ачь! До кучі! – виг., яким проганяють чи заганяють свиню

Б

ба́братисі – копірватися, копатися в чомусь

ба́витисі – десь довго затримуватися

бавх! (бовх!) – виг., що означає сильний, приглушений удар

ба́вхати – ударяти з шумом

бай, ~ю – забава, бал

байбарáк, ~а – верхній одяг із грубого домотканого сукна, вище колін, може бути з прикрасами – китицями, узорами, нашитими з грубих одноколірних шнурів

ба́йка, ~і – 1) казка; 2) ужив. в знач. част., що виражає легке заперечення, але разом з тим поблажливість, згоду: *–йо'ї, йак ме"ні гірко, шо-м не була в тебе" на толоці... –ба́йка/ то було дóста людій/ тий живéн'ко ўс'о зроби́ли*

ба́ндаж, ~у – медична бинтова (перев.) пов'язка на рану

бандажува́ти – перев'язувати рану

ба́нош (ба́нуш), ~у – кулеша на

сметані

банувати – сумувати

баняса – велика сокира

баньйк, ~нікá – баняк

батерія – батарея

бáтiр, ~а – гультяй, волоцюга

бáхур, ~а – хлопець (уживається без стилістичної маркованості)

бахурец, ~цьй – хлопчина

бéвка, ~і – *зневажл.* про рідку струву

бегéкані, тс [бе"гéкан'і] – *церк.*

наз. в. ім. с. р. монотонний спів у церкві

бегекáти [бе"ге"кáти] – моно-

тонно співати, переважно речитативом (про церковний спів дяка)

без, ~у – бузок

белемотіги [бе"ле"могіти] – без-

змістовно і невиразно говорити
белендіти [бе"ле"ндіти] – щось невиразно і беззмістовно говорити

бендзіна [бе"ндзіна] – *ім. ж. р.*

бензин

бéнькарт, ~а – байстрюк, без-батченко

бі́га – якась раптова думка, каприз, примха

бiнда – стрічка

бiрiчка, ~і – овечий послід

бiрька, ~і – овечка

бiрька, на, бiрь-бiрь-бiрь! – *виг.*, яким кличуть вівцю

бiцькатисі – (про худобу) – бігти, тікати від укусів овадів (ге-

дзатися)

бiцью-бiцью, на, бiцью, на! –

виг., яким кличуть бичка

білі – *множин. ім.* біляки; білі гриби, які заквашують

бiдіти – бідувати

бiльше, бiрше [бiрше"] – більше

бiй! бiй! (інколи **бiйо-бiйо!**) –

виг., яким підганяють коня

бiйкати – часто вигукувати

„бiй!“

блендати – ходити туди-сюди, никати, бродити

блендiгáти [бле"ндигáти] – *тс*, що блендати

блiзза, блiззка, ~і – блуза

блят, ~у – 1) частина ткацького

верстата, бердо; 2) чавунна плита на пічці

бiвгáрь, ~і – старший над пастухами в полонині

богáцтво – бататство

бiйé [бо'ййé] – *част.* ага (хтось про щось згадав): *бо'ййé, ти буу у субóту на в'ісіл'у?*

бокс, ~у – вид виправленої шкіри,

призначеної для пошиття взуття (*пор.* юхта, хром). Походження неясне

боксiвий [бо'ксiвий] – *прикм.*

до бокс: *Ўбулас'і в бо'ксiв'і чоб'іткi, в'іпуцувала фáйно тiї п'ішлá-м на забáву*

бiбли – *част.* із схвальним знач.

добре, що: *–л'úта зимá була,*

бóли, шо ўже морóзи мéнч'і...

бордiюг, ~á [бо'рд'ýг] – 1) мішок

з козячої або телячої шкіри; 2) *перен.* живіт
бо́ти – гумові чоботи з короткими халявами
братру́ра – з *нім.* духовка
бри́фта́шка, **~і** – з *нім.* мала шкіряна сумка; гаманець
брондзо́вий – з *пол.* бронзовий
бу́ба, **бу́бка**, **~і** – *пестл.* рана на тілі
буба́шка, **~і** – *тс.* що буба
бу́де – *присл.* досить, достатньо: *–бу́де, бу́де ме^н'і, б'і́лши^е ни^е си^н/ бо буду пійни́ї!*
бу́дз, **~а** – овечий твердий сир у формі кулі
бука́та [бу^ока́та] – шмат, кусень
бута́ти – спотикатися, падати
бу́тіти – ревіти
бу́тлі, *тс* – *наз в. ім. ж. р.* скляна банка (на чотири і більше літрів, а якщо менше, то – *сло-йок* – *див*)
буцма́тий – повний на обличчя, з повними щоками

В

ва́вкати – звуконаслідувальне, відвигукове (< *вав*) голосно вигукувати, вавкаючи, *пор.* *вівкати*, *нявкати*, *фівкати*
важкі́, **~о́к** – *множин. ім.* віжки
вака́ції, **~ій** – *множин. ім.* канікули
валанса́тисі – вештатися, бродити
ва́лашіти – каструвати

ва́літи – 1) щось розвалювати; 2) *перен.* мати статевий стосунок
ва́льїти(сі) – 1) вимазувати(ся), захляпувати(ся): *–де ж ти так нов'і сподн'і повал'їу, хлópче^о?*; 2) нкати, швендяти туди-сюди
вар, **~у** – компот із сухофруктів
варга́тий – з *пол.* губатий
ва́рія́т, **ва́рият**, **ва́р'ят**, **~а** – відчайдушна, невірноважена людина, яка робить необдумані, інколи ризиковані кроки
васа́г, **~а** – верхня частина воза, збита з дощок для перевезення дрібних речей; каруца
васерва́га, **~гі** – з *нім.* рівень
вберта́ти [ўбе^орта́ти] – 1) обертати; 2) *перен.* мати статевий стосунок
вдо́ліні – *присл.* внизу
вдо́ліну – *присл.* вниз
веле́бний [ве^оле́бний] – 1) гідний поважний, високодостоїнний; 2) *перен.* уживається з антонімічним знач. непорядний, незугарний, негідний, часто з префіксом *пре-*
вельо́н, **~а** – весільне вбрання молодої
ве́рем'ї, **ве́ремні**, *тс* [ве́ре^омні] – *наз. в. ім. с. р.* добра погода
верхо́ватий – переповнений по вінця, з верхом
ве́рши́к, **~а** – вірш, вірши́к
вздрі́ти – побачити
вив'ї́рка, **вив'ю́рка**, **~і** – білка

видельці, ~ів – множин. ім. виделка
видіти – бачити
відко – прис. слово видно
вірих – прийм. поверх, зверху, вище (чогось): *вілізли вирих него тий тоўчутці по нім*
вівкати – видавати голосні звуки під час танцю, співів
вівкані, тс – наз. в. ім. с. р. ритмічне повискування під час танцю, співів
вівчёрь, вівчёрый [в'іўч'є'р'] – вівчар
віда́в, відéй – відай, мабуть
відданый, тс – наз. в. ім. с. р. віддавання, весілля: *та це ўже/ н'іўроку/ д'іўка на в'ід:ан'у!*
відкоха́ти – 1) закінчити кохати; 2) *перен.* мати статевий стосунок
відлюбі́ти 1) ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок
віклепати – виклепати (косу, сапу тощо); 2) *перен.* мати статевий стосунок
вімаршкати – вигнати звідкись (з вигуками *марш!*)
вімні, тс – наз. в. ім. с. р. вим'я
вімніцкати – вим'яти
віно – спадок, придане
вінчовані, тс – наз. в. ім. с. р. віншування, поздоровлення
вінчува́ти – віншувати, поздоровляти
віплат, ~у – місячна зарплата

віпулити (очи) – витріщити
віпульїтисі – витріщатися
віпуцувати – начистити до блиску (посуд, взуття, підлогу тощо)
віратувати – вирятувати
віріджьїти – виряджати
вісікати(сі) – висякати(ся)
вісікнути – переважно про кров: *так го пок'ігнуў прўтом/ шо аж кроў в'іє'ікнула на гузіци*
вісільї, тс – наз. в. ім. с. р. весілля
вітігнути – витягнути
віфашкати – зносити, знищити, зіпсувати (напр., одяг)
віходок, ~дка – відхоже місце, туалет
вішкіритисі – визвіритися, оциритися
вішпі́бувати – вивідувати, випитувати в когось про щось
вішьта – присл., команда консьві „вліво“
водно́ – присл. завжди, постійно, весь час
вонь – неприємний запах, сморід
воньїти [во'н'їти] – погано пахнути, смердіти
вуньїчий [во'н'їчий] – смердючий
воронка, ~і – ширінка
впáрити – 1) сильно підігріти під дією пари чи окропу; 2) *перен.* мати статевий стосунок

вполудне [ўпо'лудне"] – присл. в обідню пору, опівдні

впоразіти [ўпоразіти] – завдати болю, доторкнувшись до рани

всєкій [ўс'є"к'ій] – всякий

всьїчино – *означ. займ. все*

втворіти [ўтворити] – відчинити (двері)

втир'кнўти [ўтир'кнўти] – торкнутися ложкою з рідкою стравою до краю миски, тарілки тощо з метою зняття краплі, яка утворюється на зовнішній опуклій стороні ложки

втрўтити [ўтрўтити] – зіштовхнути

вўгли, *тс* – *наз. та род. в. ім. с. р. вугілля*

вўгол, ~**а** – кут

вўгол', ~**і** – *ім. чол. р. вугілля*

вўдуд, ~**а** – одуд

вўйко – 1) дядько по матері чи по батькові; 2) будь-який чужий чоловік

вўйна – 1) дядькова дружина; 2) будь-яка чужа жінка

вўлий – вулик

вўрда – спресований солодкий сир із відходів молока

вўрдитисі – про скипання, згорання прокислого молока під час варіння

вўставка, ~**і** – уставка, вишивка на рукаві жіночої сорочки

вхолобіть [ўг"олоб'іск'],

вхолобісті [ўг"олоб'іск'і] – взу-

ти щось на босу ногу, без шкарпетки, панчохи

вчинітисі – зробитися, виникнути (про чиряк, фурункул, якусь рану на тілі)

Г

га – *виг.*, який використовується при перепитуванні: 'що'?

гай-гай! – *виг.*, яким висловлюють недовіру, сумнів або згоду

гáдїчка, ~**і** – 1) мухомор червоний; 2) будь-який отруйний гриб: *–йа найшоў гриба! –та то їкас гáд'їчка!*

гаїта – *присл.*, команда коневі „вправо“: *сїдаї/ тáту/ на лопáту/ мáма – на коц'ўбу – гáїта-віш'та поза хáту/ йїде"мо до сл'ўбу*

гайцувáти – підкладати до печі дров, вугілля, стимулювати горіння

гáкати – часто повторювати „га“

гáльба – з *нім.* скляний кухоль ємністю півлітра: *–в'їпили-смо по гáльб'і пива тїй роз'їшліс'ї*

гáмати – *пестл.* їсти, їстоньки

гам-гам – *пестл.* їсти, у розмові з дитиною

ганцигувáти – підганяти когось до чогось, повчати, сварити, докоряти

гарáзд – добро, достаток

гарбáта, **гербáта** – з *пол.* чай

гардєв, ~**а** – чавунний баняк,

каструля

гарікатисі – сваритися, гризтися

гарна́гли (гарне́гли), ~лів – наз

в. ім. ж. р. заколки до волосся

га́фтка, ~і – металевий гачок, яким заціпають одяг (сорочку, блузу тощо)

га́чі, ~ів – штани

ге-ге-ге! – *виг.*, яким проганяють птахів

гельма (га́льма) – захисна військова каска, шолом

гембель, ~блю [гé"мбе"л'] – *пор. нім. Handel* 1) торг; 2) *перен.*

про якусь не вельми вдалу справу

гет – геть

гемблюва́ти, гиндлюва́ти – торгувати

гібель, ~блі [гібе"л'] – рубанок

гіблик, ~а – малий гібель

гіблюва́ти – стругати дошку рубанком; 2) *перен.* мати статевий стосунок

гий I (гий-гий!) – *виг.*, яким поганяють корову

гий II – *частка* – гей, нібито

гий би – ніби, ніби-то

гілити – 1) радити щось комусь; 2) *перен.* – мати статевий стосунок

гіля-гіля! – *виг.*, яким поганяють гусей

гівньі́к, ~а́ [г'івн'й'к] –

коров'ячий послід

гладунец, ~нци́ – глиняний

гличик

гладу́нчик, ~а – малий гличик

глип – *присудкове слово* раптом хтось подивився, глянув

гліпати – поглядати

гліг, ~огу – 1) глід колючий;

2) колючка, заноза: *такі-ім гл'іг засади́у у но́гу/ шо-м лédви в'ім'іг*

глітно – *присл.* повно, багато людей

глотá – велика кількість людей у певному місці, у черзі кудись, за чимось: *–йо"й/ така́ бу́ла глотá ў склén'і/ шо-м ни" моглá н'ічо с'і достóйати!*

глогітисі – тóвпитися

глюбо́кій – глибокий

гóзди, гóзди-ка – *присл.* осьде, тут

гозди-ка-во́ – *присл.* осьде, ось

гóйдати – 1) колисати 2) *перен.* – мати статевий стосунок

голубі́нка, ~і [го"лубі́нка] – вид грибів (*Russula*), сироїжка

голюка́ти – галасувати, покрикувати

гóнди", гóнди-ка – *присл.* онде, там

гóпати – 1) стрибати, тупаючи;

2) *перен.* мати статевий стосунок

горішок, ~у – дика конюшина з дрібними листочками і білим цвітом, яка росте на луках, сонячних полянах тощо

горне́ц, ~шка́ – горщик

горньі́, ~ти [горн'і́] – горня

горньїтко – горнятко
гороїжитисі – чванитися, вихвалитися (очевидно, від *герой*)
горьїчка – підвищена температура тіла: *дитина мала дуже велику гор'їчку...*
господарити – хазяїнувати; 2) *перен.* – мати статевий стосунок
гостити – 1) пригостити когось; 2) *перен.* – мати статевий стосунок
гоцкати – підкидати вгору
гоцкатисі – підскакувати, трястися, підстрибувати, їдучи на чомусь
грань, ~ни – *ім. ж. р.* жар із дров чи вугілля
грати – 1) ті самі значення, що і в літературній мові; 2) *перен.* – мати статевий стосунок
груба – *прикм., тільки в ж. р.* вагітна: *то дес було того року/ йак йа була з Петрусем груба*
грузь, ~зи – *ім. ж. р.* болото
гузиці, тс – *наз в. ім. ж. р.* зад, задня частина тіла людини
гузічка, ~і – *здрібн.-пестл.* до гузиці
гуляти – танцювати: *–такій буў доўгий танец, шо-м ледви в'ігул'аў*
гусічка, ~і – гусячий послід
гуслінка, ~і – спеціально заквашене дуже кисле молоко
гусьї, ~ти – гуся, гусятко
гутати – втихомирювати, забавляти

Г

габзувати – насміхатися, висміювати, критикувати
газдá – господар
газдіні, тс – *наз в. ім. ж. р.* господиня
гальоп – *присл.* бігом
гальопá – *присл.* бігом
ганц – *з нім. присл.* зовсім, цілком
ганч, ~у – недолік, вада
гáрчик, ~а – *з пол.* дерев'яна посудина для сипучих продуктів
гвавт! [гваўт] – 1) *виг.* рятуйте! *Крич'їти гваўту* – кликати на допомогу; 2) *ім.* крик
гвавтувати – кричати, лементувати
гвир, ~а – рушниця
гелеватий [ге"ле"ватий] – череватий, пузатий
гелево [геле"во] – черевко, живіт
гёмба, гямба – *з пол.* (geba – 'губа') – рот: *–запрї г'ёмбу (гямбу), бо йа ти йї заткаў!*
гїгнути – раптово вмерти
гїшефт, ~у – *з євр.* 1) торг, торгівля; 2) обладнання, афера
гзітисі – бешкетувати, пустувати „казитися“
гїлётка (ділётка) ~і – дерев'яна посудина з одним „вухом“ для зерна та інших сипучих речовин об'ємом на два відра (від слова *ділити, міряти*)
глід, ~у – порядок, ряд; *у стол.*

до гліду – до порядку
глігати – виготовляти будз за допомогою *гльігу*
гльиг, ~у – вміст шлунка маленького теляти або кізляти, яким підква-шують молоко при виготовленні будза
гльобин, ~у – крем для взуття
гльянци, ~у – блиск
гльянцапір, ~эру – з нім. шліфувальний папір
гбогдзи – *множ. ім* лісові червоні ягоди, брусниці
гбнта – *ужив. перев. у мн.* колєні дощечки, якими покривають на Гуцульщині будівлі
гбрсик, ~а – безрукавка з легкого матеріалу, переважно вишита
гралі, ~ий – *множин. ім.* вила з трьома, а частіше з чотирма зубцями для гною
гра́си, ~ів – з нім. *множин. ім.* вила з чотирма зубцями, але не загостреними, а спеціально затупленими (з гульками на кінцях) для відгортання картоплі чи інших овочів
грасувати – обробляти, розпушувати рілля
гречний – чесний, порядний, чемний
гречно – *присл.* чемно, ввічливо
гринджбли – *множин. ім.* вид саней, у яких полози витесані із дощок
грунт, ~у – земля, яка є чиеюсь власністю

гудз, ~а – вузол, вузлик
гуртка, ~і – куртка

Д

д, **ід (ид)** – *прим.* до: *іду д-хаті, ходи д-міні, прийшов і"д-тобі*
дálший – дальший
двэчєро [двэчє"ро"] – *присл.* під вечір
дэка, ~і – покривало, накидка
деревіти – ціпеніти
деревійнікі, ~ів [де"ре"війні:ікі] – *ужив. у мн.* дерев'яні сандалі, „босоніжки“, сабо
дэрти – 1) те саме, що і в літ. мові; 2) *перен.* мати статевий стосунок
дєс – десь
дєс-коліс – деколи
дєс-кудіс – кудись, подекуди
дєс-ні-дєс – де-не-де
дєс'їтнік, ~а [дє"с'є"тнік] – гірничий майстер, який здійснює нагляд за роботою шахтарів
дзвілніці, *тс* – дзвінниця
дзер, ~у – сироватка
дзігар, ~а – цигарка
дзігарок, ~а – годинник
дзіготіти – дрижати від холоду
дзінькати – ударяти чимось по металу, склу, видаючи тонкі звуки
дз'їма – рідина, сік, неякісна, несмачна рідка страва. Коли хтось просить дати щось, чого

немає, може почути відповідь:
– *а дз'їми с старόго в'їника не"*
хоч?

дзьόгати – робити дрібні по-
значки на чомусь гострим пред-
метом

дзюбєнька, ~і – полотняна тор-
бина через плече, в якій діти
переважно носили книжки до
школи

дик, ~а – дикий кабан

дівч'їта [д'івч'їта], [г'івч'їта]
– дівчата

дівчиніще, ~і [д'івчи"нішче"],
[г'івчи"нішче"] – дівчина підліт-
кового віку

дікувати – співати в церкві, ви-
конуючи функції реєнта, дяка

дітіщї – *множин. ім. діти*

довбати – 1) те саме, що і в літ.
м.; 2) *перен.* мати статевий сто-
сунок

догаджєти [догадж'є"ти] – до-
годжати

долівлиць – *присл.* долілиць

домарити – бути вдома, на гос-
подарстві, господарювати

домарство – господарювання,
перебування вдома: **бути на**
домарстві – залишитися вдома,
на господарстві

досігати – діставати, досягати
страву за столом

дόста – *присл.* досить

достόятисі – дочекатися чогось
(*перев.* у черзі), домогтися

дочініні, тс (**мати дочініні**) –

ім. с. р. клопіт, певні проблеми з
чим-небудь

дранка, ~і – порвана або стара
сорочка

дрантївий – порваний, з дірами
дранті, тс – *збірн. ім.* шмаття,
старий одяг

друганій – суканий

другати – сукати нитку

друк, ~а – дрюк, дрючок

дубати – тупати ногами, тупо-
тїти

дубелтївка, ~і [дубе"лтївка] –
мисливська рушниця, двоствол-
ка

дубелтόвий [дубе"лтόвий] – по-
двійний, дублетний

дуди, ~ів – закінчення рукавів
переважно вишитої сорочки,
які щільно обхоплюють руку
і зав'язуються спеціальними
зав'язками з китичками або
„зашнуровані“ ниткою на двох
гудзиках

дужий – здоровий, не хворий

дупак, ~а – гра на молодіжних
забавах, коли людину б'ють по
виставленій за спиною руці або
по сідницях (від пол. *dupa* „за-
дниця“), ця особа має вгадати,
хто її вдарив

дурно – дармо, даремно:

– *нічό-м не" купїу, дурно-м дніну*
стратиу

дучі, тс – *н. відм. ж. р.* нора,
заглибина, ніша в стїні (*перев.*
під піччю)

душ'ї́, ~і́ [душ'ї́] – дав., місц.
 ~ши душа
д'б'хкати, д'б'хнути – шпиляти, поколювати; про відчуття, коли нариває на тілі рана (болісне відчуття пульсу)
д'юг, ~у – різкий, неприємний запах
д'югати, д'югнути – штрикнути, вколоти

Ж

жарі́вк'а, ~і́ [жарі́ўка] – електрична лампочка
жвинда́ – набридлива людина, яка постійно і невиразно гундосить, щось просить
жвинді́ти – нудно, півголосом говорити, скиглити
жгр'є́бло – металева щітка для щиплення, розчісування коня, корови
ж'є́ба [ж'є́'ба] – жаба
ж'є́лоба [ж'є́'лоба] – жалоба
жд'ю́хати – штовхати: – *то те"л'ї́ йак сце/ то так жд'ўхайї́ коро́ву/ шо ўна л'єдві в'ї́трї́муї́ї*
жї́вники, ~ї́в (ї́ти в жї́вники) – обряд, за яким малі (переважно бідні) діти ходять у живний четвер (четвер у Страсний тиждень, перед Великоднем) від хати до хати, де їм дають кукуці (див.) – маленькі хлібці. В останній час дітям дають уже не кукуци, а гроші, цукерки тощо

жїв'є́нько – присл. швиденько
жїво – присл. швидко
жївше [жїўше"] – присл. скоріше
жїпавий – міцний, натренований
жїдний – який давно чогось бажає, дуже хоче мати; голодний, спраглий за чимось: – *та ми ж'їди'ї́ б'ўли кав'алочка хл'ї́ба/ не" то шоби про кубас'ў́ йкус д'ўмали*
жїї́лісно – присл. жалісливо
жмака́ти – прати білизну, одяг
жні́ка́ти – жувати
жовті́лницї́, тс [жоўті́лницї́] – жовтуха, хвороба печінки

З

забу́тати – спіткнутися, впасти (забу́тав у яму, в рипу)
заведі́я, ~ї́ [заве"д'ї́йа] – ім. чол. р. привідець, організатор
завороч'ї́ти – набридати, морочити голову
за́втри-ка – присл. завтра
загїлі́ти – заправити щось неїмовірно, напр., високу ціну
загїрі́ти(сі́) – загубити(ся), кудись подіти(ся)
загута́ти – втихомирити, забувати: – *їді́-ко загутаї́ дїтїну!*
задерев'ї́ти – заціпеніти
задз'ї́бнути – змерзнути від тривалого перебування на холодному повітрі
задуб'ї́ти – хвороба тварини,

унаслідок якої появляється в сечі кров. Сеча має колір замоченої в воді дубової кори

задурно – *присл.* безплатно

зздри́ти – побачити, вгледіти

заїстисі – 1) загризтися з кимсь, серйозно і надовго посваритися; 2) залишити сліди їжі навколо рота

займіти – погнати (про худобу)

заким, за́ків – *присл.* доки

закі́тичний – прикрашений китицями

закосі́чений [закосі́че"ний] – заквітчаний

закосі́чити – заквітчати, замаїти

зальо́пати(сі) – захляпатися

заля́мити – помітити, зауважити, „занюхати“, вивідати

замелдува́ти [заме"лдува́ти] – 1) повідомити комусь про щось; 2) закласти когось, видати, зрадити

замоти́лений
[замоти"ліче"ний] – очманілий, зачумлений

заму́цьканий – замурзаний

заню́рений [зан'у́ре"ний] – насуплений, такий, що має незадоволений вигляд

заню́ритисі – насупитися

запе́рти (двері) – зачинити (двері)

запра́жка, ~і [запра́ж"ка] – страва з перепаленої муки; підпалка (*див.*)

за́реда [зар'е"да] – олія, розтоплене масло, сало, якийсь соус тощо, яким приправляють страву: – *му́с 'іли-смо сух'і фасу́л'і йісти/ бо н'йіа́коюі зар'е"ди не" бу́ло...*

за́рідити – чимось помастити, приправити страву

за́рідом – *присл.* один за одним

за́рума́ти – заревіти, голосно заплакати

за́фасува́ти – одержати щось приємне, несподіване

за́фля́цканий – захляпаний

за́фой́даний – брудний, заношений

захаламандрі́ти – видурити щось; обдурити

захли́снутисі – захлинутися

захо́ханий – запітнілий (про скло, холодну шибку у вікні, яка покривається парою, коли на неї *хо́хати* (*див.*))

зацві́сти – зацвісти

зачы́ти [зач'ы́ти] – почати

зашмо́нданий – *див.*

за́фой́даний

зашмо́ндати – (про одяг, перев. штани) заносити, забруднити

зашпо́татисі – спіткнутися

заці́нканий – про защеплену, зав'язану на грудях сорочку; *перен.* дуже строгий, напружений, неприступний

заці́нка́ти – защепити гудзики на грудях на сорочці чи зав'язати спеціальні зав'язки з китичками

зба́нок, ~а – жбан
 зба́ньїтко – малий жбан
 зведе́нїці, *тс* [зве"де"нїц'ї] – покритка
 зга́нити – розкритикувати, зганьбити
 зди́банка, ~і – побачення
 здиба́ти – зустрічати
 здогна́ти – наздогнати
 здойма́ти, здойма́ти – підіймати, підійняти
 зе́мльї, ~і [зе"мл'ї] – дав., місц. ~лі́ земля
 зжы́луватисі – зглянутися, пожаліти когось, пробачити
 ззаго́ді – *присл.* заздалегідь
 зиці́рка, ~і – муштра, військові вправи
 зицирува́ти – муштрувати, заставляти виконувати якусь роботу під суворим наглядом
 зівйї́ти – зів'янути
 зілі́ *тс* – *ім.с.р.* зілля
 злапа́ти – зловити
 знютува́ти – спяяти, з'єднати *нютом*, *заклепкою*; *перен.* – з'єднати щось, поєднати
 зоблі́, ~ів – *ужив.* в *мн.* підметки, подошви до взуття
 зору́дувати [зо'ру́дувати] – залягодити справу, позитивно вирішити що-небудь:
 –бу́ла-м нїн'ї у́м'їст'ї// –*тїї шос-исте" зо'ру́дували?*
 зробрє́ний – виснажений, вимучений тяжкою працею
 зубє́ла, ~ів – *множ. ім.* вудила

зубелáти [зубе"лáти] – гнuzдати, загнuzдувати
 зу́па – *ім. ж. р.* суп
 зче́ркнути [шче́ркнути] – (*мін. ч.* *зчерк*, *зче́рка*, *зче́ркло*) схуднути, втратити вагу
 зчы́їста [шч'є"ста́] – *присл.* часто

И

ий! – *виг.* ой: –*ходи-ко начісо́к д-міні!* –*ий Нїко/ ме"ні с'ї не" хоче"...*
 ийга́! – *вигук* овва!
 індик, ~а – індик
 іний – іній
 інчий – інший
 іскра – іскра: –*їак ти дам у чоло́/ то ти іскри підут...*

І

ігла́, *мн.* і́гли – голка
 ід, ид – *прійм.* до: *прійшоў-їім і"д хат'ї н'їзно ўночі*
 ікі́йс, ікі́йс – *неозн. займ.* якийсь
 ікі́с – *мн.* від *ікі́йс* якісь
 іко́с – *присл.* якось
 імі́ти – зловити, впіймати
 імі́тисі – 1) скиснути, загуснути (про молоко); 2) загорітися, спалахнути: *ц'ї дрива́ так'ї сир'ї/ шо н'їїак не" хот'ї сі їмі́ти*
 інджі́нір, ~а – інженер
 іп – *присл.* завжди, постійно: *там у хат'ї д'їтїї поўно/ іп крікі і тваўті*

І

їзди́гáнити – їздити туди-сюди без особливої потреби

ї́шниці, *тс* – наз. в. ім. ж. р. ячня

ї́хати – 1) ті всі знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

ї́стисі – сваритися постійно, гризтися

Й

й а – фонетична вставка в коломийках: *а йа піду в полонінку, й а в тому Берію...*

йо; йо-йо – част. стверджувальна так; так-так

йой-йой-йой – ой-ой-ой-йой

йойкати – ойкати

йойкати – часто повторювати *йо-йо*, пор. *та́кати*

йуй-йуй-йуй – *тс*, що *йой-йой-йой*

К

ка́бат, **~а** – піджак, переважно про жіночий; блуза

кава́лок, **~а** – кусень

кава́лчик, **~а**, **кава́лочок** – кусник

ка́вка, **~і** – чорний птах з родини воронових; галка

кагленка, **~і** [кагл'є"нка] – шматка, якою затуляють каглу

калаба́ні, *тс* – наз. в. ім. ж. р. калюжа

калісо́ни, **~ів** – кальсони

кальо́ші, **~ів** або **~ош** – калоші

каляма́рь, **~рий** – *застар.* чорнильниця

кама́ші, **~ів** – *застар.* святкові обмотки, онучі із сукна, прикрашені вишивкою

кана́па – спинка дерев'яного ліжка або дерев'яної лавки

канді́ти – просити, випрошувати

канта́рь, **~рий** – 1) уздечка; 2) ручна пружинна вага

ка́па – покривало

капа́рити – 1) робити щось аби-як; 2) жити бідно, в нестатках

капа́рний – нечистий, неохайний

ка́пці, **~ів** – теплі вовняні шкарпетки

капчу́рі, **~ів** – високі вовняні шкарпетки, переважно прикрашені узором

капшу́к, **~а** – кисет для тютюну з висушеного сечового міхура свині

кару́ца – з *рум.* верхня частина воза, збита з дощок для перевезення дрібних речей

катапу́лька, **~і** – *див. метавка*

катра́н, **~а** – шмата

кафта́н, **~а** – піджак, блуза

каху́кати – кашляти

качу́лка, **~і** – про щось кругле, напр., пластинка з яблука, з картоплини тощо

качульи́ти(сі) – котити(ся),

перекочувати(ся)
каше́рний – з *свр.* вибагливий, який бридиться чогось
кв́арта – 1) один літр рідини або сипучого продукту; 2) горня, кухоль на один літр
кв́арточка, ~і – горнятко
кі́ли, ~ів – *мед., множин. ім.* грижа
кі́цька, ~і – грудка
ківа́ти – 1) кивати; 2) рушати; 3) мати статевий стосунок
ківна (корова) – тільна
кіга́рець, ~цьї – мала гиря, гирка, що використовується як міра ваги
кізльї́, ~ти – *ім. с. р.* козлятко
кілі́, тс – *збірн. ім.* кілля (багато колів)
кіла́ – *ім. ж. р.* центнер
кілішо́к, ~а – чарка, малий келих
кі́лко – *числ. кільк.* скільки
кіма́рити – дрімати, спати
кімува́ти (-ую -уїш, -уї, -уїмо) – пам'ятати (<тяма, тямити)
кіну́ти – рушити: *їа йї нав'іт' пале"м не"к'інуї!*
кіну́тисі – поворухнутися
кіпно – *присл.* відлига. **Кі́пна́ доро́га** – розмерзла; надворі кіпно
кіпта́рь, ~рьї – кожушок без рукавів з овечої шкіри
кірі́нити – 1) занечищувати, бруднити; 2) випорожнюватися
кірі́ні, тс – *наз. в. ім. ж. р.* не-

чистоти, бруд, безлад: –*но али" то газдїн'ї ,,ве"лѣбна"! розве"ла таку к'їріїн'у ў хат'ї/ з'їришу/ йак у стаїни!*
кі́ска, ~і – коса (жіноча, дівоча)
кісьї́, ~ти – *ім. с. р.* кісся, держак для коси
кіт, ко́ту – густа липка речовина для замазування вікон
кіті́ці, тс – *ім. ж. р.* китиця
кля́ні, тс – полукіпок, купа снопів, спеціально складених колосям досередини, щоб не мокло. Завершується розкладеним снопом, покладеним гузирем доверху.
кля́нцати – кляцати
клевé́ї, ~цьї [кле"вѣї] – молоток
кляпа́ні, тс [кле"па"ї] – *ім. ж. р.* чоловіча шапка своєрідної форми з лисячої шкіри
кляпа́ти – 1) кляпати (*напр.* косу); 2) мати статевий стосунок
кля́нчы́ти – стояти на колінах тривалий час
кля́чі, тс – *збірн. ім.* клоччя
кля́оцкі, ~ів – *ужив. в ми.* галушки
кля́оцо́к, ~а – 1) кусок товстого дерева; 2) може вживатися в переносному значенні – добре вгодована дитина
кля́йстер, ~у [кл'аїсте"р] – *з нім.* клей
кля́мбра – з *пол. спец.* скоба для скріплювання колод, дерев'яних

конструкцій тощо
кні́глі – *множин. ім. кнедлики*
кні́гіні – *наз. в. ім. ж. р. молода, наречена*
кнъизь, ~зі – молодий, наречений
ко – *част., яка додається до дієслова в наказовому способі з метою пом'якшення наказу, вимоги: ході-ко/ не"бого д-міні! принеси-ко води́чк'і свіжойі з кірніці!*
кобили, ~ів – *ужив. в мн. сорт квасолі*
ковба́н, ~а – кругляк, колода
ко́вбук, ко́бук, ~а – кусок дерева, кругляк, колода
ко́вбур, ~а – глибоке місце в річці
ко́внір, ~а – комір
коза́р, ~ръі – вид їстівних грибів, підберезовик або Бабка темна
козьі́чка, ~і [коз'ічка] – козячий слід
колешні, тс – *наз. в. ім. ж. р. приміщення для господарського реманенту*
коле́га, ~і – товариш, „дружок“
коли́с – *присл. колись*
коліда́ – коляда
ко́лія – залізниця
коло́нні, ~е́нь – *множин. ім. коноплі*
кольо́нська (вода) – одеколон (від нім. міста Кельн)
коно́вка – дерев'яна посудина з одним вухом для води

контéтний – з *пол.* задоволений
ко́ньік, ~у́ [кон'і"к] – кінський слід
ко́пил, ~а – позашлюбна дитина
копиле́"та – *ужив. в мн. малі позашлюбні діти*
ко́рба – з *нім.* велика ручка для обертання вала, на який намотується трос, линва
корнірува́ти – ворохобити, піднімати когось з місця, тривожити
корне́"ти – ворохобити, турбувати
корте́чка, ~і [корте"чка] – гостре бажання, забаганка
корчу́ги, ~ів – *множин. ім.* короткі дерев'яні сани, якими перевозять довгу деревину, ставлячи на одні корчуги один кінець дерева, на другі – другий
коси́ці, тс – *наз. в. ім. ж. р.* квітка
коси́чка, ~і – *здрібн.-пестл. до коси́ц'і*
ко́сітень, ~і [ко́с'іте"н'] – садові квіти, півники
ко́ті, ~тьіти – кошеня
ко́тітко [ко́к'ітко] – кошенятко
ко́флі, тс – *наз. в. ім. ж. р.* черпак
коц, ~а – покривало, накидка
коцаба́йка, ~і – стара, знищена кофта, кофтина
коціо́-коціо́-коціо́! Ць-ць-ць-ць! – *виг., яким підкликають поросля*

кбчело [коче"ло] – 1) колесо; щось кругле; 2) дерев'яна шестірня у ткацькому верстаті
кочергі, ~ів [коче"ргі] – *мно-жсин.* ім. куток у сільській хаті, переважно біля печі, у якому стоять кочерга, коцюба, віник тощо
кочілцэ, ~цьі – *мале кочело*, коліщатко
кошэра [коше"ра] – кошара
кранкати – набридливо повторювати щось, просити, вимагати
красий – строкатий
кратка, ~і – клітка; матерія у кратку – клітчатий матеріал
креденц, ~а [крэде"нц] – *з пол.* шафа для посуду
крижі, ~ів – *з пол.* (*krzyż* 'хрест') поперек, поясниця
крижувати – встановлювати пропорційні сторони прямокутника
кримінал, ~у – в'язниця, тюрма
кріса – поле капелюха
крисані, *тс* – *ім. ж. р.* солом'яний капелюх із широкими крисами, полями
крішка, ~і – *мало, дуже мало: – та мбйа сус'іда така слабá! ў нэйі ўже лиш кр'ішка дўху!*
крбсна, ~сен – дерев'яна конструкція, на якій розпилюють деревину (складається із двох Х-подібних пар брусів, з'єднаних між собою)
круглэк, ~á – [кругл"эк] кругляк, кусок дерева

крутэлик, ~а – про скоробатгатька, людину, що збагатилася з невідомих джерел і при цьому веде себе зухвало
крутіж, ~ў – *вир*
ксьондз, ~а – *з пол.* священник
кубік, ~а – кубометр деревини
кубікувати – вимірювати кількість деревини на кубічні метри
кугўт, ~á – *півень*
кугуток, ~á – *сережка, кліпса*
кудá – *присл.* куди
кудас – *присл.* кудись
кужушьінка, ~і – *старий, поношений кожух*
кукўц, ~á – *застар.* круглий хлібець, який печуть на *живний* (Страсний) четвер і дають бідним дітям
куластрі, *тс* – *ім. ж. р.* *молозиво*
кулéші, *тс* – *ім. ж. р.* густа страва з кукурудзяної муки на воді, яку їдять замість хліба з іншими різними стравами
кулешірь, ~рьі [куле"ш'ір'] – *дерев'яна кругла паличка, якою розмішують кулешу*
кўлко – *кільце*
кўмпель, ~плі – (*сучасне*) товариш, „дружок“
кўплі, *тс* – *ім. ж. р.* широкий пасок, ремінь
курві, ~ів – *ужив. в мн.* сорт груш
кўрі, ~ти – *наз. в. ім. с. р.* курча
кўрітко – *куратко, курчатко*
кўрічка, ~і – *курачий послід*

курма́н, ~а – грубий зсуканий мотуз

куса́к, ~а (солонини) – кусень

ку́тас, ~а – китиця (прикраса на сорочці, на кожухах, байбараках (див.) тощо)

ку́фер, ~фра [ку́фе"р] – з нім.

дерев'яна скриня з випуклою кришкою для одягу

куфе́рок, ~а – малий *куфер*

ку́хні, тс – ім. ж. р., літ. 'кухня' 1) пічка в кімнаті з плитою, на якій готують страви; 2) окрема кімната або допоміжний будиночок, у якому готується і споживається їжа

ку́чі, тс – наз. в. ім. ж. р. хлів для свиней: *ачь до кучі, ачь!*

кушту́р, ~а – костур, загнена палиця

кьїгати – тягати

Л

ла́ба – лапа

ла́виці, тс – дерев'яна лавка, інколи з каналом (див.), спинкою

ладува́ти – накладати щонебудь у щось, завантажувати, напихати

ладу́нок, ~а – вантаж, те, що заладовано

лайда́ка, ~і – спільн. р. лайдак, пустун, ледар

лайдакува́ти – ледарювати, пустувати, вести себе негідно

ла́ндати(сі) – бродити, волочи-

тися: *–де ти с'ї ландайіш, б'їдо?*

ланц, ~а – ланцюг

лапа́ти – ловити

лая́, ~ї – згряя

ле́да; ле́да-ле́да; леда-шо́ – ледь

ле́йбик, ~а – безрукавка з тонкої тканини

ле́кше [ле́кше"] – легше

лен, ле́ну – льон

ле́нчі, тс – наз. в. ім. ж. р. кормова культура (сочевиця)

леп, ~у – бруд

ле́рва [л'е"рва́] – вульг. жінка легкої поведінки

ле́цтий [ле"цтий] – з нім. останній, поганий, найгірший

ле́чно [ле"чно́] – присл. страшно

лі́жка, ~і – ложка

лі́лик, ~а – кажан

лі́нва – канат, трос

лише́ти [лиш'е"ті] – залишати

лише́та – лижі

ліва́к, ~а – лівша, шульга

ліга́рь, ~рі – розм. лага, брус, до якого прикріплюють підлогу

лікува́ти – 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосун.

літитисі – впадати в статеву охоту (про свійських тварин)

лі́тра – літр

лі́ци, ~ів – *множин. ім. див.*

важки

лічи́ти – лікувати

лома́джі, тс. – *збірн.ім.* ломаччя

луб, ~а – закаблук

луговіна – верболіз
лупіна – лущиння
лускати – *гримати*: не^н лускай
 две^нрима?!
лутавий – упертий
льода – з пол. морозиво
льоля – *пестл.* про сорочку
льопати(сі) – бовтатися у воді,
 таляпатися
льопнутисі – упасти в щось
 рідке (в калюжу, воду)
льорне́та – бінокль
люба́ска, ~і – коханка
люб́рик, ~а – з пол. червоний
 або іншого кольору стержень
 для малювання
лю́зний – вільний
люкс! – *виг.* схвалення, задо-
 волення
люксу́свий – прекрасний, чу-
 довий
лю́стро – дзеркало
лю́фа – дуло вогнестрільної
 зброї
люфт, ~у – з нім. повітря: –*мо-
 же^н в'їде^нмо на св'їзії л'уфт?*)
люфтува́ти – провітрювати
лю́цкій – людський
ля́да – 1) віко, дверці до якогось
 отвору; 2) прилавок

М

маглі́вніці, тс – *наз. в. ім. ж.*
р. дошка, виготовлена з твердого
 дерева, упоперек якої вирізані
 зубці, ребра. Призначена для
 прання, прасування білизни, по-

лотна тощо
мазепі́нка, ~і [мазе^нпінка] –
 головний убір, у якому ходили
 старшини УПА
май – *част.* підсильна: *цес зро-
 бит май ліпше^н/ ніж тот/ шо
 ўче́ра*
ма́йзель, ~зі [ма́йзе^нл'] – зубило
 (*пор. нім. meißeln* – ‘довбати,
 чеканити’)
ма́ймуро́к, ~а – брусок, об який
 гострять бритву (< мармур)
ма́йтки, ~ів – *множин. ім.* тру-
 си
ма́лпа – мавпа
ма́на́тки, ~ів – *множин.*
ім. зневажливо про одяг
мандабу́рі́ник, ~а – спечений з
 картоплі впоміш із кукурудзя-
 ною мукою корж
мандабу́рка, мандибурка, ~і
 – картопля (дерти мандабу́рку
 – „копати“ картоплю, хоч у Ко-
 валівці її не копають лопатами
 (роскалями), а саме дуть – роз-
 грібають са́пами)
мандабу́р'ї́нка, ~і – 1) бадилля
 картоплі; 2) ділянка, де росла
 картопля
ма́нко – *ім. с. р.* нестача товару,
 грошей у торгівлі, перевитрата
ма́но́рія – звичка, манера
ма́нтлі, тс – *ім. ж. р.* військова
 шинеля; довгий верхній одяг
ма́па – географічна карта
маржі́на – худоба
маркіра́нт, ~а – хитрун, симулянт

маркірувати – симулювати, ухилитися від чогось, хитрувати
мармуляда – мармелад, повидло з яблук (цікаво, що зі сливок – повидло, а з яблук – мармуляда)

марний – худий, змарнілий
марот, **~рта** – березень
марш! Марш до буди! – виг., яким проганяють собаку
мастити – 1) усі знач., що і в літ.м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

махати – 1) ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

ма́хом – *присл.* швидко, негайно
мацета́, **~і** [маце"та́] – *ім. спільн. р.* пестун, пестуха

мацьок, **~а** – шунок, живіт
мацьонький – маленький
машіньгвір, **~а** – кулемет
мелдувати [ме"лдувати] – 1) повідомляти комусь про щось; 2) видавати когось, зраджувати
мелдунок, **~нка** [ме"лдунок] – з нім. 1) повідомлення, рапорт про прибуття в певне місце або про якусь подію; 2) дама і роль однієї масті у грі в карти
меш, **мемо**, **мете** – *особ. ф.* дієслова **мати**: будеш, будемо, будете
мерва – перепріле, дрібне сіно
мерза́ [ме"рза́] – *лайл.* паскуда
мерші, *тс* – *наз. в. ім. ж. р.* здохла тварина

метавка, **~і** [ме"таўка́] – мала праща, яку використовують хлопці для метання камінців
мешти, **~ів** – *множин. ім.* туплі мидниці, *тс* – велика миска, тазик

миро́м? Ци миро́м? – чи все добре, чи все гаразд?

миро́вані, *тс* – *ім. с. р.* помазання миром

мирувати – мазати миром – обряд, при якому священник у великі свята робить хрестик миром на чолах парафіян

миць-миць-миць! – виг., яким кличуть котів

мицька, **~і** – *пестл.* кішка, котик

миші́чка, **~і** – мишачий слід
мігати – моргати світлом, подавати сигнали

мі́ги, **~ів** – *множин. ім.* певні умовні знаки, жести, які людина подає іншій людині, якщо інформацію не можна передати вголос: *показувати на мігах*
мізі́льний – мізинний (про палець)

міліці́янт, **~а** – міліціонер
міну́та – хвилина

мла́ка, **~і** – мокра місцина

млот, **~а** – з *пол.* молот

мне́со [мн'е"со] – м'ясо

мні́сний – *множин. ім.* м'ясиці

мнью́гало – вайло, нерішуча, „невиразна“ людина

мнью́кати – м'яти, мнути

мой – спонукальний вигук (*ану, мой, г'івкі, до робóти!*)

молóти – 1) ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

молотіти – 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

мóнька – *пестл.* молоко

мóрва – шовковиця

морґ, ~а – міра землі, 0,56 га

моріжóк, ~а́ – здрібн. до *моруг*

морýг, ~у [мо'рýг] – моріг, мурава, зелена травичка

мохта́лик, ~а – моток ниток

мо́цний – міцний

моше́нка, ~і [мо'ше́нка] – гаманець: *б'іда ў Городэ́нці/ йаг не"ма грóшій у муше́нці*

мра́ка, ~і – туман

муда́к, ~а́ [му'да́к] – *лайл.* неприємна, нерозумна людина

муді́ло – тс, що *муда́к*

мудраге́лик, ~а – зверхня людина, яка вважає себе розумнішою за інших

музи́чити – 1) грати, музикувати; 2) *перен.* мати статевий стосунок

мульі́нка – муліне, кольорові нитки для вишивання

му́ндур, ~а – одяг, переважно про військовий (формений) однострій. Уживається в прислів'ї: *як не зробив – му́ндур до магазину!*

мурашо́к, ~шка́ – мурашка

му́рга, ~і – *лайл.* погань, вайло

мус, ~у – *ім. чол. р.* обов'язок

му́сити – мусити

мусóво – *присл.* обов'язково

Н

наба́кір – *присл.* набакир

набира́ти (на кого-) – на когось наговорювати щось, скаржитися на когось, обсуджувати

набі́й, ~ою – налив, як правило, на стопі ноги (колись люди ходили влітку босі, рідко хто взувався)

набува́тисі – забавлятися, бути в гостях, на забаві, на весіллі тощо

набу́ток, ~тку – забава

наві́глі – *присл.* навідліг

навкі́митисі, навтьї́митисі [наўкі́митис'і] – *безособ.* (від *тяма, тямити* – „*навтямитися*“) наскучити: *ме"н'і с'і наўкі"мילו (наўт'і"мילו) бе"з тебе"* – мені наскучило

навкі́ркі – *присл.* наперекір, навмисне

навпросте́ц – *присл.* напрямки

наги́лити – нарадити, навіяти комусь що-небудь

нагруд́ник, ~а – нагрудна вишивка на сорочці: *али то фа́йні, ширóк'і́ нагруд́ник в'ішили-сте"*

надолі́ні – *присл.* внизу

назбі́тки – *присл.* навмисне

най, найте^н – заборонна част.
'не можна! Ні!' *Най* – до 2 ос.
одн., *найте* – 2 ос. мн.
на-ко, на́те-ко – візьми-но,
візьміть-но
накокоїжений – набундючений
накокоїжитисі – набундючитися,
надугися, бути пихатим
налічман – маска (чорта, смерті
тощо), яку надягають у різдвя-
ному вертепі
намньіцкати – нам'яти, намнути
нанашко, ~а – хресний батько
нанашка, ~і – хресна мати
направці – *присл.* напрямки
напудити – налякати
напудитисі – злякатися
на́рік – *присл.* на наступний рік
насіпа́ти – 1) насипати (про
сипучі речовини); 2) наливати
(про рідину)
насто́рц – *присл.* сторч, у верти-
кальному положенні
наті́на – лобода
на́фта – гас
начьі́с [нач'і́с] – *присл.* зараз
же, за короткий час, негайно:
*в'ін уз'і́йс'і за тоту́ роботу тий
нач'і́с зробі́у*
начісо́к – тс, що *начьі́с*
небож'і́тко [не"бож'і́тко] –
бідна, нещасна дитинка
нег-нег-нег! – *виг.*, яким кли-
чуть теля, корову
нелю́діний [не"л'у́д'іний] –
злий, сердитий, непривітний
не́ндза – з *пол.* нужда, біда, бідність

непри́чком [не"при́чком] –
присл. подібно, як...*в'ін буу́
фист мо́цний хлоп/ не"при́чком/
як Довбуш*
несо́гірший [н'е"согі́рший] –
непоганий, можливий
не́рідже́ний [не"рідже́ний] –
сухий не заправлений нічим
(про їжу, страву): –*такé бу́ло
дити́нство/ шо-смо мандабу́рку
не"рідже́ну і́ли/ тий то до́бре"/
шо бу́ла...*
неха́рний [н'е"ха́рний] – нео-
хайний, неприємний, брудний
неха́рь, ~рі – *ім. ж.р.* погань,
нечисть
ніні́, ніні́ка – *присл.* сьогодні
ні́пати – никати, безцільно хо-
дити, щось шукаючи
ніга́ткі – *присл.* спокійно, без-
турботно (ні гадки не має, нічо-
го собі не гадає)
ніку́да – *присл.* нікуди
ні́м – *спол.* поки
ні́ц – з *пол. займ. запер.* нічого
нічо́ – *займ. запер.* нічого
но́ші, тс – *ім. ж.р.* 1) мода;
2) певний одяг, який заведено
носити, одягати; взяти до **но́ші**
– на щодень (про одяг)
ню́нькати – 1) надмірно пести-
ти (про дитину) 2) запобігливо
упадати коло когось
ню́т, ~а – заклепка (напр., у ка-
струлі), спайка
ню́тува́ти – паяти, латати дірку
ня (ня-а) – *част.*, яка додаєть-

ся до звертання: *Юстино-ня!*
Марійо-ня-а! *Николо-ня-а-а!*
Хло-ня-а! *Ходи судá!*

ня́вкати – звуконаслідувальне, відвигукове (< *няв*)

ня́мкало – людина, яка невиразно і нудно щось говорить або повільно робить

О

обіська́ти(сі) [о'біс'ка́ти(сі)]
– *застар.* шукати у волоссі на голові паразитів (< *давньоукр.*

об+іскати)

обкі́рінитисі – [о'бкі́рінитисі]
випорожнюючись, вимазатися

обрі́хтува́ти [о'брі́хтува́ти] –
перен. когось побити або щось понижити

обтра́скати – обляпати водою, болотом, гряззю

обца́с, ~а – закаблук

обце́нгли, обце́онгли, ~ів – з *пол. множин. ім.* обценьки

обшив́ка, ~і – „стоячий“ комір на сорочці (переважно про вишиту)

огоно́к, ~а – з *пол.* черга

ой, то́то! – вигук: – *Ой, то́то бу́де"ш бі́тий!*)

одина́к, ~а – один син у батьків

олі́й, ~ю – олія

олу́фко – з *пол.* олівець

опі́чок, ~а – припічок

оста́тний – останній, поганий

острива́ – молода висушена, обкорована смерічка із сучками

(коротко обрубаними гілками), на які накладають сіно (роблять копицю)

отако-во́ – ось так

офі́ра – пожертва

офі́рувати – жертвувати, віддавати комусь якесь майно на честь якоїсь події чи в пам'ять близької людини

Очина́ш, ~у – молитва „Отче наш“

ошти́пок, ~а [о'шти́пок] – кусок, шматок, огризок чогось; недопалок

очку́р, ~а – шнурок, яким підв'язують штани, спідницю тощо

П

па́дачка, ~і – епілет *іа*

па́доньку – *виг.* відчаю:

– *па́доньку з'і́рен'к'її, ти́ шо йа́ бу́ду сама́ робі́ти?*

пайдо́шник, ~а – *ужив. перев.* у *мн.* **пайдо́шникі, ~ів** радянські енкаведисти, солдати. Похідне від російського „пайдьом“.

Вислів „*пайдьом с нами*“ означав, що людину арештовують, і вона йшла, щоб уже, можливо, ніколи не повернутися

па́кати, па́кнути – те, що й *по-тігнути* – затягнутися димом сигарети тощо: – *да́й заку́рїти!* – *не ма́йу!/- то да́й хоть раз па́кнути!*

па́лінка, ~і – горілка з фруктів

палцегуватисі [палце"туватисі]—
сперечатися, сваритися, висва-
рюватися, з кимось
палцяткі, ~ок — *множин. ім.*
спец. дерев'яні палички з дірка-
ми для пальців, якими б'ють по
струнах цимбалів
палямарь, ~рьї — паламар
пантофлі, ~фель — *множин. ім.*
домашнє легке взуття
пантрувати — стерегти, догля-
дати
папірок, ~а — ратиця у худоби
папірок, ~а — папір для само-
крутки
папуцятий — з грубим, повним
обличчям, повношокий
папуші, тс — в'язка, зв'язана
купка листя висушеного тютюну
партолити — 1) робити що-
небудь нашвидкуруч, як-небудь;
2) *перен.* мати статевий стосунок
парубчык, ~а — підліток, моло-
дий хлопець
паршык, ~шіка [парш'їк]
— 1) старий, худий, немічний
кінь з пархами; 2) *перен.* ста-
ра, немічна і неприваблива
людина; переважно в діалогах-
сварках: — *ти парш'їку*
старій, ледве" ногами волочииш/
а ше шос собі добагайїш/
шукайїш гудза!
пасовиско — пасовисько
пательні, тс — *дав., місц.* ~ни
сковорідка
патїнкї, ~ів — *ужив. перев. в*

мн., заст., зневажл. про легке
взуття, туфлі
пахá, ~ї — пахва
пахати — нюхати
пацьї, ~цьїти [пац'ї^с] — *ім. с.*
р. порося
пацьбркі, ~рок — *множин. ім.*
бісер, намисто
пелїнити [пе"лініти] — розпе-
щувати, балувати
пелїнитисі [пе"ліні^стисі] — вере-
дувати, ніжитися, вдавати з себе
дитину, прикидатися малим,
вимагати особливої уваги
пєрвий — двоюрідний (брат)
передтогїдний
[пе"ре"дтог'їдний] — позаторіч-
ний
передўчера [пе"ре"дўче"ра] —
два дні тому, позавчора
перепўджений
[пе"ре"пўдже"ний] — переляка-
ний
перепўдити [пе"ре"пўди^сти] —
перелякати когось
перїстий [пе"рїстий] — строка-
тий
перцє, ~рцьї [пе"рцє] — медіа-
тор
пєрчити — 1) те, що в літ. м.
перчіти; 2) *перен.* мати статевий
стосунок
пєсьї, ~ти [пе"с'ї] — щеня, ма-
лий песик
п'єц, ~а — з *пол.* пічка, грубка
пискáтий — пащекуватий, який
пискує, пащекує

пискува́ти – пащекувати, кричати, сперечатися, доводити своє

пісок, ~а – вульг. лице, обличчя

письмо́ – лист: *уно́гди-ка-м діста́ла пис'мо́ в'ід дон'кі з Рос'її/ піше"/ шо студи́нь там ве"ліка...*

півкати – пиццати

півніці, *тс* – *ім.ж р.* погріб

піворити – плакати, голосити

півпівкварта – горнятко, кухлик ємністю на чверть літра

півп'їта – *дроб. числ.* чотири з половиною

півтрика, **півтрикі** – *дроб. числ.* два (дві) з половиною

півчварта – *дроб. числ.* три з половиною

під, **подоу** – *ім. чол. р.* горище

підзолюва́ти – підбити взуття, пришити нову підошву

підпалка, ~і – страва з перепаленої муки, до якої додають м'ясо, шкварки. Раніше її їли, вмочаючи в неї хліб: – *бе"рім, куме", мач'їйте" підпалкі, та-же" ми ў вас мач'їли!*

підпантрува́ти – підстерегти, помітити

підпеньок, ~а [підпе"н'ок] – підпéньок

підріхтува́тисі – підготуватися

підсокоти́ти – підстерегти

підфутрува́тисі – перекусити, з'їсти що-небудь, попоїсти

підштуркувати – підштовхувати

під'юджувати – підмовляти, на-

штовхувати на щось негідне
пілка – частина спідниці, фалда: *ма́йї сп'їдніц'у на штіри п'їлк'ї*

пінь-пінь! – *виг.*, що означає тонкий свист

пінькати, **пінькнути** – тонко свистіти: – *кұл'ї п'їн'кнула мин'ї попри самé вұхо*

пїпчити – 1) курити; 2) *перен.* мати статевий стосунок

пїритисі – *безособ.* не терпітися: *тобі сі пїрит?* – тобі не терпиться?

пїрчити – мати статевий стосунок

пїстри́к, ~а – наріст на шкірі людини

пїстунка, ~і – нянька

пїйний – п'яний

пласте́"нка, ~і – невелика тимчасова копичка сіна без *остриви* (*див.*)

платва – довга колода, на якій тримається конструкція даху хати

пльо́нтатисі – 1) ходити, бродити без потреби і без мети; 2) плутатися під ногами комусь, заважати

плявдува́ти [пл'а"ўдува́ти] – допомагати, підходити комусь (про щось, що може допомогти): – *ади/ йак с'ї файно попра́вила/ відко/ шо то їй до́бре" то пл'а"ўдўїї/ шо с'ї в'їд:ála*
пляц, ~ў – 1) місце; 2) майдан

пляцок, ~а – налисник, млинець
поберéжник, ~а – людина, що наглядає за лісом, угіддями
повіжма́кувати – повиперати (білизну, одяг)
пога́рь, пуга́рь, ~рьї – з пол. склянка на 200-250 г
по́далекі – присл. *здалеку*
по́дрі, тс – наз. в. ім. ж. р. надбудова над стайнею, де зберігають сіно. Над житловими кімнатами – *під* (горище), над стайнею – *по́дрі*
поду́жати – видужати
поза́втру – присл. *післязавтра*
поза́вуш – присл. *поза вуха: хоч (хочеш) діста́ти поза́вуш?*
поза́вушник – удар „поза вуха“
позапрьїтувати – поприбирати
позі́чки, ~чків – *множин. ім.*
порі́чки
познако́митисі – *познайомитися*
по́ків – присл. *доки*
по́кладок, ~а – яйце, яке залишають для курки в гнізді, де вона „несе“ яйця
покмі́тити – зауважити, помітити
покрива́ти – 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок
полові́к, ~а́ – яструб
по́ловінь, ~ни – *племінь, вогонь*
положі́тисі – *телитися* (про корову)
полока́ти – *полоскати*
полуде́нок, ~у – *обід*
полуднувати – *обідати*

по́міч, ~мочи – *допомога*
помочі́ – *дієсл. допомогти*
по́мпки, ~ів – *множин. ім.* штани, що мають вигляд вузьких шароварів з легкого матеріалу (ніби „напомповані“, надуті)
поне́дівнок, ~вка [поне"д'їўнок] [поне"г'їўнок] – *понеділок*
попа́дьї, ~ї – наз. в. ім. ж. р. дружина священника
по́пасом – присл. *гнати повільно худобу, дозволяючи їй пасти ідучи; // перен.* (про людину) *їти повільно, затримуючись по дорозі з різних причин*
попа́хати – *понюхати*
попра́вїтисі – *товстїти, поправлятися*
порозжньїкувати – *порозжовувати*
по́рскати, по́рснути – 1) *бризкати, бризнути*; 2) *втєкти, раптом зникнути*
по́рція – 1) *келїшок: –то да́йте" хот' по́рц'ї́у гор'ї́к'!*
порьї́док, ~у [пор'ї́док] – *порядок*
поса́г, ~у – *обряд.* початок весілля, коли шиють вінки молодим і набувається (*див.*) *молодь*
постелі́ні, тс [посте"л'ї́н'ї] – *ім. с. р.* білизна на ліжку або те, чим ліжка застелено
по́стіль, ~елі [по́ст'ї́л'], [по́ск'ї́л'] – *ліжка, переважно дерев'яне: –куда́/ вї́ку/ їде́те"/ вї́на ле"жі́т на по́сте"ли, чому́*

(з собою) не" бе"рете"?)

потáнути – потонути, погрузити

пóтiв, пóтий – присл. доти

потiгну́ти – те, що **накнути**
– затягнутися димом сигарети тощо

потóму – присл. потім

потра́фити – зуміти, потрапити

поубщиба́ти [поўбшчиба́ти]
– збивати з дерева плоди (яблука, горіхи тощо): –*на́дон'ку/ то бахури́ ц'ілу́ й'а́бл'інку*

поўбшчиба́ли!

поче́сне – обряд. у знач. ім., тільки в с. р. весільний обряд, коли гості обдаровують молодих. В останній час поступово занепадає, оскільки гості віддають *почесне* відразу, прийшовши на весілля

поштúркуватисі – кимось послуговуватися, примушувати когось прислужувати собі

пр-р-р-ру, пр-р-р-ру! – виг., яким зупиняють корову

пра́зник, ~у – храмове свято, див. **храм**

пра́нник, ~а – 1) праник, прач; 2) вид солодкого печива, пряник

превеле́бний [пре"ве"ле́бний] – тс, що **веле́бний**

прéтане [прé"тане"] (**молоко**) – ад'ективований дієприкметник спеціально заквашене пражене (молоко)

преч – з пол. виг. геть

прині́с, ~но́су – ім. ч. р. стручень (див.), калач, пляшка горілки чи вина, які дає гість господарям, прийшовши на весілля (крім дарунка молодим)

присили́ти – прив'язати

при́спа – призьба

присю́ди – *множин. ім.* присядки в танці

причинéтисі (до чогось) – бути причетним до чогось

причікну́ти (причьи́к, ~чьи́кла, ~чьи́кло) – присісти
пришкрумле́ний – припалений, пригорений

продрéгнути – замерзнути

продрю́хатисі – пробудитися від сну

пролига́ти, пролигну́ти – ковтати, ковтнути

прошьи́к, ~ши́ка – прошак, старець, жебрак

прь-р-р-р, прь-р-р-р, прь-р-р-р! – виг., яким зупиняють коня

псьи́нка, ~і – жорстка дуже гнучка, еластична трава, яку важко косити і яку не любить худоба

псьи́чка, ~і [пс'ічка] – собачий послід

публі́ка, ~і – *лайл.* переважно про жінку негідної поведінки: *ти публі́ко остáтна!*

пудéлко – з пол. ім. с. р. коробочка

пúкати – стукати (в двері)

пуля́рец, ~рці [пул'аре"ц] – з

пол. (*pulares*) гаманець
пуль-пуль – виг., який відтво-
 рює „мову“ індика
пўнькати, пўнькнути – (у ди-
 ттячому мовленні) випустити зі
 звуком газу
пу-пу-пу, пу-пу-пу! – виг., який
 відтворює спів удода
пуцу́а́тий – повний, товстий, з
 товстим задом
пўре́ц, ~ці [пўре"ц] – задавака,
 самовпенений, зухвалий хлопець
пустій – нечемний, неслухняний
пўца́рь, ~і – слуга, прислужник,
 який чистить господареві взут-
 тя, одяг
пўцвері́нок, ~а [пўцве"р'інок] –
 зневажл. про когось малого на
 зріст, що веде себе зухвало
пуцува́ти – 1) чистити, доводи-
 ти до блиску; 2) мати статевий
 стосунок
пўшка, ~і – 1) крихта, дрібка; 2)
 пучка
пўщині́, тс – обряд. наз. в. ім. с.
 р. остання неділя м'ясиць (пе-
 ред постом)
п'ю́рник, ~а – з пол. пенал

Р

рабува́ти – грабувати
раді́рка, ~і – гумка для вити-
 рання помилково написаного
ражы́ти – доторкатися до рани,
 завдавати болю
разова́ – прикм. ж. р. мука́ гру-
 бого помелу

райбува́ти – загладжувати, шлі-
 фувати потиньковану стіну
райзува́ти – з нім. їздити туди
 сюди (без потреби)
ра́мці, ~ів – множин. ім. рамка
 для портрета, картини
ра́ний – ранній
ранту́х, ~у́ – тонке біле полотно
 фабричного виробництва
рапа́вий – прищавий, нерівний,
 горбкуватий
ре́вкати – викрикувати дуже
 голосно
ре́йвах – метушня, гвалт, шум
ре́йса – рельса
ре́йтки, ~ок – множин. ім. шта-
 ни галіфе
риж, ~у – рис
різьок, ~зька – пор. пол. *rysik*
 графітний стержень, яким писа-
 ли після війни діти в школах на
 спеціальних табличках
рі́ндза – плакса, зануда
рі́ндзитисі́ – хникати, рюмсати
рі́нка, ~і – посудина (каструля)
 з невисокими стінками
рі́па – урвище, стрімкий спад
 поверхні землі
рихт, ~у з нім. (*das Recht* – пра-
 во) – рація: маєш *рихт* – маєш
 рацію. Уживається також у скла-
 ді фраземи: „Тобі шос не" *рихт*?
 – тебе щось не влаштовує, ти
 чимось незадоволений?
рищі́ні, тс – обряд. наз. в. ім.
 с. р. хрестини (походить від
 видозміненого *хрещення*, в яко-

му зник початковий звук [x]:
хришчіні > *ришчіні*. Переважно
 вживають не для позначення
 самого обряду хрещення, а для
 забави на честь хрестин: —у
не"тіл'у мемо хре"стіти у́нука.
—тий ме́те" робіти ришчіні? —
айя́/ ше ї з музіками!

рідом — присл. один за одним
ріншток, ~а [р'інштоук] — стічна
 канава вздовж дороги, вулиці
ріхтува́ти — 1) ремонтувати; 2)
 готувати щось:

ріхтува́тисі — готуватися до чо-
 гось *йа ўже ріхту́ўси ў до́рогу,*
бо заўтра в 'ідійждж'іўу

робітний — (про день). Звичай-
 ний (робочий), не вихідний день

ро́вер, ~а — велосипед

ро́дичі, ~ів — *ужив. у мн.* 1)

батьки; 2) члени родини

розго́рнений [розгорне"ний] —
 роздягнений, без піджака тощо

розго́рта́тисі, **розго́рну́тисі** —
 роздягатися, скидати верхній одяг

роздіва́ти — витрачати, розтра-
 чати

роздрю́хати(сі) — розбудити(ся)
 остаточно від сну

роззі́влений — роззявлений

розкоше́литисі — бути змуше-
 ним витратити гроші

розкрі́лений — розкарячений,
 розчепірений

розкрі́лити — розставити, розче-
 пірити, розкарячити (наприклад,
 ноги)

розкрі́литисі — розчепіритися

ро́знообі́й — косообі́й

ро́зплу́га — широка борозна між
 сторонками (*див.*), частинами
 ріллі, яку спеціально роблять
 для проходу і розмежування ви-
 дів городини: *посади́ла-м одну́*
сто́ро́нку мандабу́рк 'і/ а ўдну́
кукуру́дз 'іў

ро́зсіпа́ти — 1) розсіпати (про
 сипучі матеріали); 2) розлити

ро́зфльі́клий — розмоклий, роз-
 кислий, розгрузлий

ро́зфльі́кнути — розкиснути
 (напр., про розмокле взуття)

ро́зфля́цкати — розляпати, роз-
 хляпати

ро́зчіхну́ти — розламати, „роз-
 дерти“ дві гілки, розщепити

ро́з'ю́ргати — 1) розхитати; 2)
перен. мати статевий стосунок

ро́ндель, ~і [ро́нде"л'] — вивар-
 ка, велика кругла посудина

ро́павка, ~і — ропуха

ро́пші, *тс* — *наз. в. ім. ж. р.*

ропуха, жаба. Уживається в пе-
 реносному значенні для характе-
 ристики товстої, непривабливої
 жінки

ро́ска́ль, ~льі́ — „штикова“ ло-
 пата

ро́шга — *множин. ім.* чавун-
 на решітка, яку вставляють у
 пічку, де горять дрова, і через
 яку поступає повітря і випадає
 попіл

році́нканий — розщеплений,

розхристаний (про сорочку на грудях)
рошчінкати – розщепити (про гудзики на сорочці)
ру́бцак, ~а [ру́б"цак] – наплічник, рюкзак. Тут маємо приклад контамінації нім. *Rucksack* з пол. *plecak*
рубѐц, ~бцьї – шов
ру́жі, тс – наз. в. ім. ж. р. тро-янда
румньїний – рум'яний
ру́нгати – тривожити, сипати, тягати, перевертати тощо
ру́ра – труба
ратува́ти – рятувати

С

Савтирь, ~ї [саўтир'] (ч.р.),
Савтірі, ~ї [саўтір'ї] (ж.р.) – Псалтир
салама́ха, ~хі – 1) розтовчений часник з олією або з водою, який використовується як приправа до страви (до картоплі, квасолі, м'яса тощо); 2) *перен.* будь-яка мішанина потовчених, понівечених предметів
са́лі, тс – зал, зала
самокі́ші, тс – наз. в. ім. ж. р. кисле молоко
сарда́к, ~а́ – верхній чоловічий одяг з грубого матеріалу
сві́тер, ~а [світе"р], [свіде"р, мн. све"дри] – светр
сві́жина́ – 1) свіже м'ясо зі щойно забитої тварини (свині);

2) гостина, яку влаштовують у зв'язку з забоєм тварини: – *прихог'їт до нас на с'в'їжину!*
се́го́рішний [се"го́рішний] – цьогорічний
се́го́рку, се́го́року [се"горку] – цього року, цьогоріч
се́рбанка, ~ї – *зневажл.* про рідку страву
се́рбати – сьорбати
се́рус (се́рвус) – *виг.* здоров! вітаю!
сиді́ти – 1) усі ті знач., що й у літ. м.; 2) мешкати, проживати: – *а де в'їн сидїт? – та йїго хата не"де"леко в'їд Ніко́ли Васи́л'ї́ Дмитрі́шиного*
сидзе́ні, тс – наз. в. ім. с. р., з пол. – сидіння в автомобілі
си́льїти – 1) присилати когось до чогось; 2) нанизувати щось, напр., бісер на нитку
синте́рува́ти [си"нте"рува́ти] – оглядати, проводити медичний огляд, відбір до військової служби
синте́руно́к, ~нку [си"нте"руно́к] – медичний огляд, відбір до військової служби
си́пати – 1) сипати; 2) лити (про рідину)
сиро́віці, тс – наз. в. ім. ж. р. соляна ропа, що витікає з джерела
сі́кса – 1) хижа прісноводна риба; 2) у *пор.* про люту жінку

сімні, *тс* – наз. в. ім. с. р. сім'я, насіння

скавучьїти – скавучати

скапцанїти – погіршитися на вигляд, стати негарним, непривабливим

скїлка – числ. кілька

скїпка, ~і – мала трїска: – *йо'ї/йак уна схудла/ стала йак ск'їпка!*

скїрува́ти – спрямувати

склеп, ~у – магазин, крамниця

склепа́рь, ~рї́ [скле"па́р'] – продавець у склепї

скльїнка, ~і – пляшка: – *вітили-смо/хло/ўдвох скл'їнку гор'їўкі/ї йак би н'їчо не" було...*

ско́боти, ~ів – *множин. ім.* лоскоти

сколінічитисі – не могли рухатися внаслідок атрофування м'язів ніг – *перев.* про тварин, зокрема, про свиню, яка мало рухається

ско́рше" – скоріше, швидше

скрут, ~у – поворот: – *а де Васїл' сидїт? – та гóздика-о, на скру́ті!*

скугнїти – стогнати, скиглити

слабїй – хворий

сла́бість – хвороба

слїпа́к, ~а́ – 1) трава молочай, що має жовті квітки; 2) *мед.* на-рив, чиряк на тілі

слоза́ – сльоза

сло́йок, ~йка – скляна банка, слоїк

слота́ – сльота, мряка

слуп, ~а – стовп

слупо́к, ~пкá – малий стовпчик

смрїд, **смрбду** – сморїд

смўшок, ~у – хутро, *перев.* про овече, каракуль

сно́чи – *присл.* учора ввечерї

сбвпати – бродити, тинятися

сокотїти – стерегти

солнїчка, ~і – сільничка

солонньїк, ~нїка́ – солон'яний капелюх

сос, ~у – соус, підлива до страви

спарта́чити – зіпсувати, неякісно виконати певну роботу

спа́цер, ~у [спаце"р] – з нїм. прогулянка

спацерува́ти – проходжуватися, прогулюватися

спира́ти – зупиняти

спїд, **спбду** – 1) те, що в літ. м.; 2) шахта. **Робїти в сподї** – працювати в шахті, під землею

сплáснути – стати тоншим, схуднути

спбдні – *множин. ім.* штани

спўза – попїл, пил

спўзар, ~рї – людина яка доглядає полонинську ватру (< спуза – *див.*)

старигáн, ~а – *зневажл.* про старшу людину

стéвхати – швидко з'їсти

стїлнїці, *тс* – наз. в. ім. *жс. р.* спеціальна дошка для розтачування тіста

сторбнка, ~і – частина розораної

ріллі, відокремлена *розплугою*
стóрцом – присл. сторч, у верти-
 кальному положенні
стрáтити – 1) ті знач., що й у
 літ. м.; 2) змарнувати: *стрáтив-*
їм ден' тиї ніц не" ўстиг
зробіти
стрибóк, ~á – *перев. у мн.*
стрибкі, ~їв; скорочена назва
 рос. *ястребок, ястребки*, озбро-
 ена народна „міліція“ з місцевих
 холоуїв, які вислужувалися перед
 енкаведистами і добровільно
 йшли в загони, що боролися з
 українськими повстанцями
стрипíти – стояти довго на од-
 ному місці, очікуючи на когось,
 щось; *чипіти*
стрих, ~у – горище
стру́чень [стру́це"н'], ~цні – ви-
 печений з білої муки ромбовид-
 ний, довжиною до 50 см виріб,
 своєрідний коровай, який несуть
 як приніс на весілля
студенéц, ~інціó [студе"нэц] –
 холодець
студенó [студе"но́] – *присл. хо-*
лодно
студíнь, ~ени – холод, мороз
судá – *присл. сюди*
суда-вó – *присл. сюди ось*
суфіт, ~у – чорнова стеля, роз-
 пили чи дошки, які вимащують
 глиною (штукатурять) або оздо-
 блюють за іншими технологіями
сфатáти – посхоплювати (багато
 чогось)

Т

та́кі – *присл. також*
та́мка – *присл. там*
тамка-вó – *присл. там он, он*
 там
та́ний – *дешевий*
та́пок, ~а *мн.* **та́пки**, ~пок – до-
 машні тапочки
тась-тась-тась! – *виг.*, яким під-
 кликають качок
та́флі – *наз. в. ім ж. р. 1)* кахля
 (глиняна); *2)* дерев'яна пласти-
 на, декоративна вставка в двері
 чи в поверхні меблів
та́ца, ~і – *з нім. церк.* таця, під-
 нос, на який люди складають
 пожертвування на церкву
та́шка – *з нім.* торбина, яку но-
 сять через плече
та́чілка, ~і – качалка для роз-
 качування тіста чи прасування
 білизни
тачýти – 1) розкачувати (тісто);
 2) розпрямляти, прасувати бі-
 лизну
тварь, твар, ~и – *ім. ж. р.* об-
 личчя
тэвхати, тэвхнути – 1) жадібно
 і багато їсти: –*так-ім с'ї*
натэўхаў тойі бэўкі/ шо-м не"
годе"н з:а стола ўстáту! 2)
 вдаряти, бити, з силою кидати:
 –*так-ім ним тэўхнуў дó зе"мл'і/*
шо гаж зимл'і задриж'іла...
теленіти [те"ле"ніти] – говори-
 ти про щось монотонно, набрид-

ливо: *-em/ не" те"ле"ніи ме"ні
пустої!*

тели́нка, *~і* [те"лі́нка] – довга дудка, сопілка із суцільними стінками. Мелодія створюється відкриванням-закриванням нижнього отвору пальцем гравця

тели́грама – телеграма

тельй, *~ти* [те"л'й^с] – теля

тельй́тко [те"л'й́тко] – телятко

те́ньгий – з *пол.* товстий, грубий

тепе́рка [те"пе́рка] – *присл.* тепер

теперка-во́ [те"пе́рка-во́] –

присл. тепер ось

тепе́ренька, **тепе́речка**

[те"пе́ре"н'ка], [те"пе́ре"чка] – *тс.* що *те"пе́рка*

терка́тий [те"рка́тий] – строка-тий, рябий

термі́ті, *тс* [те"рмі́ті] – *ім. с. р.*

терміття, відходи від перетертого льону, конопель

те́рчіники – *множин. ім.* деревни, плячки з тертої картоплі

тий – спарений *сднальн. спол.*

та й

тирлі́гати – 1) хитати, повільно, не кваплячись, похитувати чимось; 2) *перен.* мати статевий стосунок

тисну́ти – 1) ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

тихо́нько – *присл.* тихенько

тіжка́ (кіжка́) [кіж^шка́] – *прикм.,*

тільки в ж. р. *тс.* що вагітна;

важка

тімува́ти (кімува́ти) –

пам'ятати (<*тяма, тямити*)

тісточко, **кісточко** – тістечка, печиво

товчі́ – *літ.* товкти: 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок

тогда́ – *присл.* тоді

тогідний – минулорічний

тогидь – *присл.* торік, того (минулого) року

толо́ка I, *~і* – велике рівне поле, площа, пасовисько;

толока́ II, *~і* – спільна безкорислива праця багатьох людей

то́пка, *~і (соли)* – спресована форма, напр., сіль у склянці

трачі́ні, *тс* – *ім. с. р.* трачиння, тирса

тра́чка, *~і* – 1) *тс.* що *трачіні*; 2) лісопильня

тра́фити – потрапити, поцілити

трафу́нок, *~у* – випадок

трепі́тнік, *~а́* [тре"пі́тнік] – вид їстівних грибів, підосиковик

або Бабка червона

тримбуля́нка, *~і* – мішанина якихось речей (так називали після Другої світової війни американські пачки з різними продуктами харчування, яку як гуманітарну допомогу США виділяли для громадян тодішнього Союзу, хоч до простих людей ці пачки не доходили або доходили зрідка)

трипі́цкатисі – тріпатися

тріло – отрута
тропотіти – тупотіти:
танц'увала, тропот'їла, зак'їу спати не" схот'їла
тріло – отрута
трусь-трусь-трусь – вигук, яким підкликають кролів
трускавки – *перев. у мн. полуниці*
тручьїти – штовхати
трыїпці, ~ів – *множин. ім. легке літнє взуття; босоніжки*
туда – *присл. туди*
туда-вó – *присл. туди ось*
тульїтисі – 1) *літ. тулитися* з усіма знач.; 2) *перен. мати статевий стосунок*
туск, ~у – сум
тутка – *присл. тут*
тутка-вó – *присл. ось тут*
тутечка-вó – *див. тутка-вó*
туто-вó – *див. тутка-вó*
тютїнька-тю-тю-тю! – *виг., яким кличуть курей*

У

убкачьїти – обваляти в бруді:
свин'ї закиї не" убкач'їїї/ то не" з'їст
убранї, тс – *ім.с.р. одяг, вбрання*
убувати – взувати
убходїти – (про худобу) доглядати, поратися біля неї
увихатисі – 1) *наполегливо, енергїйно працювати*; 2) *перен. мати статевий стосунок*
уводнó (вводнó) – *присл. за-*

вжди, весь час
угóртина – *будь-який верхній одяг*
уздрїти – побачити
узмі-ко – *візьми-но*
узьїти [ўзі'ти], óзму, óзмеш або **взмў, взмеш** – *узяти (взяти), візьму, візьмеш*
ув'ївати – *в'янути: чїсто-м уїїїї в'їд тóїї к'їшкóїї робóти*
унá, унó, унї – *вона, воно, вони*
унóгди – *присл. óногди, нещодавно*
унóгди-ка – *присл., те саме*
уположїтисі – (про корову) *отелитися: – Бóгу д'їкувати/ шо корóўка с'ї ўположїла/ те"пér не" мéмо голóдн'ї*
урáз – *присл. завжди*
урвати – 1) *ті знач., що і в літ. м.*; 2) *перен. мати статевий стосунок*
урьїдник [ур'їдник] – *державний чиновник, представник влади*
ўрльоп, ~у – *з нїм. відпустка*
усотátисі – *вимучитися, зморитися*
уфатїти – *схопити*
ухльїти – *знесїлитися, виснажитися: він уже гет ухл'її, не"мá н'їчó з нéго*
учэра, учэри-ка – *присл. учора*
учїхнўти – *розламати, відламати (віддерти) гілку від стовбура*
ушїбнути [ушчїбнути] 1) *забити, вдарити палець на нозі:*

тáк-ім ўшчибнўў пале"ц/ шо аж н'іхот' зл'із'с; 2) зламати ріг (про корову)

Ф

фа́йка, ~і – люлька

фа́йний – гарний, красивий

фа́йно – *присл.* гарно, прекрасно, чудово, здорово

фалчівий – фальшивий

фамілія – дальша родина

фаміліянт, ~а – родич

фа́на – прапор

фарну́ти – украсти

фастригува́ти – наживлювати, пришивати нитками тимчасово

фасува́ти – розділяти, видаючи щось, виділяти за нормою

фасу́лі, *тс*, *у мн.* ~у́ль – *ужив. перев. в мн.* квасоля

фасульїнка [фасул'їнка] – 1) суп квасолевий; 2) бадилля квасолі

фасу́лька – квасолинка. Лічилка: *бо́бик, горо́шок, фасу́лька, кукурудзо́к, старій бобіише" – шу-шу́л' у пл'іт, поза плоти́ше"*

фата́ти, фатну́ти – хапати, хапнути

фа́шкати – нищити, забруднювати (переважно про одяг)

фе! – *виг.*, яким виражається осудження

фе́кати – осуджувати когось, критикувати

фе́ртник – *з нім. присл.* кінець, досить, баста

фист – *присл.* дуже, сильно

фі́цкати – (про корову, коня) бити (задньою) ногою, викидати ноги, підстрибуючи

фі́вкати – відвигукове, звуко-наслідувальне (< *фів*), свистати, посвистувати

філі́на – похресник чи похресниця

фі́ра – *з нім.* – віз, підвода

фі́рас, ~у – тартак, лісопильня

фі́рман, ~а – *з нім.* їздовий

фі́рма́нити – правити кіньми, працювати *фірманом* (*див.*)

фі́ст, ~а́ – хвіст

фі́фа – чванлива дівчина; кокетка

фі́фак – самовпевнений хлопець

флі́нькати – нудно і довго плакати, примовляючи при цьому

флі́цькавка – дощова погода

фо́са – канава, рів уздовж дороги

фоста́ч, ~чьи́ (*іти фостачьи́*)

– великодня гра, в якій молоді люди ловляться за руки і біжать навколо церкви чи по якійсь площі. Той, хто провадить гру, час від часу робить різкі рухи в сторону, так що останній в ряду (хвості) відлітає за інерцією дуже далеко і, звичайно, не втримавшись на ногах, падає

фо́шкати – 1) пирхати, сопіти; 2) говорити щось неприємне

фра́єр, ~а – самовпевнений хлопець, задавака

фрай, ~ю – з нім. воля, свобода: –те"пéр ўже ма́йш фрай" тепер ти уже вільний'
фрізієр, ~éра – перукар
фрізієрні, тс – перукарня
фронт, ~у – війна; у фронт – під час війни
фулькотіти – нерозбірливо, настирливо й набридливо бубоніти
фурдіга, ~і – в'язниця, кримінал
фурéти [фур'é"ти] – кидати
фурт – присл. завжди, постійно
фúстка, ~і – хустка
футріна – декоративне облицювання дверної чи віконної рами
фúтро – підкладка до одягу
футрува́ти – пришивати підкладку

Х

ха́вка, ~і – *зневажл.* рот
халамандріти – виманювати щось, обдурювати когось
хараші́лник, ~а – каструвальник
хараші́ти – *див. валаші́ти*
харчува́ти – їсти: –бе"р'іт, гóск'і, дос'іга́йте", харчу́йте", шо Бог даў)
ха́яти – обсуджувати, наговорювати
хі́ріти – *зруб.* спати: шо так доўго хі́р'і́йш, у́же со́нце" ўполóдне"
хлоп, ~а – чоловік; у *зверт.* час-то вживають форми: хло, хло́пе", хло-ня-а-а!
хло́пец, ~пці [хлопе"ц] – хлопець

хо́всько [хоўз'ко] – присл. слизько
ходакі́, ~ів – *множсин.* ім. саморобне взуття, подібне до постолів, переважно з грубої гуми
холóшні, ~ень – *застар.* *множсин.* ім. сукняні штани
хольі́ва – халява
хорóми, ~ів – *множсин.* ім. сіни
хосéн, **хіснó** – ім. *чол. р.* користь
хосьтú, **хосьтú**, **ніг-ніг-ніг!** – з *пол. виг.*, яким кличуть собаку
хóхати – спеціально дихати на щось (напр., на руки) з метою розігріти
храм, ~у – свято в селі на честь святого, чиє ім'я носить церква; храмове свято
хра́мати – кульгати
храмульі́ти – *зневажл.*, *зруб.* кульгати, шкутильгати
хрiнь, **хрeню** – хрін
хтос – *неозн. займ.* хтось

Ц

цалі́вка, ~і – дошка товщиною в 25 мм
цаль, ~і – один дюйм, десь 25 мм
цапі́на – 1) кайло; 2) спеціальний гак на держаку для перетягування колод
ца́рина – ліс, гай, місце, де випасають худобу
цві́клі, ~ів – *множсин.* ім. проварені потерті столові буряки з хроном

цёрькова (цёрьква) – церква
цес, цисé (цый), цисé [цис'é"],
 [ц'и] – цей, ця, це
цера́та (цере́та) [це'ра́та] – гу-
 мовий чи штучний непромо-
 кальний матеріал
ци – чи
цигі́кати – 1) усі ті знач., що і
 в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий
 стосунок
ці́льта – *ім. ж. р.* брезент
цізо́рик, ~а – з *пол.* складний
 кишеньковий ніж
цілюва́ти – цілувати
ціньгер – з *нім.* стрілка годин-
 ника
ціпі́лно – та частина ціпа, яку
 тримають у руках
ці-ці-на! ці-ці-на! – *виг.*, яким
 підкликають козу
ці́хо – з *пол. присл.* тихо
цо́фатисі – з *пол.* відступати
 назад
цу́рік [цу'рік] – з *нім. виг.-присл.*
 команда коневі „назад“
цъвик, ~а – цвях
цъипати – 1) про рідину – капа-
 ти; 2) дойти корову, козу тощо
цъіпонька, цъип-цъип-цъип! –
виг., яким кличуть курчат
цъо́мати – цілувати
цъо́нька, ~і – *пестл.* свиня
цъо́нька-цъо́нька-цъо́нь! –
виг., яким кличуть свиню
цю́ндравий – дрантивий
цю́ндрі, тс – *збірн. ім. с.р.* дран-
 тя, шмаття

цюп-цюп – вигук, що означає
 купання. Мама дитині: – *за́риз*
ма́ма бу́де" до́н'у ц'у́п-ц'у́п!
цю́патисі – купатися (в дитячо-
 му мовленні)
ця́пка, ~і – маленька частин-
 ка чогось: – *ади́, з'і́ў ц'а́нку*
боршчу́ ти́ гіка́ю...

Ч

чамайдáн – чемодан
че́мний – слухняний, послушний
чепі́ль, ~льи́ [че"піл'] – старий
 ніж
чепі́лик, ~а [че"пілик] – малий
 старий ніж
черві́нка, ~і [че"рвінка] – дизен-
 терія
че́реп, ~у [че́ре"п] – черепиця
чі́колонок – суглоб пальця на
 руці
чіколя́да – шоколад(ка)
чині́тисі – удавати, прикида-
 тися
чирі́дний – кутній (про зуб)
чисно́к, ~у́ – часник
чілі́діна – жінка
чісо́м – *присл.* часом
чічі́ний – *пестл.* гарний
чічка, ~і – квітка
чо́го́с – *неозн. займ.* чомусь
чокáн, ~а – *див. цапі́на* у 1 знач.
чо́с – усічений *неозн. займ.* чо-
 мусь
чу́ні – *множин. ім. спец.* взуття
 з твердої гуми (вилите, без підо-
 шви), з гострим носком, подібне

до постолів, яке видавали шахтарям на ковалівських шахтах

Ш

шáндарь, ~рі – поліцейський
шанталáвий – неохайно одягнений, у старому одязі
шáрга, ~і – завірюха, негода
шва́гір (швагрó), швагрá – з *нім.* чоловік сестри, брат чоловіка чи дружини
швéндати – швендяти, никати
шелефóститисі
 [ше^ле^фóститисі] – крутитися, безпричинно метушитися, бігати
шéрпати, шéрпнути – шарпати, шарпнути, сіпати
шіна – рельса
шіпільйити – шепелявити: *це тотá, шо ш'ін'іл'ійї, шо букви ш,ч не" в'імовійїї*
шіфа – з *нім.* корабель
шкáдрі, тс – наз.в. ім. ж. р. заноза, скалка
шкара́дний – паскудний, неприємний, некрасивий
шкарпі́ткі – шкарпетки
шкіритисі – сміятися безпричинно: *шк'ірс'і/ Гріўку/ дам ти сліўку!*
шкрі́бати(сі) – чухати(ся)
шкрумі́ти – горіти, пригоряти (переважно про волосся, щетину)
шлюс – присл. тс, що **фертик:** *шл'ус/ Парán'у/ по кохán'у!*
шлю́фка, ~і – петлі на штанах для ременя

шляхувáти – клясти (від лайки *шл'ат би те"бé тра́фиў*, у якій дехто зам. *шлят* вимовляє помилково *шлях*)
шма́ті, тс – збірн. ім. с. р. шмаття
шмильц – [шми^л'ц] з *нім.* – брухт, непотріб
шмір, ~у – мазут
шмірува́ти – змазувати щось шміром, мазутом
шмóнда – неакуратна людина, перев. у забрудненому одязі
шнэ́лька, ~і – з *нім.* заст. легкова автомашина
шоло́пати – 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок
шóпа – див. *колеши́*
шос – неозн. займ. щось
шпандьóрити – мати статевий стосунок
шпарува́ти – з *нім.* економити, заощаджувати
шпита́ль, ~ю – лікарня
шпік, ~у – субстанція (мозок), яка знаходиться в середині кістки
шпінь, ~ньї – загострений держак веретена
шпіхлёр, ~рьї – комора
шпіц, ~а – носок чобота, черевика (дати **шпіца** – копнути)
шпóтатисі – спотикатися
шпрі́ха, ~і – з *нім.* спиця в колесі
шпу́лька, ~і – з *нім.* катушка (шпулька ниток)

шпуріти, шпурну́ти – кинути
шпур'іти – кидати
шрубá – з нім. шуруп
шрубстак, ~а – з нім. лещата
штáба – з нім. товстий металевий стержень, кусок кутника, швелера
штáнка, ~і – штанина, холоша
штерна – з нім. *ужив. у мн.* ордени, медалі, нагрудні відзнаки
штим, ~у – дрібні ворсинки, пилюка, порохнява, які насідають у приміщенні, що тривалий час не прибирається
штимувáти – пасувати, підходити комусь, чомусь
штих, ~á – 1) один крок, один рух, напр., швейної машини; один елемент шва;
 2) шар землі на глибину штикової лопати, роскаля (*див.*)
штильвáга, ~і – з нім. поперечна штанга у возі з гаками, до яких чіпляють орчики, запрягаючи коня
што́лі, ~ів – *ужив. у мн.* цвяхи для підкови
штрама́к, ~á – дуже акуратний хлопець, франт
штрига́ти – скакати
штубáк, ~á – нерозумний, тупо-ватий учень
штудерувáти [штуде"рувáти] – хитрувати
штуркати, штуркнути – штовхати, штовхнути
шубер, ~а [шубе"р] – заслінка в димоході

шубуртатисі – копірсятися
шулю́к, ~á – кукурудзяний качан
шу́ра – *див. колезні*
шурувáти – 1) усі ті знач., що і в літ. м.; 2) *перен.* мати статевий стосунок
шутер [шуте"р] – гравій, пісок поміж із камінням
шутка, ~і – освячена у Вербну неділю лоза: – *шутка бйе, не" йа бйу, в'ід нин'і за тижде"н' Ве"літде"н'*
шутрувáти – посипати щебенем, вирівнювати дорогу
шувлѐта – шухляда,
шувлѐ, те – *наз в. ім. ж. р.* „совкова“ лопата
шух, ~а – міра об'єму дров.
Іти в шу́хи – *ужив. у мн.* іти на заготівлю дров. **Був у шухах** – працював у лісі
шу-шўль – *виг., що озн.* геть
шы́пка, ~і – шапка
шы́рварок, ~рку – толока, спільна робота громади з метою благоустрою, упорядкування території тощо
шы́хта – зміна (час праці) у ковалівських шахтарів: – *ти коли на ш'іхту? – йа ў н'ічнў*

Ш

шѐз би – *словоспол.* нечистий, чорт
шівá – кінський щавель

щісті, тс [шчіскі] – наз. в. ім. с.
р. щастя

шуберáти [шчубе"рати] – пере-
бирати якісь речі, вишукувати
щось з-поміж них

щуритисі – прижмурюватися
щурічка, ~і – щурячий послід

Ю

ю́дити – підмовляти, наштотху-
вати на щось негідне

ю́ргати – 1) розхитувати, сіпаю-

чи, гойдати; 2) *перен.* мати ста-
тевий стосунок

Я

яблінка – яблуна

ягнѝй, ~ти [йагн'й^е] – ягня,

ягнѝта, ~нѝт [йагн'й^ета] – яг-
нята

янькірь, ~рьі – з *нім.* ванькир,
відгороджена частина кімнати

ярму́рка, ~і – ярмулка

я́тка, ~і – 1) легка тимчасова
будівля; 2) *перен.* ширінка

КОВАЛІВСЬКИЙ АНТРОПОНІМІКОН. ОФІЦІЙНІ ТА НЕОФІЦІЙНІ НАЗВИ ОСІБ

ПРІЗВИЩА КОВАЛІВЧАН

У цьому розділі мова йтиме про систему власних особових назв мешканців села Ковалівки. Власне, термін *антропонімикон*, що походить з грецького *antropos* 'чоловік' та *onim* 'ім'я', означає репертуар, перелік, список власних імен людей – прізвищ, хресних імен, імен по батькові, прізвиськ, псевдонімів тощо.

Через об'єктивні соціально-історичні обставини антропонімикон Ковалівки не є типовим для навколишніх сіл. Після Другої світової війни, як було зазначено, тут почали активно розробляти вугільні пласти і на три вугільні шахти, які тут функціонували, приїжджали працювати люди з різних місць колишнього Союзу. Тому в атропонімиконі с. Ковалівка можна чітко виділити прізвища та імена коріних мешканців, тобто питомі ковалівські, і власні особові назви зайшлих людей, які осіли в селі і проживають там дотепер. Отже, можна вважати, що ковалівський антропонімикон типовий і характерний більше для сучасного українського міста, у якому проживають представники різних національностей, аніж для сучасного українського села, у якому склад населення доволі сталий. У процесі розгляду спробуємо класифікувати прізвища, виділивши з них корінні і некорінні.

Джерелом для дослідження слугували прізвища та імена дорослого населення с. Ковалівки, усіх тих, хто має 18 і більше років, вибрані із списків виборців 2002 року, а також прізвиська людей, зібрані польовим методом.

У списку виборців с. Ковалівки в 2002 році були 983 особи. Однак, ураховуючи те, що і прізвища, і хресні імена часто повторюються, серед назв усіх 983 дорослих мешканців виділено тільки 261 оригі-

нальне прізвище та 107 власних хресних імен. Інші 722 прізвища повторюються від двох до 35 разів. Зокрема, у списку на літеру „Д“ є 80 прізвищ, а окремих із них тільки 15. Наприклад, прізвище *Дмитрук* мають 35 дорослих громадян; на літеру „Б“ у списку є 94 прізвища, але із них окремих тільки 18; прізвище *Боднарук* мають 26 осіб, прізвище *Бордуланюк* та його фонетичний варіант *Бурдуланюк* – 23 особи. Із 56 виборців, чії прізвища починаються на літеру „Л“, різні прізвища мають тільки 16, а прізвище *Лесюк* та його фонетичний варіант *Лисюк* – 25 виборців. Досить поширеним, таким, що належить аж 29 особам, є прізвище *Мочернюк*, 27 осіб мають прізвище *Чукур*, 20 осіб – *Миронюк*, прізвище *Заячук* має 21 виборець, *Атаманюк* – 19, *Веклюк* – 16, *Мельник* – 12, прізвища *Комищук*, *М'якуш*, *Морозюк*, *Босчко* повторюються по 10 разів, *Андрійчук*, *Стражник* – по 9, *Григорчак*, *Ковельський* – по 8, *Долішняк*, *Захарук* – по 7 і так далі.

Відомо, що прізвища людей поряд із хресними іменами та прізвиськами становлять особливу групу особових назв. Вони тісно пов'язані з лексикою конкретної мови, зокрема з топонімами, етнічними, різними апелятивами. Різноманітність народних українських прізвищ, що виникли, безсумнівно, на основі колишніх прізвиськ, а також величезний та різнобарвний арсенал сучасних прізвиськ свідчать про велику словоутворювальну фантазію народу, про лексичне багатство мови, значні потенційні можливості антропонімної системи української мови. Підтвердженням цьому може бути навіть такий досить обмежений матеріал, який ми взяли для аналізу, – 261 прізвище мешканців села Ковалівки.

Найбільшу групу серед прізвищ складають власне антропонімні особові назви, тобто прізвища, утворені від власних хресних імен. Таких прізвищ налічуємо аж 95, що складає 36,3 відсотка. Найбільше варіантів (7) різних прізвищ утворено від імені *Андрій*: пестливі форми – *Андрієчко*, *Андрушко*, посесивні форми (зокрема дві з російськими суфіксами) – *Андрушків*, *Андрєєв*, *Андрюхін*, прізвища з патронімічними суфіксами – *Андрійчук* та *Андрусяк*. Останнє теж утворено від пестливого гіпокористичного *Андрусь*. Чотири прізвища утворені від прізвища *Тома*, хоч саме це ім'я тепер трапляється рідко: три – з патронімічним суфіксом – *Томчук*, *Том'юк*, *Томенко* (усі три некорінні), одне з посесивним *-ин-* *Томин*. Ще одне прізвище – *Хомицька* (некорінне), утворилося від фонетичного (українізованого)

варіанта імені *Фома (Тома) – Хома*. Три прізвища утворені від імен *Юрій / Юрко: Юрійчук, Юрченко, Юркевич* (усі три некорінні); *Лесь (Лесюк, Лесів, Лесишин), Григорій (Григорчак, Грицюк, Григоришин)*, по дві особові назви утворені від імен *Яків (Яковець та від польського варіанта *Jakub*, скорочене *Куба – Кубовський –* обидва некорінні)⁵², *Федір (Федорійчак, Федорак), Гаврило (Гаврилук, Габорак), Дмитро (Дмитрук, Дмитришин), Данило (Данилюк, Данькова), Лук'ян (Луцук, Лучко), Леон (Леонець, Леонова), Мирон (Миронюк, Мирончук), Мартин (Мартинюк та польський варіант *Марціновський*), Павло (Павлюк, Павличко), Явдоха (Явдошняк, Досюк), Пахом (Пашко, Пашник), Петро (Петрук, Петрацук), Роман (Романюк, Романенчук), Семен (Семенюк, Сеньків), Сава (Сав'юк, Савчук), Стефан (Стефанко, Стефанишин), Орина чи Оріся (Ориняк, Орищук), Прокіп (Прокоп'юк, Процишин)*, від польського *Ян – Янушак, Ясько*. Одиначними утвореннями від відповідних імен є прізвища *Захарук < Захар, Іванюк < Іван, Лазарович (некорінне) < Лазар, Максим'юк < Максим, Мосюк < Мусій, Николук < Никола, Остафійчук < Остап, Панькович < Панько, Сидоренко < Сидір, Тимків < Тимко, Тодорук < Тодор, Філіпович < Пилип (Филип), Веклюк < Векла та інші*.*

Виразу внутрішню структуру мають прізвища, що вказують на етнічне походження денотанта чи на його національність. Це *Бойків, Босчко, Бойчук – від бойко; Волошин, Волошенюк, Волощук – від волох; Грекул < грек; Угринчук, Венгренська < угри, венгри; Гуцуляк, Гушуленко < гуцул; Мазурак < мазур, Туркулов < турок, Полук – людина з поля, з низин (власне так називають на Гуцульщині людей з низинних країв)*

Близькими за семантикою до цієї групи є прізвища, які вказують на місце народження: *Долішняк, Долінський, Мочернюк < мочари, Пригородський, Ростовцева, Ковельський*.

Значна частина прізвищ утворена на ґрунті різноманітних апелятивних найменувань. Серед прізвищ цієї групи виділяється підгрупа особових назв, що мають зоофорну основу (16 або 6,13%). Це прізвища *Барановський, Биков, Вовк, Вовкунець, Волкова, Заячук, Левицька, Голуб, Качур, Соколюк, Удуд, Чаплінський; Хруц, Комашко; Рибчук, Рибчанський*. Флора представлена тут прізвищами *Березович, Горохов, Ясінський, Яворський*.

Значну групу (26 антропонімів, 10,0%) складають прізвища, в основі яких лежать назви різноманітних професій чи соціального статусу людини. Це прізвища: *Атаманюк, Боднарук, Винник, Гончарик, Дячук, Жолобчук, Калитяк, Капітанчук, Ковальчук, Козак, Козачевський, Колісняк, Коляса, Котлярчук, Кошелюк, Кравчук, Мелимука, Мельник, Мельничук, Олійник, Рибак, Стражник, Строжук, Ткачук, Фурман, Шаповал*. Здебільшого в цих назвах використані українські суфікси *-ук, -юк, -чук, -ак, -ик, -ник*.

Серед відапелятивних прізвищ є назви, що вказують на інші зв'язки людини з реаліями довкілля. Зокрема, походження прізвищ *Бабійчук, Бабенко* пов'язано з *бабою* (це могли бути бабині улюбленці, діти якогось бабця тощо), *Бідаш* – бідував, *Дутчак, Дударєва* пов'язані з дудками, з дудінням, *Зондюк*, пірнаючи, щось зондував і т.п. Прозору семантику (в більшості) мають прізвища *Енгель* (нім. ангел), *Линдюк* (походить від смужка, ліндик), *Коцюба, Морозюк* < мороз, *Обушак* 'обух', *Кахлікевич* 'кахлі', *Кашевко* < 'каша'?, *Кулешова* (можливо, від *куліш*), *Попадюк, Поп'юк* 'попада, піп', *Пігуляк* < 'пол. пігулка', *Плотніков* < 'рос. плотний', *Ратушний* < 'ратуша', *Стовтюк* < 'стовп', *Солоненко* < 'солонина', *Цимбал* < 'цимбали', *Царков* < 'цар', *Формусяк* < 'форма', *Флячук* < 'фляк, фляцкати'.

Однак тут є низка прізвищ, семантика яких вимагає глибших досліджень. Так, прізвище *Бурдуланюк* (фонетичний варіант *Бордуланюк*) можна виводити від *бурда* 'сварка, звада, колотня' або від *бурдун* 'пустун, бешкетник, забіяка'; *Будурович*, можливо, має зв'язок з румунським *budulău, buduroi* – 'діжка'. Прізвище *Бортейчук*, очевидно, є назвою за професією: людина, яка займається бортями, тобто бджільництвом (*борть* – 'дуло в дереві, в якому оселилися бджоли'), однак є й інше тлумачення цього оніма. *Бортак* – це 'йолоп, телепень', *бортуля* – 'дурна жінка'⁵³. Прізвище *Бодейчук* носять представники циганського етносу, що осіли в цьому селі, і цілком можливо, що ще не так давно воно було прізвищем, яке в людей асоціюється з темним, чорним кольором – буджений, копчений від *забудити, закоптити* тощо. Прізвище *Гриджук*, яке вимовляється як /*гриджук*/, походить, очевидно, з *гридь* – 'князівська дружина', *гридень* – 'охоронець'; *Гургулович* (вимовляють /*гургулович*/) – із *гургула* 'гуля, сук, наріст на дереві'; *Джумачук* (у селищі Ворохта зафік-

совано варіант *Джумаджук*) – можливо, від *джумига* – ‘осад на дні посуду з водою’ або, радше, *джумира* – ‘шапка з ягнячої шкіри’⁵⁴; *Киселюк* від *киса, кеса* – ‘сумка, мішок, кисет’ < турецьке *kēsa* ‘торбинка, калитка, що містить 500 піастрів’⁵⁵.

У цій групі потребують пояснень і ще деякі прізвища ковалівчан. Зокрема, особова назва *Каюк* пов’язана, очевидно, із турецьким *kayük* ‘невеликий хиткий човен’. Омонім цього слова означає ‘кінець’ і, очевидно, є запозиченням із російського *каюк* ‘тс’, яке виводять від виразу *каюк пришов* ‘пришов кінець’, первісно знову ж таки ‘пришов човен-каюк’ (у XVII ст. на Дону каюками перевозили убитих, переважно козаків)⁵⁶; *Ковцуняк* (існує варіант *Колцуняк*) – очевидно, від *ковтун* ‘жмут збитого волосся’ або *ковцурря* (< *ковтурря* як результат афективної видозміни), що означає ‘патли на голові’⁵⁷ (ЕСУМ, 2, 488); *Кавацюк* – можливо, від *кавакати* – ‘говорити нісенітници’. Д. Яворницький наводить лексеми *кавало, кавко*, що означає людину, яка базікає. Цілком можливо припустити, що від *кавакати* міг утворитися дериват *кавака*, із якого походить *Кавацюк*. Прізвище *Кішук* особливо поширене на Гуцульщині й утворене, очевидно, від апелятива *кіш* (можливо, людина, яка уміє сплітати коші – плетені з ліщинових чи вербових прутів, стаціонарна ємність, споруда, накрита гонтами, для зберігання качанів кукурудзи). ЕСУМ подає дієслово *кішкати* ‘дбайливо виховувати’, від якого теоретично міг утворитися дериват *кішчук*, але перший варіант, на наш погляд, є більш імовірний. Особова назва *Книпенко* співвідноситься із *книп, тнип* ‘короткий шевський ніж, вістря ножа’; *Моздір* (із польського *moździerz*) – зі ступкою, в якій щось мнуть, товчуть, *Саманчук* утворено, очевидно, від *саман* – ‘подрібнена солома, яку домішують до глини при виготовленні саманів – блоків, з яких мурують стіни будівель’. Можливо, що це прізвище є відіменним дериватом, тобто походить від імені *Семен*: *Семен* → *Семань* → *Самань* → *Саманчук*; *Магас* – можливо, від *маталас* – ‘ледащо, людина негідної поведінки’⁵⁸; *Вережак* – із *верезати* – ‘скрипіти, верещати, плакати’.

54 Див. ЕСУМ. – Т. 2. – С. 54.

55 Там само. – С. 426.

56 Там само. – С. 412.

57 Там само. – С. 488.

58 Див. ЕСУМ. – Т. 3. – С. 351.

Можна б припустити, що онім *Вережак* походить від *веред*, де [d+j] змінилося на [дж], що потім спростилося в [ж] – **verdjakъ* → *вереджак* → *вережак*). Прізвище *Комищук* пов'язано, очевидно, із апелятивом *комиш* 'очерет'; пор. також *комишник* 'мисливець, розбійник, що ховався в очеретах і комишах пониззя Дніпра'. *Комищук* міг бути потомком якогось козака, що переховувався, а потім забрів аж на Прикарпаття, де й осів. Вісім дорослих людей у Ковалівці мають прізвище *Гоянюк*, що можна б вивести від дієслова *гоїти* (**goiti*), оскільки вимовляється воно із звуком [г] – *Гоянюк*. Припускаємо, що *гоян* – це той, хто гоїв, заліковував рани, а від нього за допомогою патронімічного суфікса утворився дериват *гоянюк*. Прізвище з основою *Гой-* могло бути не лише відапелятивним утворенням. Як зазначає І. Железняк, „антропонімічна база **goj* засвідчена в історичний час у всіх слов'янських мовах в одноосновних антропонімах та в першому компоненті композитів“⁵⁹. На Прикарпатті зустрічається й прізвище *Гой*, від якого теж могла походити назва *Гоянюк*. Є думка, що твірним тут є вигук *гой!*, а *гоянюк* – це той, хто гойкає, підганяючи худобу чи танцюючи. Прізвище *Чурко* пов'язане, очевидно, із *чуркало* – 'джерело води, яке дзюркотить, чуркотить', тобто є ономатопеїчним утворенням. Можливі й інші варіанти його походження. В українських писемних пам'ятках і лексикографічних працях нотуємо лексему *чура* у значенні 'джура, слуга': а) *чура* жолтѣрскій (XVIII ст.)⁶⁰; б) *чура* m. Waffenträger, Page; treuer Diener, m.⁶¹. Окрім цього, у XIII ст. функціонував також антропонім *Czura* як народний варіант від *Jura* (Юрій)⁶². Прізвище *Надрага* – від *надраги*, множинного іменника, що означає „штани“; прізвище *Вольфарт* має німецьке походження, означає дослівно 'вовк + вид, порода / характер', що можна б інтерпретувати як 'вовча натура'. Прізвище

59 Железняк І.М. Праслов'янське **goj*- і сербохорватський антропонімікон // Мовознавство. – 1969. – № 3. – С.38.

60 Тимченко Є. Картотека „Історичного словника українського язика“ / Зберігається в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України (Львів).

61 Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. – Львів, 1885–1886. – Т.2. – С. 1080.

62 Кої І. Імена русинів комітату Земплин за часів Марії Терези (1733-74 pp) // Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 5. – Nyíregyháza, 1997. – S.188–189.

Шаламай, очевидно, як і російські *шалопай*, *шалабай*, *шалагай*, має значення 'дармоїд, хуліган, людина негідної поведінки'.

Окремо виділяємо групу прізвищ, які Михайло Худаш називає апелятивно-антропонімними назвами, тобто такими, які вказують на які-небудь зовнішні ознаки людини, її характер, вдачу, колір волосся, шкіри і т. под. До цієї групи прізвищевих назв с. Ковалівки належить низка некорінних прізвищ, зокрема: *Дзьоба* (очевидно, його далекий предок мав подзьобане віспою обличчя або загострені риси, довгий ніс, який скидався на дзьоб); *Біланюк*, *Білінська*, *Сивак*, *Чернявський* мали предків з волоссям відповідних кольорів; *Обрізків*, *Щербак* колись мали, очевидно, якісь фізичні вади тіла. Прозору внутрішню форму мають прізвища *Горбулевич*, *Горда*, *Дільний*, *Жмуркова*, *Лиско*, *Лисенко*, *М'якуш*, *М'якущак*, *Розкошна*, *Самокишин*. Особові назви *Фальбійчук*, *Филищук*, очевидно, утворені від дієслова хвалити (ковалівська вимова – *фаліти*), тобто *Фальбійчук* < *фальбійчук* (*хвальбійчук*) < *фалько* (*хвалько*), *Филищук* < *фалищук* (*хвалищук*). Ще одним джерелом виникнення цих двох прізвищ могли стати давні народні варіанти церковних імен *Фалелѣй*, *Філімонъ*, *Філіппъ*⁶³; пор. низку власних особових імен із Реєстру Війська Запорозького 1649 року: *Фа(л)ко*, *Хва(л)*, *Хва(л)ко*, *Фи(л)* / *Фу(л)*, *Филипъ*, *Фи(л)ко*, *Филу(н)* та ін. (*Фа(л)ко Шубанъко*, 449; *Фи(л) Кривецъкий*, 134 зв.; *Фи(л) Брафло(в)ски(й)*, 175; *Фило(н) Мотузе(н)ко*, 303; *Филу(н) Кривче(н)ко*, 21; *Филиппъ встане(н)ко*, 98; *Самойло Фаленъко*, 128; *Хома Фа(л)кович*, 332 зв.; *Пилипъ Фалѣенъко*, 331 зв.⁶⁴).

Прізвище *Ферчук* могло утворитися від *ферт*, що означає 'франт, штрамак, чепурун', чи від німецького *fertig* (у Ковалівці вимовляють *фѣртик*) – 'кінець, закінчення чого-небудь', яке могло бути улюбленим, часто повторюваним словом мовця. Прізвище *Стромецький* < *стрімкий* 'стрімкий, стрункий, рівний', *Мущак* < мучити (через дефект мовлення – *мўцити*) або фонетично змінене *Мощак* < *моцний* ('міцний'). Можливо, що заміною звука /ц/ на /ч/ утворилося досить поширене у Ковалівці корінне прізвище *Чукур*, фонетичний варіант *Чукор* (< цукор? Недаремно один із Чукурів навіть має прізвисько

63 Див.: *Лексикон словеноросійкий* Памви Беринди / Підгот. до видання В.В.Німчук. – Київ, 1961. – С. 210, 239.

64 *Реєстр* Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту. – Київ, 1995.

Цюця). Здебільшого, як було зазначено, наведені вище прізвища мають некорінні мешканці Ковалівки, але більшість із них походить з навколишніх, сусідніх сіл, тобто їх можна вважати характерними для покутсько-гуцульського регіону.

Чимало сучасних ковалівчан мають російські прізвища, хоча переважно і не є росіянами. Це прізвища *Андрєєв, Данькова, Дударєва, Жмуркова, Катасєв, Кондрашов, Кулєшова, Ларіонова, Леонов, Міхеєва, Нєхасєв, Плотніков, Ростовцева, Туркулов, Тюрін, Царьов, Шепурова, Ярославцев*. Серед зайшлих мешканців села є люди, які мають прізвища польського походження або утворені за польським зразком: *Блонський* < пол. *blona* ('плівка'); *Кубовський* < пол. *Kuba* < пол. *Jakub*; *Марціновська* < пол. *Marcin*; *Пригородський, Дрогомирецький, Строжук* (українські форми звучали б *Пригородський, Дорогомیرهцький, Сторожук*), *Янушак* < пол. *Janusz* < пол. *Jan*, *Ясько* < пол. *Jaś* < пол. *Jan*, *Юзюк* < пол. *Już* < пол. *Juzef*.

Серед сучасних ковалівських прізвищ є й такі, семантику яких ще треба визначити, тобто вони не можуть тлумачитися однозначно. Це прізвища некорінних мешканців *Афіцька, Кархуг, Огуш, Оліхневич* тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що в Ковалівці до Другої світової війни налічувалося десь близько п'ятдесяти окремих корінних прізвищ. Пізніше поступово поселялися нові мешканці з навколишніх сіл (через одруження тощо), а вже із відкриттям шахт прийшла нова хвиля поселенців. Тому всі ці прізвища можна поділити на три групи, зарахувавши до першої прізвища корінних мешканців, до другої – прізвища „сторонських“ людей (із навколишніх сіл), які теж відображають покутсько-гуцульський антропонімікон. У третю ж групу включено прізвища людей, які поселилися тут уже після відкриття шахт (третя хвиля поселенців), хоч деякі з них також зустрічаються в покутсько-гуцульському антропоніміконі.

Корінні прізвища:

Андрійчук, Атаманюк, Бодейчук⁶⁵ [*Будейчук*], Боднарук, Боєчко, Бойків, Бурдуланюк, Валярчук, Веклюк, Вінтонюк, Гоянюк [*Гойан'ук*], Грекул, Гургулович [*Гургулович*], Гриджук, Дмитрук, Долішняк

65 Прізвища, які вимовляються не так, як написано офіційно, подаємо поряд у фонетичному записі.

[Долішн'ік], Заячук, Іванюк, Кавацюк, Ковальчук, Ковцуняк [Куцун'ік], Комишук, Кравчук, Кузьмєнчук, Курилюк, Лєсюк, Луцак, Максим'юк [Максимн'ук], Мельник [Мєлник], Миронюк, Морозюк, Мочернюк, М'якущак [Мнікушч'ік], Павлічко, Петрашук, Петрук, Попадюк, Процішин, Рибчук, Савчук, Сидорєнко [Сідорєн'ко], Солонєнко [Солонієнко], Стражник, Строжук, Тімків, Чукур, Янушак [Януш'ік], Ясінський [Яс'інск'ій].

Друга хвиля поселенців:

Бабійчук, Бойчук, Бідаш, Венгрєнська [Вінтрінська], Вовк, Вовкунєць [Воукунєц], Волошенюк, Волошук, Горбулєвич [Горбул'євич], Григорчак [Григорч'ік], Гуцуляк, Джумачук, Дрогомирєцький [Дрогомирєцк'ій], Дутчак [Дутч'ік], Захарук, Кашєвко, Качур, Кислюк [К'ісе"л'ук], Кіщук, Король, Котлярчук, Кошєлюк, Лазарович, М'якуш [Мнікуш], Мельничук, Моздїр [Мозд'ір], Мартинюк, Мар'яш, Мосюк [Мо"с"ук], Ніколюк, Обрізків, Обушак [Обуш'ік], Олійник, Ориняк [Орин'ік], Орищук, Остафійчук, Павлюк, Пашко, Пєцюк, Пігуляк, Пєлюк, Пєп'юк, Пригродський, Радіш, Романюк, Семенюк, Сєнєків, Соколюк, Стефанішин, Стефанко, Стєвпюк, Ткачук, Тодорук, Тємин, Тєм'юк, Удуд, Ужитчак [Ужитч'ік], Фальбійчук, Федорак, Фєрчук, Філіщук, Флячук [Фл'ічук], Формусяк [Формус'єк], Хрущ, Чернявський [Черн'ауск'ій], Юрійчук, Яворський [Яворск'ій].

Третя хвиля поселенців:

Андрєєв, Андрієчко, Андрусяк, Андрушків, Андрушко, Андрухін, Афіцька, Бабєнко, Барановський, Березович, Біков, Біланюк, Білінська, Блєнська, Бортейчук, Будурович, Вережак, Вішник, Вєлкова, Волєшин, Вольфарт, Габорак, Гаврилюк, Гєлуб, Гончарик, Гєрда, Горєхов, Гошєвський, Григорішин, Грицюк, Гушулєнко, Данилюк, Данькова, Дзьєба, Дільний, Дмитрішин, Долінський, Дорошєнко, Дєсюк, Дударєва, Дячук, Енгель, Жарський, Жмуркова, Жолєбчук, Зєндюк, Калитяк, Капітанчук, Кархуг, Катаєв, Кахлікєвич, Каюк, Книпенко, Ковєльський, Козак, Козачєвський, Колєсняк, Коляса, Комашко, Кондрашєв, Коцюба, Кубєвський, Кулєшєва, Лаврішин, Ларієнова, Левіцька, Лєєнова, Лєсєв, Лагно, Лєєнєць, Ліндюк, Лисєнко, Лисішин, Лиско, Лучко, Магас, Мазурак, Манкович,

Мартищук, Марцінівський, Мелімука, Мирончук, Міхєєва, Муцак, Надріга, Нєгрич, Нехаєв, Никорівч, Огуш, Оліхнівч, Ониськів, Опарівський, Панькєвич, Парадівський, Пашнік, Плотніков, Прокóp'юк, Ратушний, Репенчук, Рибак, Рибчанський, Розкошна, Романєнчук, Ростівцева, Сав'юк, Сагалюк, Саманчук, Самокішин, Свирида, Сенєджук, Сивак, Слободян, Солінський, Солтанюк, Станко, Стахов, Стецюк, Стромєцький, Тимошенко, Томєнко, Тóмчук, Туркулов, Тюрін, Угринчук, Федорійчак, Філіпівч, Фурман, Хомицька, Христан, Царьов, Цімбал, Чаплінський, Чурко, Шаламаї, Шаповал, Шепурова, Щербан, Юзюк, Юркович, Юрченко, Явдошнік, Яковєць, Ярославцев, Ясько.

ХРЕСНІ ІМЕНА КОВАЛІВЧАН

Щодо номенклатури хресних імен, то вона порівняно з набором прізвищ набагато бідніша. У 983 виборців зафіксовано тільки 107 окремих, різних імен, і якщо найчастотніше прізвище *Дмитрук* повторювалося 35 разів, то найпоширеніше жіноче ім'я *Марія* зафіксовано у 112 ковалівських жінок та дорослих дівчат. На другому місці за кількістю вживань (80) стоїть ім'я *Ганна*, яке в Ковалівці вимовляється без протетичного [г] (*Анна*), хоч у метриках, паспортах подається українізований варіант *Ганна*.

Наступними за частотою називання жіночі імена розташовуються в такому порядку: *Параска* – 31, *Галіна* (раніше вживалося рідко) – 25, *Оксана* – 23, *Олена* та *Наталія* (теж не було надто поширеним, вимовл. *Наталка*) – 22, *Світлана* (в „дорадянські“ часи не засвідчено) – 17, *Ольга* – 15, *Ірина* – 12, *Тетяна*, *Олександра* (останнє раніше не засвідчено), *Анастасія* (вимовл. *Наст'ї*), *Катеріна*, *Любов* (вимовл. *Люба*) – по 10, *Людмила* (раніше не було) – 9, *Мар'яна*, *Юстіна* – по 8, *Дарія* (вимовл. *Дарка*) – 7, *Василіна*, *Євдокія* (вимовл. *Ўдок'їя*), *Оріся* (вимовл. *Оріс'ї*) – по 4, *Надія* – 5, *Віра*, *Гафія*, *Мирослава* – по 3, *Валентина*, *Зіновія*, *Іванна*, *Лариса*, *Лідія*, *Ніна*, *Юлія*, *Ярослава* – по 2. Жіночі імена *Алла*, *Альбіна*, *Андріана*, *Антоніна*, *Богдана*, *Варвара*, *Віталія*, *Єрна*, *Єва*, *Єлизавєта*, *Жанна*, *Клаавдія*, *Йосіфа*, *Лілія*, *Любомира*, *Майя*, *Маріанна*, *Мотря* (вимовл. *Мотр'ї*), *Одарка*, *Розалія* (вимовл. *Руз'ї*), *Стефанія* (вимовл. *Стєфа*), *Уляна*, *Флора*, *Юзефа* засвідчені тільки по одному разу.

Серед чоловічих імен найуживанішими є *Василь* (76 разів) та *Мико́ла*, яке в Ковалівці вимовляють як *Нико́ла* (59 разів). Цікаво, що в давніші часи це ім'я було настільки популярним, що рідко зустрічалася родина, в якій не було б сина, названого *Нико́лою*. Наприклад, у родинях кожного із сімох дітей Петра Ясінського пізніше був син *Нико́ла*. Тепер уже немає нікого із цих дітей, немає вже й багатьох із цих „*Нико́лів*“. У їхніх родинях теж, на жаль, немає жодного Миколи. Таку високу популярність ім'я *Мико́ла* мало, очевидно, тому, що надзвичайно популярним і високошанованим у селі є патрон цього імені – святий *Мико́лай-Чудотворець* (вимовляють *Нико́лаї*). Тепер це ім'я вже не має такого масового використання.

Далі за частотою називання є ім'я *Петро́* – 47 разів, ім'я *Миха́йло* (ковалівська вимова – *М'іха́йло*) мають 33 дорослі чоловіки, *Іва́н* та *Володи́мир* (це ім'я в селі почали експлуатувати також уже в новітні часи) – по 32, *Дмитро* (вимовл. *Дмі́тро*) – 24, *Яросла́в* – 17, *Ю́рій* (ковалівський варіант тільки *Ю́ра*) та *Богда́н* – по 16, *Рома́н* (вимовл. *Ро́мко*) – 14, *Ігор* (теж колись рідкісне) – 11, *Степа́н* (ковалівський фонетичний варіант *Ште́фан*), *Віта́лій* (раніше не зустрічалося) – по 6, *Вале́рій*, *Григо́рій* (вимовл. *Гриц'*), *Любоми́р*, *Миро́сла́в*, *Русла́н* (усі імена, крім *Григо́рій*, раніше не вживалися) – по 5, *Андрі́й*, *Ві́ктор*, *Оле́г*, *Олекса́ндр*, (усі, крім *Андрі́й*, раніше не траплялися) – по 4, *Анато́лій*, *В'ячесла́в*, *Олексі́й* (ковалівський варіант – *Оле́кса*), *Сергі́й* – по 3, *Ілля́*, *Йо́сип* (вимовл. *Йо́сиф*), *Лука́н* (вимовл. *Луки́н*), *Павло́*, *О́рест*, *Ростисла́в*, *Свято́сла́в* – по 2. Лише по одному разові зафіксовані чоловічі імена *Ада́м* (вимовл. *А́дам*), *Бори́с*, *Вале́нтин*, *Вальдема́р*, *Гео́ргій*, *Гна́т*, *Едуа́рд*, *Зіно́вій*, *Ки́м*, *Костянти́н*, *Макси́м*, *Семе́н*, *Станісла́в*, *Тара́с*.

Із названих вище жіночих імен лише *Варвара*, *Гафі́я*, *Ода́рка*, а з чоловічих – *Гна́т*, *Ілля́*, *Йо́сип*, *Костянти́н*, *Лука́н*, *Макси́м*, *Павло́*, *Семен*, можна вважати давніми, корінними. Імена ж *Алла*, *Альбі́на*, *Віта́лія*, *Ерна*, *Єлизавета*, *Жанна*, *Клавді́я*, *Май́я*, *Флора*, *Валенти́на*, *Лариса*, *Ні́на*, чоловічі *Бори́с*, *Вале́нтин*, *Вальдема́р*, *Віта́лій*, *Ві́ктор*, *Вале́рій*, *Едуа́рд*, *Ки́м*, *Сергі́й* та низка інших – це імена, що появилися вже після Другої світової війни з приїздом у село нових людей.

Отже, серед 469 чоловічих імен є лише 48 окремих; 14 із них зафіксовані тільки по одному разові. 514 жінок носять 59 різних імен, 24 з яких також належать лише одній особі.

Серед сучасної молоді дедалі популярнішими стають імена *Тетяна, Вікторія, Віра, Лілія, Любов, Надія, Руслана, Світлана, Уляна* та деякі інші, а серед чоловічих найпопулярніших імен вирізняються *Андрій, Богдан, Володимир, Ігор, Марко, Назар, Олег, Орест, Остап, Руслан*, давні композитні імена з другим компонентом *-слав* (*Ярослав, Святослав* тощо). Разом із цим, на жаль, і деякі традиційні, давні імена, зокрема, жіночі *Варвара, Василина, Гафія, Євдокія*, чоловічі *Гнат, Ілля, Йосип, Лук'ян, Семен* тощо трапляються серед молодих людей чим раз рідше.

На завершення зауважимо, що в Ковалівці, як і в інших галицьких селах, до приходу „совітів“ ніхто не використовував у звертанні структури з імені та імені по батькові типу *Василію Івановичу, Олено Петрівно* (хоча під впливом російської мови форми кличного відмінка ігноруються і ці структури використовуються переважно в називному відмінку – *Василь Іванович, Олена Петрівна* тощо). У селі була здавна традиція звертатися, вживаючи слово *пан, пані*, плус хресне ім'я (якщо люди знайомі ближче) або прізвище (якщо не знайомі): *Пане Василю, Пані Олено, або Пане (Пані) Дмитрук, Атаманюк* тощо. Якщо людина мала якийсь офіційний соціальний статус, то використовувалася структура типу *Пане дохторе, Пане вчителю, Пане голово, Пане вйте* і т. інше. З дитячих років пригадується, як батько звертався до односельця, навіть трохи молодшого від себе – „*Пане Грицю*“.

ЗНАЧЕННЯ ІМЕН

Майже всі хресні імена, якими називали колись українці своїх дітей, запозичені з церковного календаря. У церковний календар вони прийшли здебільшого із грецької, латинської, старосєврейської мов. І хоча ці імена прижилися, люди століттями звали до них, але не кожен знає, що насправді означає його ім'я у перекладі із названих чи якихось інших мов. То, можливо, саме в такій послідовності, як вони розташовані стосовно їх популярності серед ковалівчан, подамо їх значення (тих, які вдалося встановити). Отже, *Василь* – із грецької (*гр.*), означає ‘царський’, ‘царствений’⁶⁶; *Петро* < *гр.* ‘ске-

66 Тлумачення імен даємо за такими джерелами: *Трійняк І.І.* Словник українських імен. – Київ, 2005; *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей. – Київ, 1986.

ля'; Микола < гр. 'переможець народів'; Михайло < єврейське (євр.) 'рівний Богові'; Іван < гр. 'Божа милість', 'Божа благодать'; Дмитро < гр. 'землероб, належний богині родючості Деметрі'; Юрій (Георгій) < гр. 'землероб, 'хлібороб'; Андрій < гр. 'мужній', 'хоробрий'; Роман < латинське (лат) 'римлянин'; Богдан < слов'янське (слов.) 'Богом даний'; Ігор < д.-скандинавське (д.-сканд.) 'охоронець, захисник'; Степан < гр. 'вінок'; Руслан < тюркське (тюрк.) 'лев'; Любомир, Мирослав – слов. імена, що означають відповідно 'любити мир' і 'славити мир'; Григорій < гр. 'пильний', 'бадьорий'; Віктор < лат. 'переможець'; Олег < д.-сканд. 'святий', 'священний'; Олексій < гр. 'захисник', 'помічник'; В'ячеслав < слов. 'більше славити', 'найславніший'; Сергій < римське (рим.) 'славний', 'високоповажний'; Ілля < євр 'мій Бог'; Йосип < євр. примножувач; Лук'ян < лат. 'світлий'; Павло < лат. 'малий'; Семен < євр. 'Бог чує'; Станіслав < слов. 'ставати славним'; Тарас < гр. 'неспокійний', 'бунтар'; Андріян < лат. 'виходець з м. Андрії – держави венетів' ('біжить вода'); Марко < лат. *marcēre* 'бути зів'ялим'; Остап < гр. 'стійкий', 'міцний', 'веселий'; Назар < євр. 'присвячений Богові'; Ростислав < слов. 'рости славним'; Орест < гр. 'горець', 'гірський'; Олександр < гр. 'захисник людей'; Адам < євр. 'чоловік', 'глина червоного кольору'; Святослав < слов. 'свята слава'; Костянтин < лат. 'стійкий, постійний', Гнат < лат. 'невідомий', 'незнайомий', інше тлумачення – 'ненароджений'; Зіновій < гр. 'життя'; Максим < гр. 'величний'; Володимир < слов. 'володар світу'; Борис, Борислав < слов. 'славити боротьбу'; Валентин < гр. 'здоровий', 'сильний', Валерій < лат. 'здоровий', 'сильний'; Віталій < лат. 'життєвий; Анатолій < гр. 'східний'; Едуард < д.-англійське 'охоронець багатства'; Кім < радян. 'комуністичний інтернаціонал молоді'.

Далі подамо перелік і тлумачення жіночих імен: Марія – д.-євр. 'гірка'; Ганна < д.-євр. 'лагідна', 'милосердна', 'мила'; Параска < гр. 'п'ятниця'; Галина < гр. 'спокійна'; Оксана < гр. 'гостинність'; Олена гр. 'світла', 'осяйна'; Наталія < лат. 'рідна'; Світлана < слов. 'світла'; Ольга < д.-сканд. 'свята', 'священна'; Ірина < гр. 'мирна'; Тетяна < лат. 'засновниця'; Олександра (див. чол. ім'я); Анастасія < гр. 'воскресла'; Катерина < гр. 'чиста', 'непорочна'; Любов < слов. 'любов', 'кохання'; Людмила < слов. 'людям мила'; Мар'яна < від гр. особ імені *Marios*, 'належна Марієві'; Юстина < гр. 'справедлива',

‘чесна’; *Дарія* < гр. ‘багата’; *Василина* (див. *Василь*); *Євдокія* < гр. ‘ласкавість’, ‘благовоління’; *Орися* < гр. ‘мирна’; *Надія* < слов. ‘надія’; *Віра* < слов. ‘віра’; *Гафія* < гр. ‘добра’, ‘гарна’; *Мирослава* (див. чол. ім’я); *Валентина* (див. чол. ім’я); *Зіновія* < гр. ‘життя’; *Іванна* (див. чол. ім’я); *Лариса* < гр. ‘чайка’; *Лідія* < гр. ‘область у Малій Азії’; *Ніна* < від гр. *Ninos* – легендарний засновник Ассирійської держави; *Юлія* < лат. ‘липень місяць’; *Ярослава* < слов. ‘славити весну, сонце’; *Альбіна* < лат. ‘біла’; *Андріана* (див. чол. ім’я); *Антоніна* < рим. ‘неоціненна’, ‘гідна похвали’; *Богдана* (див. чол. ім’я); *Варвара* < гр. ‘чужоземка’; *Віталія* (див. чол. ім’я); *Єва* < євр. ‘жива’; *Єлизавета* < гр. ‘Богом клянуся’; *Жанна* (тс., що *Іванна*, *Іван*); *Йосифа* (див. чол. ім’я); *Клавдія* < лат. ‘крива’; *Лілія* < лат. ‘назва квітки лілія’; *Любомира* (див. *Любомир*); *Майя* < гр. ‘мамка’, ‘годувальниця’; *Маріанна* (контамінація імен *Марія*+*Анна*); *Мотря* < гр. ‘поважна, заміжня жінка’; *Одарка* < гр., тс., що *Дарія*; *Розалія* < лат. ‘троянда’; *Стефанія* (див. *Степан*); *Уляна* – гр. від чол. *Улян* – син *Юлія*; *Флора* < лат. ‘богиня квітів, весни, юності’; *Юзефа* (див. *Йосип*).

ПРИЗВИСЬКА КОВАЛІВЧАН

Вельми цікавими є і неофіційні особові назви мешканців села Ковалівки.

Як уже відомо, сучасні прізвища здебільшого виникли на основі прізвиस्क. Але навіть при наявності офіційних прізвищ процес творення прізвиस्क не припинився. Він навіть активізувався, особливо в молодіжних та в інших „організованих“, замкнених колективах, де є стабільне скупчення людей, де вони перебувають у постійному контакті між собою, наприклад, у школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, де майже кожен учень чи студент має своє прізвишко, на виробництві, в окремих цехах, об’єднаннях, фірмах тощо. Таким замкнутим колективом можна вважати й компактні поселення людей, тобто села, селища, малі містечка, де всі мешканці знають один одного. Інколи прізвишко, одержане індивідуумом у дитинстві, супроводжує його все життя.

Велика різноманітність народних прізвиस्क свідчить про велику словоутворювальну фантазію народу, про лексичне багатство, значні потенційні можливості антропонімічної системи мови. Для прізвиस्क переважно підбираються слова не тільки широкоживані, але й рід-

кісні лексеми – діалектизми, архаїзми, екзотизми, оказіоналізми, різноманітні ономастичні комплекси, які здатні виділити, індивідуалізувати найменованого в його середовищі.

Прізвиська напрочуд точно характеризують людину, вихоплюють з її „образу“, її сутності найважливішу, найхарактернішу рису. Як відзначав Ю. Редько, завжди знаходиться якась підстава для того, щоб дати людині назву⁶⁷, яка б відрізняла її від інших людей, ідентифікувала її.

Причиною появи прізвиськ часто може бути не тільки необхідність вирізнити людину з-поміж інших їй подібних чи зафіксувати якусь її особливу рису, але й незручність називання її за офіційним прізвиськом, особливо, коли в одному колективі чи поселенні є кілька або й кільканадцять однакових прізвиськ, а інколи по кілька навіть повних тезків, у яких збігаються навіть власні хресні імена та імена їх батьків, що видно й на прикладі села Ковалівки, де є аж 35 дорослих *Дмитруків*, 29 *Мочернюків*, 27 *Чукурів*, 25 *Лесюків*, 21 *Заячук* і т.д. Отже, у такому разі виникнення другої, вторинної особової назви є просто необхідне. Той, хто називає певну особу, яка має кілька повних тезків, мусить знайти якусь додаткову ознаку для її ідентифікації. Ця ознака може вказувати на зовнішність, на якусь фізичну ваду, вік, місце проживання, психічні чи моральні особливості, специфіку мовлення, родовід індивіда тощо. Тому індивідуальні прізвиська сільських жителів – не менш цікавий матеріал для дослідження, ніж офіційні прізвиська. Вони, як правило, є експресивними утвореннями, вони влучніші, колоритніші, соковитіші, більш вишукані й дотепні, ніж офіційно надані прізвиська. Отже, прізвисько – це неофіційна розрізнявальна назва особи, що має додаткову інформативність і відома певному колу осіб⁶⁸.

В останній час в українському мовознавстві розгорнулася широка дослідницька діяльність учених у галузі ономастики й, зокрема, антропонімії. Вагомий внесок у вивчення української антропонімії зробили дослідники Ю. Редько, П. Чучка, І. Ковалик, М. Худаш, Р. Осташ, Д. Бучко, М. Демчук та інші українські мовознавці. Цін-

67 Див.: Редько Ю.К. Сучасні українські прізвиська. – Київ, 1966. – С.8.

68 Таке визначення ми давали в праці: Лесюк Микола. Прізвиська жителів гуцульських сіл // *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich*. – Część I. – Lublin, 1998. – S.227-240.

ною в науковому плані є праця І. Франка „Причинки до української ономастики“, опублікована ще в 1906 році⁶⁹.

Прізвиськам Бойківщини ще в 1895 році була присвячена стаття В. Охримовича „Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних“⁷⁰. У різний час з’являлися окремі публікації про прізвиська в різних місцевостях України, але аж тепер цей розряд української антропонімії став предметом дисертаційних досліджень. Нещодавно захищена дисертація, присвячена прізвиськам Слобожанщини⁷¹, завершується аналогічна праця Галини Ліщинської, предметом дослідження якої стали прізвиська Івано-Франківщини⁷².

На відміну від прізвищ неофіційні назви осіб покликані обслуговувати якраз неофіційну сферу, і це є чи не найголовнішою їх ознакою. Однак раніше неофіційні назви як ідентифікатори зустрічалися й у сфері офіційній. Це можна побачити в церковних книгах, коли поряд із прізвиськом та іменем вказувалися й вуличні найменування людей. Такі записи можливі були лише в тому випадку, коли йшла мова про людей з однаковими прізвиськами та іменами, напр.: *Лесюк Василь Дмитришин, Ясінський Петро Віхрицин, Чукур Василь Базь* тощо.

Друга важлива диференційна ознака прізвиськ – відокремленість, призначення для обслуговування певного кола мовців, певного замкнутого людського колективу, яким можна вважати мешканців одного села. Однак прізвиська людей, які чимось особливим відзначилися, знають і в навколишніх селах, хоч офіційних прізвищ можуть і не знати. Наприклад, у навколишніх селах знали *Петра-Діка Ковалівського*, який відомий був своїм унікальним голосом, знали в післявоєнні роки *Рошка* (Петра), який був першим головою колгоспу, насильно організованого в селі ще в 1946 році (в інших селах Покуття та Гуцульщини колгоспи почали виникати аж у 50-их роках), а також тим, що мав аж одинадцятьоро дітей.

69 Франко І. Причинки до української ономастики // І. Франко: Збір. тв. у 50-и томах. – Т.36. – С.391-426.

70 Охримович В. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Про сільські прозвища // Жите і слово. – Т.3. – Львів, 1895. – С.302-307.

71 Федотова Н.М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма. – Харків, 2008.

72 Див., напр., статтю: Ліщинська Галина. Семантична структура сучасних прізвиськ на Покутті // Діалектологічні студії. 5. Фонетика. Морфологія. Словотвір. – Львів, 2005. - С.189-196.

Виявлені прізвиська мешканців Ковалівки можна поділити на кілька семантичних груп. Найбільш репрезентативна з них – це прізвиська, що означають професію чи рід занять людини, які своєю чергою теж поділяємо на дві групи: прізвиська, що називають людину за її справжнім заняттям, які ми називаємо реально мотивованими, і прізвиська асоціативно мотивовані, такі, що виникли за певною асоціацією, у зв'язку з якимись висловлюваннями індивіда про той чи інший рід діяльності, з певними діями цієї особи тощо.

До першої групи належать *Бліхάρь, Дьик, Кушньірь, Майстер, Морячок* (дійсно служив на флоті, але був невисокого зросту), *Палямарь, Пóсел, Ткачьик* тощо.

Треба зауважити, що прізвиська як цієї, так і інших груп різні за віком. Одні передаються з діда-прадіда, інші виникли порівняно недавно. Наприклад, жив колись у селі якийсь ткач, сина якого назвали *Ткачіком*, а всі наступні покоління вже називалися *Ткачіковими*. Треба думати, що прізвисько *Ткачьик* мало якийсь відтінок від'ємної конотації, і ця конотація досягнута завдяки заміні нормативного (очікуваного) з апелятивом *ткач* суфікса *-ук* на випадковий у цьому разі суфікс *-'ик < ак*.

Чоловічі прізвиська цієї групи переходять, звичайно, і на дружин та дітей. Так, андронімічним суфіксом *-их(а)* тут утворений онім *Посліха*, який називав дружину Юри Чукура – українського посла до польського Сейму від Коломийського повіту. *Коваліха* була дружиною коваля, *Дічіха* – дружиною дяка, *Майстріха* – дружиною майстра. Оскільки чоловіки часто вмирили раніше за своїх дружин, то їхніх дітей уже називали по матері: *Послішині, Майстрішині, Ковалишині*. Сина ж *Майстріхи* називали все-таки як батькового сина (назвою, утвореною патронімічним суфіксом) – *Майстріок* або лестливо-здрібнілим *Майстріючок*.

До асоціативно мотивованих відносимо прізвиська *Бомж, Владика, Ксьондз, Льотчик, Хазяїн*. Про живучість удало „приклеєних“ у свій час прізвиськ говорить ціла низка живих прикладів. Наприклад, прізвиськом *Льотчик* називали жінку, яка ще в дитинстві говорила, що в майбутньому хоче стати льотчиком; *Ксьондзом* називали чоловіка, який у передноворічній „Маланці“ переодягся на священника; інший хвалився, що може „бегекати“ (співати), як *владика* (старослов'янська шаноблива назва вищої духовної особи – єпископа чи митрополита),

за що й одержав прізвисько *Владіка*. Прізвисько *Хазяїн* закріпилося за чоловіком, який іменував себе цим чужим і незвичним у мовленні ковалівчан словом.

Цікавими є антропоніми, які відбивають спотворене мовлення індивіда (шепелявість, гаркавість, інші дефекти у вимові звуків). У таких прізвиськах відбито особливості індивідуальної вимови носія, що стали об'єком насмішок односельців. Серед таких назвемо оніми *Анна-Цьóботи* (так жінка вимовляла слово *чоботи*), *Марія-Сьо-Сьó* (шо-шо < що-що), *Вепенчúк* (хлопець не міг правильно вимовити свого справжнього прізвища), *Копитьó* (< копито), *Циміні* (< каміння), *Никóна* (< Никола), *Кьoкякакятекатáсь*, що передає цілу фразу: „Тьотя Катя, де Тарас?“ І хоча у Ковалівці м'які передньоязикові /д'/, /т'/ переважно не вимовляють як м'які задньоязикові /г'/, /к'/, усе ж у деяких мешканців, як бачимо, така вимова трапляється.

У номенклатурі ковалівських прізвиськ зустрічаються й такі, що мають зоофорне та фітофорне походження: *Собáчка*, *Крїса*, *Кугúтик*, *Дрóздик*, *Шпак*, *Шпачóк*, *Камбалá*, *Жúчка*, *Мúха*, *Кóмар*, *Кукурудзóк* тощо. Такі прізвиська присвоювали за відповідною схожістю, асоціацією. Зокрема, прізвисько *Кoгúтик* одержав ще в школі хлопець, який був худенький, але завжди ходив набундючений, „накокоїжений“; а дівчину, що була надто допитлива і постійно зверталася зі своїми питаннями, назвали *Мухою*. За такими приблизно асоціаціями утворилися й інші прізвиська цієї групи, однак у кожному конкретному випадку навіть одне й те ж прізвисько виникає з різних причин, має свою конкретну мотивацію. Наприклад, прізвисько *Воробéц* у селі Великий Рожен Косівського району хлопець одержав ще в школі. Будучи маленьким і вертлявим, він „перепурхував“ з парти на парту, сідав то біля однієї дівчини, то біля іншої⁷³, за що й одержав це прізвисько. В. Ястребов прізвисько *Горобець* пояснив так: „Горобець – це наглядач економії, маленький і верткий, наглядає за робітниками тишком-нишком, як горобець з-під стріхи“⁷⁴.

Окремі прізвиська мають відантропонімне походження, тобто утворені від справжніх прізвищ, імен, імені батька чи матері, на-

73 Див.: *Лесюк Микола*. Прізвиська жителів гуцульських сіл. – С.233.

74 *Ястребов В.* Малорусские прозвища Херсонской губернии: Этнографический очерк. – Одесса, 1893 (відбиток із „Малороссийского календаря“, 17 с.). – С.9.

приклад: *Чукурéц* < Чукур, *Максимнючóк* < Максим'юк (був у селі маленький, недорозвинутий фізично, але розумний і талановитий чоловічок-карлик), *Веключóк* < Веклюк (теж худорлявий, невисокий чоловік), *Бору́ля* < Бордуланюк (скорочена і видозмінена форма прізвища, утворена із звуків, які є в прізвищі), *Жучка* < Жук (утворена здрібніло-пестлива форма, коли ще дівчина була малою), *Андрійи́шин* < Андрійіха, *Кóцьо*, *Никóлка*, *Колю́ня* < Коля, Никола, *Йе"лена* < Олена (немісцева жінка на ім'я Олена називала себе *Єлена*, і так почали її звати інші), *Ште"пко* < Штефан, *Янь* < Іван, *Ярось* < Ярослав.

Посеред прізвиськ є і такі, що викликають асоціації з представниками тієї чи іншої національності, зокрема *Аме"риkáнец*, *Чéшка*, такі, що виникли „на честь“ відомих історичних осіб чи персонажів кіно-, відеофільмів. Наприклад, прізвисько *Чапáсв* хлопець отримав ще в школі не тому, що був такий бравий і бойовий, як його літературно-„кіношний“ прототип. Навпаки, він був кволий, неповороткий і тихий, але в цьому випадку спрацював принцип антитези, а надто те, що збіглися його ім'я та по батькові з міфічним „героєм“ (хлопець називався Василь, а по батькові був Іванович). Прізвисько *Цісар* хлопець одержав тому, що його батько проживав біля „цісарської“ дороги, глузливу назву *Буратіно* одержав юнак за свою фізичну схожість (худий, з довгим носом) з відомим персонажем дитячого мультфільму, а нещодавно з'явилася й *Бéйжа*, чия поведінка нагадувала відому героїню однойменного мексиканського телесеріалу. Через складні асоціації виникло прізвисько *Козáк*. Його носій мав офіційне прізвище *Атаманюк*, яке походить від *атаман*, що асоціювався з козаком. Синів його люди в селі називали здрібнілим *Козачóк*.

Зовнішність людини відтворюється прізвиськом *Пóтемок* (смаглява, темношкіра, некомунікабельна та ще й сварлива жінка), *Гльóбин* – те саме; на статуру тіла вказують оніми *Бóрман*, *Бик*, *Ситий*, *Большой* – повні, товсті люди; на відповідну рису характеру, вдачі – онім *Перепуда*. Є низка прізвиськ, які не об'єднуються в якісь більші семантичні групи, а характеризують людину часто з несподіваного боку. Зокрема, *Каталáшка* погрожувала чоловікові, що здасть його в „каталашку“ (в'язницю), *Плювáчка* – плювала на представника влади під час конфесійних суперечок, *Братóк* цим словом звертався до всіх співрозмовників-чоловіків, *Кашкét* ходив постійно в кашкеті, *Тушóнка*,

Кни́тель названі за улюбленими стравами, аналогічно *Сéмушек*, який любив лузати соняшникове насіння. *Цімберушкою* називав жінку її коханець, *На́тха* – прізвисько жінки, яка всюди встрявала; *Вуші́р* ходив немитий, неакуратний; *Харé* – від російського пейоратива „харя“, яке дали здорованеві-забіяці; *Чуга́йстер* – як евфемістичне до лексеми *чорт* (зовнішня схожість із цією „істотою“); чоловіка, що ходив п'яним, назвали *Бойкону́р*; чоловіка, що був недорозвинутий розумово (умів говорити тільки слово *йо* 'так', *а ти*), називали *Василь-Поніма́йло*, *Василь-Неміга́*. Із фрази складається прізвисько *Петро-Їжстрошки* ('їж трохи, небагато'), яке виникло після того, як під час концерту циркач-штукар запросив на сцену сільського парубка Петра, узяв його шапку, „насмажив“ у ній яець і заставив хлопця з'їсти цю яечню. Після того Петро не міг підвестися зі стільця, а люди гукали „їж трошки!“ Цілу фразу закладено також у прізвисько *Чу́си-чу́си-чува́к-та́чка*, яке закріпилося за чоловіком, що постійно використовує в своєму мовленні цей вислів як вставну конструкцію.

Часто прізвиськами виступають лексеми прикметникового типу (субстантивовані прикметники): *Глухій*, *Горьі́чий* (хвалився, що гарячий до жінок), *Лі́сий*, *Ні́мий*, *Рі́жсий*, *Большо́й*, *Сі́рий*, *Сі́тий*, *Лі́чний*, *Двоголо́ва*, *Ді́хашлива*, *Руда́*. Здебільшого так називають людей зі справжніми вадами чи ознаками (*Глухій*, *Лі́сий*, *Ні́мий*, *Рі́жсий*, *Руда́*, *Ді́хашлива*), але деякі з цих прізвиськ виникли як асоціативні. Наприклад, *Двоголо́вою* назвали жінку за осоціацією до змії, та ще, як у казці, – двоголової, а за їдкий язик її ще називають і *Двох'язико́ю*.

На творення прізвиськ має великий вплив російська мова, унаслідок чого деякі назви звучать по-російськи: *Большо́й* – це росіянин, який оженився з місцевою жінкою, був високого зросту, *Крі́са* 'щур', *Ку́зя*, *Лі́чний*, *Льо́тчик*, *Наде́жда*, *Рі́жсий*, *Сéмушек*, *Тушо́нка*, *Тьо́ма* тощо.

Деякі прізвиська, як і прізвища, не піддаються реконструкції і поясненню. Це *Гондза́*, *Сабалтін*, деякі з наведених нижче гіпокористичних.

Прізвиська, як правило, мають квалітативний характер, певне емоційне забарвлення. Особливо це стосується демінутивно-гіпокористичних, пестливих форм: *Бо́жечко* (а син його – *Божечкі́в*), *Дзянь*, *Дічо́к*, *Дро́здик*, *Козачо́к*, *Кукурудзо́к* (діти та внуки його

– Кукурудзкові), Колюня, Кощо, Кузя, Максимнючок, Веключок, Морячок, Николка, Патась, Процішка, Пуня, Семушек, Сіга, Собачка, Тьома, Тюма, Фуфа, Фусь, Цімберушка, Цця, Цюця, Цьомко, Штепко, Янь, Ярось тощо. До квалітативних належить і аугментатив *Петріско* (був великий, потужний чоловік, який називався Петро, діти ж та внуки його – *Петріскові*).

Незважаючи на таку різноманітність прізвиस्क, у селі все-таки живе міцна традиція називати людей за їхніми батьками, матерями, за дідом, бабою, прадідом, прабабою тощо. З цією метою створюються різноманітні дво-, три-, чотири- і навіть п'ятикомпонентні структури, які несуть інформацію про засновника роду аж до п'ятого „коліна“.

Такі назви будуються за різними моделями, зокрема:

ім'я особи (і.о.) плюс патронім (п.), утворений від імені батька, від прізвища або прізвиська: *Никола Мисів, Олена Сідоренькова, Олена Дікова, Петро Діків, Іван Божечків;*

і.о. + матронім (м.): *Марія Калинина, Дмитро Оліянин, Гриць Віхрицин;*

і.о. + м., утворений від імені чи прізвиська чоловіка (назва іде від батька, але через матір): *Іван Андрійович, Анна Послішина, Анна Юрішина, Олена Майстришина;*

Найбільше поширені в селі тричленні структури, які також утворюються за різними моделями:

і.о. + і. батька (б.) у род. в. + п. у род. в.: *Івась Николи Місєвого; Петро Васильї Гріцевого;*

і.о. + і. матері у род. в. + п. у род. в.: *Марія Анни Гоянюкової;*

і.о. + і.б. у род.в. + м. у род. в.: *Марія Васильї Дмитрішиного, Никола Васильї Илчішиного;*

Зауважимо, що структур такого типу, де індивіда називають за іменем чи прізвищем батькової матері, у селі було досить багато, що є свідченням того, що саме мати, жінка часто була головою або старшою в сім'ї. Пояснити цей факт можна тим, що багатьох чоловіків забирали війни, особливо остання війна та боротьба УПА проти окупантів. Могли бути й інші причини, на які вказував ще Я. Бистронь (коли батько рано помер, коли дружина перевищувала чоловіка як особистість тощо)⁷⁵.

Структура цієї моделі *Гафія Йвана Бабиного* вказує на родовід індивіда аж до четвертого коліна, пропустивши третю ланку в цьому

родоводі. У цьому випадку не відомо, як звали батька Іванового чи його матір, бо він був *бабин*, можливо, проживав з бабусею чи був її улюбленцем. Про важливу роль жінки в родині (і навіть невістки) можуть посвідчити такі тричленні структури, які складаються з і.о., апелятива чи андроніма в род.в. та м. у род. в., утвореного від імені чи прізвиська чоловіка: *Іван Невістки Віхрициної, Василь Юрихі Йванишиної*.

Тричленні структури, однак, не завжди дають інформацію про діда, бабу чи навіть прабабу особи, як це видно було з наведених прикладів. Часто така структура може називати лише батька індивіда: *Петро Дмитра Глухого*.

Чотирикомпонентні структури також не рідкісні в Ковалівці. Формуються вони за такими моделями:

і.о. + і.б. у род.в. + і.діда у род.в. + п. у род.в.: *Анна Дмитра Йвана Штэфанового*;

і.о. + і.б. у род. в. + і.діда у род.в.+ м. у род.в.: *Юра Дмитра Николи Йванишиного*;

і.о.+ і.матері у род.в + прийм. + оронім: *Анничка Василю з Груньї; Василь Насті з Царинкі*.

Є в селі, на наш погляд, унікальна п'ятичленна структура, яка складається з і.о. + і.б. у род.в. + і.діда + і.прадіда у род.в. + п. у род. в.: *Василь Івана Васильї Йвана Якового*. З цієї складної назви можна дізнатися, як звали аж прапрадіда цього Василя.

Трапляються й інші п'ятикомпонентні структури: *Богдан Василю з Груньї внук*, але це утворення ситуативні, не закріплені колективом (більшістю) мовців.

Не можна не визнати, що такі структури надто громіздкі й не дуже зручні для використання, тому вони мають тенденцію до згортання, до опускання якихось проміжних ланок. У результаті може залишитися тільки ім'я денотата і засновника чи засновниці роду. Наприклад, антропонім *Никола Васильї Николи Дмитришиного* переважно звучить як *Никола Васильї Дмитришиного*, а інколи скорочується до двочленної назви – *Никола Дмитришин*, хоча ні його мати, ні баба не були Дмитрихами.

Тут наведені, звичайно, не всі прізвиська, які побутують у селі. Не бралися до уваги учнівські прізвиська, а в учнівських колективах, як показує практика, можна знайти цікаві й оригінальні неофіційні на-

зви. Інколи й учителям учні дають досить влучні і дотепні, а може, й дошкульні назви, але справа не в кількості, а в тому, щоб показати, що поряд із прізвищевими назвами та хресними іменами вагоме місце в антропонімії займає й такий пласт лексики, як неофіційні назви осіб.

На завершення хочемо зазначити, що всі наведені родові назви (дво- та багаточленні структури) називають конкретних людей, жодна із цих назв не вигадана. На жаль, багатьох із названих осіб уже немає на цьому світі, тому нехай спомин про них у цій книжці нагадає про них живим і нехай їм там легше буде від усвідомлення, що їх тут ще пам'ятають. Царство їм небесне!

КОВАЛІВСЬКИЙ ТОПОНІМІКОН

Топонімікон – це перелік, список, арсенал різноманітних топонімів. Термін *топонім* має також грецьке походження і складається з *topos* ‘місце’, ‘місцевість’ та *onim* ‘ім’я’. Цим терміном називається будь-яка географічна назва, будь-який географічний об’єкт – власні назви річок (гідроніми), гір, присілоків, урочищ, ярів, мікрорайонів, вулиць, площ, лісових масивів, якихось інших частин поселення тощо.

Ковалівку відмежовує від села Стопчатова річка *Лючка*, яка бере свій початок у Карпатах, у районі села Лючки, і впадає у с. Нижній Вербіж у річку *Пістинька*. З кожним роком, на жаль, річка міліє. Раніше це було улюблене місце відпочинку дітвори і дорослих людей, були великі плеса, де можна було купатися; на зарінку, понад річкою, люди вибілювали полотно, сюди гнали до водопою худобу тощо. Після того, як герой соцпраці, голова колгоспу з Яблунова Панченко почав спускати в річку нечистоти та гноївки зі звіро- і тваринницьких ферм, річка стала непривабливою, вода – занечищеною. Тепер уже цих ферм немає, але люди самі засмічують природу, занечищують річку, скидаючи в неї усяке сміття.

Через південну частину села протікає водний потік *Колодний* (< *колода*), що бере свій початок десь у *Борисівці* (присілок), під *Вербізьким лісом*, і впадає в *Млинівку* – штучно створений і спеціально відведений канал, потік, на якому багато років стояв млин. Млином користувалися люди з навколишніх сіл, але потім за вказівкою керівництва колгоспу „Ленінський шлях“ пішли неправильним шляхом, розваливши та розібравши його. Коли працював млин, щовесни люди збиралися на „шыйрварки“ – загальні толоки, спускали з неї воду (перекривали гаттю) і чистили дно *Млинівки*. Тепер вона зміліла, засмічена і нікому не потрібна. *Млинівка* – права притока *Лючки*.

У *Колодний* впадає справа ще один потік – *Гнилий*, назва якого сама говорить про себе. Оскільки він протікає через ліс, у ньому багато згнилого листя, хоч вода в ньому чиста і прозора. Був давно в Ковалівці ще один потік, який називають *Сухим*. Тепер у *Сухому* води немає, у зв'язку з чим він і одержав свою назву. Це глибокий яр з пологими берегами, на схилах яких люди порозбудовували хати і порозбивали городи.

У порівнянні із сусідніми селами (Мишин, Стопчатів, Уторопи) Ковалівка – невелике село, але поділяється на окремі „мікрорайони“. Найголовнішим з них є *Гора*, хоч це не гора в прямому розумінні. Просто ця (східна) частина села (сучасний центр, де знаходяться школа, сільрада, низка магазинів, кабельний завод, Будинок культури) знаходиться на підвищенні порівняно із західною частиною, і люди, коли йдуть сюди, кажуть: „Іду нагору“ або „Був нагорі“. Інакше цю частину села називають російським словом *Посьолок*, а був розбудований цей „посьолок“, як уже йшлося про це на початку книжки, після Другої світової війни на громадській толіці, де люди випасали худобу і де в свій час навіть хотіли зробити військовий аеродром. Так зник оронім *Толока*, але з'явився топонім *Посьолок*.

На південній частині села розташований великий гірський хребет, забудований багатьма будинками, який називається *Жбирь*. М. Габорах наводить кілька визначень цього слова, з яких тут найбільше підходить 'гора, височина, горб між висохлими потоками'⁷⁶ (на жаль, він не згадує у своїй праці ковалівський *Жбирь*). Дійсно, з одного боку *Жбирь* знаходиться висохлий *Сухий*, з другого – *Колодний*, який ще поки що не висох.

Західна, низинна частина села має два великі присілки – *Заподрини* та *Царинку*. Іменник *Заподрини* утворений від *подрі* (*подря*) – '„горище“ над стайнею, хлівом, де зберігають сіно'. Одне із значень цієї лексеми – 'закуток, закапелок', яке засвідчено також на Бойківщині⁷⁷ і яке цілком підходить до визначення цього кутка в с. Ковалівці, тобто *Заподрини* – 'закуток'. Топонім *Царинка* – здрібніле від *Царина* – це 'околиця, край села'. *Царинка* на відміну від *Заподрини*

76 Див.: *Габорах Мирослав*. Назви гір Івано-Франківщини. Словник-довідник. – Івано-Франківськ, 2005. – С.109.

77 Див. ЕСУМ. – Т.4. – С.477.

– густо заселена рівнинна частина села, можливо, завдяки вигідному розташуванню – близько від річки Лючки і центральної дороги.

У селі є ще чотири кутки: *Луцїтка*, *Левада*, *Зруб*, *Басейн*. Перші три – це старі назви сільськогосподарських угідь, де люди обробляли поля, вирощували хліб, городину тощо. Поступово, з розширенням села їх почали забудовувати, і тепер *Левада* уже не левада, а *Луцїтка* (< лука) також уже не поле, а мікрорайон села. Аналогічно сталося й з оронімом *Зруб*. У давніші часи там був ліс, потім його зрубали і зі зрубу зробили поле, яке також значною мірою забудоване. Назва *Басейн* виникла недавно, після того як у найвищому місці села збудували водонапірну станцію, яку в народі назвали „басейн“. Від цього слова семантичним шляхом і утворилася назва частини села *Басейн*.

У південно-західній частині села (на кутку *Заподрини*) є угіддя *Долинки*, де свого часу були колгоспні стайні, у хаті репресованого мешканця села (П.Мочернюка) була колгоспна контора. Тепер тут пасовисько і людські городи. Північно-східну частину села відмежовує від села Спас (від спаських ланів) урочище *Жорна* (іменник жіночого роду). Це довгий, на кілька кілометрів сухий, у чагарниках яр, у якому колись (місцеві люди вже цього не пам'ятають) протікав потужний водяний потік, який і „вижорнав“, вирив, вижолобив оцей яр, що одержав назву *Жорна*.

Ковалівським людям до приходу „совітів“ належали лісові угіддя (в основному дубові ліси) і пасовиська за межами села. Це були урочища *Гаї*, *Лази*, *Коневи дуби*, *Миронови дуби*, *Грунь*, *Тетьнинино*, заліснене узгір'я *Кобила*. Тлумачення ці топоніми не вимагають. Звертає на себе увагу хіба що множинна форма іменника *гай* – *Гаї*. Пояснюється це, очевидно, тим, що цей великий гай належав кільком господарям і кожен мав свій „гай“. Топонім *Лази* означає ‘молодий ліс, молода поросль на місці вирубаного лісу’⁷⁸ і походить від слова *лізти*, *лазити*; *Грунь* – це ‘пагорб, гірка, гірська поляна’. Вважається, що назва запозичена з румунської мови, в яку воно потрапило з латинської (лат. *grunium* – ‘свиняче рило’⁷⁹). Уже в „колгоспні“ часи усі ці дуби, які люди вирощували десятками років, повирубували, пні повикорчовували, і тепер уже молоді люди й не знають, де було те чи

78 Див. ЕСУМ. – Т.3. – С.182.

79 Див. ЕСУМ. – Т.1. – С.606.

інше урочище, де люди збирали гриби, різноманітні лісові ягоди, випасали худобу і відпочивали. Тепер, як і на більшості сільськогосподарських угідь України, тут рясно проростають бур'яни. Втручання людини в природу користі їй не приносило ніколи.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ, ЖАРТІВЛИВІ ВИСЛОВИ ТА АФОРИЗМИ

У цьому розділі подамо різноманітні словосполучення, які складаються з двох і більше слів, „що створюють семантичну цілість і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули“⁸⁰, тобто фразеологізми та інші фразеологічні одиниці (інакше ще їх можна назвати *пареміями*), які широко вживаються у мовленні мешканців села. Звичайно, не кожна людина однаково володіє цим матеріалом, це залежить від освіченості, начитаності, загальної ерудиції людини, її здатності слухати й запам'ятовувати цікаві, оригінальні вислови, відтворювати їх у своєму мовленні. Використання подібних висловів свідчить про високу мовну культуру людини, її інтелектуальний рівень. Однак уміння використовувати різноманітні готові мовні конструкції не завжди залежить від освіченості людини. Інколи людина й з початковою освітою може володіти безмежними й неоціненними мовними скарбами, як, наприклад, уже покійна Варвара Петрівна Лесюк, від якої в більшості й записані вислови, які подаємо нижче.

Паремії, пов'язані з іменем Господа Бога

Фразеологізми, прислів'я та приказки, що побутують у Ковалівці, дуже різноманітні за тематикою, вони відображають народну мудрість, людський життєвий досвід. У ролі стрижневих слів тут можуть бути назви різних реалій, які мають вплив на людину, від яких тою чи іншою мірою залежить людина. Оскільки в Ковалівці люди відзначаються високою релігійністю, побожністю, то немало сталих словосполучень вшановують Господа Бога, Матір Божу, святих тощо. Люди при зустрічах обов'язково вітаються,

80 Див: Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. – Київ, 1973. – С.334.

хоч навіть і не знають одні одних, і вітання тут традиційне: *Слава Ісусу Христу* або, частіше, в скороченому варіанті *Слава Йсусу Христу*, а ще частіше просто *Славайсусу*⁸¹. Відповідь: *Слава навікі Богу світому* або коротше *Слава навікі Богу*, або інколи просто *Слава навікі*. На великі християнські свята привітання інші. На Різдво Христове кажуть традиційне *Христос сі рождає!*, *Христос народивсі* (люди, що спілкуються переважно літературною мовою, замість частки *сі* кажуть *ся*: *народився, ся рождає*), на що відповідають: *Славімо Його!* або *Славіте" Його!* або *Славіти Його*. На Великдень привітання звучить *Христос воскрес!* Відповідь: *Воістину воскрес!* (Часто під впливом прислівника *істинно* можна почути помилкове *Воістинно воскрес!*)

Коли хтось працює на полі, в дворі, зайнятий будь-якою працею, замість привітання перехожий обов'язково скаже: *Боже" помагай Вам (тобі)!* або просто *Боже" помагай!* Відповідь звучить так: *Діковать за слово добре, най Бог помагає й Вам!* Або в коротшому варіанті: *Діковать, най Бог помагає й Вам (тобі)!* У Галичині, як відомо, і в Ковалівці також, не вживаються інфінітиви в скороченій, усіченій формі на *-ть*. У цьому ж випадку якраз ужитий саме такий, усічений інфінітив *діковать* (із наголосом на другому складі), тобто *дякувати*. Це, мабуть, єдиний випадок уживання такої інфінітивної форми в західноукраїнських говірках.

Коли хтось починає якусь важливу працю, то, як правило, перехреститься й обов'язково скаже: *Господи помози!* або *З Богом!* Ті, що є поруч, також кажуть: *Най вам Бог помагає!* *З Божов помоче"в!* Якщо людина вибирається в дорогу, то йому рідні, близькі теж, проводжаючи, скажуть: *З Богом!* *У щісливу дорогу!* *У щісливу годину!*

Мабуть, тому тут поширене прислів'я: *Бе"з Бога – ні до порога*, хоч довгі роки радянська пропаганда втокмачувала людям, що на-впаки – *без Бога – пряма дорога*.

Ось ще деякі сталі вислови зі стрижневим словом *Бог*:

А Бог його знаї! – вираження сумніву в чомусь;

Бог знаї! – те саме, що *А Бог його знаї!*;

Бе"ре"жéного Бог бе"ре"жé – як застереження, побажання вести себе обережно, спокійно;

81 Наголоси позначатимемо тільки в тих випадках, коли він відрізняється від літературного.

Бог би з' тебе" говорив! – коли людина говорить щось мудре і приємне;

Бог би те"бе любив! – похвала людині за її добрий учинок;

Бог би те"бе побив! – накликання кари Божої на кого-небудь;

Бог би те"бе скарав! – те саме, що *Бог би те"бе побив!*;

Божінька би те"бе скарала! – те саме, але не в гнівливому, а в по-блажливому тоні;

Бог з ним! – гаразд, хай так буде; вислів у тому разі, коли справу не вдається вирішити;

Бог з' тобов! – те саме, що *Бог з ним!*;

Богу дьїкувати! – як схвалення, вдячність за здійснення чогось бажаного;

Бодай (Бог дай) би тебе колька скила! ('стяла') – клятьба, в якій є усічена форма лексеми *Бог*, хоча в лексикалізованому словосполученні *Бодай* рідко хто її вбачає. Висловлюється бажання наслати на когось біду за допомогою Бога, хоч Бог такі бажання, напевно, не виконує;

Бодай (Бог дай) би ти скис! – те саме, що *Бодай (Бог дай) би тебе колька скила!*, але в жартівливому, поблажливому тоні;

Боже" борони! – уживається як заперечення чогось неможливого, небажаного, наприклад: – *А шо, як буде" Янукович пре"зидэнтот?* – *Боже" бороні!*

Най Бог боронит! – те саме, що *Боже" борони!*;

Най Пан-Біг боронит! – те саме, що *Боже" борони!*;

Боже"ньку (Боже"чку) мій! – як докір комусь за вчинення чогось небажаного, при розпачі тощо;

Боже"ньку мій солоденькій! – те саме, що *Боже"ньку мій!*;

В аналогічній функції можуть уживатися вигуки: *Матінко Божя!*; *Матінко Христова!*

Дай Боже"! – ця вигукова фраза вживається дуже часто і в різних ситуаціях. Часто люди так прощаються або при зустрічі вітаються: *Дай Вам Боже" здоров'ї!* Відповідь: *Дай Боже" й Вам!* Може бути просто: *Дай Боже"!* Відповідь: *О, дай Боже" здоров'ї (здоров'їчко)!* Цією фразою закінчується будь-яка колядка будь-якого колядника, тобто це є таке своєрідне лаконічне віншування: *Дай Вам Боже" здоров'я* – *Дай Боже"!* (наголошується тут слово 'дай', а слово 'Боже' виступає як енклітик). У Ковалівці ще живуть старі колядки-віншування,

можливо, що й з язичницьких часів, без релігійного забарвлення, але з приспівом після кожної строфи: *Ой (гой) дай Бо – же-е-е! Вінчуємо ж вас, щіскім, здоров'ім, гой дай Бо – же-е-е, Щіскім здоров'ім, ше й віком довгим, гой дай Бо – же-е-е...* Цей самий вигук – *дай Бóже!* – дуже поширено вживається за столом, коли п'ють спиртні напої. Оскільки проголошення тостів у Ковалівці ніколи не практикувалося (це вже новітня традиція), то люди, запрошуючи випити один одного, просто кажуть *Дай Бóже!* Тут уже наголошується слово *Бóже*, а *дай* виступає як проклітик;

Дай вам, Боже, всім по сім, а ме^{ни} вісім – жартівливе побажання добра комусь, але й собі також;

До Бога взивай, але й Їму помагай! – це щоб людина не дармувала і не чекала, що їй усе Бог дасть;

Дух світій з' тобов! – заспокійлива фраза, коли хтось перелякається, чимось стривожений;

Жити по-Божому – бути богобоязливим, слухняним, дотримуватися Божих заповідей;

Злапати Бога за бороду — бути гоноровим, задаватися – про самопевнену, гонорову, хвалькувату людину;

Коли Бог спит, чорти свічки ліп'ї – коли відбувається щось небажане;

На кого Бог, на того й люди – якщо комусь у чомусь не щастить. Ще в цьому випадку кажуть: *Як бідний женісі, то й ніч мала;*

На тобі, Боже, що мені не^е гоже^е – про нещирю, скупу людину;

Не дай Боже! – про відвернення чогось поганого;

Ні Богови свічка, ні чортови кочérга – про невиразну, нерішучу, бездарну людину або про непридатність, малоцінність якоїсь речі;

Прости мене Господи! або *Прости Господи!* – звертання до Бога в щирій молитві, чим демонструється повна покора і каяття;

Прости Господи! – так ще називають жінку легкої поведінки (щоб не вимовляти табуйоване слово, кажуть: *Прости Господи, най не^е кáжу!*);

Простибіг або частіше: *Простибі!* Цей вислів відповідає східноукраїнському *Спасибі*, що означає подяку. Цікаво, що ні в східноукраїнській формі, ні в галицькій не використаний кличний відмінок для лексеми *Бог* – *Боже*, зате використана форма із закономірною зміною /o/ на /i/. До речі, тепер під впливом російської мови дуже часто помилково в звертаннях до Бога використовують цю лексему

у називному відмінку замість кличного: *Дай Бог, Не дай Бог* і т. под. замість *Дай Боже* тощо;

Слава Богу! – як схвалення, вдячність за здійснення чогось бажаного;

Хто рано встає, тому Бог дає – хто не дармує, зранку береться до праці, той досягає успіхів у житті;

Це кара Божжа ікас ('якась') – ствердження, що це дійсно покарання за гріхи, неправедні дії, негідну поведінку тощо;

Шо за кара Божжа?! (Іка ('яка') кара Божжа?) – коли на людину спадають якісь неприємні речі, нещастя;

Як Бог даст! – не відомо, як буде. Тут висловлюється коректність у відношенні до Божої волі. Людина не може бути самовпевненою і стверджувати, що виконає ту чи іншу справу, бо знає, що все залежить від Бога. У такому ж значенні вживаються вислови *На всьо Божжа воля! На всьо воля Божжа!* та *На всьо ласка Божжа!*

Як тривога, то до Бога – як докір людині, що згадує Бога лише в тяжкі, тривожні хвилини;

Як у Бога в пазусі – дуже добре, приємно.

Запевнення, божіння

Бігме! (*Бігме"*) – з двома різними наголосами – це божіння, що означає *Бог мені свідок!* – *Бог (Біг) ме!* – перший склад від *мені*;

Бігме" Боже"! (*Та Бігме" Боже"!*)

Аби ме"не Бог скарав!

Прісісти (Прісігти) Боже"! – від *присягти* Богові.

Паремії, пов'язані з церквою, священнослужителями, побожністю, святами

Варвара ночі уврала – через чотири дні після дня Варвари (17 грудня) ніч буде коротшати;

Гріх у міх, а зверхі ціпом – про ігнорування гріха;

Гріх у міх, а ноги на плечі – те саме;

До Пе"тра – тий до те"пла, по Пе"трови, та й по те"плови – народна мудрість стверджує, що після дня Петра (12 липня) літо іде на спад;

Дурний те"бе ніп хре"стив! – про нерозумну людину;

Змішьив грішине" з праве"дним – про переплутування фактів;

Коли не" прійду до цєрькови, там паску світі – про людину, яка ходить до церкви лише на Великдень;

На кінського Пєтра – тобто ніколи;

На Ніко́ли та й ніко́ли – гра слів. Словосполучення означає, що обіцянка ніколи не буде виконана;

На с'вітого Не"роби – означає, що обіцянка буде виконана в день святого Нероби, якого не існує, тобто ніколи;

Не" все в сере"ду Пєтра – про можливість реваншу в майбутньому;

Не" грїх, шо в рот, а грїх, шо з рота – так виправдуються ті, хто в їжі не дотримується християнського посту;

Піп два рази ка́зани не" каже" – відповідь на перепитування.

Помо́же", як мертовому кадило – про безнадійність ситуації;

Поставити на попа́ – поставити якусь річ вертикально, сторч;

Скачи враже" (небоже"), як *піп каже"* – слухай повчання старшого, розумнішого;

Цікаво, що в прикарпатських селах лексема *піп* не вживається, а якщо вживається, то лише в іронічному, саркастичному плані. Тут загальноприйнятим і загальноновживаним є полонізм *ксьондз*. Паремії ж із лексемою *піп* прийшли, очевидно, разом із православним обрядом, підтвердженням чому може бути широке вживання цієї лексеми на Гуцульщині (зокрема, в буковинських селах, у Верховинському та частково в Косівському районах, де домінує православна церква і де вживається виключно лексема *піп*). Дружину священника в Ковалівці звично називають *попадьї* (попада). У священичих колах (родинах) у цьому значенні використовується лексема *їмость*;

Шо попови можна, то діко́ви зась – про заборону чогось комусь, наприклад, дітям (дорослим можна, дітям – ні);

Шутка б'є, не" я б'ю, від нині за тижде"нь Ве"ликде"нь – так поздоровляють люди одне одного на Шуткову (Вербну) неділю, злегка б'ючи шуткою (вербовими гілками) співбесідника.

Присягання, не пов'язані з іменем Бога

Аби-с так жив? – питання, щоб переконатися, що людина дійсно говорить правду;

Аби-м так жив! – відповідь на підтвердження;

Аби ме"не грім убив! – те саме;

Аби ме"не шляг трафив* – те саме, але вульгарне, тому інтелігентними людьми не використовується.

Клятьба, прокльони

Аби ти скис!

Аби ти сказивсі!

Гівно засра́не! – плеонастичний вислів, який означає вищий ступінь негативної оцінки індивіда;

Гарбудз мамі твої – український традиційний „прокльон“ з уживанням слова *гарбуз*. Як відомо, дівчина, яка не хотіла прийняти сватання нелюбого хлопця, підносила йому гарбуза, тобто створювала йому неприємність. Таку саму „неприємність“ співбесідник бажає створити й матері свого супротивника;

Грім би те"бе вбив! – щоб тебе спіткав удар, щоб тебе вдарило тощо;

Громі би те"бе вбили! – те саме, що *Грім би те"бе вбив!*, але помножене в багато разів;

Дітько би те"бе взьив! – побажання вічних мук у пеклі;

Дітько би те"бе вхóпив! – те саме, що *Дітько би те"бе взьив!*;

Іди до дітька (до чорта)! – те саме, що *Дітько би те"бе взьив!*;

Іди на чортову маму (мать)! – те саме, що *Дітько би те"бе взьив!* (форма *мать* у західноукраїнських говірках не вживається, можливо, що це вже пізніше запозичення від російських матюків);

Качка би те"бе копнула – іронічна погроза, бо від „копняка“ качки ніхто серйозно не зміг би постраждати;

Колька би те"бе скила (‘стяла’) – щоб тебе колька (хвороба) стяла, зрізала, знищила;

Колька би ті (те"бе) взьила! – те саме, що *Колька би те"бе скила*;

Кров би ті (те"бе) залльила! – страшне прокляття, що означає, звичайно, смерть;

Кров би тебе ясна залльила! – те саме, що *Кров би ті залльила!*;

Курва твоя мама – найтяжча, найобразливіша і найвульгарніша лайка в Галичині (і в Ковалівці теж) до приходу „східної цивілізації“. Тепер арсенал непристойних, вульгарних, лайливих висловів значно ширший;

Куца твоя година! – короткий твій час, що залишився до смерті;

Ле"цта твоя година! – остання твоя година (від німецького *letzt* – останній);

Матте"ри твої гарбудз! – те саме, що *Гарбудз мамі твої*;

Насéру матте"риси твої! – зневаження матері опонента. Вимовляється з експресією, з подвоєним /т/. Для посилення експресії уживається суфікс *-ис < -их*: *матте"р-ис-і*;

Пес би тобі губи лизав! – іронічний, але доброзичливий прокльон;

Поцілуй ме"не в сраку! – відповідь на погрозу супротивника;

Срав би-с на грань, дальше", як видиш, тончим, як волос, рідчим як вода, зе"ле"нищим, як трава! – „побажання“ захворіти на розлад кишечника.

Шлят би те"бе трафив – від німецького *schlagen* – ‘бити’, *der Schlag* – ‘удар’. Вислів табуйований, непристойний, означає, ‘щоб тебе спіткав удар, щоб тебе вдарило’ тощо. До речі, до приходу „перших“ та особливо „других“ совітів у Ковалівці (та й не тільки в Ковалівці, а в цілій Галичині) це була чи не єдина лайка;

Шлят би те"бе ясний трафив! – те саме, що *Шлят би те"бе трафив*. Не відомо, чому ще й *ясний*. Можливо, що це таки дійсно пов’язується з громом, блискавкою, яка є, звичайно, ясною, яскравою. Коли людина кляне комусь, але без особливої озлобленості, вираз може бути модифікований демінутивними утвореннями від *шлят* та *ясний*: *Шлячók би те"бé яснэнький трафив!*

Інші паремії

У цьому розділі ми вирішили подати, як про це заявлено в заголовку, прислів'я, приказки, афоризми, фразеологізми та інші сталі словосполучення, які нам вдалося виявити в мовленні ковалівчан. Раніше ми намагалися класифікувати, зібрати їх у семантичні групи, серед яких виділяли⁸², крім тих, що наведені вище, групи за значеннями. „Дім, родина“, „Людський розум“, „Людський досвід“, „Працьовитість“, „Лінивість, ледарство“, „Поради“, „Їжа“, „Мовчання, говоріння“, „Старість людини“, „Смерть“, „Біда, горе, бідність“, „Багатство“, „Пияцтво“, „Розпушта“, „Злодійство“; такі внутрішні риси людини чи риси характеру, як „Упертість“, „Хитрість“, „Рішучість – нерішучість“, „Байдужість“, „Непорядність, нахабство“, „Жадібність“, „Цікавість“, „Геройство“, „Зовнішні риси людини“, „Фізичні

82 Див.: Грецюк В.В., Кононенко В.І., Лесюк М.П. та ін. Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект. – Київ–Івано-Франківськ, 2006. – С.152–183.

вади“, „Одяг“, окремо виділяли фразеологізми, які не входили в ці семантичні групи, тобто фразеологізми з іншими значеннями. Однак така класифікація не була досконалою, точною, у ній було не легко відшукати необхідний вислів, тому тут видається доцільнішою алфавітна подача матеріалу. Такий принцип дасть змогу уникнути міжжанрової класифікації матеріалу, тобто поділу його на прислів'я, приказки (паремії), власне фразеологізми, різноманітні сталі словосполучення тощо, який для читача не має принципового значення. Зате при алфавітному розташуванні цих висловів їх буде набагато легше відшукати. Отже, подаємо ці словосполучення.

Абі твій прорік че"ре"з каглу втік – так відповідають людині, яка віщує щось недобре: щоб твоє пророцтво не збулося;

Агі! Агі на тебе"! – вигук, який застосовується для осудження, критики, зневаги. Після цього ще може бути спльовування: *Агі, щезни бідо!*

А дітьтя (дідька) лисого! – відповідь на прохання дати або зробити щось;

А дзьими с старого віника не" хоч? – відповідь на прохання дати щось добре, смачне.

А фігі з маком не" хоч? – те саме. Може бути просто: *А фігу з маком!*
Або грай, або гроші віддай – про необхідність прийняття остаточного рішення;

Або суди, або туди – те саме;

Аж пищит – про дуже сильне бажання;

Аж пірі буде" ле"тіти – про намір виконання якоїсь активної, інтенсивної дії (напр., когось набити, насварити тощо);

Б'ют і плакати не" дают – про жорстоку дійсність, важкі обставини;

Баба з воза – кобилі лекше" – коли хтось відмовляється від якоїсь не надто важливої справи;

Бандіті гнути – балагурити, говорити нісенітниці;

Без праці не" буде" і в сраці – тільки наполеглива праця може дати достаток і добробут;

Бе"з бука пуста наука – про необхідність бути строгим у навчанні та вихованні дітей, про рішучість і твердість у педагогіці;

Бе"з вдного Васильи обійде"сі вісільї – відповідь зазнайкуватій людині, яка вважає, що без неї не буде вирішена справа;

Бе"з сваркі не"ма господаркі – про виправдання родинних чвар;

Бе"ри їж та меш срати – порада підтримувати себе фізично, щоб бути дієздатним;

Бий свого, би чужий боявсі! – іронічно про чвари та розправи між своїми;

Бикам фости крутити – робити просту, непрофесійну роботу, бути на низькому становищі. Часто цю фразу застосовують батьки, повчаючи неслухняних дітей: *Меш бикам фостї крутіти, йак не" меш сі ўчити!*;

Бистра вода бе"ре"ги лупає – про великі можливості енергійної, працьовитої людини;

Біг нес че"ре"з овес – зробити щось як-небудь, нашвидкуруч, похапцем, недбало;

Біда біду найде", хоть сонце" зійде" – хто кому суджений, того й буде;

Бйи, бо доц – спонукання до праці (вигуком *бйи* поганяють коня);

Блискати гузіце"в – ходити в подертому одязі;

Боїтці, як чорт ладану – про непереборний страх перед чимось;

Бракує двох клепок у голові – про нерозумну людину;

Брати на пушку – висміювати когось;

Брати ноги на плечі – тікати;

Буває, шо й свиньи співає – про рідкісні явища;

Будьте" як дома, але" не" забувайте", шо в гостїх – про те, щоб бути розкованим, але не переходити межі пристойності;

Бути під градусом – бути злегка п'яним;

Бути під мухов – те саме;

Ве"дут мні, ве"дут мні, а вже моя душы чує, шо... грати" будут мні – про молоду, котру ведуть до шлюбу;

Ве"селий, як цвинтар – уживається як антитеза для характеристики зажуреної людини;

Віділи очи, шо купували – не нарікати про звершену справу чи придбання чогось;

Відко пана по хольївах – про можливість людини можна судити за зовнішнім виглядом;

Високий, як тополі, а дурний, як фасолі – про дорослу людину з дитячими судженнями;

Від сира голова сива – відповідь на прохання дати сиру;

Відкладе"ний лишень сир добрий – про те, щоб не відкладати важливих справ на завтра;

Вікапаний татко – про сина, що схожий на батька;

Вікінути з голови – забути про щось неприємне;

Вілізти боком – бути чомусь поганому;

Він маї мішітїне" копф – (з жидівського мовлення) має дурнувату голову;

Віскочив, як голий з терні – про невитриману людину, яка щось говорить або робить, не подумавши;

Віскочив, як Пилип з колопéнь – те саме;

Віте"р у голові – про несерйозну людину, вітрогона;

Вітріцивсі, як баран – про розумово обмежену людину, яка дивиться і нічого не розуміє;

Вітріцивсі, як те"льї на нові ворота – те саме;

Вічна їму памніть! – вислів при згадці про померлого;

Вовка ноги го"дуют – про оперативність, вчасне, швидке виконання доручення;

Вовків боятисі – в ліс не ходити – не боятися ризику;

Вовна не" вовна, аби кишка повна – відповідь на зауваження, що щось потрапило в їжу;

Водити за ніс – дурити, обманювати когось;

Волос дуба стає – про великий переляк;

Ворон вóронови око не" відзьобає – про солідарність між представниками одного кола;

Врізати дуба – померти;

Все так не бóде" – якщо комусь дуже погано або занадто добре;

Встань, грибе", най козар сьїде" – уступи місце комусь поважнішому, старшому;

Всюди добре", а дома найлітше" – народна мудрість про переваги рідного дому;

Глуха тетеря – про глуху людину;

Глухий як не дочує, то відумає – вислів використовують, коли хтось перекрутив почуте;

- Глухо, як у танку* – про повну тишу;
Говорі до гори, а гора горів – про уперту, нерозумну людину;
Говорі, як до сліпа – те саме;
Говорі, як до стіни – те саме;
Говорила, балакала, сіла тий заплакала – про безрезультатність намагань, якоїсь роботи;
Говорити поза очі – наговорювати на когось без його присутності;
Голий дощу не боїтці – комусь все одно, байдуже, втратити нічого;
Голова горівччина – про п'яного;
Голод не пан – коли людина голодна, то й не гонорова;
Голодний, як мелникова курка – коли хтось, добре забезпечений матеріально, лукавить, скаржиться на нестачу чогось;
Голодній кумі все ...хліб на умі – про людину, що не може насититися;
Грати Гондзі в рейтках – задиратися, задаватися, вихвалитися.
Гроше"й – кури не" клюют – багато грошей;
Гуртом лекше" й тата бити – про переваги колективізму;
- Дайте" ме"ні і моїм дітим* – про жадібність, захланність;
Даст жьїба ццїкї – про нелегкі випробування, які можуть чекати людину в певних обставинах;
Дати відчїпного – дати хабарця тому, хто надто прискіпується;
Дати драла – утекти;
Дати нурка – 1) пірнути у воду; 2) упасти вниз головою;
Дати псівї губи вблизати – витерти губи після приймання їжі;
Дати пуду – налякати;
Дати ради – справитися із завданням, з роботою;
Дати шпїца – копнути;
Дают – бе"ри, б"ют – тікай! – про уміння пристосуватися до обставин;
Два панї – вдні (одні) штани – коли одна річ використовується кількома членами сім'ї;
Два третого не ждуть – про необхідність бути точним, пунктуальним, бо можна втратити дещо важливе;
Два чоботи пара – уживається тоді, коли і чоловік, і жінка мають якісь схожі негативні риси;

Де два б'ютьці, там третій користує – про негативний результат розбрату, суперечок;

Де добре" – добре", а дома найліпше" – про переваги рідного дому;

Де наше не пропадало – давати згоду на щось, хоч із певними сумнівами;

Де пирієц, там і врожаєц – де росте пирій, там родюча земля;

Де сі люб'ї, там сі чуб'ї – про виправдання родинних сварок, чвар;

Де сі н'є, там сі ле – виправдання певних матеріальних витрат при виконанні, здійсненні певної справи. Вислів синонімічний до вислову „Ліс рубають – тріски сі розлітають“. Використовується вислів і в прямому значенні – коли переллють чарку під час застілля;

Де ти росла, де я ріс – Г'осподь нас докупи зніс – про волю Божу, яку неможливо передбачити, яка несподівано зводить людей;

Де тонко, там і рвєсі – про якусь втрату, шкоду в бідної людини;

Дівка – кров з молоком – про гарну, рум'яну дівчину;

Дідо бабі рідний Федір – про відсутність родинних зв'язків;

Дідька лисого! – нічого не дати, не задовольнити бажання;

Добре" там, де нас не"ма – людина всюди стикається з труднощами і мусить працювати, щоб здобути щось у житті;

Добре" чужими руками грань загібати – сам виконуй задумане, бо ніхто краще цього не зробить;

Добрий на почіток – про людину, яка вдало починає якусь справу, і після неї ця справа добре, успішно йде;

Доброго потр'ошки – мати міру в чомусь (і в їжі також);

Довгий волос, та розум короткій – про немудру жінку;

Догори дном – про повний безлад у чомусь;

Догори ногами – те саме;

До гліду – до порядку. *Привести всьо до гліду* – впорядкувати;

До кольору й до вібору – про широкий вибір, асортимент чогось;

Дома і стіни гріють – про переваги рідного дому;

До сракі така робота – про неякісну роботу;

Доц іде – гриби будуть, дівки ростут – к... будут – про те, що кожна дівка з погляду деяких чоловіків – потенційна блудниця.

Дружба дружбов, а служба службов – про принциповість людини;

Дуре"нь необтесаний – про нерозумну, грубу в поведінці людину;

Дурень дурне"м – плеонастичний вислів, який підсилює негативну оцінку;

Дурне поїхало в турне – про обмежену, нерозумну людину;

Дурне спит і дурне їму снітці ('сниться') – вислів використовується, коли хтось розповідає про неприємний сон;

Дурний, як баран – про недалеко, розумово обмежену людину;

Дурний, як пень – те саме;

Дурний, як чп – те саме;

Душій в пійітах – про великий переляк;

Душу сокотіти ('стерегти') – похоронний обряд. Наступну після похорону ніч люди сидять у хаті померлого, стережуть його душу. Настрій на цих чуваннях зовсім уже не похоронний, присутні можуть грати в карти, жартувати;

Же"ба давит – про заздрість людини;

Живе кіно – про якийсь курйоз, побутову комедію;

Жіймо! – спонукання випити чарку, синонімічне до „*Будьмо!*“;

Жідобу зігнати – насититися чимось, задовольнитися після тривалого стримування чи заборони;

Жінка не бита – шо коса не" клéпана – народна мудрість про те, що жінка лише тоді добра, коли її наперед провчити;

З вовками жити – по-вовчому вити – про уміння і необхідність пристосування до навколишнього середовища;

З калікі сміятисі гріх – про коректність по відношенню до інваліда;

З ким пове" деші, того й набе" решсі – про вплив на людину, дитину його оточення;

З курми лігай, з когутами вставай – порада вставати рано – уранці у людини більша продуктивність праці;

З мньісом вірвати – вирвати гудзик разом з тканиною. Може вживатися також в інших ситуаціях, коли йде мова про щось, що насильно забрали, вирвали;

З цього роя не" буде малая – про марну затію, про роботу, що не буде виконана. Існує перефразований, вульгарніший, варіант цього вислову;

З чужого коньї серед води злазій! – не займай чужих речей;

З чужої біди не" смійсі – будь скромним, щоб не спіткала біда тебе;

- За кавалок кішки – сім миль пішки* – про жадібність, захланність;
За компанію й жид сі завісив – про переваги колективізму;
За що купив, за то продав – що почув, те переказав;
Забити баки – заговорити когось, заплутати, дезінформувати;
Заговорювати зуби – відволікати від чогось, переводити розмову на іншу тему;
Задерти ніс – (сучасне) чванитися, зазнаватися;
Зазирати, як сорока в кістку – прискіпливо, пильно приглядатися до чогось;
Закопити губу – 1) чванитися, задаватися; 2) ображатися, гніватися;
Залити очі – сп'яніти;
Замкнути гямбу (гёмбу) 'рот' – замовкнути;
Заорати носом – упасти лицем униз;
Заперти хлєбало – замовкнути;
Заплювати очі – заговорити когось, наговорити дурниць, обманути;
Застав дурного поклони бити, то він голову розіб'ї – коли людина перестарається в якійсь справі;
Заткати гямбу – те, що *Замкнути гямбу*;
Збирати до тальону – повчати когось, „виховувати“, сварити, заставляти виконати якесь доручення;
Згадала баба, як дівков була – марні спогади людини про щось приємне, чому не буде вороття;
Згоріла хата – най горит і стодола – про почуття безпорадності і байдужості;
Згоріла хата в мене“, *най згорит і в сусіда* – про почуття заздрості, егоїзму;
Здоров зносі, скачучи підри – поздоровлення з обною;
Здоровий, як бугай – про повного, великого чоловіка;
Здохла корова, най здохне й тильї – про почуття безпорадності і байдужості;
Зів вовк кобилу – най їст і лошї – те саме;
Зісти нерви – сильно рознервувати когось;
Зісти печінкі – довести когось до розпачу, позбавити здоров'я негідною поведінкою;
Зійти на пси – 1) збідніти матеріально; 2) здеградувати духовно;
Знати як о'блупленого – добре, досконало знати когось;

Золоті верби ростуть (за кимось) – про людину негідної поведінки;
З-під тишкá мішки рве – про потайну, підступну людину, яка прикидається сумірною, тихою, а насправді робить шкоду комусь;
Зробит, як волосі на долони віросте" – ніколи, марна обіцянка;
Зробит, як рак свисне – те саме;
Зробит, як трава на каміню віросте" – те саме;
Зробиш ми, як зяяц кобилі – смілива відповідь на погрозу;
Зубами кланцати – 1) цокотіти зубами, змерзнути; 2) клацати зубами зі злості;

Индик думав-думав, тий у борц понав – нерішучість у прийнятті рішень має негативні наслідки;

І вовк ситий, і коза ціла – про досягнення компромісу, примирення обох сторін;

І за студэну воду не" бе"реси – про ліниву людину;
І на наші вулиці буде свьіто – хтось потішає себе, якщо йому погано, має гризоту, бідує;

І сам не" берé , і другому не" дає – жінка про свого ревнивого чоловіка. У значенні дорівнює вислову „і сам не дам, і другому не дам“;

І сам не" дам, і другому не" дам – про людину, яка й сама не зробить і іншому не дасть можливості зробити;

Ікас муха вкусила – про знервовану, сердиту людину;
Іти в дру́жби (в дру́жки) – бути молодому за дружбу, молодій за дружку;

Їв би тий спав би, спав би тий їв би – про мрії нероби, який тільки спить і їсть;

Їст і біда їго їст – про хвору людину, яка худне на очах;
Їсти не прóсит – про щось, що не є зайвим, хоч не використовується;

Їсти прóсит – про старий чобіт чи черевик, у якого відстала підошва;

Їхали, їхали – тий приїхали – про безрезультатність якоїсь справи;

Їго́ лиш по смерть посилати – про ліниву, неповоротку людину;
Їго́ співаночка вже відспівана – про чийось смерть;

Йіке коріні, таке й насіні – про дітей, що схожі на батьків;
Йіке дибало, таке й здибало – уживається тоді, коли і чоловік, і жінка мають якісь схожі негативні риси;
Йіке їхало, таке здибало – те саме;
Йікий тато, такий син – про дітей, що схожі на батьків;
Йімú хоть би шо! – про вперту і немудру людину;

Капаріти житє" – бідувати, жити в бідності;
Кинути оком – поглянути, звернути увагу на кого-, що-небудь;
Кілко вовка не" гудуї, він у ліс дівиси – про стійкість стереотипів, звичок людини;

Кілко шо за ніг"те"м – дуже мало;
Коби свині роги! – про людину, що погрожує комусь;
Коби свиньі роги мала! – те саме;
Кождий Іван має свій план – кожен поступає так, як він вважає за потрібне;

Кождий циган свої діти фаліт – про хвалькувату, самозакохану людину;

Кому шо, а курці просо – про людину, яка уперто твердить тільки про своє, дбає тільки про себе;

Копита відкинути – померти;
Корова забула, як тельїм була – про людину, яка повчає, моралізує, ідеалізуючи себе;

Котити бочку – наговорювати на когось;
Кричьїти твávту – кликати на допомогу;
Кров з носа – конче, обов'язково;
Крутити носом – виявляти незадоволення чим-небудь;
Крутити, як циган сонцем – бути прикрим, морочити комусь голову;

Курино й бе"ре"мосі – про робітників, які не працюють, а тільки „перекурюють“ і на словах беруться до праці;

Кусати лікті – жалкувати про щось, переживати;

Лагідне" те"льїтко дві коровкі сце – порада бути слухняним;
Латка на латці – про дуже зношений одяг або про бідну людину;
Легко, як каміні гризти – про тяжку, виснажливу працю, тяжке життя;

- Лекише^н сказати, як зробити* – про передбачувану складну працю;
Лізти в очи — набридати;
Лізти в сраку без мила – підлизуватися, підлещуватися до когось;
Лізти на рожєн – задиратися з кимось;
Ліктіма світити – бути бідним, не мати належного одягу;
Лінивий два рази робит – людина, яка не зробить один раз до ладу, змушена переробляти;
Ліно́х остатний! – про надто ліниву людину;
Ліпше^н з розумним загубити, як з дурнім найти – порада не заводити знайомства з негідними, нерозумними людьми;
Ліпше^н пізно, як ніколи – справу необхідно доводити до кінця у будь-якому випадку;
Ліс рубають – тріскі сі розлітають – виправдання певних матеріальних витрат при виконанні, здійсненні певної справи;
Лічі (лягти) аби сі сало зав'їзало – подрімати після обіду;
Люб'ю ті, як сіль в оці – жартівливо про відносини між чоловіком та жінкою;
Люби, як душу, а трісі, як грушу – про виховання дітей;
- Маї злодійску жилку* – про злодійкувату людину.
Маї дитинічий розум – має дитячий розум – немудрий, недосвідчений;
- Маїш тобі, Гандзю, книш, тебе... (тобі) грають, а ти спиш* – про людину, якій байдуже, що з нею відбувається;
Макітрі добре варіт – хтось має мудру голову;
Малі тіти – малий клопіт, ве^нлікі тіти – ве^нлікий клопіт – про вічні тривоги і турботи батьків про своїх дітей;
Малі тіти не^н дают жити, а ве^нлікі вмерти – про несвяченість дітей;
- Маслом кашкі не^н зіпсуєш* – добрих справ забагато не буває;
Мати (когос) у сраці – не зважати на когось, ігнорувати;
Мати бзіка – бути трохи звихненим, мати якісь комплекси;
Мати добрий нюх – добре орієнтуватися в обстановці, в ситуації;
Мати дочиніні – мати з кимось, з чимось мороку;
Мати жидівську голову – бути хитрим, спритним;
Мати легку руку – уміти легко і швидко щось зробити;
Мати тіж^нку руку – про жорстоку людину, яка може побити;

Мішком прибитий – дурнуватий;

Мовчи, глуха, буде" менче" гріха – порада не говорити зайвого;

Мовчи, ротіку, меш їсти кашку – не говори зайвого;

Можу копати, а ше можу не" копати – відповідь лінивого на питання, що він уміє і може робити;

Молоко на губах не" о'бсохло – ще молодий, недосвідчений;

Морда – як рашипіль – про рапаву, прищаву шкіру на обличчі;

Москву видко – вираз, який застосовують після чогось кислого на смак;

Моя хата скраю, я нічо не" знаю – про пасивну, егоїстичну і байдужу людину;

Муж і жона – одна сатана – про єдність, духовну та фізичну схожість подружжя;

Мундур до матазину! – вислів уживається тоді, коли хтось не виконав якогось доручення: *Не зробив – мундур до матазину;*

Мурашки по шкірі – про почуття страху;

Мус маї два кінці – про необов'язковість виконання певного доручення, тобто мусиш або й не мусиш;

Мусит свої два грейцари тицьнути – про людину, яка встряває в чужу розмову;

На вікі вічні – назавжди;

На всі сто – повністю;

На злодійови шьїпка горит – винна в чомусь людина сама видає себе;

На скору руку – зробити як-небудь;

На чорний день – відкласти якісь кошти, зекономити;

Набити оскому – набриднути комусь своєю настирливістю, постійними розмовами;

Набрав, як бідний у торбу – бути побитим;

Набравсі, як пес блих – те саме;

Нагадай козі смерть, то буде блéяти – про настирливу, набридливу людину, зануду;

Наговорив сім бочок (три бочки, сорок бочок) арештантів – про говірливу та брехливу людину;

Надривати жили – надмірно трудитися, бідувати;

Надувсі, як вош на морозі – про набундючену, зверхню людину;

Назвавсі грибом – лизь у кошіль – про необхідність виконання покладених нових обов'язків;

Най сі преч каже – з польської – *преч* – 'геть', *каже* – 'щезне, зникне' – нехай геть від нас щось погане, неприємне (біда, горе) піде, залишить нас;

Не^н бе^{ри} дурне в голову, а кіж^{ке} в руці – порада нічим не перематися і не перетрудуватися;

Не^н будь тим, шо моркву рис – не бути свинею, непорядною людиною;

Не^н вір піскови, як псіскови – вислів уживається, коли хтось каже, що не голодний;

Не^н вмер Гаврило, але хвороба їго стыла – як не крути, а все одно кінець;

Не^н всі дома – про розумово неповноцінну людину;

Не^н всьо то золото, шо блищитці – перше враження від людини чи якоїсь речі може бути помилковим; люди і речі пізнаються не відразу;

Не^н вчи тата діти робити – зверхня відповідь зарозумілої людини на якесь зауваження;

Не^н дай Боже з хлопа пана! – про чванливість, надмірний гонор;

Не^н дай та й не лай – про скупу людину, яка дає, але підкреслює це та докоряє;

Не^н дати собі ради – не змогти зробити що-небудь;

Не^н зачінай гівно, не^н буде^н сме^нрдити – уникай негідних, скандальних людей;

Не^н знайш броду – не лизь у воду – спочатку необхідно все добре обдумати, тоді робити;

Не^н кажи гоп, як не^н не^нре^нскочив – не хвалися передчасно;

Не^н кілко того світа, шо у вікні – про те, що людина не може охопити всього, що існує поза нею;

Не^н копай другому яму, бо сам у ню впаде^нш – не роби комусь зла, бо це може обернутися проти тебе;

Не^н кусай забагато – вдавншсі – не будь захланним;

Не^н лизь попе^нре^нд батька в некло! – не квапся з висновками і своїми судженнями – хай про це скажуть спочатку досвідченіші за тебе (запозичення з літературної мови);

Не^н люди, а людїска! – про непорядних людей;

Не^н мала баба клопоту купила собі поросьї – коли людина необачно сама собі знайшла зайві турботи;

- Не" мати ніц за душév – бути бідним;*
- Не" наївсі, то й не" налиже"шисі – про марні намагання наздогнати втрачене;*
- Не" налюбивсі, то й не" націлюйшисі – те саме;*
- Не" плюй напротів вітру – не роби комусь того, що тобі не миле, бо може повернутися проти тебе;*
- Не" плюй у кірницю, бо, може", ше з неї буде"ш пити водицю – те саме;*
- Не" пхай свого носа до чужого папіроса – застереження не встрявати, куди не слід;*
- Не" рий під когос яму, бо сам у ню впаде"ш – про людську підступність;*
- Не" с тої ноги встати – бути сердитим, у поганому настрої;*
- Не" так старий, як давний – про мудру, досвідчену людину*
- Не" твого розуму діло – коли хтось устряває не в свою справу;*
- Не" твоє мѣл"есі (мелеться) – не встрявай у розмову, коли тебе не просять;*
- Не" те, шо ме"те, а то шо вії – про старість, втрату сили, можливостей;*
- Не" чути ні рук, ні ніг – бути стомленим;*
- Не" штука вбити крука, але" голов гузице"в їжіка! – заперечення хвалькуватій людині;*
- Не" я перший, не" я послідний – людина, яка ховається за спини інших, не висувається;*
- Не"вістка – то чужа кістка – таку оцінку невістці дає, як правило, свекруха;*
- Не"ма дурних – поже"нилисі – відповідь на пропозицію зробити щось, виконати певне доручення;*
- Не"ма на це ради – про безвихідне становище;*
- Не"ма поганого, аби на добре" не" вийшло – людину так потішають, коли в неї скрутне становище;*
- Не"ма роду без вірóду – народна мудрість про те, що навіть у благополучних родинах може бути дитина з певними розумовими та психічними відхиленнями;*
- Не"ма шо в дві тріски взяти – про нікчемність когось, чогось;*
- Ні в кут ні в двері – про щось негідне, невартісне, ні до чого непридатне;*

Ні гадкі [нігáтк'і] – про людину, якій усе байдуже, все одно, зовсім про це не думає;

Ні два ні три – невиразна, нерішуча людина;

Ні живий ні мертвий – повільна, невиразна, нерішуча людина;

Ні з' собóв узьїти ні дома лишиити – про щось маловартісне, не-потрібне;

Ні кола ні двора – дуже бідний;

Ні риба ні мн'їсо – невиразна, нерішуча людина;

Ні се ні те – 1) невиразна, нерішуча людина; 2) чвертка (горілки) на двох;

Ні сіло ні впало – раптом, несподівано;

Ні сьакні так – ніяк;

Ні чортá! – нічого;

Німий як риба – про людину, що не вмє відповісти на запитання;

Нове з старими дьїрами – про ношений одяг;

Носитисі, як курка з їйцем – вихвалитися чимось, набридати іншим;

Нудити світом – бути нерішучим, невиразним, нидіти;

Нюні роз'пускати – скаржитися, плакати;

Обóс рябóс – про схожість чоловіка і жінки;

Один скаче", другий плаче" – завжди і всюди є знедолені люди і люди, задоволені життям;

Одна нога тут, друга там – дуже швидко, блискавично збігати кудись;

Однов пáнев (гузіце"в, сраков) на два ярмаркі не" сьїдиш – про людину, яка одночасно хоче встигнути побувати в кількох місцях або виконати кілька справ;

От тобі й на! – здивування чимось несподіваним;

Очém страшино, а руки всьо зроб'ї – про те, що людина здатна все зробити, хоч на початку ця робота може виглядати надто складною;

Очи не" виді – серце" не" плаче" – краще не бачити чогось неприємного, легше пережити;

Пайдьóшники прийшли – про радянських солдатів, енкаведистів;

Пале"ц у рот не" клади, бо руку по лікоть відкусит – про когось дуже агресивного, підступного;

Пан або пропав – про доцільність ризику;

Пара – пара – Гриць тий Варвара – про молодих людей, подружжя, які дуже різні, не підходять одне одному;

Пес би не" вітримав – про сильний холод у приміщенні;

Пирскати слинов – сильно сваритися, бути сердитим;

Питати в слаб'ого здоров'ї – хотіти чогось нереального;

Під боком – тут, поряд;

Підкласти свиню – підвести когось, зробити щось комусь неприємне;

Підоймати бучу – розводити сварку, бійку;

Піти на жéбри – збідніти;

Пішов мороз поза шкіру – про переляк, раптове потрясіння;

Пійіному море" по коліна – про втрату п'яним почуття міри;

Пійіте" че"ре"з де"сьїте" – зробити щось як-небудь;

Плювати тий ловити – нічого не робити, байдикувати; (*Шо робиши? Плюєш тий ловиши?*);

Пльóнтатисі під ногами – заважати комусь;

Пльóткі розпускати – наговорювати на когось, передавати якісь неправдиві відомості;

Побув, як коза в цапа – про неприємний візит до когось;

Пóїдом їсти – псувати нерви комусь, дошкуляти;

Показати зуби – виявити свій крутий характер, злість;

Показати фіст – утекти;

Показувати коники – 1) вередувати, забагати собі чогось; 2) пусувати;

Показувати на мітах – передати комусь певну інформацію умовними знаками (руками, пальцями, виразом обличчя тощо), якщо не можна передати її вголос;

Поможе", як мертвому кадило – про безнадійність ситуації;

Понаїдалисі, як пани, а повставали, як свині – про невихованих, некультурних людей;

Понасти палце"м у небо – дати неправильну відповідь або сказати щось, що всім уже відоме;

По-руско-україóнські – говорити мішаниною двох мов, суржиком;

Поставити крапку – завершити якусь справу;

Поставити на попа – вертикально;

Поставити стóрцом – те саме;

Правда в очи коле – про реакцію людини, яка не любить критики;

Прибило, як гівно до берега – про щось небажане, що звідкись неждано з'явилося;

Прийшла ко́за до во́за – про те, що прийшов час розплати, час відповідати за свої вчинки;

Пристав, як гівно до плота – про набридливу, прискіпливу людину;

Пристав, як гівно до штанів – те саме;

Приший кобилі фіст – про щось непотрібне, зайве;

Про вовка промовка, а вовк тут – про когось, хто несподівано з'явився;

Про лю́цьке око – робити вигляд, що щось робиться;

Про мене, Семене, хоть лізь на мене – про людину, якій байдуже, що з нею відбувається;

Пропа́в, як катра́н з плота – про щось (когось), що раптово зникло;

Просвистати гроші – бездумно витратити, пропити;

Просила баба смерти, та не може вмерти – марні сподівання про виконання якоїсь обіцянки;

Простий, як ді́шіль – про вперту і дуже негнучку, немудру людину;

Псови під фіст – про неякісні результати роботи;

Псьича студінь – сильний холод;

Пу́нець (у когос) роз'їзавсі – вислів використовується, коли хтось раптом розсердиться, рознервується, розкрититься;

Пусти свиню під стіл, а вона лізе на стіл – про нахабну людину;

Пустити буйду – видумати якусь нісенітницю, розпустити плітку;

Пустити кантом – покинути (переважно про кохану людину);

Пустити на віте́р – витратити марно, прогайнувати (майно, гроші, молоді роки, талант тощо);

Пустому танцюристови єйці заважшють – характеристика людини, яка шукає причину, щоб не виконати доручення;

Раденький, шо дурненький – коли хтось недоречно радіє, тішиться;

Раз-два – швидко зробити щось;

Ранок-панок – тільки зранку можна досягти добрих результатів у праці;

Ра́на ('рання') пташка – про людину, яка рано встає до праці;

Рвати душу – докоряти в чомусь, звинувачувати, завдавати болю;

Різати бе́з ножьі – мучити, тероризувати, завдавати душевного болю;

Робив, робив тий гівном запе"чьїтав – про неякісні результати роботи;

Робит, як мокре горит – про ліниву людину, що повільно працює;

Робити по-жидівськи – робити як-небудь, навиворіт, ззаду наперед;

Робота дурного любить – про безвідмовну, працювиту людину;

Робота не „той“ – постоїт – (вульгарне) вислів людини, яка не спішить до праці;

Робота не" вовк – у ліс не" вте"че – те саме;

Розум, як у старого – про мудру молоду людину;

Розумїїсі, як вовк на звїздах – про обмежену людину, яка хвалить-ся, що розуміється на мудрих речах;

Ротови не вірь, лиш примїрь – вислів уживається, коли хтось відмовляється від запрошення до споживання їжі;

Рускій Іван – росіянин;

Рускій місїць – дуже довго, невизначений час;

Сват не" родина, зьить не" дитина – підкреслення свого неприхильного ставлення до чужої родини;

Свинїї не ззіст! – про хвалькувату людину;

Свинїї свинів – про невиховану, непорядну людину;

Свинїї свос болото найде – про невиправну непорядність;

Свинїї, як не" убкачїї, то не" ззіст – про неакуратну людину;

Свій, як не" заплаче", то хоть сі скривит – повчання про необхідність шанувати членів родини;

Світити голим задом – бути бідним, не мати належного одягу;

Світити грїшним тілом – те саме;

Світити гузіце"в – те саме;

Своя рука до себе" крива – про людину, яка загортає все до себе, намагаючись збагатитися;

Своя сорочка ближче" до тіла – про людину, яка дбає лише про свої власні інтереси, а не про інтереси своїх близьких;

Сидит, як засватана – про жінку, що нічого не робить;

Ситий голодного не" розумїї – про несумісність поглядів різних людей;

Ситий по горло – надміру чимось переповнений;

Сім раз відмір – один раз відрїж – спочатку подумай, тоді роби;

- Сіро-буро-малиновий* – про предмет невизначеного кольору;
Сказав – як припе"чьїтав – про твердість слова, рішучість людини;
Сказано – зробле"но! – про єдність слова і діла;
Скачи, враже", як пан каже" – порада виконувати розпорядження начальника;
Скупий два рази дає – про жадібність, захланність;
Слово не воробець: віле"тит – не зловиш – спочатку необхідно добре подумати, потім говорити;
Смієсі, як дурний до сиру – про безпричинний сміх;
Спочітку ззімо твоє, а потому кождий своє – про людину, що намагається жити за рахунок когось;
Старий кїнь борозди не" скривит – про життєвий досвід літньої людини;
Старість не радість – у літньої людини радості мало;
Старший куди пішлют – некваліфікований працівник (на побігеньках);
Старший поміщик молодшого конюха – (сучасне) іронічно про людину, яка хвалиться своєю посадою;
Стати дуба – зробити стійку на голові;
Стерти на порох – погроза знищити когось;
Стоїт, як слуп – про нерозумну людину, яка не реагує на слова, повчання;
Стояти над душев – набридати, переслідувати;
Стулити хавку – замовкнути;
Сушити голову – напружено думати, журитися;
- Те"бе вже давно бліхі шукают* – порада дитині йти спати;
Ти їму плюй в очи, а він каже, шо то доц – про вперту, обмежену людину;
Ти їму про образї, а він тобі про гарбузи – те саме;
Тиха вода бе"ре"ги лунає – про людину, яка зовні виглядає сумирною, але має значні потенційні можливості;
Ти ціпе" дурний! – про нерозумну людину;
Тігнути жили з остатного – надмірно трудитися, бідувати;
Тобі горит? – чи тобі спішно?
Тобі шос не" рихт? – тебе щось не влаштовує, ти незадоволений чимось?

Той, щез би – евфемістичний вислів про нечисту силу, диявола, а також про ракову хворобу в людини;

Треба всьо вміти, але^н нічо не^н робити – жартівливий вислів, який закликає до опанування різними професіями, але не надто перетруджуватися;

Тримати до Христу – бути хресним батьком чи хресною матір'ю;

Тримати ніс за вітром – орієнтуватися в обстановці, ситуації;

Туман вісімнацітий – обмежена, розумово недорозвинена людина;

Тупий, як сибірській валінок – те саме;

Тупий, як чобіт – те саме;

ТЬфу, щезни бідо! – охоронний вигук;

ТЬфу-тьфу, аби не^н наврочити – вислів уживається (зі спльовуванням, а інколи постукуванням по дереву), коли хтось бачить гарну, здорову, задоволену дитину, дівчину; якщо добре вдалася якась справа тощо;

У гурті й каші сі їст – про переваги колективізму;

Узмі ме^не в сраку – (вульг.) відповідь на чийсь погрозу або чіесь обурення, незадоволення;

У кішени віте^р свище^н – про відсутність грошей;

У мене^н зьить, як у кого пійть – вихваляння свого зятя або взагалі членів своєї родини;

У не^го снігу се^нре^д зими не^н віпросиш – про скупу людину;

У не^сій голос – дуже пізно;

У сорочці вродитисі; Уродитисі в сорочці – уникнути біди, нещастя;

У шкіру сі не^н влазит – про надто розповнілу людину;

У щитири ока – віч-на-віч;

Убиратисі в косіці – як докір комусь, хто довго одягається, прибирається;

Убратисі в пірі – стати на ноги матеріально, розбагатіти;

Уже своє відспівав – про чийсь смерть;

Упала шафа на голову – хтось оженився, одружився;

Уперсі, як коза на леду – про уперту, немудру людину;

Уперсі, як те^нльї в плоті – те саме;

Упертий, як баран – те саме;

Усі розуми поїв – про людину, що вважає себе дуже мудрою, зверхньо ставиться до інших, наполягає на своєму;

Усра́мсі, але" не" да́мсі або *Усра́мсі – не" да́мсі* – з іронією про хвалькувату людину;

Фали (хвали) *ме"не, язичку, меш їсти кашку* – про самовихваляння;

Хараманá гнути – хитрувати;

Хитрий лис – хитра людина;

Хитрий, як лис – те саме;

Хліб за хліб, а бріндзі за гроші – про принциповість, непідкупність людини;

Хліб і вода – *нема голода́* – про скромність, непересбірливість у їжі;

Хліб і вода – *усьби їда* – про бідність людини, недостатнє харчування;

Ходити (піти) блудом – 1) не триматися домівки; 2) зійти з правильного шляху в житті; 3) вести розпусний спосіб життя;

Хоть в око стріль – темно;

Хоть вовком вий – про безвихідь, скрутне становище;

Хоть горшком називайте", лиш у піч не" пхайте" – про згоду виконати все, тільки б не мати клопоту;

Хоть кіл на голові те"ши – про уперту, обмежену людину;

Хоть стій, хоть падай – здивування від якоїсь несподіванки;

Хто високо літаї, той низько сідáї – застереження хвалькуватій людині, яка швидко досягла певного успіху;

Хто дбаї, той і маї – хто добре працює, той досягає успіхів у праці;

Хто не" будував, той не бідував – про життєвий досвід – хто тяжко працював, той знає ціну праці;

Хто не" робит, той не" їст – народна мудрість – лише той, хто працює, зможе досягти бажаного в житті;

Хто пізно ходит, той сам собі шкодит – про необхідність бути завжди пунктуальним;

Хто платит, тому музики й грают – про весільність багатой людини;

Хто попе"ре"кує, той дома не" ночує – не шукати легкого, спрощеного шляху в житті, а йти звичною второваною дорогою;

Хто рано встав, той штани вбрав – хто раніше встав, той досяг успіхів у праці;

Хто слабій? – *Жінка. А хто вмер?* – *Чоловік* – підтвердження факту, що раніше помирають чоловіки, хоч нібито хворіють жінки;

Хто тьвигне" , того й підганьют – про безвідмовну, працювиту людину;

Хто як уміє, так і ніє – кожен робить у міру своїх знань і досвіду;

Царство їму не"бесне" – вислів при згадці про померлого;

Чи тве"рді роги? – так питають пастуха, чи напаслася корова;

Цікаві Варварі ніє відорвали – застереження не встрявати, куди не слід;

Ціле життьє вчишиє, а дурним умреш – яка б людина розумна не була, а помирати все одно треба;

Цілий тижде"нь слабувала, бо робота була, а в не"ділю подужіла, як цимбали вчула – про дівчину, що прикидається хворою, щоб не працювати;

Чиє би гарчійло, а твоє би мовчійло – порада некомпетентній людині помовчати;

Чій би бичок не" скакав, а тильитко наше" – непевність батька у своєму батьківстві;

Чоловік жінці не" фамілія – коли хочуть підкреслити незалежність чоловіка від жінки чи навпаки;

Чому бідний? – Бо дурний. – Чому дурний? – Бо бідний – про замкнуте коло в житті бідної людини, яка не має можливості здобути необхідних благ;

Чуже видит під лісом, а своє не" видит під носом – про людину, що надто цікавиться чужими справами, не пильнуючи своїх;

Чужі д(т)іти живо ростут – такі враження сторонньої людини про чужих дітей, яких вона бачить час від часу;

Чужу біду руками розве"ду, а свої ради дати не" годє"н – про безсилля, неможливість вийти зі складної ситуації;

Ше задзе"лений – надто молодий і недосвідчений;

Ше так не" було, аби ікос не" було – народна мудрість – на все Божа воля, якось мусить бути – або добре, або погано;

Шило в мішку не втаїи – порада завжди говорити правду;

Ширша, як довша – дуже повна жінка;

Шкіра віправи не" варта – справа, яка не варта зусиль;

Шкіра та й кости – дуже худа людина;

Шкірити зуби – безпричинно сміятися;

- Шлюс, Параню: по коханю!* – про розрив відносин;
Шо би ти ззів, абис не^н жввиндів – пропозиція замовкнути, не говорити дурниць;
Шо в тве^нрезого в голові, то в пйиноного на губі – про втрату п'яним контролю над собою;
Шо вб'єш, то в'їде^ш – про лінивого, якого треба постійно підганяти до праці;
Шо вдно ('одно'), шо друге^н – про духовну та фізичну схожість подружжя або членів родини;
Шо дихне, то бре^нхне – про брехливу людину;
Шо згорит, то не^н зогниє – що буде спожито з користю, те не пропадає марно;
Шо кому, а курці просо – про жадібність, ненаситність;
Шо майш ззісти нині, лиши на завтра – думати про завтрашній день;
Шо майш зробити завтра, зроби нині – порада не відкладати важливих справ;
Шо синого за ніхте^нм – чогось дуже мало, трошки;
Шо сільце, то інакше слівце – про багатство і різноманітність мови;
Шо старе, шо мале – про нерозумну старшу людину;
Шо, розповивсі (розповиласі)? – вислів уживається, коли хтось раптом розсердиться, розкричиться;
Шос у лісі здохло – 1) прийшов неочікуваний гість; 2) хтось щось зробив несподіване, приємне;
Штири дошки і зе^нмлі трошки – про все, що треба померлому;
Шукати вчорашої днини – нікати без діла, безцільно ходити, байдикувати;
- Ще^нзай бідо-чорте^н!* – охоронний вигук при якійсь неприємності;
- Язиком молоти – не ціпом махати* – про говірливу людину, яка не стомлюється багато говорити;
Як баба базарна – про надто говірливу людину;
Як бідний женисі, то й ніч мала – про якусь втрату, шкоду в бідної людини;
Як білка в колесі – крутитися, метушитися, виявляти старання в праці;

- Як Бог не дав, то й люди не допоможуть – про людину, від природи обмежену розумовими здібностями, яка не піддається виправленню;
 Як Бог не дав, то й не позичиш – те саме;
 Як в аптеці – дуже точно;
 Як горохом до стіни – про вперту людину;
 Як грім з ясного неба – раптом;
 Як два пальці вбісцьвити – про готовність швидко і якісно виконати якусь справу; запросто;
 Як два рублі вкупі – про щось дивовижне, з іронією;
 Як дві каплі води – про велику зовнішню схожість;
 Як з козла молока – (сучасне) без жодної користі;
 Як з неба впав – про несподівану появу когось;
 Як за Польщі – добре; про товар доброї якості;
 Як зайце^ви стопсигнал – про непотрібність, зайвість чогось;
 Як книж^ка пише^т – добре, правильно, точно;
 Як колька в боці – про щось, що муляє, мучить, болить, постійно нагадує про себе;
 Як корова – про товсту, вайлувату жінку;
 Як корова по те^льбити – про погане самопочуття;
 Як корова язюком злизала – про щось, що раптово зникло;
 Як кугут накукуїдже^ний – про набундючену, зверхню людину;
 Як курка лабов – як-небудь, кострубато, нерівно;
 Як має бути – саме так, а не інакше;
 Як мелникова курка – коли хтось ситий, задоволений життям, купається в достатках;
 Як миш під віником – сидіти тихо, непомітно, без звуку;
 Як мід, то ше й лижков – про нескромність, надмірність у чомусь;
 Як муха в окропі – крутитися, бігати, бути дуже зайнятим у праці;
 Як не з'їм, то хоть понадкушую – про жадібність та егоїзм.
 Як не^т здогонит, то хоть сі загрії – про заздальгідь відомий негативний результат якоїсь справи;
 Як не^т стане^т, то сі лишиш – про те, що в житті завжди якоесь буде;
 Як падати, то з коньми – вести себе з гідністю в будь-яких обставинах;
 Як пес з котом – про дражливі відносини між подружжям;

Як пиріг у сме"тані – про надмірну розкіш у чиємусь житті;
Як пійте" коле"со до воза – про непотрібність, зайвість чогось;
Як по маслу – легко, добре;
Як провалитисі, то з тріском – вести себе з гідністю в будь-яких обставинах;
Як скінка – дуже худий;
Як слова – чистий, прозорий;
Як собі постелиш, так сі й вістиш – про те, що кожду людину оцінюють за її справами;
Як спутаний – дуже повільний, неповороткий;
Як старий! – про мудру молоду людину;
Як те"льи не"загане" – бігати, брикати, не займатися корисними справами;
Як тріска – дуже худий;
Як у псярни – про холод у якомусь приміщенні;
Як хто їст, так і робит – жартівливо про людину, що мало їсть;
Як церковна миш – про дуже бідну людину;
Як штик – рівно, точно, пунктуально;
Якби знатъи, шо в кума питъи, то й дітий (жінку) би з собов узъив – про людську жадібність, можливість скористатися з чогось самому і своїм близьким;
Якби не" ів тий не" срав, то би купив Станіслав – розбагатів би, якби не витратив на їжу;
Якби сучка фостом не" ве"ртіла, то пес би не" скочив – про те, що в розпусті (з погляду деяких чоловіків) винна жінка;
Якби-м знав, шо впаду, то би-м сів – про уникнення небезпеки;
Яке спит, таке їму снитці – жартівливий вислів, використовується, коли хтось розповідає про неприємний сон.
Якої холе"ри хоче"ш? – (згрубіле) що тобі потрібно?

Прозиванки

Андрію, Андрію, я колопні сію, штанами волочу – женитисі хочу;
Заплач, Матвійку, дам копійку;
Іван-шкарбан;
Катері! Катері! Говори, як до гори!
Марія-кукурія, під берегом хата;
Михайло-попихайло на припічку косит;

Никола – срака гола;
 Олена обскублена;
 Петре", їж, заквив тепле";
 Пилип – до дівки прилип;
 Шкірсі, Гривку, дам ти сливку, шкірсі гірше", дам ти більше";
 Юрку, пощупай курку.

Жарти, оксюморони

Біда в Городенці, як не"ма гроший у мо"шенці;
 Дайте водичкі напитисі, бо так їсти хоче"сі, шо аж не"ма де не"
 ре"ночувати;

Живше" іде"ш – далше" буде"ш (від того місці, куди іде"ш);

Запри рот, бо протіг ('протяг')!;

Змерз, як пес, скис, як лис, змок, як вовк;

Ішов понад воду та й упав у вассер і війшов цілий танц мокрий;

Кахú-кахú – хлопці в даху, кашлі-кашлі – хлопці прийшли;

Кілко в мене" дурости в голові, шо нема де розумови подітисі;

Краще" жити, як не" жити, бо не" жити – то є смерть;

Кукурудз, мандабурка: вуйко – кугут, вуйна – курка;

Маїш ти і маю я, даси ти і даю я, мають люди, маю я, дають люди,
 даю я;

Мой, сип, насипай, буде" хlope"ц Николай;

Найліпша риба – ковбаса!

Не" будь такій, як твого тата тіти;

Не" думай, шо я такій дурний, як віглядаю;

Не" знав, не" знав тий забув;

Сідай, тату, на лопату, мама на коцюбу, гайта-вішьта поза хату
 – іде"мо до шлюбу;

Сонце" в стайни, корова в полудни, а ти спиш не"доєна! – оксюмо-
 рон, вислів, яким звертаються до дівчини, що довго спить (повинно
 бути: сонце в полудни (в зеніті), корова в стайні недосна, а ти спиш
 до цього часу);

Умер тий кліпаї!

Чим далше" в ліс, тим більше" дров, чим більше" дров, тим менче" лісу;

Чув глухий, як німий казав, що сліпий видів, як кривий тікав;

Я ніколи нікому нічого, я ніколи нікому нічо, а як деколи декому
 децо, ну, то шо, ме"ні не" можна ци шо?

Як буде", то буде", а як не буде", то не буде";
Як мемо багато пити за здоров'ї, то не" буди здоров'ї.
Як мемо щїєста пити за щїскі, то не" мемо мати щїскі;
Як спізнивсі, то не встиг;
Якби не" ти тий не" я, то би нас не" було.

Діалоги

- Котра година? – Одна по другі ходила;
- Котра година? – Квадранс на квасне молоко;
- Котра година? – Два... патики до півгузиці (вульгарне);
- Котра година? – Та, шо вчєра була в цей чьис;
- Пе"че? – Хапай на друге" пле"че!
- Шо? – Куріче" капшо!
- Га? – ... на!
- Як справи? – Як зліва, так і справа;
- Ёутен тат! – Раз по писку, а раз так!
- Хочу води! – Помірій три пїиді від бороди!
- Дай попробувати! – Одна вже попробувала...

Розмова сліпого з кривим:

- Ти кривундо-сарапундо, куда кривундєсяїш?
- Ти слїпаку, взми мні в сраку, чого сі питаїш?

Розмова з глухою:

- Слава Йєсу Христу!
- Чоботи мацу!
- А ви, кумо, глухі!
- Мацу, бо сухі.

Розмова глухих, один з них несе вудку:

- Ти куди, на рибу?
- Ні, на рибу!
- А, я думав, шо на рибу!

КОВАЛІВСЬКІ ПРИДИБАШКИ

Один ковалівській чоловік купує на ярмарку в Коломиї поросьи. Каже жінці, котра продає:

—О, йкі файні у Вас поросьитка, де то такі родісі?

—У Стопчъитові, — відповідає та.

—Е, ні, дькиую, не хочу, я вже маю жінку з Стопчъитова!

* * *

Один чоловік поховав жінку, що передчъисно вмерла. Прийшов ікос перед Великодним на цвинтарь, аби впорідкувати могилку. А там людей багато, кождий прийшов так само зробити порьидок на гробах своїх родичів. Цей зачъив удавати, що дуже бануї за жінков, зачъив голосити, примовйити:

—Парасочко моя дороженька! Тий чоготитак скоро мене лишила? Тий на кого ти мине лишила? Та вирнісі до мене, та я так за тобов баную!..

А в цей момент на гробі зачъила рухатисі земльи. Видко, що кірти-на (кріт) зачъила рити землю. Пирипудивсі хлоп та як скричит:

Парá, ти шо жéртів не рузумііш?!

* * *

Чоловік і жінка йдуть досьвіта у Великодну ніч світити паску. Чоловік іде напереді, несе кошик з пасков тий инчим даром Божим, шо сі кладе в кошик на Вилигдень. Але розмахав кошелем, тий з него вікотилосі ййце. А жінка кричить ззаду:

— Пé, не махай так, бо сйці погубиш!

* * *

Чоловік купив гребінчик з дуже острими зубцьима тий скаржисі жінці:

– Йой такій острій гребінь, так дре в голову, шо не мож сі розчистати. Жінка йго заспокоїла:

– Нічо, він сі до тупої голови скоро затупит.

* * *

Стрітилисі дві колишні однокласниці. Одна вже давно була вїїхала з села, давно ни виділа шкільну товаришку. Тий каже цьи, що приїхала:

– Йой, Марі, як ти сі змінила, постаріласі, згрубла!..

–А ти, Парá, ніц сі ни змінила. Йка-с була дурна, така-с сі й лишила! –відповіла цьи, шо нігде ни їхала.

* * *

Один чоловік привів жінку до знакомого динтиста, бо ї заболів зуб. Лікар убзираї зуби, а чоловік каже:

– Пане дохторе, Ви би могли трохі поспилювати жінці зуби, аби тупіші були, бо так гризе мене кождий день, шо ни мош тирпіти.

Але доктор жерту не зрозумів і відповідає:

– Та ні, я не сказав би, що заострі, нормальні.

* * *

Кажут одні ковалівські жінці, котру повезли на операцію аж до Львова:

– Вас буди опирувати дохтор наук, професор, заслужений хірург, знаний у цілім Львові...

– Та нічо... най буди...– відповіла бідна жінка.

* * *

В Анни з-над потока заболіло горло. Лікар повбзирає ї і сказав, шо в неї є симптоми зобу. Вуйна Юриха, Аннина мама, журитці:

– Йой, падоньку гіренький, у мої Анни росте дзьоб!

* * *

У відділі торгівельного забизпечені робітників (ВРП, а по-руськи ОРС) ше в радянські чіси робила продавщицев дуже приємна, шебітлива, балакуча (а ше дуже культурна, бо говорила майжи літературнов мовов), але, шкода, уже нині покійна жіночка, котру всі називали

не на імнї, а просто „Фіцичка“. Не було краму, ікий би вна не могла продати, тий чириз то вна іп віконювала і перевіконювала план. То з нев були всьікі придибашки, як уна торгувала.

* * *

Прийшла ікос до Фіцичкиного склепу вдна жінка, шо в неї вмер чоловік, аби купити йму нові мешти, бо мав лишень зношені, а як ховати у старих мештах? Ну а Фіцичка запропонувала ї мешта, але та придивиласі, а вни йкіс невднакі, йкіс різні. Жінка до неї:

– Та шо Ви мені даєте розпаровані мешти?

А та відповідаї:

– А він шо, там ходити в них буде?!

* * *

У Фіцички було богато некондиційного краму, бо й инчому покупцеви вна намагаласі втиснути розпаровані мешти. Чоловік так само, мало не з сварков питає, що це вна йму дає два ліві мешти.

– Та нічо, вони за ногою навернуться! – відповіла дуже серйозно Фіцичка.

* * *

Прийшов один чоловік до склепу, до Фіцички тий просит показати шкарпиткі. Уна дає йму, той подививсі тий каже:

– Е, то закороткі будут.

– То нічо, вони розтягнуться, – зачыла переконувати чоловіка склепарька.

* * *

Прийшов ікійс инчий клієнт тий також просит показати йму шкарпиткі. Фіцичка подала йму шкарпитки, а він каже:

– Та вни будут задовгі на мене!

–То нічо, вони сядуть! – з запалом зачыла запевнювати уна.

* * *

Фіцичка робила доньці вісільи. Поприходили гости тий чекают, закив покладут за столи. Жінки собі балакают, шос пльоткуют, а хлоппи, як уже в послідні чіси заведено, грают у карти. Хтос там проявив

ініціативу, приніс фльишку, а другий пішов до комори за йковс закусок. Найшов бідон з сметанов тий поліз туди зачирати горньим. Аж тут забігає газдині, уздріла, шо той робит, сплеснула в долоні:

– Йой, падоньку, а то нашо Ви бирете смитану?!

Але той був добрий фіфак, не напудивсі Фіцичкі тий каже:

– Та то для начальника ОРСа я беру!

– А, як для Них, то взміт ше вдно горньитко!– запопадливо перепросила Фіцичка.

* * *

Одна ковалівска жінка (М.) пігнала корову до бика. Бик живенько зробив свою справу тий став спокійно коло корови.

– Йуй, – забідкаласі М., – то шо так мало, та, може, би ше трошкі? Та я заплачу!

* * *

Одна ковалівска жінка (К.) травмувала руку і вже не могла через то робити всьіку хатну роботу, тий на городі не могла ніц робити. Люди сапают городину, а жінка, шо ни звикла сидіти без роботи, з сумом каже:

–Йуй, як мені гірко, шо я не можу однов руков тримати сапу...

–Не журисі, я тобі зроб'ю таку шлюю, шо ме тримати сапу замість другої руки, тий меш, небого, сапати, – заспокоїв її чоловік.

* * *

Не могла цисьи жінка навіть корову здоїти, то мусів іти доїти чоловік. Тий як пішов перший раз, а корова до него не привикла ни слухаї їго, а він зачъив покрикувати на ню: – Ану, постав ширше ноги! – Ану закинь ногу! – О, так, так, добри, добри...

Послухала це жінка, шо стояла збоку, тий кажи:

– О, колис ти так і до мене балакав...

* * *

Подібна ситуація була ше в одного чоловіка, шо дуже любив свою жінку, так шо навіть корову назвав її імньим (ну, най буди Васюта, але це імньї змінено). Шорані, коли він ішов до стайні убходити худобу, вічищувати під нев, то покрикував на корову: „Ах ти, Васю, ти

ше спиш, спюхо, мерзо ти остатна, ану вставай, закиньсі, псявіро, за-
лежілассі, я тебе зариз віпуцую!“ . А сусіди слухають тий собі думают,
що це він на свою жінку так вікрикуї...

* * *

Один старший уже чоловік, дес 67 рік, віпив порцію горівкі ци,
можи, й білши тий зачъив фалитисі, шо він ше молодий і завъзятий.

– Як собі хочите, але я такі чую, що я ше всиридині молодий!

Їго жінка на це:

– Та би-с деколи трохі віпускав то й надвір, ни лиш тримав усе-
редині!

* * *

В одні родині була вже майже доросла донька, а тут Бог дав ще
вдну, неплановану, дівчинку. Сусід думав собі, що це засмутило ро-
дичів новонароджиної, тий ікос так співчутливо питаї:

–Тий як то так війшло у Вас, сусіде?..

–Та як війшло – уперсі ногами в канапу, тий війшло, – відповів їму
весело уже другий раз щісливий тато.

* * *

Один ковалівській художник дужи чемний до роботи, любит дуже
рано вставати, як, зрештов, усі люди встают у селі, тий сів малювати
портрет свої жінкі, котру такі фист любив. А їго малий синок встав,
аби сісти на горщик, ше заспаний, уздрів, шо тато малюї, тий питаї:

–Шо, тату, маститé маму?

* * *

Ше за совітів (тий типер нічо сі не змінило) приїхав ікійс секре-
тарь райкому партії з Коломиї на шахту в Ковалівку перевірьти, як
виконуїсі план „добічі угля“. Тогди в Ковалівці висіли такі лозунги,
написані великими буквами на червоні матерії: „Дадім стране угля!“,
а люди підсмівовалисі тий дейкі фіфакі додавали „Хоть мелкого, но
до...“. Али менчи с тим. Тий цес приїхав, а йго напоїли фист, так
що він аж (вібачти на слові) сі убригав. Рано пробудивсі, а вставної
щилéпи нима – віблював разом з дармовов закусков. Тий мусів іти
шукати. Найшов то місци, дивитці, а то пси всьо акуратно злизали,

а зуби лишили. Він сі втішив, узьив зуби, запхав у рот тий поїхав у райком на „засідание“ бюро.

* * *

Дідо Василь Ч. любив собі віпити, та любив і ззісти. А був він чоловік теньгій, виликій, грубий, то і їв немало. Ікос він прийшов дес з роботи ци відкі тий питаї жінку, що є їсти. Та каже, що є борщ.

– То дай цяпку,– каже чоловік.

Баба Тоні налила йму миску борщу, в яку влазьилисі три ресторани порції, він живенько ззів і просит:

– Дай ше цяпку.

Жінка насипала йму знов повну миску. Дідо і цю миску блискавично спорожнив тий кажи:

– Дай ше цяпку!

Третю миску насипала баба Тоні. Дідо і цю „цяпку“ ззів з апетитом, задоволено погладив себе по чериві і раптом: – *гик-гик-гик!*

– Ади, ззів цяпку тий гикаю,– зчудувавсі дідо.

* * *

Один ковалівській чоловік (назвемо їго Василько) поїхав ікос до Києва і дес там мав зайти до знакомих, шо жили на 13-му поверсі. Зайшов Василько в ліфт, щос там натиснув тий поїхав. Але ліфт чогос застрьиг між поверхами, і Василько зо страху зачъив гримати, кричъити, натискати на всьікі гудзикі. І тут сі відзиваї диспечир:

– В чьом дело, почему визиваете?

– Йуй та я сів у цю біду, а вна стала тий їхати ни хоче,– мало не кріс плач кажи Василько.

– А ви с какова района,– питаї диспечир.

– З Коломийского району я, с сила Ковалівкі,– відрапортував Василько та ше й став, гий би перед камандіром, струнко.

– Я не спрашиваю, дярвоня ти, с какова ти села, а с какова района звоніш,– уже сі взлостив диспечир.

– Та я з Києва дзвоню, а не з району, я в Києві застрьиг у цім дітчим ліфчі.

– Ето не ліфчік, а ліфт, дурак! У теб'я что не все дома?– питаї розлючино диспечир.

– Та є всі, лиш теці поїхала з шмотками до Польщі,– чемно відповів Василько.

– Лучше би і ти туда поехал,– з іронією промовив диспечир і віключив радийо.

Василько ше довго гупав кулаками в двері ліфта, гаж нім хтос не вікликав і вклучив його.

– Білши в цей дітчий ліфт не съиду,– закльвівсї він.

* * *

Одного разу пйині Р. і Т. прийшли „до мерцьи“ – до померлої сусідки (Філімонихи). Повквікали на коліна, щос там собі пошиптали і давай вставати. Лиш котрийс з них зловитці за трунву, трунва захітаїсі, а Філімониха й собі головов захітаї. Так простояли на колінах уни з годину, боїчисі Філімонихі, гаж нім люди не зрозуміли, в чім справа, і не помогли їм устати.

* * *

У Ковалівці є богато зайшлих людий, котрі тут сі поселили, ше коли шахти робили. Є тут представники уських національностей, али найбілше, звичайно, москалів. Дейкі з них ще й дотипер не навчилисі говорити (тий так само голосувати!) по-українські. Одна з них скаржитці свої „напарниці“ на роботі, шо син її чогос довго не виртаїсі з армії. Инчі хлопці – сини її сусідок „Каліни“ і „Лени“, як уна їх називала, – уже сі вернули. То вна йкос журитці тий кажи:

– Ти сматрі, Калінін уже приехал, Ленін приіехал, а маєво всьо нет і нет...

* * *

Цьи сама жінка балакаї з товаришков, з котров разом робила на роботі, і знов сі скаржи, шо ніхто не сватаї її доньку. А в її напарниці були дві доньці-красуні, та ше й у медінституті вчилисі:

– О, твоя Галя уродлівая, статская, красіва, ейо й дурак возьмьот, а на маю ніхто не смотріт...

* * *

Одна жінка, шо віддаласі за руського, пішла в неділю до церькови і вирнуласі трохі пізніщи, ніж звичайно. Чоловік віспавсі, встав, уже

зголоднів, а жінки нема, аби подати їсти. Нарешті прийшла, а він зачїв і докорьти, шо вна сі спізнала.

– Та то ше мирóвані було в церькові, – пояснює уна.

– Да? Номерóваніе? А зачем ето попу понадобилось вас номеровать? І што, какой тебе номер дали?

* * *

Один ковалівський хлопиц робив на шахті в Донбасі тий там сі вженив. Тий везе собі російськомовну жіночку додому. А по дорозі вчит її, як уна маї вести себе, аби сі сподобати свикрусі. Каже ї: „Як зайдемо до хати, скажиш „Слава Йсу Христу“ і поцілюеш тата й маму в руку“. Приїхали, зайшли до хати, молода невістка всьо так і зробила, як ї навчив чоловік. А свекруха як уздріла тендітну, худеньку нівістку, сплеснула в долоні тий так سموційно гаш скричїла:

– Йуй, падоньку, яка твар (‘обличчя’) марненька!

А невістка до чоловіка:

– Ти сматрі, і Славайсу сказала, і в руку пацеловала, а мать всьо равно тварью абазвала!

* * *

Один роботящий чоловік, шо ще за совітів фурт перевиконував соцзобов’язані, придумав собі стимул для роботи. Іде рано косити і бере з собов домашнього вина у пластмасові „скльинці“. Кідає її, кілко може, наперед і живенько косит, аби віпити. Трохі віп’ї і знов кідаї фльишку наперед. Так за пару годин скосит лан конюшини, віп’ї собі фльишку вина і йде собі веселий і задоволиний додому.

* * *

Жінка накриває на стіл у садку, коло неї стоїт і балакаї знакомий (уже нібіщик, Царство йому нібесни) професор з університету. Жінка кличе полуднувати чоловіка, дітий, шо тут ниделеко в саду громаді сіно. Раз, другий, третий раз кличи. Але тоти квап’їсі, аби бігом згромадити і скінчити роботу, бо збираїсі на дощ тий ни йдут полуднувати.

– Та ходіт уже, бо тут мухі сідают на страву, – нитирпиливо кричит уна.

- Там є професор, то най відганьє мух, – жертує чоловік.
 – Та вни їго не боясі, – у тон їму відповіла жінка.

* * *

Жиють у Ковалівці два сусіди (Д. і Ю.). Один з них уже давненько позбувсі своїх кучерів і має лису, як бубин, голову. Фалитці, що це чириз то, що він дужи розумний. Ікос грають уни в карти „дурака“, і лисий раз за разом програє. Як програв черговий раз, тогди як скричить:

- Марі, Марі, окропу давай, окропу!
 Жінка перепудиласі, прибігла, питаї, шо сі стало.
 – Окропу давай на мою дурну лису голову, аби білши не програвала!

* * *

Той сусід, шо ше з волосім, ікос одного разу кричить чирис пліт до свого товариші:

- Лисий, сто грам пити будиш?
 – Буду, – живенько з готовністев відповідає той.
 – Ну, то ходи судá, віп'ємо.
 Віпили, закусили, поговорили тий розійшлисі.
 Али на другий день сусідови Д. треба було помочи відтігнути йкус платву, тий він кричить сусідови Ю.:
 – Лисий...
 Але не встиг скінчити фразу, як той радісно кричить:
 – Буду, буду!

* * *

Сусід Д. завів собі пса. Пес цілу ніч дзяворит, гавкаї, скавулит. Сусід Ю. скаржисі на другий день:

- Шо той пес цілу ніч гавкаї тий гавкаї, ни мож спати.
 – Нічо, він сі вднино віспит, за него не журисі, – відповів їму сусід Д.

* * *

Ікос одного разу пес урвав ланц, на йкому був присилений, напад на сусіда Ю. і мало їго не покусав. Той прийшов до сусіда з претензіями і зачъив вімагати компенсації за то, шо пес їго перепудив

(була нагода віпити). Але сусід Д. не дає горівкі, а зловив пса і каже коледзі:

– Иди його кусай, я тримаю!

* * *

Підходить ікос донька сусіда Ю. до сусіда Д., що сапав на городі кукурудзи, вітріциласі на него, гий би ни знати шо вздріла, тий каже:

– Йуй, вуйку, та люди кажут, шо Ви фист слабі, а Ви ше на городі сапаїте!

– Добри, як скажут, шо я вже вмер, то прийдиш і міні скажиш, – відповів Д.

* * *

Зслаб і сусід Ю. та й каже свої Марії, що, певно, аж тепер буди вмирати. Жінка зачыла білити стіни, запръитувати в хаті. На це зайшов сусід Д., уздрів тий каже:

– Дивисі, Ю., аби-с не підвів, ни здурив Марію, ни би вна задурно білила!

* * *

Ю. мав кількох унуків, любив їх, давав їм чыс від чісу по десіть гривень. Але зслаб, і баба каже внукам, шо дідо, напевно, буди вмирати. А діти на це:

– Ліпши Ви вмирайте, най дідо жиє, бо він нам гроші дає!

* * *

Ікос у ниділю посідали собі сусіди Д. і Ю., віпили собі добре, але сусідови Ю. ікос віглідало, шо то ше замало.

– Сусіде, жиймо! – припрошує той віпити і цокаїсі до його порції.

– Бігме білши не хочу, – відповідає Д.

* * *

Одна ковалівська жінка пристарала собі аж двох псів. Але коли на дворі була студінь і йшов дощ, уна забрала псів на ніч до хати. Чоловік сі розлостив і кричит:

– Добри, то най пси спий в хаті, а я буду бігати навкруг хати тий гавкати!

* * *

Один ковалівський фіфак (В.Р.), уздрів ікос одного разу, що до него наближуїсі група його „собутильників“, зігнувсі над калабанев і зачъив там нишпорити руками. Тоти підході тий питають, шо він там шукаї. В.Р. відповідаї:

– Ади, мав-їм залізний рубель, хотів-їм узъити чвертку, тий упустив-їм у калабаню.

Колегі зачъили дружно промацувати калабаню, шукати в ні залізного рубльи. А той стоїт собі збоку тий підсмішкуїсі.

* * *

Був у Ковалівці чоловік несповна розуму, шо навіть говорити не вмів. Називали його Василь-Неміга́ або Василь-Понімайло. Хлопчиска любили насміхатисі з него і счъиста питали:

– Васі, ти дурний?

– Йо, а ти? – відповідав Василь-Неміга́.

* * *

Розказуют, шо в сусідному селі М. один чоловік задушив свою тещу. Питають його на суді, чо він це зробив.

– Та в мої тещі був довгий ніс. Ікос уна бігла тий зачепиласі носом за одвірок, тий ї пішла з носа кров. А я хотів сперти тий наклав на шию джгут. Тий кров перестала йти, а тещі собі вснула.

* * *

Один фіфак прийшов до майстра замовити трунву для тещі. Майстир прийшов здоймити мірку тий видит, шо жінка ще дихає.

– Та вна ше ни вмерла! – скричъиав він.

– Вмерла – ни вмерла – в суботу похорон! – відповів молодий газда.

Пригоди, пов'язані з дітьми

Іде мала Таня і плачи.

– Чо ти плачеш, дитинко?– питає її сусідка.

– Мене пес укусив,– відповідає дівчинка.

– За шо вкусив?

– Ни знаю, за шо, просто вкусив.

- А де він тебе вкусив?– питає співчутливо жінка.
– Тут недалеко, коло Гафії Йвана Бабиного.
– Та я ни питаю, де, а за шо він тебе вкусив?!– уже трохі розлючино пирипитуті сусідка.
– Та я відкі знаю, за шо? Він ни казав за шо. Укусив та й собі побіг! – кріс слози відповіла дівчинка.

* * *

Мама купила малим Тані й Андрійкови брикетики какао. Таня гризе свій, зубками хрупіаї, а Андрійко, шо якраз лиш навчивсі вимовйити шипйичі звуки, каже:

- А я шобі шошу!

* * *

Мала Даринка навчиласі вимовйити звук [р] і дуже цим тішиласі. Али ше сі ни навчила вимовйити твердий [л], черис то всюди, де треба й де ни треба, вимовйила [р]. То це в неї віходило так:

- Не можна брizzlyко коро теревізора сидіти, бо збавиш очи.
– Я така городна!
– Я впріра!
– Я Вам скажу два срова, будь раска!

Ікос одного разу возит уна у візочку ляльку Барбі, шо вмії плакати. Питає ї тета Оксана:

- А це віткі ти маеш таку файну ляльку?
– Це вуйко Андрій з Канади присррав!– гонорово відповіла Даринка.

* * *

Мала трирічна Даринка любила дуже рано вставати. Ікос одного рані пробудиласі, прийшла д-дідови, сіла йму на коліна, протираї очка і позіхаї.

- Твій ротик позіхаї, видко шо ше спатонькі хоче,– каже ї дідо.
– Ні, мій ротик позіхаїє, бо їсти хочи!– серйозно відповіла внучка.

* * *

Ікос чоловік прийшов з роботи шос змучиний тий схотів трохі прилічи перепочити. Прильиг тий кажи шестикласници-доньці:

– Таню, якби я вснув, то збуди мене в треті години, бо маю важливу справу.

Пробудивсі, глип на дзиґарок, а то вже півчитверта, Тані нема, але коло лужка записка:

– Тату, вставайте, уже трета година.

* * *

– Дідику, купіт міні жуйку,– просит мала Даринка.

А може, би-с обцас від старого кальоші пожнікала, то би тобі надовши стало,– запропонував ї дідо Міхайло.

* * *

Ікос питає внучка діда:

– Дідику, а Ви кімуїте першу дівчину в своєму житю, котру Ви поцілювали?

– Ой дитинко! Я вже й послідної не кімую...

* * *

Мама кличи донечку, але та граїсі лялькама і не чуї. Малий Андрійко підийшов д-ні і кажи:

– Таню, іди скажи мамі „га!“

* * *

Малий Матвійко народивсі в місті, ніколи в селі не був. А як приїхав перший раз, уздрів корову, шо пасла коло ріки, тий кричит:

– Татку, татку, гонди слоник пасе.

Тато пояснив, шо це не слоник, а коровка, шо дає молочко, яке так любит Матвійко пити. Малий підийшов ближчи і питаї:

– А нащо коровці аж штири піські?

Анекдоти

У Ковалівці є багато жартунів, сміхованців (правда, вони разом не ходять), але люди заклопотані життєвими проблемами, то й жартують рідко. Зате вже десь на весіллі чи під час коліди жартів, різних смішних, дотепних висловів можна почути чимало. Деякі з них тут подаємо.

Їде один глухуватий Іван на ровири. Ровер старий, торкотит, диринчить, страшно!

Здибаї їго сусід і кричить їму:

– Іва, у тебе ровер торкотит!

– Га?

– У тебе ровер торкотит!

– Шо ти кажеш?

– Ровер у тебе торкотит!

– Та говори голосніше, бо в мене ровер торкотит!

* * *

Звели докупи двох дурних тий хотіли взнати, хто з них дурніщий. Дали одному кливек тий цьвик. Той убирнув цьвйк головок до стіни і б'є-б'є, але забити не годен. А другий каже:

– Ти дурний, цей цьвйк не від цієї шкіни!

* * *

Встала жінка рано, дивитці в дзеркало. Дивитці-дивитці, тогди поглипуї на чоловіка, шо ше додрімуї. Тогди знов глипни в дзеркало і знов на чоловіка. Так скілка раз позираї то в дзеркало, то на чоловіка. Нарешті каже сама до себе:

– А, так їму й треба!

* * *

Приїхав до гуцула в гості москаль (дес там уни були сі познакомили ше йкос скорши, коли гуцул возив яблука в Росію). Тий так уже скілка днів москаль гостної, попиваї собі самогончкі, запивае жентицив, гуслінков, закусуї горьичов кулешков з бриндзев. Але тут у него скінчилисі дзигари, а він фист богато курив.

– Дед, найді закурїть, уші пухнут!

– Та нема в мени курити, я сам ни курю тий тобі ни раджу, – відповідає дідо.

– Ну пайдї к соседям, папрасї.

– Та де тоти сусіди, аж на другї горї!

– Ну пайдї в магазін, купї.

– Та, чоловічи, міні треба косити, тий сіно сушити, тий громадити, де я маю коли ходити!

- Так давай я пайду.
- Та ти не найдеш, бо до склепу штири кільомитри!
- Ну а ти нарисуй мне план, как туда іті.
- Та тебе й так там ніхто не зрозуміє, твої москальської мови.
- Так ти напиші мне, что я должен гаварить.

Узьив гуцул, намалював тому план, як іти до склепу, і написав, шо той має казати. Приходить москаль до склепу тий читаї:

– Слава Ісусу Хрісту!

Йому відповіли:

- Слава навікі Богу!
- Дайти міні штири пачкі „Пріми“, – читає той.
- Та йкі дзигари, вже півроку, як не привозили, – кажи склепарь.
- От, зараза, я так і знав, – прочитав москаль з карточкі послідну фразу.

* * *

Прийшов Дмитро до сповіди, тий каже ксьондзови, шо богато п'є, шо має такій гріх. Тий шос там тулит під пахов. Ксьондз це покмітив тий питаї, шо він там тримаї.

– Та йду до Васильи, тий несу півлітру.

– Іди гет, надвір, і вісип то!

Пішов, через ікіс чьис вертаїсі, ксьондз питаї, ци вісипав.

– Та ні, бо то Василь дав гроші на горівку.

– То йди і вісип свою половину!

Пішов той, нема, нема, вертаїсі.

– Ну шо, вісипав?

– Та ні...

– Чому?

– Та бо то Василева половина зверхі...

* * *

Стрітилисі Іван з Василем, шо вже сі давно ни виділи, тий питаї один одного, як жиєш, шо нового і т.д.

– Та купив-їм нову машину, – каже Василь.

– А йку? – питаї Іван.

– „Опель-Кадет“, – відповідаї той.

– То шо, нова тий уже кадит? – здивувавсі Іван.

* * *

Приходить Дмитро до Йвана тий каже:

– Іва, ти чув, шо Василь лишив пити?

– Та ти шо! Жертуїш! Відкі знаїш?

– Та гозди в газеті некролог надрукували...

Тий пішли вни до мерцьи, попрощьитисі з колегов. Прийшли, по-молилисі, потому Іван витігаї півлітру, насипаї Дмитрови тий собі.

– А Василеви чо ни сиплиш, – питає Дмитро.

– Та же він умер, то нашо йму сипати?

– Та шо, вже такі так умер, шо й підисьить грам ни віп'ї? –

зчудувавсі Дмитро.

Посиділи вни, допили горівку, Дмитро дивитці на померлого Васильи тий кає:

– Али дивисі, як Василь файно віглідаї!

– Та шо ти хочиш, чоловік уже третий день ни п'є, – пояснив їму

Іван.

* * *

А ше йкос пирид цим у них був ше один колега, називавсі Ромко. Али той сі спив найживше тий умер. Прийшли кумплі до него на похорон, уже трунву спустили в яму, ксьондз запичьитав гріб тий люди кідают грудочки зимлі. Дмитро такі кинув і кажи:

– Будь здоров, Роман!

ТЕКСТИ

Найкраще говірку може охарактеризувати живе мовлення мешканців села. Як відзначає П. Гриценко, „У діалектному тексті як різновиді мовного простору виявляється реальне співвідношення структурних елементів говірки, їх синтагматичні зв'язки...; у ньому виразно проступає поділ одиниць за частотою їх використання у говірковому мовленні. Саме функціональні характеристики, які, зрештою, творять індивідуальне обличчя говірки, в описових працях найчастіше зневиражені... Тому для відтворення говірки як функціонуючої системи необхідним є залучення до аналізу значних за обсягом діалектних текстів“⁸³. Для того, щоб хоча б приблизно відчуті специфіку говірки ковалівчан, пропонуємо тут цілий ряд текстів різної тематики. Тексти подаємо у фонетичному і паралельно в звичайному записі, що дасть змогу фахівцям, яких це зацікавить, побачити фонетичні та граматичні особливості говірки, провести їх науковий аналіз та одночасно ознайомитися з ними читачам, яким було б складно і незручно читати затранскрибований текст. А багато із наведених текстів варті того, щоб їх прочитати, особливо тексти-спогади про радянсько-енкаведистські репресії в Галичині. Зараз важко було б знайти родину, яка б не постраждала в свій час від комуністичного режиму, родину, в якій хтось би не був репресований, запроторений у гулаги, на Сибір тощо. Багато з виселених, засуджених знайшли на безмежних сибірських просторах, у воркутинських, норільських, магаданських таборах вічний спочинок, і їхніх останків, звичайно, ніколи ніхто не відшукає. Про це зацікавлений читач прочитає у спогадах Марії Янушак, Параски Бабенко, Насті Агаманок, Євдокії Пашко, Михайла Пашка. Є тут спогади Юрія Лесюка про шкільні

83 *Гриценко Павло*. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок // *Говірки Чорнобильської зони. Тексти*. – Київ: Довіра, 1996. – С.9.

роки, спогади Катерини Джумачук про батьків, родинну педагогіку в одній із ковалівських родин. Сподіваємося, що читача зацікавить її розповідь про свято Миколая, якого з особливим нетерпінням чекає вся дітвора в галицьких родин. У Ковалівці є багато талановитих людей – музикантів, художників, вишивальниць, писанкарко, співаків, про кожного чи кожну з яких можна б писати книжки, є чимало людей, які займаються літературною творчістю, і свідченням цьому є вже кілька поетичних збірок, які видає сільська вчителька Марія Боечко⁸⁴. У цій книжці ми записали цікаву гумореску Івана Чукура, яку подаємо і в оригіналі, і в перелицьованому ковалівською говіркою вигляді, подаємо відредаговані нами віршовані спогади Параски Бабенко. Певно, що не належать до вишуканої поезії й листи від святого Миколая, але вони дуже щиро й з великою втіхою сприймаються дітворою. Завершують підбірку текстів кілька весільних наспівів та деякі парубоцькі коломийки, які можна почути на будь-якій забаві чи весіллі. Серед коломийок є немало й сороміцьких, але тут подаємо лише деякі зразки. Маємо надію, що вміщені тут тексти зацікавлять не тільки мовознавців-діалектологів, але будуть цікавими й корисними для широкого читача.

“ЙАК НАС ВІВОЗИЛИ”

Говорить **Марія Павлівна Янушак** (дівооче Луцак),
1935 року народження, уродженка с. Ковалівки.
Запис проводився 5 серпня 2007 року.

Розтоптане дитинство

Шойапамн'іта́йу?//памн'іта́йу
ўже во́їну/ а ўже дес увосені
сорок че"твёртого памн'іта́йу/
йак хтос увеч'ір с-п'ід в'ікна́
тіхо сказа́ў: „Паўле“ / аби ти
буў там і там“// це ўже прийшла́
в'істка/ аби йти тудá / ў л'іс//
Ма́ма ста́ла пла́кати/ ми ше бу́ли

Шо я памнітаю? Памнітаю
вже войну, а вже дес увосени
сорок четвертого памнітаю,
як хтос увечір з-під вікна
тихо сказав: „Павле, аби ти
був там і там“. Це вже прийшла
вістка, аби йти туди, в ліс.
Мама стала плакати, ми ще були

84 *Співокрай*. Упорядкування Марії Боечко. – Косів, 2005; *Джерельні дзвони-б*. Упорядкування Марії Боечко. – Косів 2006; *Співанкова тайстра*. Упорядкування Марії Боечко. – Косів, 2007.

мал'ї// ме"н'ї дэв'їт' рік / А́нн'ї
с'їм/ Пе"трови штири// ікос ми
рано ўста́ли/ а та́та не"ма... а
з с'їл'їра́ди ўсе за́питували/ де
та́то// ма́ма каза́ла/ шо пої́хаў
дес на робо́ту/ ўна бу́ла ваг'їтна/
от-от ма́ла роді́ти// зач'їли
л'уді́й в'ївозі́ти на Сиб'їр/ і ми
ўже с'ї спод'їва́ли/ шо ї за на́ми
прійду́т//

прійшло́ Р'їздво́/ нас
відпра́вили кол'їдува́ти/ а йак
прійшли-смо́ ўвэ́ч'їр до́дому/
то ўже буў хло́пчик/ йако́го
назва́ли пото́му Васи́л'ко́м//
уроді́ўс'ї на саме Р'їздво́//
ти́ че"ка́ли-смо ко́жди́ ден'/
шо нас прійду́т забира́ти//
ма́ма бе"ре́ нас/ йак ку́р'їт/ уже
нас че́тве"ро/ ти́ хова́їмос'ї /
ходимо дес по сус'їдах// бра́ли
с собо́ў м'їшо́к з сухар'їма ти́
їшли́ з до́му// але" в'їд них с'ї не"
схова́їш...// ікос ми прійшли́ до
ба́би Дол'їшн'їчкі/ а нам ка́жут/
шо ўже ї́дут// ма́ма схова́лас'ї до
ста́йн'ї/ а д'їти́й в'їдпра́вили до
Лес'їчкі// йа хот'їла та́к'ї п'ї́ти/
але" Со́рич/ стрибо́к миши́нск'ї/
ме"не злови́ў і каже" Нико́лушц'ї
(Никола́ї Карта́ўцеў)/ шо це то́го
Паўла́ ма́ла// Нико́лушка ме"не
злови́ў/ рошч'їпа́її пасо́к і ка́же"/
шо йа те"бе́ за́раз пов'їшу/ йак не"
ска́же"ш/ де ма́ма// а тут йакра́з
ве"ду́т ма́му з ма́лим// сказа́ли
нам збира́тис'ї/ а ма́ма сказа́ла/

малі, мені дев'їть рік, Анні
сім, Петрови штири. Ікос ми
рано встали, а тата нема... А
з сільради все запитували, де
тато. Мама казала, шо поїхав
дес на роботу, вона була вагітна,
от-от мала родити. Зачьили
людей вивозити на Сибір, і ми
вже сі сподівали, шо й за нами
прийдут,

Пришло Різдво, нас
відправили колідувати, а як
прийшли-смо ввечір додому,
то вже був хлопчик, якого
назвали потому Васильком.
Уродивсі на саме Різдво.

Тий чекали-смо кождий день,
шо нас прийду́т забирати.
Мама бере нас, як куріт, уже
нас четверо, тий ховаїмосі,
ходимо дес по сусідах. Брали
з собов мішок з сухарьима тий
їшли з дому. Але від них сі не
сховаїш... Ікос ми прийшли до
баби Долішньичкі, а нам кажут,
шо вже їдут. Мама сховаласі до
стайні, а діти́й відправили до
Лесючкі. Я хотіла такі піти,
але Сорич, стрибок мишинський,
мене зловив і каже Николушці
(Николай Картавцев), шо це того
Павла мала. Николушка мене
зловив, розціпаї пасок і каже,
шо я тебе зараз повішу, як не
скажеш, де мама. А тут якраз
ведут маму з малим. Сказали
нам збиратисі, а мама сказала,

аби д'їтїй приве"сти// йак би с'ї
бу́ли лишїли/ то/ мо́же"н/ бу́ли би
не" ме́рзли тїй не" пу́хли з
го́лоду у тих прокл'áтих
сіб'їра́х// але" ї тут би їм
со́лод'ко не" бу́ло// то бу́ла ше
наго́да нам уте"чи/ ма́ма Пе"тра
Ткач'їка / се"кре"тар'ї с'їл'їра́ди/
хот'їла нас схова́ти/ але" на́ш'ї
ма́ма бойáлас'ї нас лиш'їти// аби
то хтос буў до́бре" пора́диў...

тиї посклада́ли нас на ф'їру/
коро́ву присили́ли до ф'їри/ а
ў нас така фа́йна коро́ва бу́ла/
йакра́з к'їўна/ д'їдо ше сво́го
кон'ї за́пр'їг"с/ ме"не загорну́ли
ў іку́с де́ку тїй пове́зли ў
Йаблун'їў// тїй приве́зли нас і
ў іку́с п'їўниц'у за́пахáли// а там
л'удїй – не"ма де ста́ти/ не" то
шо с'їсти// така вон'/ ду́шно// на
дру́гий ден' ц'їла ва́лка пої́хала
до Коломїї// тїй приве́зли нас
на тої пе"ре"сіл'нїй пункт/ а
там тако́го наро́ду бу́ло/ вс'о по
п'їдло́з'ї// нас загна́ли ў йїку́с
ком'їрчїну жид'їўску/ жид'їў
в'їбили/ а хати с'ї лишїли//
три не"г'їли трима́ли нас там/
нам переда́чу приноси́ли з
Ковал'їўк'ї/ Наст'ї Лес'учка//
то бу́ло де"с'їтого ма́рта/ а ў
кв'їтни нас ўже́ в'їдпра́вили/
позапахáли ў ваго́ни// там гваўта́
так'ї бу́ли... там д'їтїй одних
туда / других суда́/ таке-во/ таке́
страшнé/ аж не" мож бу́ло...

аби дітїй привести. Як би сі
були лишили, то, може, були би
не мерзли тий не пухли з
голоду у тих проклятих
сибірах. Але й тут би їм
солодко не було. То була ше
нагода нам утечи, мама Петра
Ткачіка, секретарьї сільради,
хотїла нас сховати, але наші
мама бояласї нас лишїти. Аби
то хтос був добре порадив...

Тий поскладали нас на фіру,
корову присилили до фіри, а
в нас така файна корова була,
якраз кївна, дідо ше свого
коньї запрїг, мене загорнули
в ікус деку тий повезли в
Яблунїв. Тий привезли нас і
в ікус півницю запхали. А там
людей – нема де стати, не то
шо сісти. Така вонь, душно. На
другий день ціла валка поїхала
до Коломїї. Тий привезли нас
на той пересильний пункт, а
там такого народу було, всьо по
підлозі. Нас загнули в ікус
комїрчину жидївску, жидїв
вїбили, а хати сі лишили. Три
неділи тримали нас там,
нам передачу приносили з
Ковалївкї, Настї Лесючка.
То було десьїтого марта, а в
квітни нас уже відправили.
Позапахали у вагони. Там такі
гвавта були... Там дітїй одних
туда, других суда, таке-во, таке
страшне, аж не мож було...

заве"лі нас у так'її те"л'ятник/
загратоване" лиш в'іконце"// ўс'і
на підлозі лиж'їли/ хто де// у
Л'вов'і ше п'ідсаділи волин'ан/
нас було ш'їсдис'їт' два
чолов'їка// тоті л'ўди з Волин'ї
так'ї б'їдн'ї б'їли/ ни ма"ли ан'ї
кришк'ї хл'їба/ ни ўбран'ї// н'їчо
нам ни дава"ли н'ї ї"сти/ н'ї
води// а тут мален'к'ї д'їти...//
нашому Васил'к'ови б'їло дес'їт'
не"г'їл"// оцев'о мален'ке" наше"//
то ма"ма отак слинов тр'охи
протре" очи т'ї дитїн'ї/ даст
дитїн'ї змочен'ї сухарик/ бо
молока ў ма"ми ма"їже" не" б'їло/
відк'ї могло б'їти/ їаг не" б'їло шо
їсти/ а дитїна плаче" аж...а там
в'іконце" таке загратоване"/ тїї
по черз'ї мо"жна б'їло дивїтис'ї//
везли нас везли/ ўже аж поза
Москв'ў// ўже ста"ли в'їпускати/
по во"ду// ўже поста"вили нам
оц'ў бурж'їуку ў вагон'ї/ їўзик
такїї// прорва"ли діру ў п'їдлоз'ї/
так'ў/ аби ходїти „надв'їр“/ тїї
накрива"лис'ї їкоўс декоў...

ї це так н'їхт'о н'їчо/ аж п'їсл'а
Москв'ї зач'їли нам дава"ти
к'їп'їяток/ дра"нт'ї бра"ли на
прожа"рку/ бо вуши заве"лис'ї//
це дра"нт'ї ў нас їке – ко"жухі
ў л'удїї/ самé шк'їр'їне"//
позабира"ли таї на прожа"рку/
в'їдти по"приносили – ўже с'ї
н'їчо ни лишїло//

нас везли-везли/ завезли

Завели нас у такий телятник,
загратоване лиш віконце. Усі на
підлозі лижьили, хто де. У
Львові ше підсадили волинян,
нас було шісдесять два
чоловіка. Тоти люди з Волині
такі бідні були, не мали ані
кришки хліба, ни вбрані. Нічо
нам не давали ні їсти, ні
води, а тут маленькі діти...
Нашому Василькови було десять
неділь. Оце-во маленьке наше.
То мама отак слинов трохи
протре очи тії дитині, даст
дитині змочений сухарик, бо
молока в мами майже не було,
відкі могло бути/ як не було шо
їсти/ а дитина плаче, аж... а там
віконце таке загратоване, тий
по черзі можна було дивитисі.
Везли нас везли, уже поза
Москву, уже стали випускати
по воду, уже поставили нам
оцю... буржуйку у вагоні, юзик
такій. Прорвали діру в підлозі
таку, аби ходити „надвір“, тий
накривалисі йковс деков...

І це так ніхто нічо, аж після
Москви зачьили нам давати
кіп'яток, дра"нті брали на
прожарку, бо вуши завелисі.
Це дра"нті в нас їке – ко"жухи
в людий, самé шкірїне.
Позабірали тай на прожарку.
Відти по"приносили – уже сі
нічо не лишило.

Нас везли-везли, завезли

аж у Хабáроўскі́й краі// там сказа́ли/ шо ў́же нима́ кудá/ і нас у Мо́лотовску о́бласт'/ уже ў дру́гий б'ік// а ваго́ни сто́я/ а тих л'уді́й в'ік'іда́ют лиш на сн'іг^x де ў́же ваго́н лиш останóвитц'і/ таклишме"рц'іўв'іно́с'і/зар'ідо́м склада́ют// йа памніта́йу/ йак трóшк'і в'ід ваго́на в'ідне"су́т і так зар'ідо́м ус'іх/ або ў рові́ ск'іда́ли// а наш ваго́н не" посл'ідни́й/ посл'ідни́й буў ізола́тор/ і нам це вс'о відко// в'ік'іну́ли і лиши́ли/ ни зако́пуваў н'іхто́// це н'іхто́ ни пла́каў н'і за ким...це ў́же таке...// привез́ли нас тудá/ ў́же Мо́лотоўска о́бласт'/ і нас з оті́х ваго́н'іў ду́шних... а тут л'ўди слабу́йут/ ў́же і ма́ма на́ш'і слаба́ / і А́нна на́ш'і слаба́ і то/ і з тих ваго́н'ів ду́шних бе"ру́т пе"ре"гружа́ют нас на платфо́рми ц'і-во/ в'ідкрит'і/ а там ше сн'іг^x/ і такі́х го́лих тудá/ у Ве"ре"шча́г'іно/ у Ве"ре"шча́г'іно// ми при́їхали суда́/ то ше ширóка ко́л'їа бу́ла/ а тудá ў́же не" ідут ц'і ваго́ни/ по́їзд уже не" іде/ а йкас дре"з'іна та й оц'і-во вузк'і платфо́рми/ шо бе"з н'ічо́го// так нас тудá привез́ли у йк'іс бара́к/ і н'ічо́ там нима́/ лиш дошка́ми ст'іни ўбб'іт'і// да́ли нам йіку́с к'імнату/ ма́ма на́ш'і лежи́т/ уже ўс'о/ уже не" гово́рит уже н'ічо́// такми пе"ре"ночува́ли/

аж у Хаба́ровський край, а там сказали, шо вже нема куда, і нас у Молотовську область, уже в другий бік. А вагони стоя, а тих людей вікідають лиш на сніг, де вже вагон лиш остановитсі, так лиш мерців віносі, зарідом складають. Я памнітаю, як трошкі від вагона віднесут і так зарідом усіх або в рови скідали. А наш вагон не послідний, послідний був ізолятор, і нам це всьо видко. Вікінули і лишили, не закопував ніхто. Це ніхто не плакав ні за ким... Це вже таке... Привезли нас тудя, вже Молотовська область, і нас з отих вагонів ду́шних... А тут люди слабуют, уже і мама наші слаба, і Анна наші слаба і то, і з тих вагонів ду́шних берут перегружають нас на платформи ці-во, відкриті, а там ше сніг, і таких го́лих тудя, у Верещагіно, у Верещагіно. Ми приїхали суда, то ше широка ко́лія була, а тудя вже не йдут ці вагони, поїзд уже не йде, а якас дрезіна та й оці-во вузкі платформи, шо без нічого. Так нас тудя привезли у йкіс барак, і нічо там нема, лиш дошка́ми стіни оббиті. Дали нам ікус кімнату, мама наші лежить, уже всьо, уже не говорить нічо. Так ми переночували,

ра́но ба́ба шос ма́м'і йісти да́є/
ма́ма ўже н'ічо́ ни го́ворит//
забра́ли ма́му ў л'іка́рн'у// а
до́с'в'іта чу́йу/ ба́бка на́ш'і з
того́ клу́нка/ шо́ До́л'ішн'ічка
кінула/ не" зна́йу/ де ўна́ д'іста́ла
ікіхо́с йі́ец ци́ йі́це/ не" зна́йу/ і
сма́жит/ а хто́с п'ідхо́дит/ пита́й/
кому́// а ба́бка ка́же: „та́ А́нн'і/
дон'ц'і“// а та́ ка́же": „н'і/ ўже́ ни
тре́ба йі́ец/ уна́ ўже́ ўме́рла“//
йа́ так ле́жу ў це́й б'ік/ А́нна
суда́ так на́ п'ідло́з'і/ на́ш'і с'і́м'я́
полови́ну п'ідло́ги ма́ла// йа́ так
„Очи́наш“ го́во́р'у/ а це́ н'ічо́ не"
помага́йі... на́ дру́гий де́н' ра́но
уже́ йа́ слаба́/ А́нна трох'і́ дужча́/
бо ўже́ відбу́ла/ і Пе́тро́ мали́й
засла́б//

–а де́ Васи́л'ко́?

–а Васи́л'ко́ з баба́ми/ ше́
йе/ ше́ живи́й// бе"ру́т нас ў́ іку́с
ліка́рн'у / ўбстри́гли// л'іга́йімо
ми на́ так'і с'і́н:ики/ з трави́
тако́йі шорстко́йі/ так'і матра́ци/
і б'і́лши н'ічо́ не"ма́ – н'і́ л'і́жка/
н'і́ по́душк'і/ н'і́ ўкрити́с'і чим/
на́ п'ідло́з'і ота́к// і йа́кра́з коло́
ме́не" ше́ поста́вили оц'у́...
М'іха́йла Чу́кура ма́му/ йа́к йі́
каза́ли/ – Ми́с'і Чу́кур'іко́вого – і
ўна́ ко́на́йі// а йа́ так див'ю́с'і на
н'у – а ўна́ ўме́рла... там две́р'і
лиш ік'іс відкри́лис'і і йі́ лиш –
туда́! по́т'ім ше́ памн'іта́йу/ шо́
ба́ба Си́ме́ниха в'ідк'іс мо́лока́
прине́сла ў́ скл'іно́ц:'і і вс'о// йа́

рано́ баба́ шос ма́мі їсти да́є,
ма́ма уже́ нічо́ не го́ворит.
Забра́ли ма́му в ліка́рню. А
до́с'в'іта чу́ю, ба́бка на́ші з
того́ клунка, шо́ До́лішн'я́чка
кинула, не́ знаю, де́ вна́ діста́ла
ікіхо́с ї́ец ци́ ї́це, не́ знаю, і
сма́жит, а хто́с підхо́дит, пита́й,
кому́. А ба́бка ка́же: „Та́ А́нні,
доньці“. А та́ ка́же: „Ні, в́же не
тре́ба ї́ец, уна́ в́же вмерла“.
Я́ так ле́жу в це́й бік, А́нна
суда, так на́ підлозі́, на́ші сі́м'я́
полови́ну підлоги́ ма́ла. Я́ так
„Очина́ш“ го́во́рю, а це́ нічо́ не
помага́йі... На́ дру́гий де́нь ра́но
уже́ я слаба́, А́нна трохі́ дужча́,
бо в́же відбу́ла, і Пе́тро́ мали́й
засла́б.

–А де́ Васи́лько́?

–А Васи́лько́ з баба́ми, ше́
є, ше́ живи́й. Беру́т нас в́ ікус
ліка́рню, обстри́гли. Ліга́ймо
ми на́ такі́ сінники́ з трави́
тако́йі шорстко́йі, такі́ матра́ци
і бі́лши нічо́ нема́ – ні́ лі́жка,
ні́ по́душкі, ні́ укрити́сі́ чим,
на́ підлозі́ ота́к. І́ я́кра́з коло́
ме́не ше́ поста́вили о́цю...
Міха́йла Чу́кура ма́му, як і́
каза́ли – Ми́сі Чу́куріко́вого – і
вна́ ко́наї. А́ я́ так див'ю́сі на
ню – а́ вна́ вмерла... Там две́рі
лиш ікі́с відкри́лис'і і́ лиш –
туда́! По́тім ше́ памні́таю, шо́
ба́ба Се́мениха відк'іс мо́лока
прине́сла в скльи́ночці. Я́

ни знайу/ ци ми йїли то молоко/
де баба д'їлас'ї?// потóму ме"н'ї
хтос казáу/ шо баба ўмёрла// а
баба Дол'їшн'їчка лишён' рáно
йак устáла п'їсл'а тóго/ йак мáма
ўмёрла/ зловїлас'ї за то корїто/
шо ми ўз'їли дитїну купáти/ і
раз – і тákже" помёрла – розрїў
сёрц'ї ци шо/ хто знайї/ шо то
було//

– Марїко/ а ци дес мож би
в'їдушкáти могїлки мáми / бáби
однóйї і дрóгойї/ Васил'кá?

– та йакї могїлки/ хто могили
робїв? це ў ровї ск'їдáли
трупї/ де попáло/ йакї могили...
ну/ тїй Áнна зостáйес'ї з тоў
малён'коў дитїноў/ з Васил'кóм/
дес йї забирáют у їк'їс там
гуртожїток/ їкес тákе для дїтїї/
але малóго забрáли ше ў йїкїс
дл'а мёнчих/ і виховáте"л'ка там
такá/ йак Áнна заве"лїка// це
йїсти там н'їхтó н'їчó не" дайе...
йа ни знайу/ шо ўни там йїли//
йак йа ўже прїйшлá з л'їкарн'ї/
Пе"трó буў простудїўс'ї/
ве"ре"шчїт „Марїко / Марїко!“//
а він ше тákож малїй буў// він
увосе"нї сорокóвого родїўс'ї
/ то ше йїму ї пїятї рóкїў не"
було// йой-йой/ йїгó ўже бе"рўт
дес/ а йа не"зпрїтóмн'їла... ми
йак зловїлис'ї так двóйї/ то
нас не" могли роз'їрвáти// і йа
так Пе"трá збе"ре"глá/ бо йагбї
тогдї їго бұла в'їдпустїла/ то

не знаю, ци ми їли то молоко,
де баба дїласї? Потому менї
хтос казав, шо баба вмерла. А
баба Долїшнїчка лишень рано
як устала пїсля того, як мама
вмерла, зловиласї за то корито,
шо ми взяли дитину купати, і
раз – і также померла – розрив
серцї ци шо, хто знаї, шо то
було.

– Марїко, а ци дес мож би
вїдушкати могилки мамї, бaби
однóї і дрóгóї, Василькa?

– Та якї могилки, хто могили
робив? Це у рови скїдали
трупї, де попало, якї могили...
Ну, тий Анна зостаєсї з тов
маленьков дитинов, з Васильком,
дес ї забирают у якїс там
гуртожиток, їкес тaкe для дїтий,
але малoгo забрaли ше в якїс
для менчих, і вихователькa там
такa, як Анна завеликa. Це
їсти там нїхтo нїчo не дає...
Я не знаю, шо вни там їли.
Як я вже прїйшла з лїкарнї,
Петро був простудивсї,
верещит „Марїко, Марїко!“
А він ше тaкoж малїй був. Він
у восени сорокoвoгo рoдивсї,
то ше їму й п'яти рoкїв не
було. Йой-йой, їгo вжe берут
дес, а я незпрїтoмнїлa... Ми
як зловилисї так двoї, то
нас не могли розїрвaти. І я
так Петра збереглa, бо якби
тогдї їгo булa вїдпустилa, то

би буў пропáў// а пót'ім йа зноў у таку спійчку ўпáла/ не" памн'ітáйу/ ци то буў тиф / ци шо – те"мпе"ратура страшна́// ікós йа просну́лас'і/ а то крик такї́ у л'ікарни// кáжут: „пе"ре"мóга / поб'ідили!“// принós'і нам отак'і прán:ики/ дáли по прán:ичкови// але" так ме"н'і кинули на грúди/ йа не" моглá йігó вз'іти... і йа усну́ла/ ци то йа бе"з пáмн'іти бúла/ але" нагадáла соб'і/ шо ме"н'і кинули тої прán:ик/ йа дів'юс'і/ а йго не"мá// і так ме"н'і ж'ил' бúло/ йа нін'і/ йак йе" ў магазін'і так'і прán:ики/ йа ўводно купу́йу і нагаду́йу соб'і/ так йа йіх л'убі́у дúже"/ так уни ме"н'і ўспоминáютц'і//

привóз'і нас уже судá/ ў цеї барáк/ ми ўже дúж'і/ але" на сходи ми не" гóдн'і в'іл'ізти – л'ізли на рука́х тї на ногáх// тут бúло багáто дітї́ з Волін'і/ з Рівне"ншчини// убрáн'і ў нас не"ма н'ійáкого/ голова ў мене" гола/ о́бстриже"на// нас о́б'ібрали – н'ічо не"ма! ж'інка ікас ме"н'і дáла фартушóк/ аби убвіти гóлову// йісти не"мá шо/ ўбратис'і не"мá ў шо// дéколи ж'інки давали йкóйс капúсти/ круп'іў варéних/ то ми так жме"н'йма/ шо хто зловіў/ то з':іў// пót'ім нас поста́вили на ф'іру ікус таку/ а Мар'я́а Мос'учка в'іб'ігаї́ і кладé ме"н'і

би був пропав. А потім я знов у таку спійчку впала, не памнітаю, ци то був тиф, ци шо – температура страшна. Ікос я проснуласі, а то крик такї́ у лікарни. Кажут: „Перемога, побідили“. Приносі нам отакі пранники, дали по пранничкови. Але так мені кинули на груди, я не могла його взяти... І я уснула, ци то я без памніти була, але нагадала собі, шо мені кинули той пранник, я див'юсі, а йго нема. І так мені жьиль було, я нині як є в магазині такі пранники, я вводно купую і нагадую собі, ак я їх люб'ю дуже, так уни мені вспоминаютьсі.

Привозі нас уже суда, у цей барак, ми вже дужі, але на сходи ми не годні вілізти – лізли на руках та й на ногах. Тут було багато дітїй з Волині, з Рівненщини. Убрані в нас нема ніякого, голова в мене гола, обстрижена. Нас обібрали – нічо нема! Жінка йкас мені дала фартушок, аби обвити голову. Їсти нема шо, вбратисі нема в шо. Деколи жінки давали йкоїс капусти, крупів варених, то ми так жменьма, шо хто зловив, то ззів. Потім нас поставили на фіру йкус таку, а Марія Мосючка вібігаї і кладе мені

ў долон'у огрізок ол'ївцї і ї
 адре"с// їа так іміла це/ їа знала
 ўже св'її адре"с/ бо їа бўла ўже ў
 трéтому клас'ї//

привéзли нас у прийомник/
 така цёрква/ їак наш'ї// поўна
 цёрква д'їтїї// зразу нас
 напра́вили ў ізол'атор/ бо там
 були вўши/ корóста/ потóму
 в'їдправїйїут нас по вс'ї области//
 уже нас мáли в'їдправїйти/ а
 їа на свїнку заслáбла// ме"не
 забрáли ў ізол'атор/ а Пе"тра
 лиши́ли// їа плачу: „їой/ не"
 забе"раїте" ме"не"// а ше їак лиш
 нас привéзли/ то пита́ли/ їка
 нац'їона́л'н'їст'/ а їа н'їчо не"
 ро"зум'їю/ шо ўни пита́йут// а їкас
 там т'óт'а Лїна/ така розноóка:
 „їевреїка!"// так шо ме"не
 їевреїкоў записáли/ бо то шо/ то
 не"ма н'їчо/ óчи ве"лїк'ї – чїстїї
 їевреї! óчи ве"лїк'ї/ голóдне/
 лиш к'їстки/ волóс'ї на голов'ї
 не"мá – такі страшн'ї бўли д'їти
 – ну так/ їак показу́ют цих/ шо
 ў н'їме́ц'к'їм ла́геру бўли/ так і
 це// пита́йут „как фам'їл'їа"//
 а їа кáжу Луца́к Мар'їа
 Паўлович (їа думала/ шо їак
 тáто мушчїна/ то їа ма́йу бўти
 „паўлович")// ікóс прїїздит одна
 ж'їнка з пос'олка Оч'óр Ол'га
 Оле"ксáндр'їўна Чáзова і забира́ї
 нас/ ўс'їх украї́нц'їў// бе"ре
 ме"не/ Пе"тра/ М'їшу Руд'їна з
 Воли́н'ї / їк'їс пол'ак Рафаїл з'ї

в долоню огрізок олівцї ї
 адрес. Я так іміла це, я знала
 вже свїї адрес, бо я була вже в
 третьому класі.

Привезли нас у прийомник,
 така церква, як наші. Повна
 церква дітїї. Зразу нас
 направили в ізолятор, бо там
 були вуши, короста, потому
 відправляють нас по всі області.
 Уже нас мали відправити, а
 я на свинку ослабла. Мене
 забрали в ізолятор, а Петра
 лишили. Я плачу: „Йой, не
 забирайте мене“. А ше як лиш
 нас привезли, то питали, їка
 національність, а я нічо не
 розумію, шо вни питають. А їкас
 там тьотя Ліна, така розноока:
 „Єврейка!“ Так шо мене
 єврейков записали, бо то шо, то
 нема нічо, очи великі – чистий
 єврей! Очи великі, голодне,
 лиш кістки, волосі на голові
 нема – такі страшні були діти –
 ну так, як показують цих, шо
 в німецькїм лагеру були, так і
 це. Питають „как фами́лія“,
 а я кажу Луцак Марїа
 Павлович (я думала, шо як
 тато мужчина, то я маю бути
 „павлович“). Ікос прїїздит одна
 жінка з посолька Очор Ольга
 Олександрівна Чазова і забирає
 нас усіх українців. Бере
 мене, Петра, Мішу Рудїна з
 Волині, їкійс поляк Рафаїл зі

Л'вова/ нас ус'іх шéсте"ро/ ўс'і з
 Зàх'ідної України/ і по дорóз'і
 кáже" нам: „забуд'те/ шо ви
 в'ісе"ле"н'і/ ви евакуй'ірован:ийе
 з Лен'інгрáда// це шоб ми так
 д'ітим казáли// но ми попáли! //
 тут сво́є п'ідсòбне" хоз'áйство//
 це украї́нка/ в'іве"зе"на ше ў
 триц'іт' сém'ім ро́ц'і// йійі син
 загинуў на фрóнт'і// у не́йі ше
 б́ула се"стрá/ тák'і ўчíte"л'ка/ і
 ўна ме"не" вз'іла до сéбе"// нам
 так дóбре" б́уло/ йак дóма/ а це
 йак мáма б́ула/ а Áнна нáш'і
 д́уже" б'ідувáла/ унá попáла ў
 Йелóвск'їй райóн/ се"лó Шарáпово
 ци йкос так// уна стрáшно/ йак
 попáла// це ми ж́или там і роб́или
 у п'ідсòбн'ім хоз'áйств'і// д́іти
 вс'о роб́или// сам́і дрова рубáли/
 заготов́ийили корм дл'а худóби/
 воз́или з óстрова тákóго на
 бáрж'і/ хот' мал'і б́ули// ўд'івáли
 нас/ шо ми ўже не" ход́или гол'і//
 п'ішлá йа до шкóли/ там уч́или
 кал'іграф'ічно писáти/ а ми тут
 дóма на табличкáх риз'кaми
 писáли// зрáзу б́уло т'йшко/ але"
 потóму йа ўже стáла отл'ічн'іца//
 у сóрок сém'ім у к'інці тáто
 нас забрáли//

– а Ан:ічка і Васил'кó/ йіх
 найшли?

– Áнну ми розшука́ли/ ме"не"
 ше тотá ўчíte"л'ка і зав'ідуйуча
 свар́или/ шо йа не" сказáла/ шо
 ў мéне" йе се"стрá// а Васил'кó

Львова, нас усіх шестеро, усі з
 Західної України, і по дорозі
 каже нам: „Забудьте, що ви
 виселені, ви евакуйованніе
 з Ленінграда“. Це щоб ми
 дітим казали. Но ми попали!
 Тут своє підсобне господарство.
 Це українка, вивезена ще в
 трицять семім році. Її син
 загинув на фронті. У неї ще
 була сестра, такі вчителька, і
 вона мене взяла до себе. Нам
 так добре було, як дома, а це
 як мама була, а Анна наші
 дуже бідувала, вона попала в
 Єловський район, село Шарাপово
 ці йкос так. Вона страшно, як
 попала. Це ми жили там і робили
 у підсобнім господарстві. Діти
 всьо робили. Самі дрова рубали,
 заготовили корм для худоби,
 возили з острова такого на
 баржі, хоть малі були. Одівали
 нас, що ми вже не ходили голі.
 Пішла я до школи, там учили
 каліграфічно писати, а ми тут
 дома на табличках ризьками
 писали. Зразу було тижко, але
 потому я вже стала отлични́ца.
 У сорок семім році у кінці тато
 нас забрали.

– А Аннічка і Василько, їх
 найшли?

– Анну ми розшукали, мене
 ще тота вчителька і завіду́юча
 сварили, що я не сказала, що
 в мене є сестра, а Василько

ўмер/ ше та виховате"л'ка мален'ка сказа́ла/ шо ўмер/ три дни плакаў/ б'їдний/ тий помер// де така дитїна мален'ка могла в'їжити/ йїму́ було дес'їт' не"д'їл' йак нас в'їве"зли// такїї мален'к'її буў/ в'їн на саме Р'їздво ўродїўс'ї ў сорок пїйт'їм...

Прийїхали-смо додому/ а тут не"задоўго тата заарештува́ли... йак ми б'їдува́ли... ме"не на робо́ту н'їхто не" хоче" бра́ти/ бо ше ш'їсна́ц'їт' р'їк не"ма́// Пе"тро тий Анна ходїли до шко́ли// йа так'ї не" пусти́ла йїх ме"жи л'уди і самá ў на́йми не" п'їшла/ хот' казаў ме"н'ї Остри́/ нача́льник ел'ектроста́нц'їй/ аби-м ішла д'їти ба́вити// н'їхто не" хот'їў прийї́мїти на робо́ту// Ру́зї Йаво́рс'ка не" хот'їла спраўку да́ти/ шо йа не" зв'язана з с'їл'с'кїм господа́рством// йа плачу на Моче"рн'уко́в'їм п'їд конто́роў три дни/ а ўна не" хоче"// потому Никола Лес'ук (Васил'ї Дми́тришиного) ікос ме"н'ї пом'їг устро́їтис'ї на транспорт'ор на ша́хту// це пусте́ такé/ але" йа ўже ікос с'ї там заче"пїла і ўже к'їгну́ла так/ шо д'їти до шко́ли ходїли/ Анна се"мир'їчку ск'їнчїла/ уна ўже ўче́на бу́ла на тої ч'їс// п'їшла дес робїти ў заготзе"рно́/ а це не"ма́ н'ї ў шо ўбратис'ї/ н'їчо́// йа те"пе́р роз'ка́зуїу сво́їм

вмер, ше та вихователька маленька сказала, шо вмер. Три дни плакав, бідний, тий помер. Де така дитина маленька могла вїжити. Їму було десїть недїль, як нас вївезли. Такий маленький був, вїн на саме Рїздво вродивсї в сорок пїїтїм...

Прийїхали-смо додому, а тут незадовго тата заарештували... Як ми бїдували... Менс на роботу нїхто не хоче брати, бо ше шїснацїть рїк нема. Петро тий Анна ходили до школи. Я так і не пустила їх межї люди і сама в найми не пішла, хоть казав менї Острий, начальник електростанцїї, аби-м ішла дїти бавити. Нїхто не хотїв прийїмїти на роботу. Рузї Яворська не хотїла справку дати, шо я не зв'язана з сїльським господарством. Я плачу на Мочернюковїм пїд конторов три дни, а вна не хоче. Потому Никола Лесюк (Васильї Дми́тришиного) ікос менї помїг устроїтисї на транспорт'ор на шахту. Це пусте́ таке, але я вже йкос сї там зачепїла і вже тїгнула так, шо дїти до школи ходили. Анна семирїчку скїнчїла, уна вжс вчена була на тої чьїс. Пішла дес робити в заготзерно, а це нема нї в шо убратисї, нїчо. Я тепер розказую своїм

д'ітим/ а ўни не" в'ір'і: йак це
могло́ б́ути?// ми приї́хали/
в'ікна пов'і́быван'і/ дошќама
заб́іт'і/ лиш одна́ ші́бка// на
пóсте"ли йа́шчик/ а ў н'ім солóма
ти́ ве"р'іточка іќас/ не"ма́ чим
с'і ўќрити ти́ горшќа/ аб́і шос
зварі́ти/ і не"ма́ з" чо́го варі́ти//
горóди пов'ідб́ира́ли/ ма́ли-смо
ікус козú ти́ па́ру кúрок б́уло//
ти́ мýс'іли-смо вс'о робі́ти
коло х́ати/ та ўс'і л'úди добре"
зна́ют/ йак йа побува́ла// та і
о́такé дити́нство...

о́такé дити́нство б́уло... ти́
ше і те"пéр за тоў систéмоў
пла́чут//

– *це тоті́ плачут/ шо не"
б'ідувáли//*

– так/ це тоті́/ шо нас в'і́возі́ли
ти́ го́лодом мори́ли// Бо́же"/ йак
ми з А́нноў ў одні́х ва́л'інках/
не"ма́ ў шо с'і ўб́ути/ ти́ не"ма́
де купі́ти// те"пéр стра́шно
на́в'іт' зга́дувати це// йа лиш соб'і
у́йаўйі́ю/ йак ма́ма мо́я ма́ла це
ўс'о в'і́тримати// і пла́чу ўночі/
бо не" мож спáти...// йак уна́
просі́ла ўсе: „Гóсподи/ забé"р́і
ці д'і́ти!“// ти соб'і пре"дста́у:
ми сла́бі ўс'і ле"жимó/ лиш
суха́рик ікі́йс мо́гли грі́зти//
не" мож заб́ути/ йак шора́н'і
в'ідкрива́іс'і та скри́пуча бра́ма
ваго́на і в'ін/ конво́йр/ за́ходит/
так ші́роко стане" посе"ре"д́ін'і
і не"ре"кли́чку рóбит: „Луца́к

ді́тим, а вни не ві́рі: як це
могло́ б́ути? Ми приї́хали,
ві́кна пові́бывані́, дошка́ми
заб́іті, лиш одна́ ші́бка. На
постели́ ящик, а в ні́м соло́ма
та й вері́точка і́кас, нема́ чим
сі вќрити та й горшќа, аб́і шос
зварі́ти, і нема́ з чо́го варі́ти.
Горо́ди повідб́ира́ли, ма́ли-смо
ікус козу та й па́ру куро́к б́уло.
Та й мусі́ли-смо всьо робі́ти
коло хати, та всі́ люди́ добре"
зна́ють, як я побува́ла. Та й о́такé
дити́нство...

О́такé дити́нство б́уло... та й
ше й те́пер за то́в систéмов
пла́чут.

– *Це тоті́ плачут, шо не"
бідувáли.*

– Так, це тоті́, шо нас ві́возі́ли
ти́ го́лодом мори́ли. Бо́же, як
ми з А́ннов в одні́х ва́лінках,
нема́ в шо сі вб́ути, та й нема́
де купі́ти. Те́пер стра́шно
наві́ть зга́дувати це. Я лиш собі́
у́яві́ю, як ма́ма мо́я ма́ла це
всьо ві́тримати. І пла́чу вночі,
бо не мож спáти... Як уна́
просі́ла все: „Гóсподи, забéри
ці ді́ти!“ Ти собі́ предстáв:
ми сла́бі всі́ лежимо́, лиш
суха́рик ікі́йс мо́гли грі́зти.
Не мож заб́ути, як шора́ні
відкрива́ісі та скри́пуча бра́ма
ваго́на і він, конво́йр, за́ходит,
так ші́роко стане посере́дині́
і пере́кличку рóбит: „Луца́к

Вас'їл'її Паўлов'їч!“ так/ йак би хлопчик у два м'їс'їц'ї м'їг в'їдповїсти...

а йак-їм с'ї найїздїла та навозїла пе"ре"дáč тáтовї/ йак тáта ўз'їли// с'їдáйш на кóўб"к'ї/ на л'їсовóз/ у вухáх свїще"// а там прїйїде"ш/ а то не" тотá б´уква// то ў одїн ден' прїймáли пе"ре"дáč'ї на фам'їл'її на ка/ ел/ ем/ а ўни м'їн'їли/ а л'уди дурно йїхали// а йкóго там нарóду б´уло! так'ї схóди широчén:’ї/ і на тих схóдах к´упа нарóду...//

то ўс'їм тогдї б´уло т'їшко/ але" йак ми с'ї наб'їдувáли/ то н'їхтó не" знáйї// і шó ти д´умáйш/ шó хтос з фам'їл'її прїшóў тїї запитáў/ шó ви/ д'їти/ йїстé/ тїї шó ви рóбите"? тéта Катe"рїна трóх'ї Пе"трá тримáла і тáто тв'її/ в´уїко Пе"тро/ помагáў шос коло хáти/ косїў і ўс'о робиў// стрáшнé йке то б´уло...

а те"пér'їшн'ї молод'ї л'уди не" хочут це розум'їти/ не" ўм'їют ц'їнїти то/ шó мáют// не"дáўно здїбáйу двох молодїх ж'їнок з кол'áсками/ йа йїх не" знáйу/ бо то молод'ї/ та ше ўднó коло кол'áск'їїде// аўнимат'укáйтц'ї/ стрáшнé! тїї с ким Укрáїну будувáти? тїї ў Укрáїн'ї не"мá добрá// тотї комун'їсти/ шó л'удїї мо'рдувáли/ дáл'ї хочут к'їрувáти/ не" дáйт т'ї Укрáїн'ї на нóги ўстáти...

Васїлій Павловїч!“ Так, як би хлопчик у два мїсїцї мїг вїдповїсти...

А як-їм сї найїздїла та навозїла передáč татовї, як тата взїли. Сїдáйш на ковбкї на лїсовоз, у вухах свище, а там прїйїдеш, а то не тотá буква. То в один день прїймáли передáčї на фамїлїї на ка, ел, ем, а вни мїнїли, а люди дурно йїхали. А йкóго там народу було! Такї сходи широченнї, і на тих сходах купа народу...

То всїм тогди було тїжко, але як ми сї набїдували, то нїхто не знáї. І шó ти думáйш, шó хтос з фамїлїї прїшов та й запитав, шó ви, дїти, їсте, тїй шó ви робите? Тета Катерина трóхї Петра тримала і тáго твїї, вуйко Петро, помагав шос коло хати, косив і всьо робив. Стрáшне йке то було...

А теперїшнї молодї люди не хочут це розумїти, не вміют цїнїти то, шó мают. Недавно здїбаю двох молодїх жїнок з колясками, я їх не знáю, бо то молодї, та ше одно коло коляскї йде. А вни матюкаютсї, стрáшне! Та й з ким Укрáїну будувáти? Та й в Укрáїнї нема добра. Тотї комунїсти, шó людїй мордували, дáлї хочут кїрувати, не дáют тї Укрáїнї на нóги встáти...

Розповідає **Параска Петрівна Бабенко** (дівооче **Чукур**),
1933 року народження, уродженка с.Ковалівки, освіта три класи.

Запис проведено 2 серпня 2007 року. Текст подаємо в спрощеній транскрипції, без позначення м'якості приголосних перед [i], маючи на увазі, що [i] завжди пом'якшує попередній приголосний.

Мого брата Ніко́лу (він буў з дваціт' трéтого ро́ку) порани́ли/ коли л'у́ди гаси́ли шко́лу// шко́лу запали́ли бу́ли поўста́нці/ бо там жи́ли стри́бки// стри́бки склика́ли лю́дй гаси́ти// Ніко́ла сто́йаў на дра́бiнi/ і йак з автома́та сíкану́ли/ так но́ги йíму пе"ре"би́ли// і так він слабуваў/ а пото́му поме́р// а че"ре"з рік пе"ре"д Ве"лико́дним нас вíвезли// Ніко́ла буў зйязковiм ў УПА/ а хло́пці/ котри́х поарештува́ли/ спиха́ли на не́го ўс'о / що він буў голо́вним/ що йíх там застави́йў// та i ми ўже зна́ли/ що нас бу́дут вíвози́ти// бу́ла ве"сна́ сорок пiйiто́го// iко́с пе"ре"д Ве"лико́дним ми сíли йíсти / а тут лиш при́йзди́ ці паiд'о́шники і не" да́ли нам доíсти// то бу́ла на́шi послíдна ве́чeрi до́ма// а пото́м нас туди вéзли/ йакра́з у Поли́ваний поне́диўнок/ зiпха́ли ў ваго́ни/ а вéзли до се"ре"д ли́та// Бо́же"/ йак заб'ю́т у тупíк товарн'акí/ і нíхто не" вíдкрива́йi/ не" дíвитцí// дро́том кол'у́чим ваго́ни закруче́ни/ вíконцí мале́ньки/ а л'у́ди на пíдлюзí по́кoтoм ли́ж'и́ли ў тифу́си/

Мого брата Николу (він був з двацять третого року) поранили, коли люди гасили школу. Школу запалили були повстанці, бо там жили стрибки. Стрибки скликали людей гасити. Никола стояв на драбині, і як з автомата сіканули, так ноги їму перебили. І так він слабував, а потому помер. А через рік перед Великодним нас вивезли. Никола був зв'язковим в УПА, а хлопці, котрих поарештували, спихали на него всьо, що він був головним, що їх там заставив. Тай ми вже знали, що нас будут вивозити. Була весна сорок пийитого. Ікос перед Великодним ми сіли їсти, а тут лиш приїзді ці пайдьошники і не дали нам доїсти. То була наші послідна вечері дома. А потом нас туди везли, якраз у Поливаний понедівнок, зіпхали у вагони, а везли до серед літа. Боже, як заб'ют у тупік товарняки, і ніхто не відкриваї, не дивитці. Дро́том колючим вагони закручені, віконці маленькі, а люди на підлюзі покотом лижжили в тифусі,

їкіс ваго́ни тифо́зні бу́ли ци шо//
вўши по ваго́нах ла́зили// і тут
такї́ жолі́б по́серед ваго́на/ такї́
туалéт/ і це тут і старі/ і малі/ і
молоді/ ўс'о на підло́зі забі́то/
не"ма де іго́лку ўпу́стити/ ўс'о
спáло// і так два місі́ці ў такі́х
му́ках нас вéзли//

зра́зу нас привéзли ў
Новоси́бірск/ наш та́то там поме́р
і похováний під Новоси́бірском//
йагби йа тудá попáла / то йа би
тої́ цвинта́р' віднаїшла́ схóду//
ми там у соўхóзі жи́ли/ і горо́д
посади́ли/ а л'ўди потро́хі зач'їли
тіка́ти / то блі́з'ко бу́ла же"лі́зна
доро́га// і нас відти забра́ли і
завéзли ў таку́ тайгу́ чо́рну/ шо
лиш не́бо відко бу́ло// а потóму
пе"ре"вэ́зли аж ў Ірку́ц'ьку
о́бласть'/ і так ми ні ра́зу на грóбі
та́товім не" бу́ли// то бу́ло
далéко// Си́бір такї́ не"зміре́н:ї/
не" то шо Украї́на// там оди́н
Красно́я́рскї́й краї́ бїлши́ї за ці́лу
Украї́ну// ми робї́ли ў лісі// йакі́
йа коўб"кі двїгала ве"личэ́зні на
плéчих/ шо би-с не" повіри́ў!//
там на лісопова́лах тако́ж на́ших
л'удї́й погїну́ло не"ма́ло...//

жи́ли-смо там у зе"мл'áнках/
зе"мл'áнки ва́лилисї/ л'удї́ї
привáлювали/ двéрі відкривáлисї
надві́р// ráно зе"мл'áнку зарї́ўнаю́т
бура́ни/ на робо́ту вї́йти не"
мож/ то му́симо двéрі зривáти/
сніг^x розгрі́бати/ би влі́зти з

їкіс ваго́ни тифо́зні бу́ли ци шо.
Вуши по ваго́нах лази́ли. І тут
такї́ жолі́б по́серед ваго́на, такї́
туалет, і це тут і старі, й малі, й
молоді, всьо на підло́зі забито,
нема де іго́лку впу́стити, всьо
спало. І так два місі́ці в таких
муках нас везли.

Зразу нас привезли в
Новосибі́рск, наш тато там помер
і похований під Новосибі́рськом.
Якби я тудá попала, то я би
той цвинта́р' віднаїшла́ сходу.
Ми там у совхозі жили, і город
посадили, а люди потрохі зачїили
тікати, то близько була же́лізна
дорога. І нас відти забрали і
завезли в таку тайгу́ чо́рну, шо
лиш небо видко було. А потому
перевезли аж в Ірку́тську
о́бласть, і так ми ні разу на грóбі
татовім не були. То було
далеко. Сибі́р такий незмі́ренний,
не то шо Украї́на. Там один
Красно́я́рськї́й край бїлши́ї за ці́лу
Украї́ну. Ми робили в лісі. Які́
я ковбкі двигала величезні на
плечих, шо би-с не повірив!
Там на лісоповалах також наших
люди́й погину́ло немало...

Жили-смо там у земля́нках,
земля́нки ва́лилисї, люди́ї
привáлювали, двéрі відкривáлисї
надві́р. Рано земля́нку зарівнаю́т
бурани, на роботу вї́йти не
мож, то мусимо двéрі зривати,
сніг розгрі́бати, би влі́зти з

зе"мл'анкі// робіли-смо ў тайзі/
снiг по шийу/ а ми кач'ийімосі від
сме"рeкі до сме"рeкі/ бо йти не"
мож // тоті/ шо рiжyт/ вiкопайyт
y снiгy йамкy/ і ўже не"мá кyдá і
йак тiкáти/ йагби ў рáзі бiдá//

землянкi. Робили-смо в тайзи,
снiг по шию, а ми качыиймосi вiд
смeрeкi до смeрeкi, бо йти не
мож. Тотi, шо рiжyт, вiкопaюyт
y снiгy ямкy, i вжe нeмá кyдa i
як тiкати/ якби в разi бiдa.

Далі подаємо кілька віршованих текстів П. Бабенко у нашому літературному опрацюванні і в спрощеному фонетичному записі. Пом'якшення приголосних перед [і] з метою полегшення друку також не позначаємо.

Дорога на Сибір

До Сибіру путь криваву
Хрeсноў називáли/
бо богáто ужe вiдти назáд не"
вe"ртáли//
прощáй/ рiднa Укрáйно/ мiй
чудóвий крáйу/
ўжe с'огóдни/ рiднa зeмлe"/
тe"бe покидáйу//
куйe москáл' у кáйдáни/
вйáжe" нóги і рúкi/
i вiдкo/ нaм не" вiнe"сти
тотi стрáшнi мýкi//
йак нaс брáли з Ковалiўкi
ў Йáблунiў за грáти/
ми не" знáли/ чи вeрнe"мoс'/
чи тaм помирáти//
нaм вiнeсли ў Йáблунóвi
вiрoк вiдбyвáти/
свóгo вiкy не"дóўгoгo ў
снiгáх корoтáти//
ў тiй пiўници бýло тeмнo/
сóнце" не" с'вiтiло/
i тo бýлa не" пiўници/ a живá
могiлa//

До Сибіру путь криваву
Хрeснoв називали,
бо богáто ужe вiдти назaд нe
вeртали.
Прощáй, рiднa Укрáйно, мiй
чудoвий крaю,
вжe сьoгoдни, рiднa зeмлe,
тeбe покидaю.
Кyє москaль y кáйдaни,
в'яжe нoги й рyкi,
i вiднo, нaм нe вiнeсти
тoтi стрáшнi мyкi.
Як нaс брaли з Кoвaлiвкi
в Яблунiв зa грaти,
ми нe знaли, чи вeрнeмoсь,
чи тaм пoмирaти.
Нaм вiнeсли в Яблунóвi
вирoк вiдбyвaти,
свoгo вiкy нeдoвгoгo в
снiгáх кoрoтaти.
В тiй пiвници бyлo тeмнo,
сoнцe нe свiтiлo,
i тo бyлa нe пiвници, a живa
мoгилa.

вікідали/ йак скотіну/
 ў штабелі складалі
 і де когo закопáли/ ми тoгo
 не" зна́лі//
 ті ваго́ни-товарн'акі –
 то на́ша моги́ла/
 шоб сліду́ по нас не" бу́ло/
 па́мніт' не" лиші́лас'//
 смерт' прійшла́ до нас ў ваго́ни/
 як косо́ў косі́ла/
 а коса́ йі бу́ла о́стра/ усіх
 па́др'а́д т'і́ла/
 ні старо́го/ ні ма́ло́го ўна
 не" шкодува́ла/
 хто лиж'іў́ уже безсі́лії/
 з° собо́ў забира́ла//
 ўна прійшла́ до нас ў ваго́ни
 наш бі́л' обле"кши́ти/
 шоб не" доўго му́читисі і йти
 ў зéмл'у гні́ти//
 по два дни то́тй ваго́ни нам
 не" відкрыва́лі/
 хоті́ли ўні/ шоби ско́рше"
 усі поўмира́лі//
 бо/ йак ме́ртвий – ўже не" хоче"
 ні йі́сти/ ні пі́ти –
 вікінут із ваго́на – пі́де"
 ў зéмл'у гні́ти//
 но йа сме́рті благода́рна/
 бо ме"не не" вз'і́ла/
 да́ла шанс і́шчэ по́жити/
 шчоб да́льше" бі́діла//
 у ваго́нах стра́шно бу́ло/
 бу́ла су́дна дні́на/
 у гор'і́чці там ле"ж'і́ла
 ўс'и мойа́ роди́на/

Вікідали, як скотину,
 в штабелі складали
 і де когo закопали, ми того
 не знали.
 Ті вагони-товарняки –
 то наша могила,
 щоб сліду від нас не було,
 памніть не лишилась.
 Смерть прийшла до нас в вагони,
 як косов, косила,
 а коса ї була остра усіх
 підряд тїла,
 ні старого, ні малого вна
 не шкодувала,
 хто лижив уже безсилий,
 з собов забирала.
 Вна прийшла до нас в вагони
 наш біль облекшити,
 щоб не довго мучитисі і йти
 в землю гнити.
 По два дни тої вагони нам
 не відкривали,
 Хотіли вни, шоби скорше
 усі повмирали.
 Бо, як мертвий, – вже не хоче
 ні їсти, ні пити –
 вікінут із вагона – піде
 в землю гнити.
 Но я смерті благодарна,
 бо мене не взяла,
 дала шанс іще пожити,
 щоб далше бідила.
 У вагонах було страшно,
 була судна днина,
 у горьчці там лежїла
 всьї моя родина,

і йа збоку/ у куточку/ тихонько
 ле"жала –
 подумали/ шчо йа мертва/
 і ме"не забрали//
 усі вони у гор'їщї і гад'кі
 не" мали/
 шо ме"не дес забирайт//
 а йїх везли далї...//
 на землі коло вагона йа
 слабá ле"жала/
 і нїяких ознак жит' :á йа
 не" подавала//
 коли пот' аг заскре"готїй/
 розірваўши тишу//
 у ту мит' йа зрозумїла:
 з трупами сї лишу//
 памнїтаїу/ йак йа пїти
 у спразі хотїла/
 губи моїї зісохлисї
 і жаром горїли//
 вїяў дуже" сїл'нїї вїте"р
 і йа заме"рзала/
 і чому це ме"не ма́ма рїдна
 не" ўкривала?//
 але" моїї тїж"кі му́ки
 лишєн' починалис'//
 довгі дни шче у лікарни
 вони продоўжалис'//
 була немічна/ худєн'ка
 і не" могла ўстати/
 не" було тут коло мене"
 ні ма́ми/ ні та́та//
 і не" було там нікого
 ме"не пожалїти
 і сказа́ти те́пле" сло́во/
 і заспокоїти//

і я збоку, у куточку, тихонько
 лежала –
 подумали, що я мертва,
 і мене забрали.
 Усі вони у горьчїцї і гадкї
 не мали,
 шо мене дес забирают.
 А йїх везли далї...
 На землі коло вагона я
 слаба лежала,
 і нїяких ознак життя я
 не подавала.
 Коли потяг заскреготїв,
 розірвавши тишу,
 у ту мить я зрозумїла:
 з трупами сї лишу.
 Памнітаю, як я пїти
 у спразі хотїла,
 губи мої зісохлисї
 і жаром горїли.
 Вїяв вїтер сильний дуже,
 і я замерзала,
 і чому це мене мама рїдна
 не вкривала?
 Але мої тїжкї муки
 лишєнь починались,
 довгі дни потїм в лікарни
 вони продовжались.
 Була немічна, худенька
 і не могла встати,
 не було тут коло мене
 ні мами, ні тата.
 І не було там нікого
 мене пожалїти
 і сказа́ти тепле слово,
 і заспокоїти.

і ту мойу сороч:їну ў мене"
не" забрали/
бо йа рúчками худїми йї
вес' час тримала//
йа це ус'о памнітаю/
гїй би вчэра бúло/
і мойá дит'áча пáмніт' нічо
не" забúла//
тїж^шká бúла і те"рніста
та мойá дорóга/
босї нóги об:ивáла ў камїню
до кровї/
пал'ці усї поўбшчибáла/
не" бúло ў шо ўбúти/
тréба бúло ітї далї/
так мýсіло бúти//
та йа мýжно ўс'о сте"рпіла/
йа дýже" че"кáла/
бо до свóйї рїднén'кої
мáми шкандибáла//
так хотїла до бе"зт'áми
свóйїх рїдних ўздрїти
і тогдї до схóчу бúду
з нїми слóзи лїти//
йа так прагла мáмї свóйї
рúки ціл'увáти
і про усé свóйé гóре"
рїднїй роз"казáти//
нарéштї йа мáмку ўздрїла/
мáма ж не" пїзнáла/
йа крїкнула „мáмко мóйа!“
і на зéмл'у ўпáла//
ту нїч цілú коло мáми
у страшнїм барáку
на холóдних/ тве"рдїх нáрах
я спáла/ сарáка/

І ту мою сороччину в мене
не забрали,
бо я ручками худими ї
весь час тримала.
Я це усьо памнітаю,
гий би вчєра було,
І моя дитяча памніть нічо
не забула.
Тїжка була і терниста
та моя дорога,
Босї ноги оббивала в камїню
до кровї,
Пальці усї повбщибала,
не було в шо вбути,
треба було іти далї,
так мусіло бути.
Та я мужно всьо стерпіла,
я дуже чекала,
Бо до свої рїдненької
мами шкандибала.
Так хотїла до безтїями
своїх рїдних вздрїти
і тогди до схочу буду
з ними слози лити.
Я так прагла мамї свої
руки цілювати
і про усє своє горе
рїднїй розказати.
Нарештї я мамку вздрїла,
мама ж не пїзнала,
я крїкнула „мамко моя!“
і на землю впала.
Ту нїч цілу коло мами
у страшнїм бараку
на холодних, твердих нарах
я спала, сарака,

ма́ма ж ме"ні тихо́се"н'ко/
 л'у́бо щос ше"птáла
 і до сво́го тіла ніжно
 ме"не́ пригортáла//

мама ж мені тихосенько,
 любо щос шептала
 І до свого тіла ніжно
 мене пригортала.

По́хорони та́та

Суворо́ї кра́ї новосиби́рські́ ў
 далéкім Сиби́рі/
 тудá вéзли му́че"никі́ў
 з рідної́ Ўкраї́ни//
 засні́же"не по́ле"/ ширóке//
 йак мо́ре"/
 і там затайі́лис' сме́рть/
 сму́ток і го́ре"//
 похму́рий де́нь// чо́рна
 хма́ра со́нце заслон'áла/
 лиш сиби́рс'ка ви́уга л'у́та
 круго́м бушувáла//
 ме́рзли ру́ки і но́ги/
 і душá ридáла/
 бо ў ц'у пургу́ л'у́ту
 ми та́та хова́ли//
 це бу́в ми́сіць л'у́тиї/
 зима́ л'ута́ бу́ла /
 заві́р'ухоў/ ви́ла і вітра́ми
 ду́ла//
 від не́ї рату́нку ні́кому
 не"ма́йе
 ў тім кра́йу сиби́рс'кім/
 суворо́ім/ бе"зкра́йім//
 там лише"н' видні́є самот́н'а
 моги́ла/
 ў ній ле"жи́т найкра́шча
 у сві́ті л'уді́на//
 там на́ші ридáн':а/
 йагбі́ ў дзвóни бі́ли//

Суворий край новосибірській
 в далекім Сибірі,
 тудá везли мучеників
 з рідної́ України.
 Засніжене поле, широке,
 як море,
 і там затаїлись смерть,
 смуток і горе.
 Похмурий день, чорна
 хмара сонце заслоняла,
 лиш сибірська в'юга люта
 кругом бушувала.
 Мерзли руки й ноги,
 і душа ридала,
 бо в цю пургу люту
 ми тата ховали.
 Це був місяць лютий,
 зима люта була,
 завірюхов вила і вітрами
 дула.
 Від неї ратунку нікому
 немає
 в тім краю сибірським,
 суворім, безкраїм.
 Там лишень видніє самотня
 могила,
 і у ній лежить найкраща
 у світі людина.
 Там наші ридання,
 якби ў дзвони били,

Ї сл'ози наші лілис'
 ў татову могїлу//
 ої не" пла́chte"/ рїдні/
 ви тут надї мно́йу/
 але" пла́chte"/ л'ўбі/
 самі над собо́йу/
 ме"ні ўже одна́ко/ де би
 не" ле"жа́ти/
 ви ж бу́де"те/ бїдні/
 ў сніга́х заме"рза́ти//
 в сорок шестім ро́ці –
 то т'їж"ка́ утра́та –
 у сніга́х сибїрс'ких
 ми хова́ли та́та//
 бо Сибїр страшний буў
 і зе"мл'а прокл'а́та/
 не" одна́ там дочка
 похова́ла та́та/
 не" одна́ там ма́ти
 похова́ла сїна/
 бо така́ ўкраїнс'ка
 дол'а не"шчїсли́ва//
 дорогої́ мїй тату/ ви ме"ні
 приснілис'/
 що на Україну ви дуже"
 просїлис',
 шчоби на грїб ма́мин
 хоч раз° подивїтис'
 і з родїноў мїлоў шче
 хот' раз° зустрїтис'//
 за шчо така́ кара/ за шчо
 такá кл'а́та/
 самі засипа́ли рїднєн'кого
 та́та//
 засїпали йа́му снігом
 і грудка́ми/

й сльози наші лились
 в татову могилу.
 Ой не плачете, рїдні,
 ви тут надї мною,
 але плачете, любї,
 самі над собою.
 Мені вже однако, де би
 не лежати,
 ви ж будете, бїдні,
 в снігах замерзати.
 В сорок шестім ро́ці –
 то тїжка утрага –
 у снігах сибїрських
 ми ховали тата.
 Бо Сибїр страшний був
 і земля проклята,
 не одна там дочка
 поховала тата,
 не одна там мати
 поховала сина,
 бо така вкраїнська
 доля нещїслива.
 Дорогий мїй тату, Ви менї
 приснились,
 що на Україну Ви дуже
 просились,
 шчоби на грїб мамин
 хоч раз подивитись
 і з родинов милов ще
 хоть раз зустрїтись.
 За що така кара, за що
 така клята,
 самі засипали рїдненького
 тата,
 засипали яму снігом
 і грудками,

Нема́ до́лі ў ріднім краї

Донедаўна нам св'ітылі шче
 крэмлівск'і зор'і
 і велі нас „браті старш'і“ до
 „світлой“ до́лі//
 на л'удий ішли обла́ві/ йак на
 звіра гінц'і/
 убива́лі/ в'івозіли за то/ шчо
 ўкраї́нц'і//
 развозі́ли л'уд неві́н:іі по
 ус'і́ планэ́т'і/
 хто ў Ворку́т'і опині́ўс'а/ йа
 бу́ла ў Та́йше́т'і//
 ўже газду́ют' ў сво́ім кра́ю
 лати́ш'і/ есто́нц'і/
 пора́ б і нам панува́ти у рідн'і́й
 сторо́нц'і//
 і зда́ло́с'/ шчо ми до сві́тліх
 ўже часі́ў до́жы́лі/
 за шчо на́ш'і патр'іо́ти жит'а́
 положи́ли//
 шчо п'і́де про Укра́їну по
 ўс'і́м сві́т'і сла́ва/
 шчо розкві́тне неза́лежна/
 мо́гутн'а де́ржа́ва/
 шчо будэ́ і хлі́бородна/ і не
 така́ стражда́л'на/
 та наспра́ўд'і вона́ ста́ла
 наскр'і́з крими́нал'на/
 бо нема́ де ў се́бе ўдо́ма
 гро́шій заробі́ти/
 зато́ гребу́т м'іліо́ни
 де́ржаўн'і банді́ти//
 он д'і́ўчата́ п'ідро́ста́ют/
 хо́д'ат' засму́чэ́н'і/
 бо за сін'і́мі мор'а́мі і́хн'і
 наре́чэ́н'і//

Донедавна нам світылі ще
 крэмлівскі зорі,
 і велі нас „брати старші“ до
 „світлой“ до́лі.
 На людий ішли облави, як на
 звіра гінці,
 убивали, вівозили за то, що
 ўкраї́нці.
 Розвозили люд невинний по
 усій планеті,
 хто в Воркуті опинився, я
 була в Тайшеті.
 Вже газдують в своїм краю
 лати́шці, естонці,
 пора б і нам панувати у рідній
 сторо́нці.
 І здалось, що ми до світлих
 вже часів дожили,
 за що наші патріоты життя
 положили.
 Що піде про Україну по
 всім світі слава,
 що розквітне незалежна,
 мо́гутня держава,
 що буде і хлібородна, й не
 така страждальна,
 та насправді вона стала
 наскрізь кримінальна,
 бо нема де в себе вдома
 грошій заробити,
 зато гребут міліони
 державні бандити.
 Он дівчата підрастают,
 ходять засмучені,
 бо за синіми морями їхні
 наречені.

куда йіде"те"/ ўкраїнц'і/ шчо
вам там шукáти/
чому дól'і ў рідн'ім краї
не" мóже"те мáти?//

Куда їдете, вкраїнці, що
вам там шукати,
чому долі в ріднім краї
не можете мати?

СПОГАДИ ПРО СТАЛІНСЬКІ „ГУЛАГИ“

Настя Миколаївна Атаманюк

(дівооче прізвище Лесюк, псевдо „Бистриця“),

1922 року народження.

Запис проводився 2 серпня 2007 року.

Йа кіму́йу / йак будувáли
Нáродний дім/ то л'ўди самі
будувáли/ ніхтó не" платіў
нічó нікóму// че"ре"з то йігó
назváли Нáродним// коли́ йігó
ос'в'áчували/ то фодографувáлисї/
ше є фодографія/ де ми всі йе ше
молоді//

йа робіла з Петрóm Рóшком
у коператіві/ він буў головóў
копе"ратіві/ а йа помагáла/
шос там то'ргувáла/ кіму́йу/
шо квáсили ўгíркі тий вс'їчино
робила// у Поўстáнскі армії я
не" б́ула такі ў лісі/ б́ула дóма/
але" помагáла/ шо трéба б́уло//
б́ула йак зйáзковá / носіла йісти/
прáла оде"жину// однóго рáзу
у мéне" на пóдри б́ули два
партизáни – Васіл' Мочерн'уків
тий ше йкїіс / уже не кіму́йу/ хто
то був// уни б́ули на пóдри/ а
йа вівáр'увала йім б́іл'ó/ бо ўни
б́ули брудні тий убрані йїх такé
б́уло// а тут облáва// прійздит
цеї Николáй Картáвцеў на рóвери
і кáже" до мéне" „пашлї“// це тої/

Я кімую, як будували
Народний дім, то люди самі
будували, ніхто не платив
нічо нікому. Через то їго
назвали Народним. Коли їго
освячували, то фодографувалисі,
ше є фодографія, де ми всі є ше
молоді.

Я робила з Петром Рошком
у коперативі, він був головов
коперативи, а я помагала,
шос там торгувала, кімую,
шо квасили огірки тий всьичино
робила. У Повстанскі армії я
не була такі в лісі, була дома,
але помагала, шо треба було.
Була як з'язковá, носила їсти,
праля одежину. Одного разу
у мене на подри були два
партизани – Василь Мочернюків
тий ше йкїйс, уже не кімую, хто
то був. Уни були на подри, а
я віварювала їм більо, бо вони
були брудні тий убрані їх такé
було. А тут облава. Приїздит
цей Николай Картавец на ровери
і каже до мене „пашлї“. Це той,

шо потóму ї Никóлу тéтиногo
 (Лес'ука)/ Дмитра Павлічка/
 поéта/ ї инчих хлопціў
 пйїтнаціт'-шіснаціт'рїчних
 половіў/ позаарештóвуваў і
 казаў/ шо це ніби бандерівску
 сóтн'у він зловіў// їїх тогді
 мо'рдува́ли півро́ку ў Станіславі/
 а потóму їїх віпустили і вікрили
 цéго афе"рїста// дес їїго́ б́ули
 такóж засуділи за то/ але" він
 багат'óm жит'ї попсуваў і ў
 багат'óх жит'ї відобраў// тїї
 ка́же „пашлі“// а їа пита́йу/
 кудá пашлі і чо́го// а він собі так
 спокї́но ка́же/ шо шос там ме"не
 клічут у Їаблуно́ві// їа ка́жу/ то
 дóбре"/ з́араз збе"р́усі/ че"ка́йте//
 тїї самá побігла до стодóли/
 вілізла на драбіну тїї ка́жу
 хлопцім / шо за мноў приїшли /
 шо ме"не забира́ют// це б́уло
 1 травні 1945 рóку/ їа це не"
 гóдна заб́ути// тїї ідемо/ а він
 ше ка́же/ аби їа сідала на рóве"р/
 але" їа не" хотїла// у Їаблуно́ві
 ме"не заперли ў піўниц'у/ там
 б́уло богáто л'удїї// на дрóгий
 ден' ме"не віклика́ют і шос
 пита́ют/ а їа ка́жу/ шо не" зна́йу
 нічо́// у ме́не" тогді б́ула довга
 кіска/ не" то шо те"пер// тїї
 їа їакр́аз розпусти́ла / хотїла сі
 че"са́ти// а він лиш двéрі ўтвор'її:
 „Лес'ук!“// тїї зачина́ї ме"не
 б́їти пáлицеў по крижіх// пита́ї/
 ко́го їа зна́йу з партиза́ніў// дес зо

шо потóму ї Никóлу тетиногo
 (Лесюка), Дмитра Павличка,
 поета, ї инчих хлопців
 п'їтнаціть-, шїснацітьрїчних
 половив, позаарештовував і
 казав, шо це ніби бандерівську
 сотню він зловив. Їх тогди
 мордували півроку в Станіславі,
 а потому їх випустили і вікрили
 цього афериста. Дес їго були
 також засудили за то, але він
 багатьом житї попсував і в
 багатьох житї відобрав. Тий
 каже „пашлі“. А я питаю,
 куда пашлі і чого. А він собі так
 спокійно каже, шо шос там мене
 кличут у Яблуніві. Я кажу, то
 добре, зараз зберусі, чекайте.
 Тий сама побігла до стодоли,
 вілізла на драбину тий кажу
 хлопцім, шо за мнов прийшли,
 шо мене забирают. Це було
 1 травні 1945 року, я це не
 годна забути. Тий ідемо, а він
 ше каже, аби я сідала на ровер,
 але я не хотїла. У Яблуніві
 мене заперли в півницю, там
 було багато людий. На другий
 день мене вікликают і шос
 питают, а я кажу, шо не знаю
 нічо. У мене тогди була довга
 кіска, не то шо тепер. Тий
 я якраз розпустила, хотїла сі
 чесати. А він лиш двері втворїї:
 „Лесюк!“ Тий зачинаї мене бити
 палицев по крижіх. Питаї,
 кого я знаю з партизанів. Дес зо

дві неділи ме"не там тримали тий біли/ тий мурдували// дес відай сімнацітого числа ме"не відвезли до Коломійі// такі були синці ў мене" по тілі! ў Коломійі ме"не ўже не" біли// потому ўз'їли до Станіслава// йа ўже добре" не" кімуїу/ але" буї суд і ме"ні дали пїтгнаціт' рік т'урмі і пїйт' рік позбавлені праї/ тий за шо?//

– а йак було ў віроку сказано/ за шо?

– та за пособніче"ство/ за звїязок з бандерівцїми//

потому дес пе"ре"везли ўже до Л'вова// кімуїу/ йак ве"лі нас на вокзал/ то так на горі дес була ве"ліка церква// приве"лі нас на вокзал/ запхали ў товарн'акї і повезли// доўго нас везли/ ми ї не" знали кудá/ а потому привезли ў Во'ркуту// там ме"не відрáзу комісували ў шáхту// йа ше була молодá/ здорова// до шáхти їшли такіми доўгими коридóрами з високими паркана́ми/ з вишками для конвоїрії//

робїла-м на погрúзці ў шáхті/ ў лавї/ скїдали вугол' на ре"штакї// зо мноў робїла дїўчина з Волині/ а то там дуже" нїз'ко було ў ті лавї/ шо треба сі було згїнати// тий ц'и дїўчина їкос відїшла/ а на н'у ўпáла ве"ліка брїла породи і її ўбїла// ми такі ўже були пе"ре"пудже"ні... так йа робїла ў шáхті кїл'ка місїцїў/

дві неділи мене там тримали тий били, тий мурдували. Дес відай сімнацітого числа мене відвезли до Коломїї. Такі були синці в мене по тілі! У Коломїї мене вже не били. Потому взяли до Станіслава. Я вже добре не кімую, але був суд і мені дали п'їтнаціть рік тюрми і пїить рік позбавлені прав, тий за шо?

– А як було у віроку сказано, за шо?

– Та за пособнічество, за зв'язок з бандерівцїми.

Потому дес перевезли вже до Львова. Кімую, як вели нас на вокзал, то так на горі дес була велика церква. Привели нас на вокзал, запхали в товарняки і повезли. Довго нас везли, ми й не знали куда, а потому привезли у Воркуту. Там мене відрáзу комісували в шахту. Я ше була молода, здорова. До шахти їшли такими довгими коридорами з високими парканами, з вишками для конвоїрів.

Робила-м на погрузці в шахті, в лавї скїдали вуголь на рештаки. Зо мнов робила дівчина з Волині, а то там дуже низько було в ті лавї, шо треба сі було згїнати. Тий цїи дівчина їкос відїшла, а на ню впала велика брила породи і ї вбила. Ми такі вже були перепуджені... Так я робила в шахті кїлька місїцїв,

дуже" схудла/ то робота була
 кіж^мка/ і скомісували ме^не на
 поверхність'/ на стрóйку/ стрóйити
 дороги// студи́н' була ве^лика/
 сорок – підис'йт' гра́дусіў// то
 ўже тогди ми не йшли на роботу/
 ка́зали/ шо то актíрований ден'/
 то ўже ми сигіли до́ма// нам
 відавáli валінкі/ але" ўс'о одно
 мэ́рзли// а ўліті ми робіли на
 стрóйці/ стрóйили пос'óлок//

– а ў бара́ках было тепло/
 топи́ли?

– топи́ли/ там була піч/ але"
 ў кінці бара́ка/ а ў другім
 кінці було студенó// то такі
 доўгі бара́кі були/ нас там
 пове^рх сто жыло// та ўкривáлісі
 бушлáтами/ куфа́йкамі/ тий так
 жыли// а чо те^пер но́ги бол'и?
 це ми на ша́хті но́ме^р два
 робіли/ а потóму нас пе^ре^вели
 ў другі́й пос'óлок// ўже нас не"
 воділи під конво́йе^м// йа робіла
 на цегóлни/ на заво́ді/ на обжигу/
 де віпáлували цеглу/ там так
 горичé було/ шо страшнé// там
 пйит' рік йа проробіла// потóму
 ме^не пе^ре^вели на погрúзку
 цегли// такі кіж^мка робота була/
 бо трéба було по шіст' цегóл
 бра́ти/ мэ́нчи не" мóжна було//
 ікас там бригаді́рка з Полтавско́ї
 óбласті була/ то ўсе підган'йла
 нас: „бистр'ей/ бистр'ей/ д'ёвущкі/
 бо простóй!“ і так йа ўже до
 кінц'й там робіла/ аж нім ме^не

дуже схудла, то робота була
 кіжка, і скомісували мене на
 поверхність, на стройку, строїти
 дороги. Студинь була велика,
 сорок – підисьить градусів. То
 вже тогди ми не йшли на роботу,
 казали, шо то актíрований день,
 то вже ми сиділи дома. Нам
 відавали валінки, але всьо одно
 мерзли. А вліті ми робили на
 стройці, строїли посьолок.

– А в бараках було тепло,
 топили?

– Топили, там була піч, але
 в кінци барака, а в другім
 кінци було студенó. То такі
 довгі бараки були, нас там
 поверх сто жило. Та вкривалисі
 бушлатами, куфайками, тий так
 жили. А чо тепер ноги больи?
 Це ми на шахті номер два
 робили, а потóму нас перевели
 в другий посьолок. Уже нас не
 водили під конвоєм. Я робила
 на цеголни, на заводі, на обжигу,
 де віпалювали цеглу, там так
 горичé було, шо страшне. Там
 пйить рік я проробила. Потóму
 мене перевели на погрузку
 цегли. Такі тіжка робота була,
 бо треба було по шість цегол
 брати, менчи не можна було.
 Ікас там бригадирка з Полтавско́ї
 óбласті була, то все підганьйла
 нас: „Бистрей, бистрей, девущкі,
 бо простой!“ І так я вже до
 кінцьи там робила, аж нім мене

не" звільнили// а потому ме"не
впустили і йа поїхала д-хаті//
ўмер той тиран Сталін тий л'удії
повіпускали скорше"/ так шо йа
лиш десіт' рік відсігіла// айа/
добре" відсігіла/ відгарувала на
такіх кішкіх роботах...

– *ше хотілосі трохі поговоріти
про ваші зв'язкі з поўстанціми//
ви мали йкес псевдо?*

– так/ йа мала псеўдо
Бистриця// ме"ні казали/ шо я
живо ходжу/ тий йа собі вібрала
таке// не" раз ночіма треба
було йти/ дес аж на кл'учівске/
але" йкос сі не бойала// ше зо
мноў була Олійан:а Міхаїла
Пилипишиного/ разом ми ўбидві
були// йійі страшен:о мурдували
так само/ так шо до Коломийі
ўна ўже сама не годна була йти//
тий так само була ў Во'ркуті/ але"
ноги йі далі боліли// так уна ў
Росії і лишиласі і там і ўмерла/
здайесі/ шо ў неїі син дес там
жійе ў Омску ци де//

– *а йак цей Николаї дїзнаўсі
про Вас/ хтос мусіў віказати?*

– у мене" йе" підозра на ўдно́го
чоловіка/ шо йа з ним робіла
ў коперативі/ йіго були такі
ўз'їли/ а потому впустили//
так ме"ні сі здайе/ але" не мōжу
такі сказати точно// але" хтос
мусіў заме"лдувати/ сексотіў
тогдї було доста// казали по
те"ле"візору/ шо те"пер від'крили

не звільнили. А потому мене
впустили і я поїхала д-хаті.
Умер той тиран Сталін тий людий
повіпускали скорше, так шо я
лиш десіть рік відсиділа. Ая,
добре відсиділа – відгарувала на
таких тіжких роботах...

– *Ше хотілосі трохі поговорити
про ваші зв'язки з повстанціми.
Ви мали йкес псевдо?*

– Так, я мала псевдо
„Бистриця“. Мені казали, шо я
живо ходжу, тий я собі вібрала
таке. Не раз ночіма треба
було йти, дес аж на ключівське,
але йкос сі не бояла. Ше зо
мнов була Оліянна Міхаїла
Пилипишиного, разом ми вбидві
були. Її страшенно мурдували
так само, так шо до Коломиї
вна вже сама не годна була йти.
Тий так само була у Воркуті, але
ноги і далі боліли. Так уна в
Росії і лишиласі і там і вмерла,
здаєсі, шо в неїі син дес там
жие в Омску ци де.

– *А як цей Николай дїзнавсі
про Вас, хтос мусів віказати?*

– У мене є підозра на вдного
чоловіка, шо я з ним робила
в коперативі, йго були такі
взьили, а потому впустили.
Так мені сі здає, але не мōжу
такі сказати точно. Але хтос
мусів замелдувати, сексотів
тогдї було доста. Казали по
телевізору, шо тепер відкрили

Їже є"нкаве"дис:кі архіви/ казали/
шо на кождого/ хто буў суджєніи
ци віве"зе"ниї/ бўла заведе"на
справа/ і там йє" ўсі мате"рїали//
кобї то мож"ш наїти мойу справу/
то би знаў/ хто і шо// страшні
бўли чїсі/ пе"ре"жилосї богато/
ади/ не" дурно те"пєр ноги
бол'ї...

– а йак там у Воркуті/ ци
дес бўли йкіс зустрічі з інчими
л'уд'мі/ з чоловікамі?

– ні/ не" бўло/ ўсі бўли окремо/
окремо чоловікі/ окремо жінкі//
водили нас колонами по штири
чоловіка/ то навіть' не" можна бўло
говорити з' своїми// йагбї хтос
заговорїў/ то могли ї піўгоди́ни
тримати на морозї за ту кару.

– а чоловік Ваш/ Василь та́кі
буў у лісі?

– трохі буў/ але" потому буў
уже до́ма і йїго з дому ўз'їли//
він дістаў десїть рік/ сидїу у
Норїл'ску//

вже енкаведискі архіви, казали,
шо на кожного, хто був суджений
ци вивезений, була заведена
справа, і там є всі матер'яли.
Коби то мож найти мою справу,
то би знав, хто і шо. Страшні
були чїси, пережилосї богато,
ади, не дурно тепер ноги
больї...

– А як там у Воркуті, ци
дес були йкіс зустрічі з інчими
людьми, з чоловікамі?

– Ні, не було, всі були окремо,
окремо чоловіки, окремо жінки.
Водили нас колонами по штири
чоловіка, то навіть не можна було
говорити з своїми. Якби хтос
заговорив, то могли й півгоди́ни
тримати на морозї за ту кару.

– А чоловік Ваш, Василь та́кі
був у лісі?

– Трохі був, але потому був
уже дома і їго з дому взыли.
Він дістав десїть рік, сидїв у
Норїльську.

Євдокія Михайлівна Пашко

(діво́че Марусяк, псевдо „Астра“),

1927 року народження, уродженка присїлка Борисївка.

Запис 2 лютого 2008 року.

Числіт/ шо ми з тїсїчу
дєв'їт'сот сорок че"твєртого року
зач'їли ховатїсі/ як брата
Васил'ї забрали/ тїї ми бойалисі/
шо нас вивезут//

– а він буў у партизанах?

Числіт, шо ми з тисїчу
дєв'їт'сот сорок четвертого року
зачыли ховатїсі, як брата
Васильї забрали, тий ми боялісі,
шо нас вивезут.

– А він був у партизанах?

– Васи́л’/ йак фронт проходи́ў/
 то він збро́ї багáто бу́ў назбира́ў/
 ти́ тако-во помага́ў// Іл’ко́ то
 бу́ў у партиза́нах// ти́ йіго́ їмили́
 контр:о́звідка/ но він сі нічо́ не"
 зізна́ў// ну/ але" ўс’о ўдно ўни
 йго́ їмили́ ї засуди́ли і вз’їли
 гаж у Караганду́/ ти́ він там
 діста́ў че"рво́вий тиф і поме́р// і
 так шо то́ї-во// а Іл’ко́ бу́ў там у
 Білого ў со́тни/ він бу́ў у Космачі́
 на ви́школі// бо тогди́/ йак бу́ў
 ве"лікі́ бій у Космачі́/ то Іл’ко́
 діста́ў тут розри́вну ку́л’у/ так
 шо гет/ так шо три па́л’ці лі́зло
 їму/ так вірвало́ мн’їса з:а́ду на
 нозі́// тіл’ко шо так Бог да́ў/ шо
 це їкос з:а́ду/ шо кі́стку не"
 нару́шило// так вірвало́ тако/
 шо три па́л’ці лі́зло// то він
 леж’ї́ў у бун’кри ў Будулі́ка/ де
 жиди́ сі вихо́вували// Будул’їк
 пе"р’їхо́вуваў жиді́ў шос два
 чи три/ два віде́й// оден поме́р//
 у Самур’їнці поховáли/ а то́ї дес
 ве"рну́ўсі ў Ізра́їл’/ то дуже багáто
 їму висила́ў/ пото́му приї́зди́ў
 суди́ то́го тіла́ шука́ти// але" віде́й
 не" найшли́/ а пото́му приї́хали
 з апа́ратом такі́м/ шо метáл
 шука́йе/ ти́ найшли́// то багáто
 такі́х моги́лок бу́ло/ онди́ на
 Груні́ бу́ў ікі́с ма́гір поховани́й/
 шо там моги́лка бу́ла і хрест
 бе"рэзови́й бу́ў// а тудо-во́ кіл’ко
 партиза́ніў погіну́ло...// оди́н тут
 л’у́чінскі́й бу́ў загіну́ў/ то йіго́

– Василь, як фронт проходив,
 то він зброї багато був назбирав,
 тий тако-во помагав. Ілько то
 був у партизанах. Тий їго їмила
 контррозвідка, но він сі нічо не
 зізнав. Ну, але всьо вдно вни
 йго їмили й засудили і взьили
 гаж у Караганду, тий він там
 дістав червовий тиф і помер. І
 так шо той-во. А Ілько був там у
 Білого в сотни, він був у Космачи
 на вишколі. Бо тогди, як був
 великій бій у Космачи, то Ілько
 дістав тут розривну кулю, так
 шо гет, так шо три пальці лізло
 їму, так вирвало мньїса ззаду на
 нозі. Тільки шо так Бог дав, шо
 це їкос ззаду, шо кістку не
 нарушило. Так вирвало тако,
 шо три пальці лізло. То він
 лежбив у бунькри в Будуліка, де
 жиди сі виховували. Будульик
 був переховував жидів шос два
 чи три, два відей. Оден помер.
 У Самурьїнці поховали, а той дес
 вернувсі в Ізраїль, то дуже багато
 їму вислав, потому приїздив
 суди того тіла шукати. Але відей
 не найшли, а потому приїхали
 з апаратом таким, шо метал
 шукає, тий найшли. То багато
 таких могилок було, онди на
 Груни був ікіс магір похований,
 шо там могилка була і хрест
 березовий був. А тудо-во кілька
 партизанів погинуло... Один тут
 лючінскій був загинув, то їго

потому хлопці забрали були тий завезли його ў Л'учу// ну тий цього Заколесникового ў Борисіўці ўбили/ тий богато// ну а Данилович побили таг йак зрадниківў/ бо ўни дес робили на своіу кішен'у// то були два хлопці/ ўни були ў Німеччині/ а потому/ ну то ше третій буў (В-шин Петро)/ але" не" буду казати/ а за цих Данилович... то ўни ходили/ рабували л'удий/ казали/ шо це партизани// і потому пішоў цей Міхасіў з Стопчатова/ він буў у бойіўці/ тий забраў їх/ тий навіть не" знати/ де поховані// бойіўка та брала/ йак хтос сі проштрафіў// то оден другога продаваў//

– а йак ви попали туди? Ви були ў партизанах?

– Видите"/ тут у Коваліўці/ була Насті Николі Дмитрішиного на зв'язку/ а йа жила ў Борисіўці/ а там цілий ч'ис пе"ре"ходили і нам білше" попадало/ йак кому: то ранені/ то тифозники/ то рії/ то сотні/ то харчі їди збираї/ то хліб/ йа така молодá була/ а хліб пе"клá/ шо мені було/ вісімнаціť рокиў// ну тий так/ шо йа мусіла помагати// потому ми ўже мусіли йти з дому ўсі/ ховалисі// там аж під Кс'ондзе"вим тато були зробили колибу такую і ми там спали// там одежі нашої богато було/ ми там навіть' корови

потому хлопці забрали були тий завезли його в Лючу. Ну тий цього Заколесникового в Борисівці вбили, тий богато. Ну а Данилович побили так як зрадників, бо вони дес робили на свою кішеню. То були два хлопці, вони були в Німеччині, а потому, ну то ше третій був (В-шин Петро), але не буду казати, а за цих Данилович... то вони ходили, рабували людей, казали, шо це партизани. І потому пішов цей Міхасів з Стопчатова, він був у боївці, тий забрав їх, тий навіть не знати, де поховані. Боївка та брала, як хтос сі проштрафив. То оден другого продавав.

– А як Ви попали туди? Ви були в партизанах?

– Видите, тут, у Ковалівці, була Насті Николі Дмитришиного на зв'язку, а я жила в Борисівці, а там цілий чыс переходили і нам білше попадало, як кому: то ранені, то тифозники, то рій, то сотні, то харчі їди збирай, то хліб, я така молода була, а хліб пекла, шо мені було, вісімнаціť років. Ну тий так, шо я мусіла помагати. Потому ми вже мусіли йти з дому всі, ховалисі. Там аж під Ксьондзевим тато були зробили колибу такую і ми там спали. Там одежі нашої богато було, ми там навіть' корови

тримали// уже емге"бешники туди аж у ті потоці не" заходили/ тий ми вже там сі ховали...// тий шо/ ўс'о одно сі не" віховали// йак ме"не арештували? мѳжу вам роз"казати// йак пришоў брат раненій/ то ми мўсили цілій ч'ис ходіти шукати лікарства/ ходіти лічити йіго// те"пере"чка/ тифѳзникіў бўло богато/ тий йа самабўлазаразиласі тий заслабла// йа навесні відслабувала/ а осінеў ме"не на Покрову арештували// ме"не ймила контр:ѳзвідка// оден хлопец з" Стопчатова Довровѳц'кїї/ він ішоў і найшоў на цих перѳбраних москаліў/ шо бўли/ ходіли такі...// уні сі пре"дставили/ шо ўни йе" ніби українці/ ніби партизани/ шо хот'ѳт на зв'язѳк// ну і цей приходит на зв'язѳк// то у нас буў у Ле"вадінскїх зв'язѳк// а ми бўли ў цей ден'/ це бўло на Покрову// буў там цей станичний Нѳвак Мїхайло/ і буў цей Іван Заколѳсникіў/ і буў брат Іл'кѳ// і бўла ше одна підрайѳнова/ дівчина// ми ўсі пішли на тѳлоку кукурудзи лупити// тий йакраз повечеріли/ і пішли відти// ми прийшли до тѳти/ лишѳн' ліглі/ загасїли л'ампу/ йа лігла на лавиц'у/ а підрайѳнова лігла на постѳли// то йка постїл'/ солѳма тий накрита верѳтоў// ми чўймо/ а то стукают у вікнѳ// йа кажу

тримали. Уже емгебешники туди аж у ті потоці не заходили, тий ми вже там сі ховали... Тий шо, всьо одно сі не віховали. Як мене арештували? Можу Вам розказати. Як прийшов брат ранений, то ми мусіли цілий чьис ходити шукати лікарства, ходити лічити його. Теперечка, тифозників було багато, тий я сама була заразиласі тий заслабла. Я навесні відслабувала, а осінев мене на Покрову арештували. Мене ймила контррозвідка. Оден хлопец з Стопчатова Довровоцькїй, він ішов і найшов на цих перѳбраних москалів, шо були, ходили такі... Уні сі представили, шо вни є ніби українці, ніби партизани, шо хотѳт на зв'язѳк. Ну і цей приходит на зв'язѳк. То у нас був у Левадинських зв'язѳк. А ми були в цей день, це було на Покрову. Був там цей станичний Нѳвак Михайло, і був цей Іван Заколесників, і був брат Ілько. І була ше одна підрайѳнова, дівчина. Ми всі пішли на тѳлоку кукурудзи лупити. Тий якраз повечеріли, і пішли відти. Ми прийшли до тѳти, лишѳнє лїгли, загасили лямпу, я лїгла на лавицю, а підрайѳнова лїгла на постѳли. То йка постїль, солома тий накрита верѳетѳв. Ми чуємо, а то стукают у вікно. Я кажу

тєті: „засвітіт уперєд“// тєта засвітіла/ а вуйка дес дѳма не“ бѳло// тєта пустила йїх/ а ўни такі приходїт/ такі здорѳві/ мѳрди ў мазє“пінкѳх/ з трїзубами// нѳші лиш провїдникї мѳли таку шикѳрну одєжу// але“ пє“рє“д тим наш станичнїй сказаў нам/ шо йѳкшо не“ма клїчкї/ парѳл’/ то не“ признавѳйте“сї/ аби то хто буў// а ўни приїшли/ і такі до хѳти/ тїй „Слѳва Україні!“// йѳ ўстала тїй вїдко/ шо мє“нї так Бог даў/ шо йѳ сї здогада́ла// мє“нї ў гѳлову то приїшло/ шо казѳли/ йѳкшо не“ знайїш/ не“ признавѳїсї// а ўни кѳжут/ шо вѳші подру́га казѳала/ шо ви знайїте/ де Морозє́нко/ де Нѳвак/ де Погїднїй/ ну/ цї хлѳпцї// а йѳ кѳжу/ йѳ таких не“ знайу// унї тодї кѳжут/ збирайїсї пїдє“ш до нѳшого провїдника// а йѳ бїгѳм зїбрѳласї/ ўбуласї/ а то бѳла негїлі/ йѳ ше бѳла ў свїтѳчнї одєжї – кїптар’ тїй кафтѳн/ тїй чє“рє“вїкї/ то ше шчїскї/ шо мє“не арє“штували ў тїм// Бѳже/ вїїшли ми надвїр/ а то такїй дрїбнїй дѳшчик лїпи страшнє// і ми вїїшли надвїр/ а ўни нас уб“скѳчили/ розумїє“тє“/ і йѳ ўже знѳла/ шо це не“ нѳші// приходїмо тудѳ до Левѳдїнчїхї/ уже нас довели тудѳ/ а ў мєне“ однѳ дѳмка/ йѳк уте“чї// йѳ заїшла/ а то такїй єнкагє“бїст сїдїт у кѳшкетї на крїслї// і

тетї: „Засвітіт уперед“. Тєта засвітіла, а вуйка дес дома не було. Тєта пустила їх, а вни такі приходїт, такі здоровї, мєрди в мазєпінкѳх, з трїзубами. Нашї лиш провїдникї мали таку шикѳрну одєжу. Але перед тим наш станичнїй сказав нам, шо якшо нєма клїчкї, парѳль, то не признавайтєсї, аби то хто був. А вни приїшли, і такі до хѳти, тїй „Слѳва Україні“. Я встала тїй вїдко, шо мєнї так Бог дав, шо я сї здогада́ла. Мєнї в гѳлову то приїшло, шо казали, якшо не знайїш, не признавайсї. А вни кѳжут, шо Вашї подру́га казѳала, шо Ви знайїте, де Морозєнко, де Нѳвак, де Погїднїй, ну, цї хлѳпцї. А я кѳжу, я таких не знаю. Уни тодї кѳжут, збирайїсї пїдєш до нашого провїдника. А я бїгѳм зїбрѳласї, вбуласї, а то була недїлі, я ше була в свїтѳчнї одєжї – кїптар тїй кафтан, тїй черевикї, то ше щїстї, шо мєне арєштували в тїм. Бѳже, вїїшли ми надвїр, а то такїй дрїбнїй дощик лїпи страшне. І ми вїїшли надвїр, а вни нас убскѳчили, розумїєте, і я вже знѳла, шо це не нашї. Приходїмо тудѳ до Левѳдїнчїхї, уже нас довели тудѳ, а в мєне однѳ дѳмка, як утечи. Я зайшла, а то такїй єнкагєбїст сїдїт у кѳшкетї на крїслї. І

там було шос четве"ро/ Марійї
мама/ ше там/ і ці дұмайут/ шо
це наші// йаг йа зач'їла тікати/
но ме"не би були то́чно там
убїли/ але" йа їкос зашпóталасї/
там дривїтні йаграз бұла/ а то
тёмно/ дощ сиготїт страшно!//
йа ўпала/ а він йаг біг за мноў і
ўпаў вирих мене"/ зашпóтаўсі і
так ме"не зловиў за коси і вивїў
на доро́гу/ уже ме"не до хати не"
виў// і скрутиў ме"ні рўкі кїнскоў
волокоў/ то колїс таким унўчі
убвивали/ убїйзували л'ўди/ йак
у постолах ходїли// тїї зїзали
назад рўкі тоў волокоў/ так шо
моментом ме"ні рўкі затерпли/ а
це нїм до Яблунóва довели/ то
йа шос два чи три дни не чула тих
рук// і ше ми йаг їшли/ йа сказа́ла
Марїї/ шо дивїсі/ ти ме"не
не" знаїш/ йа те"бе не" знаїу/ ми
нічо не" знаїмо одна про дру́гу//
ме"не приводїт/ а то ўже там
богато л'удїй/ березунїў/ ў
е"нкаге"бе тут у Яблунóві бұло//
були там кїл'ка дївч'їт з^е
Стопчáтова/ то ўни ўже нам
сказали/ йак ми маїємо се"бе
ве"стї// виклікуйут нас на
слїцтво/ тїї ше зразу нічо/ а
потóму так бїли/ шо йа ї памнїт'
губїла// ме"не їкїс цей/ Фёдора
Грицкóвого Дмїтро/ а він буў
у стрібкáх// він уже/ видко/
робїў на двї рўкі// пе"ре"д тим
їкос ме"ні стани́чний сказаў/ шо

там було шос четверо, Марїї
мама, ше там, і ці думают, шо
це наші. Як я зачїила тікати,
но мене би були точно там
убили, але я їкос зашпоталасї,
там дривїтні якраз була, а то
темно, дощ сиготит страшно!
Я впала, а він як біг за мнов і
впав вирих мене, зашпотавсі і
так мене зловив за коси і вивів
на доро́гу, уже мене до хати не
вів. І скрутив менї рўкі кїнсков
волоков, то колїс таким унучі
убвивали, убїйзували люди, як
у постолах ходили. Тий зїзали
назад рўки тов волоков, так шо
моментом менї рўкі затерпли, а
це нїм до Яблунóва довели, то
я шос два чи три дни не чула тих
рук. І ше ми як їшли, я сказала
Марїї, шо дивисї, ти мене
не знаїш, я тебе не знаю, ми
нічо не знаїмо одна про другу.
Мене приводїт, а то вже там
богато людий, березунів, в
енкагебе тут у Яблунóві було.
Були там кїлька дївчїит з
Стопчáтова, то вни вже нам
сказали, як ми маємо себе
вести. Викликують нас на
слїдство, тий ше зразу нічо, а
потому так били, шо я ї памнїть
губила. Мене їкїс цей, Федора
Грицкóвого Дмитро, а він був
у стрібкáх. Він уже, видко,
робив на двї рўкі. Перед тим
їкос менї стани́чний сказав, шо

бу́де це́й стрибо́к/ а Білого со́тні
 кватирува́ла аж там під лісо́м
 Вер'біс'кі́м/ а стани́чний ка́же/
 що відведе́ш йі́го до сті́йково́го/
 від:а́ш/ сказа́ў ме"ні клі́чку
 [пароль – М.Л.]// а то молодé//
 дурне́!// йа пове"рну́ла ше собі́
 по Коше́л'укову Мари́ю/ тий туда́
 пото́ками пішла́/ відвела́ йго// ну
 ї тут уже слі́цтво сі скінчи́ло/ йа
 думала́/ що нас уже́ дес бу́дут
 везти́ да́лі/ а тут ме"не́ візива́ют
 ў е"нкаве"де́/ то ўже́ нас з
 е"мге"бе́ пе"ре"да́ли е"нкаве"де́//
 йа див'юсі́/ а то йі́го ве"дут/ це́го
 стрибка́// а він уже́ не" годе"н
 іти́/ а на че"тве"рінках іде́/ так
 йі́го стра́шно зби́ли// знайі́те"/ то
 він бу́ў стрибо́к/ тий йі́го би́ли за
 то/ що він йі́х зради́ў ніби// так
 що йі́го по ступе́н'ках до це́го
 Карта́ўцева Нико́лушкі і́кас там
 Йу́л'а/ що води́ла на до́пити/ то
 ўна йго підкі́гала// тий заво́діт
 ме"не́ туда́/ а там сиді́т ц'и
 Коше́л'укова/ а ўна абсо́л'у́тно
 нігде́ не" бу́ла і нічо́ не" зна́ла/
 але" це́й ї́ прода́ў/ що ўна тогди́
 зо мно́ў ішла́/ йаг йа йго велá до
 сті́йково́го// тий він [Нико́лушка
 – М.Л.] зач'и́ў ме"не́ пита́ти/ ци
 йа зна́ю ййі́. А йа ка́жу/ що
 зна́ю// „а це́го?“ – пока́зуї на
 стрибка́// йа ка́жу/ що не" зна́ю//
 а він ка́же": „йак не" зна́йіш?!“
 і роз'ка́зуї це ўс'о/ йаг ми
 йі́го вели́ / бо це́й ус'о́ сказа́ў/

бу́де це́й стрибок. А Білого сотні
 кватирувала аж там під лісом
 Вербіські́м, а станичний ка́же,
 що відведеш його до стійкового,
 віддаш, сказав мені кличку
 [пароль – М.Л.]. А то молоде,
 дурне! Я повернула ше собі
 по Кошелюкову Марію, тий туда
 потоками пішла відвела його. Ну
 й тут уже слідство сі скінчило, я
 думала, що нас уже дес будут
 везти далі, а тут мене візивають
 в енкаведе, то вже нас з
 емгебе передали енкаведе.
 Я див'юсі, а то його ведуть, цього
 стрибка. А він уже не годен
 іти, а на четверінках іде, так
 його страшно збили. Знайте, то
 він був стрибок, тий його били за
 то, що він зрадив ніби. Так
 що його по ступеньках до цього
 Картавцева Николушкі йкас там
 Юля, що водила на допити, то
 вона його підкігала. Тий заводі
 мене туду, а там сидит цї
 Кошелюкова, а вона абсолютно
 нігде не була і нічо не знала,
 але цей ї продав, що вона тогди
 зо мнов ішла, як я його вела до
 стійкового. Тий він [Николушка
 – М.Л.] зачїв мене питати, ци
 я знаю її. А я кажу, що
 знаю. „А цього?“ – показуї на
 стрибка. Я кажу, що не знаю.
 А він каже: „Як не знаїш?!“
 І розказуї це всьо, як ми
 його вели, бо цей усьо сказав,

признаўсі// то́й йаг бе"рэ поліно
з-під пэчи/ такé грубе"/ колéне"/
та йаг ме"ні па́ру раз даў/ тий йа
ўпа́ла/ так шо нічо не" памні́тала/
ме"не водоў відол':ілі тий завели́
наза́д у ка́меру// а Ма́рыя тако́ж^ш
сказа́ла/ шо це не"праўда// а
потому́ і цей Дمی́тро сказаў/ шо
ви ме"не дуже били́ і йа набре"хаў
це ўс'о// тий йі́го потому́
віпусти́ли/ тий Ма́рыю че"ре"з три
місі́ці віпусти́ли// потому́/ йаг йа
ўже сиді́ла у Франкі́вску
[Станісла́ві – М.Л.]/ то ймі́ли Іл'ка/
це́го Колéсниково́го тогди́ ўбили́
ў Бори́сіўці/ і багато тоді́ хло́пціў
полови́ли// і та́та аре"штува́ли
мо́го// уни́ йаг зробі́ли ре́йд на
Бори́сіўку/ то ўдних поўбыва́ли/
дру́гих позабира́ли// а йа нічо
не" призна́валасі́ ні за бра́та/
ні за та́та/ а він ме"не візива́йі
і кіга́рцем ме"не па́ру раз так
покігну́ў/ шо йа до́ўго чу́ла//

– а коли́ Вас суди́ли?

– то ўже ў Станісла́ві// то
ўже не" бу́ло шо сі відпирати́/
бо сказа́ли/ шо вс'и роді́на
банде́рїўска// та́та че"ре"з дві
неді́ли віпусти́ли/ тий зариз' такі
віве"злі на Сибі́р/ але" ма́ма
тутка-во́ на Кра́снику/ йаг везлі́/
а ма́ма ка́жут/ йа тіка́йу// а та́то
ка́жут: „тіка́й!“ ма́ма сказа́ли/
шо йа хочу „дл'а се́бе“// а та́то
ше діста́ли за то// так шо ма́ма
ўтекли́/ а та́то рік бу́ли ў Сибі́ру//

признавсі. Той як бере поліно
з-під печи, такé грубе, колéне,
та як мені па́ру раз дав, тий я
впа́ла, так шо нічо не памні́тала,
мене водов відолльили́ тий завели́
назад у ка́меру. А Ма́рыя тако́ж
сказала, шо це непра́вда. А
потому́ й цей Дمی́тро сказа́в, шо
ви мене дуже били́ і я набрехав
це всьо. Тий і́го потому́
віпусти́ли, тий Ма́рыю че́рез три
місі́ці віпусти́ли. Потому́, як я
ўже сиді́ла у Франкі́вську
[Станісла́ві – М.Л.], то ймі́ли Ілька,
це́го Колéсниково́го тогди́ вбили́
в Бори́сівці, і багато тоді́ хлопці́в
полови́ли. І та́та арештува́ли
мо́го. Уни́ як зробі́ли ре́йд на
Бори́сівку, то вдних повбыва́ли,
дру́гих позабира́ли. А я нічо
не призна́валасі́ ні за бра́та,
ні за та́та, а він мене візива́йі
і кіга́рцем мене па́ру раз так
покігну́в, шо я до́вго чу́ла.

– А коли́ Вас суди́ли?

– То ўже в Станісла́ві. То
ўже не было шо сі відпирати́,
бо сказа́ли, шо всьі роді́на
банде́рїўска. Та́та че́рез дві
неді́ли віпусти́ли, тий зариз' такі
вівезлі на Сибі́р, але ма́ма
тутка-во́ на Кра́снику, як везлі́,
а ма́ма ка́жут, я тікаю. А та́то
ка́жут: „Тікай!“ Ма́ма сказа́ли,
шо я хочу „для се́бе“. А та́то
ше діста́ли за то. Так шо ма́ма
втекли́, а та́то рік бу́ли в Сибі́ру.

тáто мáли вс'їку одежіну/ тий мішóк сушених сливóк/ тий підплатили їкóгос паровóзника/ дáли їмú сливóк/ тий тóї дес у вугл'у аж до Схíдної України довїз// тий уни там ўтекли/ тий ховáлисї від сóрок сéмого до підис'áтого рóку тут ужé// а мáма йак утекли тий прийшли д-хáті// а ў нас бúла новá стодóла / тáто буў побудуваў такú велику стодóлу// то йак забрáли Іл'кá тий тáта/ то так кідáли тудá гранáтами/ бо казáли/ шо там йе" бун'крї// тий то спалили// а ме"ні ў т'урмі сї снит/ шо йа їду дóма попри хáту/ а то стодóла нáшї горїт// а ше ў нас бúло богато дéре"ва на хатї/ чéре"п буў [черепиця – М.Л.] / а л'уди ўс'о розтігайт// а мáма сї сплáкали гїрко/ але" не" показувалисї/ тий пішли до сестрї// однї страждáли/ а дрúгї сї наживáли...

то ме"нé забрáли на Покрóву сóрок пйїтого/ то ми просїдїли до мартá мїсїці/ у л'ўтому нас засудїли/ а ў мартї вїве"зли// дáли ме"ні дéсїт' рóкїў і пйит' рóкїў позбáвленї праў// а ў майў ўже забрáли з пе"ре"сїлкі зі Л'вóва// потóму вéзли нас у Кóми ае"се"сér/ дúже доўго вéзли/ то ў вагóні нїчó не" бúло/ а ў вагóні спáли однá попри óдну/ бúло/ йак осе"лédцїў/ однá тудá головóў/ дрúга судá// йак привéзли/ то ми

Тáто мали всьїку одежину, тий мішок сушених сливок, тий підплатили йкого паровозника, дали їму сливок, тий той дес у вуглю аж до Східної України довїз. Тий уни там втекли, тий ховалисї від сорок сегомо до підисятого року тут уже. А мама як утекли тий прийшли д-хатї. А в нас була нова стодола, тато був побудував таку велику стодолу. То як забрали Ілька тий тата, то так кїдали тудá гранатами, бо казали, шо там є бунькри. Тий то спалили. А менї в тюрмї сї снит, шо я їду дома попри хату, а то стодола нашї горит. А ше в нас було богато дерева на хати, череп був [черепиця – М.Л.], а люди всьо розтігают. А мама сї сплакали гїрко, але не показувалисї, тий пішли до сестри. Однї страждали, а другї сї наживали...

То мене забрали на Покрову сорок пйїтого, то ми просидїли до марта мїсїці, у лютому нас засудили, а в мартї вївезли. Дали менї десїть років і 5 років позбавленї прав. А в маю вже забрали з пересїлки зі Львова. Потому везли нас у Коми асесер, дуже довго везли, то в вагонї нїчо не було, а в вагонї спали одна попри óдну, було, як оселедцїв, одна тудá головов, друга судá. Як привезли, то ми

там стрóйїли желізну дорóгу// нас вісім жінок бра́ли і несли одну ре́йсу// каза́ў там один німе"ц/ бо спочіткú нїмці будували ту дорóгу/ а ми ўже віріўн'ували/ то каза́ў/ шо тут під ка́ждоў шпáлоў лежїт наш брат/ німе"ц/ кіл'ко йїх там гїнуло// то бúла страшнé кїж"ка робóта/ возїли тачка́ми гліну// такі кїж"кі бúли тотї тачкї// йа собі те"пéр дúмайу/ йак то л'удїна то вітрїмуї// старші л'удї не" вітрїмували/ ўмира́ли// потóму йа сі наўчїла і ше одна дїўчина/ бїти молотка́ми костилї тотї/ то так шо ўже потóму/ йак нас відти забира́ли/ то начáл'ник йїхаў у Пе"чóру просїти/ аби нас лиши́ли// але" сказа́ли/ шо не" можна// тїй дóбре"/ бо йак би йа бúла там між тїми блатнїми сі лиши́ла...// тїй зїбра́ли нас дúже богáто/ тїй повéзли ў Норїл'ск// йа там два рóкї бúла ў Ко́ми ае"се"сéр// то нас вéзли з Пе"чóри до Красноя́рского кра́йу пеўно шо мїсіць// то з Красноя́рска ше трéба бúло по Ёнісé'ейу плїсти до Дудїнкї/ а потóму вузкоко́лїкоў до Норїл'ска// а ше йак бúли ў Красноя́рску/ то нас разóм з блатнїми посели́ли// йак ці блатнї бїлисі з с:уче"ними// унї ў нас ус'ó забира́ли/ одїж/ óбуў/ гет ус'ó забира́ли// там такі „ма́мки“ бúли/ шо кома́ндували цїми блатнїми// унї на́ші

там строїли желізну дорогу. Нас вісім жінок брали й несли одну рейсу. Казав там один німец, бо спочітку нїмці будували ту дорогу, а ми вже вірівнювали, то казав, шо тут під каждов шпалов лежить наш брат, німец, кілько їх там гинуло. То була страшнé тїжка робота, возили тачками глину. Такі тїжкі були тоти тачки. Я собі тепер думаю, як то людина то вітримуї. Старші люди не вітримували, вмирали. Потому я сі навчила і ше одна дівчина, бити молотками костилї тоти, то так шо вже потому, як нас відти забирали, то начальник їхав у Печору просити, аби нас лишили. Але сказали, шо не можна. Тий добре, бо як би я була там між тими блатними сі лишила... Тий зїбрали нас дуже багато, тий повезли в Норильск. Я там два рокї була в Коми аесесер. То нас везли з Печори до Красноярского краю певно шо мїсіць. То з Красноярска ше треба було по Єнісею плісти до Дудінкі, а потому вузкоко́лїков до Норільска. А ше як були в Красноярску, то нас разом з блатними поселили. Як ці блатні билисі з зсученими. Уни в нас усьо забирали, одїж, óбув, гет усьо забирали. Там такі „мамки“ були, шо командували цими блатними. Уни наші

чамайдани позабирали// ми зробили забастоўку/ об'явили голодовку/ аби нас від'ілили// потім русакі блатні дуже нас не"навиділи/ українці/ ади і ми сиділи/ і ўни сиділи так само/ але" нас не" л'убіли// потому ўже приїхало начальство/ але" ўни ўсі наші річи поскидали ў туал'ет/ аби лиш нам не" від'ати// потому їх закрили ў другі зоні/ дротом кол'учим їх відгородили/ а ўни зач'или собі різати вєни/ животи/ рўкі// ми зач'или просітисі/ аби нас відправили на е"тап// йак пліли по Йєніс'єю/ то крига так биласі до тих барж/ шо дві баржі затопилисі з л'уд'мі/ а ми молилисі/ тий нас Бог уратуваў// до Норіл'ска їхали ў „калатушках“/ такі вагончики на вузкоколіці/ то так хітало/ а мене дуже" ўкачуї/ страшне/ то йа ўже одним жовче"м рвала/ йа потому дві не"діли пролежіла// у Норіл'ску копали-смо котловани/ такі сімнаціт'-вісімнаціт' мє"тріў ўниз/ бо там мерзлота/ прослойкі лєду/ то ми мусіли копати до тве"рдої почви// за шіснаціт' годин на роботі з отбойним молотком/ то так натрісє/ шо потому рўкі цілій ч'ис дриж'ї/ уже не" годє"н йісти// вісім годин/ не" ўспіў поспати / а ўже б'ют у реїсу – падйом// йак т'їж"ко було...// але" йкос вітримували/

чамайдани позабирали. Ми зробили забастовку, об'явили голодовку, аби нас відділили. Потім русаки блатні дуже нас ненавиділи, українців, ади й ми сиділи, і вни сиділи так само, але нас не любили. Потому вже приїхало начальство, але вни всі наші річи поскидали в туалет, аби лиш нам не віддати. Потому їх закрили в другі зоні, дротом колючим їх відгородили, а вни зач'или собі різати вени, животи, руки. Ми зач'или проситисі, аби нас відправили на етап. Як пліли по Єнісею, то крига так биласі до тих барж, шо дві баржі затопилисі з людьми, а ми молилисі, тий нас Бог уратував. До Норіильська їхали в „калатушках“, такі вагончики на вузкоколіці, то так хітало, а мене дуже вкачуї, страшне, то я вже одним жовчем рвала, я потому дві неділи пролежіла. У Норільську копали-смо котловани, такі сімнаціть-вісімнаціть метрів униз, бо там мерзлота, прослойкі лєду, то ми мусіли копати до твердої почви. За шіснаціть годин на роботі з отбойним молотком, то так натрісє, шо потому рўкі цілий ч'ис дриж'ї, уже не годєн їсти. Вісім годин, не вєспів поспати, а вже б'ют у рейсу – падйом. Як тьжко було... Але йкос вітримували,

хот' богáто л'удий умира́ло// там
три місiці того літа/ тий ховáли
не" гл'убо́ко/ дес на сімдис'ит'
це"нтоми́триў//

потому́ сі поосвобождáли по
смерти Стáліна/ але" додому́
йá не" мáла прáва йїхати/ бо ше
пйат' рокіў мáла поражéнійе
[позбавлення прав – М.Л.]// там
у Норі́л'ску нас бу́ло со́рок ти́сiч
закл'уче"них// там одного́ рáзу
конво́ї застрілиў шiст'о́х чоловiк
нiзáшчо/ то ми там забасто́ўку
робили// уни дуже́ iздiвáлисi над
нашим наро́дом// мiг застáвити
лiгати ў болóто: „лажiс' / падйóм/
лажiс' / падйóм!“ потóму/ йак
уже Стáлін ўмер/ то ўже трóхi
лéкше" бу́ло/ уже харчi iнáкшi
стáли давáти// тий iкóс Бог помiг
пе"ре"бу́ти то//

у сiчни пiдис'ит' пйiтого йá
сi освободiла/ йá мáла ше
дéўйit' мiсiцiў зачóтиў/ так шо
трóхi скóрше" пусти́ли// тий ме"нi
брат даў вiзоў/ шо ма́йе жилу́
плóщад' у Карагандi/ тий йá
поiхала до нéго/ до Ил'кá// то
пуска́ли до бат'кiў/ вiве"зе"них у
Сибiр/ у Казахста́н/ а ў Украiну
не" пуска́ли//

пли́ли по Йeнис'ейу на
„Стáліни“/ так сi називáў
пароход// то iкiс бiлорус казáў/
шо вiн/ Стáлін/ дeсiть рóкiў на
мiнi йiхáў/ на́й йá те"пeр на нiм
поiду//

хоть багато людей умирало. Там
три місiці того літа, тий ховали
не глибоко, дес на сімдис'ит'
центомитрiв.

Потому́ сі поосвобождали по
смерти Сталiна, але додому́
я не мала права їхати, бо ше
п'ять рокiв мала поражeнiє
[позбавлення прав – М.Л.]. Там
у Норiльську нас було сорок тисiч
заключених. Там одного́ разу
конвоiй застрiлив шiстьох чоловiк
нiзащо, то ми там забастовку
робили. Уни дуже́ iздiвалисi над
нашим народом. Мiг заставити
лiгати в болото: „Лажiсь, падйом,
лажiсь, падйом!“ Потому, як
уже Сталiн вмер, то вже трохi
лeкше було, уже харчi йнакшi
стали давати. Тий iкос Бог помiг
перебути то.

У сiчни пiдисьить пйитого я
сi освободила, я мала ше
дeв'и́ть мiсiцiв зачотiв, так шо
трóхi скорше пусти́ли. Тий менi
брат дав вiзов, шо маe жилу
площадь у Карагандi, тий я
поiхала до него, до Илька. То
пускали до батькiв вивезених у
Сибiр, у Казахстан, а в Украiну
не пускали.

Плили по Енисею на
„Сталiни“, так сi називав
пароход. То йкiс бiлорус казав,
шо вiн, Сталiн, дeсiть рокiв на
менi їхав, най я тепер на нiм
поiду.

а приїхала ў Казахста́н/ там уже з Миха́йлом сі познако́мила// там з йіго села́ дваціг' одна́ роді́на бу́ла// тий йа да́ла те"лігра́му бра́тови/ Іл'ко ме"не стрі́тиў/ ше зо мноу́ ікі́с литове"ц йі́хаў// то Іл'ко́ йіго́ туди́ відві́з/ де йіго́ роді́на бу́ла// йа тако́ж бу́ла на вс'і́кіх робота́х// де йа лиш не" робі́ла// і на лісопова́лі зра́зу/ на желі́зні дорозі́/ і фі́рманом уже ў Карага́нді тро́хі робі́ла ў соўхо́зі/ і шче"кату́рила/ на сіноко́сі// а там така́ мушкара́/ шо аж о́чи ви́йдаі́/ о́чи запухли́/ йа не" зна́ю/ йак там л'у́ди во́л'ні жи́ю́т/ тоті́ ко́міки та інчі́// тий то-во́// пото́му ўстро́їласі́ на ша́хту/ бо ні́где не" бу́ло дл'а ме́не" робо́ти// робі́ла ў ша́хті на плита́х/ ваго́ни пе"ре"ган'і́ла// а ўже йаг від'а́ласі́ завагі́тніла/ то ўже ме"не да́ли на „сигна́л“/ на ле́кшу робо́ту// ме"ні прифа́ли́ла Миха́йла йіго́ односе"л'ча́нка/ тий так ми сі познайо́мили// тий так// біда́ біду́ на́йде"/ хот' со́нце" за́йде"//

у підис'і́т' се́мому ми пої́хали суда́ ў о́тпуск// Окса́нці́ бу́ло три мі́сіці// йа ду́же" хоті́ла до́дому/ хоті́ла віді́ти ро́дичіў// а ше про ро́дичіў// то́гді ў Стопча́тові́ головоу́ сіліра́ди буў Ба́з' [Васи́ль – М.Л.] Паўлі́чко/ та́то це́го Дми́тра/ по́ета// ми з Дми́тром сиді́ли ў капе"зе́ дві

А приїхала в Казахстан, там уже з Михайлом сі познакомила. Там з його села дваціть одна родина була. Тий я дала теліграму братови, Ілько мене стрітив, ше зо мнов ікійс литовец їхав. То Ілько його туди відвіз, де його родина була. Тий також була на всьікіх роботах. Де я лиш не робила. І на лісоповалі зразу, на желізні дорозі, і фірманом уже в Караганді трохи робила в совхозі, і щекатурила, на сінокосі. А там така мушкара, шо аж очи виїдаї, очи запухли, я не знаю, як там люди вольні жиють, тоті коміки та инчі. Тий тово. Потому встроїласі на шахту, бо нігде не було для мене роботи. Робила в шахті на плитах, вагони переганьила. А вже як віддаласі, завагітніла, то вже мене дали на „сигнал“, на лекшу роботу. Мені прифалила Михайла його односельчанка, тий так ми сі познайомили. Тий так. Біда біду наїде, хоть сонце заїде.

У підисьить семуому ми поїхали суда в отпуск. Оксанці було три місіці. Я дуже хотіла додому, хотіла відіти родичів. А ше про родичів. Тогди в Стопчатові головов сільради був Ба́з' [Васи́ль – М.Л.] Павлі́чко, та́то це́го Дми́тра, по́ета. Ми з Дми́тром сиді́ли в капезе́ дві

неділи разом// тиї йак тато
 ўтекли з Сибіру/ тиї ховалисі/ і
 мама ховалисі// а Паўлічко коло
 нас маў поле"// він нас найшоў/
 мого тата/ тиї порадиў татови/
 аби рідичі казали/ шо були на
 роботі ў Басара́бійі// тиї так уни
 зголосілисі/ тиї їм позво́лили
 зайти ў стару хату// Іл'ко́ приї́хаў
 буў скорше" / устро́йвісі тут на
 шахту// тиї спочітку пої́хаў буў
 тато Міха́йлій/ мого чоловіка/
 а ма́ма йго там поме́рла// ми
 приї́хали з дити́ноў/ дити́ну
 чирі́кі о́бкидали по цілі́м тілі!//
 і ніхто́ не" міг йі вілікувати/ не"
 могли́ наві́т' гор'ичку збі́ти//
 і йа з слабо́ў дити́ноў лі́тако́м
 верта́юсі наза́д// у Москві́ хоті́ли
 ме"не́ ў ліка́рн'у кла́сти / а йа йаг
 би там бу́ла/ ніко́го не"ма́/ тиї
 пішла́ і підплати́ла йкус ліка́р'ку/
 але" ре́йсіў на Карага́нду не" бу́ло/
 то йа хоті́ла йкі́мос поштові́ко́м/
 шо по́шту ве"зе// дити́на пла́че"
 слаба́ со́ску бра́ти не" мо́же"/
 а ме"не́ зака́чуї// йа до́вго з
 дити́ноў бу́ла ў ліка́рни/ да́ла
 дити́ні сво́ю кро́ў/ тиї за місі́ць
 спа́ли чі́рікі// у́же ў ші́сдис'і́тому
 ро́ці Іл'ко́ написа́ў/ шо тут йе"
 робо́та/ і ми приї́хали суда́//
 і тут побудува́лисі// Мус'у́чка
 Мари́я нам помо́гла купі́ти на
 трети́ шахті́ лампову́/ уна бу́ла
 голо́вни́м буга́лте"ром на шахті́//
 л'ўди сході́лисі на то́локи/ тиї

неділи разом. Тий як тато
 втекли з Сибіру, тий ховалисі, і
 мама ховалисі. А Павличко коло
 нас мав поле. Він нас найшов
 мого тата, тий порадив татови,
 аби рідичі казали, шо були на
 роботі в Басарабії. Тий так уни
 зголосилисі, тий їм дозволили
 зайти в стару хату. Ілько приїхав
 був скорше, устроївсі тут на
 шахту. Тий спочітку поїхав був
 тато Михайлів, мого чоловіка,
 а мама йго там померла. Ми
 приїхали з дитинов, дитину
 чіріки обкидали по цілім тілі!
 І ніхто не міг ї вілікувати, не
 могли навіть горьичку збити.
 І я з слабов дитинов літаком
 вертаюсі назад. У Москві хотіли
 мене в лікарню класти, а я як
 би там була, нікого нема, тий
 пішла і підплатила йкус лікарьку,
 але рейсів на Караганду не було,
 то я хотіла йкимос поштовиком,
 шо пошту везе. Дитина плаче,
 слаба, соску брати не може,
 а мене закачуї. Я до́вго з
 дитинов була в лікарни, дала
 дитині свою кров, тий за місіць
 спали чіріки. У́же в ші́сдисьитому
 ро́ці Ілько написав, шо тут є
 робота, і ми приїхали суда,
 і тут побудувалисі. Мусючка
 Марія нам помогла купити на
 треті шахті лампову, уна була
 головним бугалтером на шахті.
 Тий люди сходилисі на толоки, тий

задурно робіли/ лиш йа йісти
варіла тий давала// тий дістали
план і так побудувалисі/ тий так
жійемо// а тоті тіж^шкі роки не^н
мож^ш забути// кіл'ко тоті кл'аті
совіти здоров'ї забрали тий
л'удий наших вінищили по
сібїрах тий по т'урмах...//

задурно робили, лиш я їсти
варила тий давала. Тий дістали
план і так побудувалисі, тий так
жиємо. А тоті тіжкі роки не
мож забути. Кілько тоті клятї
совіти здоров'ї забрали тий
людий наших вінищили по
сібїрах тий по тюрмах...

Михайло Степанович Пашко

(псевдо „Ворон“),

1927 року народження, але офіційно записаний з 1928 р.,
уродженець села Сілець, нині Тисменицького району,
в Ковалівці проживає з 1960 року.

У сорок че^нтвѣртому ў квітни
місіцинаседв'їт'хлопціўзабрали
ў Чорній ліс/ се^нло Йаворіўка//
там „Різун“ тогди ше буў
курін:ім/ бўла молодіжна сотн'а
„Гамаліа“// йа дістаў псеўдо
„Ворон“/ у нас усі бўли „птиці“//
у селі Грабіўці мали з німціми
бїї// там сѣла Йаворіўка/ Завій і
Грабіўка// йа буў трохі прислаб/
дуже худий буў/ куриў/ зблід/
а сотен:її питаїї/ шо с тобоў?
він привіў ме^не до станичного
і сказаў ме^не гудувати/ каже/
аби йа не^н чуў/ шоби ў него
масла не^н було/ йїец/ сме^нгани/
молока/ шоби ўс'о було// але^н
йа лиш один ден' користуваўсі
цим/ бо рано бўла облава/ а йа
сі сховаў там ў одні хаті старі
потом по зв'язку пішоў додому//
дома буў трохі/ потому пішоў до

У сорок четвертому в квітни
місіцинаседв'їтьхлопцівзабрали
в Чорний ліс, село Яворівка.
Там „Різун“ тогди ше був
курінним, була молодіжна сотня
„Гамалія“. Я дістав псевдо „Во-
рон“, у нас усі були „птиці“.
У селі Грабівці мали з німціми
бій. Там села Яворівка, Завій і
Грабівка. Я був трохі прислаб,
дуже худий був, курив, зблід,
а сотенний питаї, шо с тобов?
Він привів мене до станичного
і сказаві мене гудувати, каже,
аби я не чув, шоб у него
масла не було, їец, сметани,
молока, шоб усьо було. Але
я лиш один день користувавсі
цим, бо рано була облава, а я
сі сховав там в одні хаті старі
потом по зв'язку пішов додому.
Дома був трохі, потому пішов до

школи ў ос'мий клас// йа жиў з
однім там з мого селá/ Гал'укóм/
шо такі буў/ ў лісі/ але" ўтік буў
з сóтні// він ходиў у де"в'я́тій
клас// йіго з урокіў забра́ли// але"
че"ре"з кіл'ка дніў йіго пусти́ли//
і це бу́ло йáсно/ шо він уже маў
йім служи́ти// бо тих/ шо бу́ли ў
лісі/ так прóсто не" віпусkáли//
йа шко́лу лишиў/ пішоў на
шофе́рс'кі кúрси/ але" дúже" скóро
при́шли і ме"не забра́ли// так шо
це́й ме"не відаў// забра́ли ме"не/
завéзлі у Воркуту́/ робиў-йім у
ша́хті/ але" йа ша́хти так бояўсі/
йак чорт ла́дану/ але" мýсіў//
робиў зразу сцéпшчыком/ потóм
машині́стом ел'эктровóза/ йагбі
йа там був лишиўсі/ йа буў би
маў ве"лікі гро́ші/ там ка́зали
ўкла́сти до́говір на рік/ на два//
йак ме"не освободі́ли/ то йа
по́йхаў у Караганду́ до родичіў/
у́ні бу́ли віве"зени/ це бу́ло ў
ліпни тисі́чу дев'і́т'сот пидис'ат'
че"твёртого/ че"ре"з місі́ць ма́ма
поме́рла// ме"не ўпійма́ли восени
со́рок пй́того/ а на Йва́на у
пидис'ат' че"твёрті́м йа ўже собі
ходиў по Ворку́ті// віл'но// тогди́
по́йхаў у Караганду́//

– а йак там у лісі бу́ло/ йак ви
бу́ли ў парти́занах?

– там дúже" стро́га дисциплі́на
бу́ла// йагбі так буў у ко́гос з
л'уді́й уз'иў шос/ ікус рі́ч/ то
розстрéл'ували на мі́сци// йісти

школи в осьмий клас. Я жив з
одним там з того села, Галюком,
шо такі був у лісі, але втік був
з сотні. Він ходив у дев'ятий
клас. Їго з уроків забрали. але
через кілька днів його пустили.
І це було ясно, шо він уже мав
їм служити. Бо тих, шо були
в лісі, так просто не впускали.
Я школу лишив, пішов на
шоферські курси, але дуже скоро
пришли і мене забрали. Так шо
цей мене видав. Забрали мене,
завезли у Воркуту, робив-їм у
шахті, але я шахти так боявсі,
як чорт ладану, але мусів.
Робив зразу сцешпчиком, потом
машиністом електровоза. Якби
я там був лишивсі, я був би
мав великі гроші, там казали
вкласти договір на рік, на два.
Як мене освободили, то я
поїхав у Караганду до родичів,
уни були вивезені. Це було в
липни тисічу дев'їтсьот пидисять
четвертого, через місіць мама
померла. Мене впіймали восени
сорок пйитого, а на Йвана у
пидисять четвертім я вже собі
ходив по Воркуті вільно. Тогди
поїхав у Караганду.

– А як там у лісі було, як Ви
були в партизанах?

– Там дуже строга дисципліна
була. Якби так був у когос з
людей узвив шос, ікус річ, то
розстрілювали на місци. Їсти

йак уз'їли/ то ше нічо/ хот' також не" глádiли по голові// то брeшут/ шо бандеріўці шос там забирали ў л'удий// ніхтo не" сміў нічо ўз'їти/ але" л'уди сами'/ шо могли/ давали тїї помагáли// у нас бyли болгари ў сoтні/ що робили шевц'їма/ а ў мене" че"ре"вїкї подeрлисі// ме"не ў се"лo післáли// а ме"ні швец одїн кáже"/ їди прине"сі т'ут'уну// їа пішоў до одної хати/ там баптисти// а цей кáже"/ шо там т'ут'ун йе" ў тóрбї// їа пішоў/ а ўни не" хотїли давати// а їалишиў їїм на столї сїмдис'їт' пїит' рублїў/ то ше їкїс тогдї грóші пол'с'кї ходїли// а ці курїли тїї ме"не продáли// рáно на провїрці питаїут/ хто принїс т'ут'ун// їа кáжу/ шо їа// відрáзу тудї післáли двох хлопцїў/ роїевого і ше ўдно́го// ну/ увїдїли грóші на столї// їакбї їа буў грóші не" лишїў/ то був бї дїстáў з дeсїт' патикїў//

тїї відбўў срок// колїс у Старóму Угрїновї ме"не питáли хлопцї/ чи їа ў Рўсі/ ікїс пáртийї// їа кáжу/ шо не хóчу тудá їти/ бо вїджу/ хто там кїруїї// знáю одного шо трóхї ў бун'кри посїдїў/ нїгдe не" буў/ а те"пeр се"бe видаїe за вoїака//

oї кoбї не" згáдувати/ їак ми там побули ў тих лагерáх// у барáку сто-сто пїдис'їт'

як узьили, то ше нічо, хоть також не гладили по голові. То брешут, шо бандерівці шос там забирали в людей. Ніхто не смів нічо взяти, але люди сами, шо могли, давали тий помагали. У нас були болгары в сотни, шо робили шевцьима, а в мене черевикї подерлисі. Мене в село післали. А менї швец один кáже, їди принеси тютюну. Я пішов до одної хати, там баптисти. А цей кáже, шо там тютюн є в торбї. Я пішов, а вни не хотїли давати. Я лишив їм на столї сїмдисьть пїить рублїв, то ше їкїс тогди грóші польськї ходили. А ці курили тий мене продали. Рáно на провїрці питают, хто принїс тютюн. Я кáжу, шо я. Відразу тудї післали двох хлопцїв, роєвого і ше вдного. Ну, увидїли грóші на столї. Якбї я був грóші не лишив, то був бї дїстáв з десїть патикїв.

Тий відбув срок. Колїс у Старому Угриновї мене питали хлопцї, чи я в Русї, ікїйс партїї. Я кáжу, шо не хочу тудá їти, бо вїджу, хто там кїруї. Знáю одного, шо трóхї в бунькри посїдїв, нїгдe не був, а тепeр себе видає за вoяка.

Ої кoбї не згадувати, як ми там побули у тих лагeрах. У баракy сто-сто пїдїсьть

чоловік/ одна пічка/ студін'/
бувало/ шо волосі приме"рзало
до наріў// приносiт хлiб/ роздайўт
по кавалочкови// а тут дiвишсi
на нари/ хто йак ле"жит// йак
уже ў когос на губах вiступийў
мороз/ то ўже ўмерлий/ i ше
старалисi на него хлiб получити
i з'исти// йа кажу/ шо аби цi/ шо
те"пёр виступайут протiў УПА/
най би йiх судили/ ничо/ лиш
би там мiсiць' посидiли ў таких
условiях... Уни би де"с'iтого
заказували/ де"с'iтого!//

а йак згадайу за тих блатних...
то були такi/ шо ў дэўйт' рокiў
сiў/ а ўже маў сорок рокiў i ше
з т'урми не" виходийў// йа би цих
злодийў/ шо i те"пёр йе"/ шо
крадўт/ йа би не" судийў йiгo/
йа би йму даў за першiй раз
десiт' патикiў/ але" так/ шоби за
де"с'iтий раз йiмў вода вiсохла
на срацi// вiн би подумаў/ чи
красти/ чи нi// а ў т'урми вiн
теорiю/ школу проходит/ уже
виходит вiдти спе"цiялiстом/
профе"сiоналом//

там бабi – баба – вор ў законi//
мае свiйiх шiст'орок/ шо коло
неiй забiгайут/ йак коло квoчки//
уна вiдкiс маiй грошi/ зв'язана
з кухар'има/ йiдў маiй кiл'ко
хоче"// а йак було страшно/ як
буў страйк// кiл'ко там л'удий
рос:трiльили!// у п'ятому бараку
були пiйтнацiт' чоловiк

чоловік, одна пічка, студiнь,
бувало, шо волосi примерзало
до нарiв. Приносiт хлiб, роздают
по кавалочкови. А тут дивишсi
на нари, хто як лежит. Як
уже в когос не губах виступив
мороз, то вже вмерлий, i ше
старалисi на него хлiб получити
й зiсти. Я кажу, шо аби цi, шо
тепер виступають протiв УПА,
най би йiх судили, ничо, лиш
би там мiсiць' посидiли в таких
условiях.. Уни би дисьитого
заказували, десьитого!

А як згадаю за тих блатних...
То були такi, шо в дев'iть рокiв
сiв, а вже мав сорок рокiв i ше
з тюрми не виходив. Я би цих
злодiв, шо й тепер є, шо
крадут, я би не судив iго,
я би йму дав за першiй раз
десiть патикiв, але так, шоби за
десьитий раз iму вода вiсохла
на срацi. Вiн би подумав, чи
красти, чи нi. А в тюрми вiн
теорiю, школу проходит, уже
виходит вiдти спецiялiстом,
професiоналом.

Там баби – баба – вор в законi.
Має свiйiх шiстьорок, шо коло
неi забiгають, як коло квoчки.
Уна вiдкiс маi грошi, зв'язана
з кухарьима, iду маi кiлько
хоче. А як було страшно, як
був страйк. Кiлько там людий
розстрiльили! У п'ятому бараку
були п'iтнацiть чоловiк

рос:трілили/ а на дваціт' дев'ятїї
– пїйт'сот чоловік!// де ўни
рахувáлисї з л'уд'мі!// не"
мож^ш б́уло нічо́ ні сказáти/ ні
пожáлуватисї кому́с// там лиш
ус'о на мáтах посилáў одїн
одного//

таї такé мойé// мáло шо-м
партизáниў/ Бóгу д'їкувати/ ні ў
кого-м жит'ї не" відобрáў/ але"
відбїдиў-їм ќупу рóкїў за
п́усто-дурно...//

розстрілили, а на двацїть дев'ятїї
– пїйт'сот чоловік! Де вни
рахувалисї з людьми! Не
мож було нічо́ ні сказати, ні
пожалуватисї кому́с. Там лиш
усьо на матах посилав один
одного.

Тай такé моé. Мало шо-м
партизанів, Богу дьїкувати, ні в
кого-м жит'ї не відобрав, але
відбїдив-їм купу років за
пусто-дурно...

СПОГАДИ ДИТИНСТВА

Юрїй Петрович Лесюк (Юркó Дїк'їў),

1947 року народження, уродженець с. Ковалівки.

Записано 24 сїчня 2008 року.

Кол'ори дитїнства

Ч'їсом спóгади з д'їтóчих р'їк
напливáют так/ шо мáло не"
захлиснéшс'ї нїми// їйк'ї то б́ули
шч'їслив'ї/ не"поўторн'ї роки! то
не" мож б́уло с'ї зор'їїнтувáти/
усв'їдóмити/ де фантáстика/ а
де ре"áл'н'їст'// їа в'їростáў
у дзе"лéному св'їт'ї/ се"ре"д
висóкїх траў/ ромáшок-королиц'ь
ї карпáцк'їх дзв'їночк'їў/ де
згори звисáют/ їак намал'óван'ї/
запашн'ї че"рвóн'ї їони/ жóўт'ї
соковїт'ї грушкїї/ пристїгл'ї
слиўкї і вс'їка вс'їчина/ а
пом'їж тóго – че"рвóн'ї мáк'їўкї
дах'їў і сїн'ї гóри// сп'їлкувáтис'ї
з гус'мі по зар'їнках і купáтис'ї
ў дже"рел'н'ї вод'ї Л'учк'ї/ шо

Чїсом спогади з дїточих рїк
напливають так, що мало не
захлиснешсї ними. Їкї то були
щїсливі, неповторнї роки! То
не мож було сї зорїїнтувати,
усвідомити, де фантастика, а
де реальність. Я віростав
у дзеленому свїті, серед
високїх трав, ромашок-королиць
ї карпатскїх дзвіночкїў, де
згори звисають, як намальованї,
запашнї червонї йони, жовтї
соковитї грушки, пристиглї
сливки і всьїка всьїчина, а
помїж того – червонї макїўкї
дахїў і синї гори. Спїлкуватисї
з гусьми по зарїнках і купатисї
в джерельнї водї Лючки, шо

на йійі бѣре"з'і ма́ма б'іліла
полотно́/ смакува́ти смачні́ми
б'ілими че"ре́шн'іми ў саду́ вуйка
Ба́з'і – то бу́ла іділ'і́йа/ йіка́ ўже
б'і́лше" н'іко́ли не" поўтори́лас'і
ў жит'у́//

а йак романти́чно бу́ло слухати
тужли́вий го́лос ти"лі́нк'і/ шо
лунаў по се"лу́ у Ве"лік'і́й п'іст/
а на Ве"лико́дн'і с'в'іта́ ко́нче"
задзе"ле"ні́ти коло це́р'кови́ нову́
оде"жіну́// слухати ве"с'і́лну
тужли́ву „Бе"рв'і́нкову“/ коли́ ўс'і
чо́гос плачу́т// ўвосе"ні́ диві́тис'і
ў в'і́кно́ на го́ри/ йк'і́ ўже
поб'і́л'ілі// губі́ти пото́ками
нашу́ коро́ву Па́вуну/ котра́
напра́ўду пла́кала/ йак йі
продава́ли// ті́ми пото́ками ми
в'і́роста́ли/ ўчи́лис'і ку́ри́ти сухе́
ліск'і/ по́тайк'і в'ід ро́дич'іў
гра́ли ў саморо́бн'і ка́рти/ робі́ли
коли́бі з г'і́л'ачо́к йа́вора// ч'ісо́м
з ро́дич'і́ми йшли́ де"ле́ко/ ў Га́й/
та́то ко́сиў с'і́но/ ма́ма гро́ма́дила//
ма́ли спраўжн'іс'і́н'к'і́ ра́й//
хот' запа́шн'і о́жини́ бу́ли дуже"
ко́л'уч'і/ найі́далис'і́ ні́ми
к'і́лко хот'і́ли/ о́бма́шчува́лис'і́
а́фина́ми/ робі́ли ко́ралик'і́ з
лісо́вих сунічо́к// ве"лік'і́м
чарод'і́ством бу́ло Р'і́здво/
з б'і́лши́ми сні́га́ми за те́бе"
само́го// на С'в'і́тій ве́ч'ір н'і́йак
не" мо́гли-смо́ п'і́дсо́коті́ти
а́нге"лика/ котри́й при́літаў з
не́ба з йа́лі́нкоў/ у́же гото́воў//

на іі березі мама білила
полотно, смакувати смачними
білими черешніми в саду вуйка
Базі – то була ідилія, яка вже
білше ніколи не повториласі
в житю.

А як романтично було слухати
тужливий голос тилинкi, що
лунав по селу у Великій піст,
а на Великодні сьвіта конче
зазеленити коло церькови нову
одежину. Слухати весі́лну
тужливу „Бервінкову“, коли всі
чо́гос плачут. Увосени дивитисі
у вікно на гори, які вже
побіліли. Губити потоками
нашу корову Павуну, котра
направду плакала, як і
продавали... Тими потоками ми
віростали, вчилисі курити сухе
листі, потайкі від родичіў
грали у саморобні карти, роби-
ли колибі з гілячо́к явора. Чісом
з родичі́ми йшли́ делеко, в Гаї,
тато косив сіно, мама громадила.
Мали справжнісінькій рай,
хоть запа́шні о́жини́ були дуже
колючі, наїдалисі ні́ми
кі́лко хоті́ли, о́бмащувалисі
а́фина́ми, робі́ли ко́раликі́ з
лісових сунічок. Великі́м
чароді́ством бу́ло Рі́здво,
з бі́лши́ми сні́га́ми за те́бе
самого. На Сві́тій ве́чiр ніяк
не мо́гли-смо́ п'і́дсо́котити
а́нгелика, котрий прилітав з
неба з ялинок, уже готовов,

убра́ноў і лиш йі́го образо́к
лиш'и́йс'і на ве"ршкú йа́лінк'і//
не" йі́ли цілі́ї ден'/ по́стили/
бо че"ка́ли С'в'іто́ї ве"че́р'і//
ше задо́ўго до Р'іздва́ л'іпи́ли з
„зо́лота“ (бл'ішч'і́чого папе́р'у)
ца́рск'і коро́ни дл'а ве"рте́пу//
л'убі́ли-смо подра́жні́ти на́ших
за́йшлих кому́н'іст'і́ў-учите"л'і́ў/
ти́ї ішли́-смо кол'ідува́ти на́в'іт'
до них// так са́мо не" мо́гли-
смо п'ідпа́нтрува́ти/ ко́лі
прихо́дит с'в'іти́ї Никола́ї//
хот' пробúджува́лис'і ше
до́с'в'іта/ а в'ін уже́ бу́ў/ уже́
поўклада́ў нам подару́ночк'і
п'ід поду́шки// йі́ко́ї то бу́ло
вт'і́х'і/ і́ко́го ве́ре"ску ў ха́т'і/
ко́лі ми ўдно наўпе"ре"д о́дного
фа́лилис'і сво́їми дару́нками
і жарти́ўливими листáми
в'ід с'в'іто́го Никола́я! ше
ди́ўн'ішчій св'і́т – му́зика і сп'і́ви//
ци пр'іде́ ма́ма/ ци в'і́шива́її/ ци
ве"че́р'у р'іхту́її/ то і́п сп'і́ва́її//
украї́нск'і́х п'ісе́н' родич'і
зна́ли пе́ўно/ шо тис'і́ч'і і ўводно́
дивува́ли празне́чних го́стиї//
але" на́йдіўн'ішо́ў бу́ла гуцу́л'ска
му́зика/ з йі́ї „гоно́ровими“
синко́пами/ шо йі́ створи́ў ге́н'ї́
гуцу́л'і́ў//

учі́ли-смо́с'і сп'і́ва́ти
па́рубцо́к'і́х сп'і́ванок/ дес
потро́х'і і бак'і́рува́ли// у те́тин'і
стодо́л'і ци то́лока́ з му́зиками/ ци
в'іс'і́л'і́ї/ – йа́ загі́пно́тизо́ваний

убранов і лиш його образок
лишъивсі на вершку ялинки.
Не їли цілий день, постили,
бо чекали Світої вечері.
Ше задовго до Різдва ліпили з
„золота“ (бліщъичого паперю)
царські корони для вертепу.
Любили-смо подражнити наших
зайшлих комуністіў-учителіў,
тий ішли-смо колідувати навіть
до них. Так само не могли-
смо підпантрувати, коли
приходить світий Николай.
Хоть пробуджувалисі ше
досъвіта, а він уже був, уже
повкладав нам подаруночки
під подушки. Їкої то було
втїхі, ікого вереску в хаті,
коли ми одно наперед одного
фалилисі своїми дарунками
і жартівливими листами
від світого Николая! Ще
дивніший світ – музика і співи.
Ци пріде мама, ци вішиває, ци
вечерю ріхтує, то іп співаї.
Українскіх пісень родичі
знали певно, шо тисічі і вводно
дивували празничних гостей.
Але найдивнішов була гуцульська
музика, з її „гоноровими“
синкопами, шо ї створив геній
гуцуліў.

Учили-смосі співати
парубоцкіх співанок, дес
потрохі й бакірували. У тетині
стодолі ци толока з музиками, ци
весільи – я загіпнотизований

палцáтками/ шо б'íгають по струнах цимбáл'іў// де"лéко не" класічна поста́ва рук у скрипал'і/ але" йак в'іртуозно в'ітинайі ме"л'одийу „гуцулочк'і"! а соп'ілочка йійі поўто́р'уй'і// га́зди танц'у́ють аркана́ і ў шале́ному та́нці чу́ю кома́нди пров'ідника́ та́нц'у – мо́го та́та: „ба́т'ко спит!" / і та́не"ц іде́/ йак тихо́н'ка вода́/ музй́к'і гра́йють потихо́н'ко/ ус'і ве"сілн'і заўме́рли// – „ба́т'ко ўстаў/ засвиста́ў!" / – гримі́т кома́нда/ і тут уже́ стих'і́а пробуди́лас'і/ це ўже́ не" тихо́н'ка води́чка/ це ўже́ гр'ізний г'ірска́й пот'ік у ч'ис по́ве"ни! танц'у́ють лиш тоті́ га́зди/ шо до́бре" ўм'іють/ бо слаба́к не" ўтрыма́йс'і/ в'іле"тит з ко́ла/ йак ка́м'ін' зé пра́шч'і// і так сума́но/ шо те"пе́р л'у́ди добров'і́лно в'ідр'іка́ютьці в'ід це́го/ вол'іють у м'ікрофо́н прим'іти́ўну п'ісе"н'ку (до то́го ж пе"ре"ва́жно чужу́)/ п'ід е"ле"ктро́н'іку// прогрéс/ у йко́му наро́д ўтрач'і́йі сво́йе йе"ство́// хоче"с'і спéрти це́й процес/ аби на́ш'і пото́мк'і не" бу́ли о́бд'іле́н'і// але" шо з то́го/ не"ма́ тако́й сі́ли/ аби це мо́гла спéрти тй́ ве"рну́ти л'удй́ до сво́го р'ідного/ аўте"нти́чного// та́то й ма́ма/ Ца́рство й'ім не"бе́сне"/ да́ли ме"не́ до шк'і́л учы́тис'і на худо́жника/ бо йа́ з малéн'кого

пальцáтками, що бігають по струнах цимбаліў. Далеко не класична постава рук у скрипальї, але як віртуозно вітинає мелодию “гуцулочки”! А сопілочка її повторюї. Га́зди танцюють аркана і в шаленому танци чу́ю команди провідника танцю – мого тата: „Батько спит!“, і танец іде, як тихонька вода, музик'і грають потихонько, усі весільні завмерли// – „ба́т'ко ўстаў/ засвиста́ў!“ – гримит команда, і тут уже стихія пробудиласі, це вже не тихонька водичка, це вже грізний гірський потік у чьис повени... Танцюють лиш тоти газди, шо добре вміють, бо слабак не втримаїсі, вілетит з кола, як камінь з праці. І так сумно, шо тепер люди добровільно відрікаютьці від цього, воліють у мікрофон примітивну пісеньку (до того ж переважно чужу), під електроніку. Прогрес, у якому народ втрачйї своє ество. Хочесі сперти цей процес, аби наші потомкі не були обділені. Але шо з того, нема такої сили, аби це могла сперти тий вернути людий до свого рідного, автентичного... Тато й мама, Царство їм небесне, дали мене до шкіл учитисі на художника, бо я з маленького

л'убиў мал'увати гóри і че"рвóн'і
 дахі на тл'і цих г'ір// тії дал'і
 мал'у́йу/ бо хóчу пе"ре"да́ти
 л'у́дим то/ шо запамн'італос'і//
 хóчу донéсти до сучáсник'іў і
 тих/ шо ше б́удут п'ісл'і нас/
 óбрази тих арха́й'ічних р'ічій/
 про йк'і те"пéр'ішна мóлод'іж
 н'ічо не" знáй'і/ а бе"з них не"
 уяўйіли жит'і мо́ї рóдич'і//
 хóчу/ аби найба́йдуж'ішч'і л'у́ди
 від'іли/ ікім богáцтвом і красо́ў
 над'іліў Гóспод' наш кра́й//

любив малювати гори і червоні
 дахи на тлі цих гір. Тий далі
 малюю, бо хочу передати
 людям то, що запамніталосі.
 Хочу донести до сучасників і
 тих, що ще будуть після нас,
 образи тих архаїчних річій,
 про які теперішня молодіж
 нічо не знає, а без них не
 уявили життя мої родичі,
 хочу, аби найбайдужіші люди
 виділи, іким багатством і красов
 наділив Господь наш край.

Про шкіл'ні роки́

Кім'у́йу/ ўчїласі з на́ми одна
 гівчинка Ўдокі́йка Т.// ўна б́ула
 фист пупуца́та і ше ї трóхі
 губáта// але" б́ула затó д́уже
 тихóн'ка гівчина// баху́рі йї не"
 зачіпа́ли так/ йак то інчих дівóк//
 то за то/ то за інче" щчіпа́ли//
 а цис'у́ ні// хіба́ шо по гузи́ци
 котри́с фл'áцне" чісо́м/ бо ма́ла
 ма́й не"сог'іршу тий б́уло по чім//
 але" ўчїласі/ сара́ка/ д́уже" зле//
 фурт лиш дві́кї дїстава́ла/ а
 трі́йку/ то д́уже" рід'ко// не" знáли/
 шо з неў робі́ти/ тий над́умали
 склі́кати комсомóл'скі збо́ри
 тий проче"са́ти йї там дóбре//
 при́шоў на́вік' сам дирéктор//
 поста́вили цис'у́ бідну Ўдокі́ку
 пе"ре"д кл'áсоў тий зач'іли
 ганцигува́ти/ шо ти с'акá/ та
 ти така...// а ўна сто́їт собі/
 загну́ла гóлову ўдо́лину тий

Кімую, вчиласі з нами одна
 гівчинка Вдокі́йка Т. Вна була
 фист пупуцата і ше й трохі
 губата. Але була зато дуже
 тихонька гівчина. Бахури ї не
 зачіпали так, як то інших дівок.
 То за то, то за інче щіпали.
 А цисю ні. Хіба шо по гузици
 котрийс фляцне чісом, бо мала
 май несогіршу тий було по чім.
 Але вчиласі, сарака, дуже зле.
 Фурт лиш двійки діставала, а
 трійку, то дуже рідко. Не знали,
 шо з нев робити, тий надумали
 скликати комсомольські збори
 тий прочесати ї там добре.
 Прийшов навіть сам директор.
 Поставили цисю бідну Вдокіку
 перед клясов тий зачыли
 ганцигувати/ шо ти сяка, та
 ти така... А вона стоїт собі,
 загнула голову вдулину тий

ні гаткі// а ці далі сповідайт//
не" вітримала бідна гівчинишче"
тий ні з цего/ ні з того каже": „а
шо/ йа сі ма́йу завісити/ шо-м не"
го́дна сі ўчы́ти?“//

* * *

Васи́л' П. був фийст пустий
бахур// у́же ў пе́рші кл'асі бйўсі з
бахура́ми/ а ў пйі́ті кл'асі чу́т' не"
вібиў о́ко з ме"таўкі одні гівчині//
а шо знаў кўпу ўс'ікіх паску́дних
співанок// то на́і сі преч ка́же"// тй
ми сі ўчы́ли трохі від не́го// ўс'о
ўдно́ ніхто́ не" міг^x сі зривна́ти з
ним// а по́при співанкі ўчы́лисі
ї кури́ти// то цес Васи́л' у пе́рші
кл'асі нй́а́к не" міг^x сказа́ти
сло́во „на́фта“// шо ўчы́те"л'ка
ка́же „на́фта“/ а Васи́л'ко ка́же
„на́хта“// кі́лко та нишчісли́ва
ўчы́те"л'ка поўто́р'увала йіму́ це
сло́во/ то ніц з то́го – „на́хта“ тй
„на́хта“// ўзлостиласі ўчы́те"л'ка
тй поста́вила Васи́лка ў кут//
стойаў / сто́йаў він у ку́тику тй
к'игне" ру́ку//

– а шо/ ў́же ўмі́йш сказа́ти
„на́фта“? – пита́йі ўчы́те"л'ка//

– ні/ йа хо́чу ў віхо́док/ – ка́же"
Васи́лко//

– ну то йди і по дорозі наўчы́сі
каза́ти „на́фта“/ ка́же" ўчы́те"лька//
ве"рта́йісі Васи́л' наза́д/ ста́йце
пе"ре"д ўчы́те"л'коў/ а та ка́е йіму́:

– ну шо/ наўчы́ўсі? / говори́! //

– **на́хта**/ – га́ркнуў злості
Васи́л'//

ні гаткі. А ці далі сповідают.
Не вітримала бідна гівчиници
тий ні з цего, ні з того каже: „А
шо, я сі маю завісити, шо-м не
годна сі вчити?“

* * *

Васи́ль П. був фийст пустий
бахур. У́же в пе́рші клясі бивсі з
бахура́ми, а в пйі́ті клясі чу́ть не
вібив о́ко з митавки одні гівчині.
А шо знав купу вські́х паску́дних
співанок, то на́й сі преч ка́же. Тй
ми сі вчили трохі від не́го. Всьо
одно ніхто́ ни міг сі зривна́ти з
ним. А по́при співанкі вчилисі
й кури́ти. То цес Васи́ль у пе́рші
клясі нй́а́к не міг сказа́ти
сло́во „на́фта“. Шо вчы́телька
ка́же „на́фта“, а Васи́ль ка́же
„на́хта“. Кі́лко та нишчісли́ва
вчы́телька повто́рювала йіму́ це
сло́во, то ніц з то́го – „на́хта“ тй
„на́хта“. Влостиласі вчы́телька
тй поста́вила Васи́лка в кут.
Стояв, стояв він у ку́тику тй
кы́гни руку.

– А шо в́же вмі́ш сказа́ти
„на́фта“? – пита́й вчы́телька.

– Ні, я хо́чу в віхо́док, ка́же
Васи́лько.

– Ну то йди і по дорозі навчи́сі
каза́ти „на́фта“, – ка́же вчы́телька.
Верта́йісі Васи́ль наза́д, ста́е
перед учи́тельков, а та ка́е йіму́:

– Ну шо, навчывсі? Говори́!

– **На́хта**/ – га́ркнув з злості
Васи́ль.

* * *

Кім'юу/ йаг йа ше бахуром
 поїхаў ўчїтисі до Водесі// а то
 ве"лікі фист місто// поїзд уже-м
 вигів / а транва́йа ци корабл'і –
 ніко́ли// там уже-м сі надивіў на
 вс'їчино// але" йак-ім пішоў до
 міста/ то бігме пе"ре"пудіўсі//
 кілко бабів іде по ву́лиці і ўсі
 гру́бі/ гузица́ті/ шо би не обхо́піў
 двома́ рука́мі// одна за о́дноў іде
 і ў усіх такі гузиці/ нипри́чком/
 йак це"бе́р/ а спе"ре́ду такé/ йак
 дві коно́ўкі// Бо́жи борони́/ аби
 такé сі присніло ўночі// йа
 буў фист здивованій/ бо ў
 Коваліўці ўсі жінкі худе́нькі//
 йа зач'іў рахува́ти: „ану аби
 хот' одну ўздри́ти таку́/ йак
 мо́йа ма́ма“// та де!// шо цисé
 за чудасі́я така́/ шо ў Одесі
 ўсі бабі гру́бі/ а ў Коваліўці
 худе́н'кі? // ду́маў-йім собі/ шо
 йагби йім да́ти по са́пі/ то би
 пеўно шче́ркли/ тоті че"ре"ва́
 би йім спла́сли/ не" бу́ли би такі
 ге"ле"ва́ті// цис'і зага́дка бу́ла би
 і доте"пе́р не"розга́дана/ йагби йа
 не" згадаў буў/ шо жінка Дми́тра
 Глухо́го з Коваліўкі тако́ж гру́ба/
 хот' уна́/ не"бо́га/ та́кі пеўно/ шо
 му́сіла сапа́ти//

* * *

Кімую, як я ше бахуром
 поїхав вчитисі до Водеси. А то
 виликі фист місто, поїзд уже-м
 вигів, а транвая ци корабльи –
 ніколи. Там уже м сі надивив на
 всьичино. Али як-ім пішов до
 міста, то бігме перепудивсі.
 Кілько бабів іде по вулиці і всі
 грубі, гузицаті, шо би не обхопив
 двома руками. Одна за однов іде
 і в усіх такі гузиці, нипричком,
 як цибер, а спереду таке, як
 дві коновкі. Божи борони, аби
 таке сі приснило вночі. Я
 був фист здивований, бо в
 Ковалівці всі жінки худенькі.
 Я зачыв рахувати: „Ану аби
 хоть одну вздріти таку, як
 моя мама“. Та де! Шо цисе
 за чудасія така, шо в Одесі всі
 баби грубі, а в Ковалівці
 худенькі? Думав-їм собі, шо
 якби їм дати по сапі, то би
 певно зчеркли, тоти черева
 би їм спласли, не були би такі
 гелеваті. Цисьї загадка була би
 і дотепер нерозгадана, якби я
 не згадав був, шо жінка Дмитра
 Глухого з Ковалівкі також груба,
 хоть уна, небога, такі певно, шо
 мусіла сапати.

Катерина Петрівна Джумачук (Кате"ріна Дікова),

1944 року народження, уродженка с. Ковалівки.

Записано в січні 2008 року.

Спóгади про Тáта і Máму

Те"пérка йакрáz мина́є триціт' дéуїт' рік/ йак умерли наш Тáто/ д'ик коваліўскі́й Петро́ Л// дóбре" кіму́йу ту дніну: йáсну/ морóзну/ со́нічну/ сніг^x так віблискуваў вс'і́кіми кол'ора́ми/ шо аж óчи раж'іло// Тáто сиділи на по́ст'или/ йа йакрáz при́шла з робо́ти зі шко́ли// Тáто попросіли відсу́нути фіра́ночок на ві́кні: „на́й сві́тит!“ – доўго і сýмно диві́лисї ў ві́кно/ гйі́би прощ'і́лисї з Бо́жим сві́том/ і сказа́ли тйхо/ безнаді́йно і йі́кóс побо́жно: „І́кий сві́т фáйні́й/ лиш би жы́ти...“// дес за дві годині́ Тáтова дýшечка злеті́ла до Го́спода Бо́га за про́щче"нім і по нагоро́ду за дóбри земні́ дїла́// Тáтови б́уло тогди́' пї́дис'йк' шты́ри ро́кі... Бо́жен'ку/ та́же наш Тáто так бога́то дóброго зроби́ли на свої́м жы́т'у!// ми/ пйі́тиро ді́тйй/ зазна́ли Тáтової́ лáскї/ бо кіму́йімо/ йак усé по вечéри Тáто бра́ли на ру́кі найме́нчу дити́ну/ го́лосно рахува́ли „раз / два / три/ ві́сім“ і кі́дали ў пе"рину на по́скіл'/ пе"ре"ве"ртáли догори́ нога́ми „дуба“ і ше ўс'і́кі гімна́стй́чні шты́кі ві́робйі́ли з

Теперка якраз минає триціть дев'їть рік, як умерли наш Тато, дьик ковалівській Петро Л. Добре кімую ту днину: ясну, морозну, сонічну, сніг так віблискував всьйкіми кольорами, шо аж очи ражыло. Тато сиділи на постили, я якраз прийшла з роботи зі школи. Тато попросили відсунути фіраночок на вікні: „Най світит!“ – довго і сумно дивилисі в вікно, гийби прощылисї з Божим світом, і сказали тихо, безнадійно і йкос побожно: „Ікий світ файний, лиш би жити...“ Дес за дві годині Татова душечка злетіла до Господа Бога за прощенім і по нагороду за дóбри земні дїла. Татови було тогди пїдисьить штыри ро́кі... Боженьку, та́же наш Тато так богато дóброго зроби́ли на свої́м жы́т'у! Ми, пйитиро ді́тйй, зазна́ли Тáтової́ лáскї, бо кіму́йімо, як усé по вечери Тато брали на ру́кі найменчу дитину, го́лосно рахували „раз, два, три, ві́сім“ і кідали в перину на постіль, перевертали догори ногами „дуба“ і ше всьйкі гімна́стй́чні шты́кі ві́робйі́ли з

на́ми// а йак Та́то роска́зували байкі – такі до́вгі/ стра́шні/ шо ми/ ма́лі/ слухали тихо́н'ко/ не" дихали// або ше йкі фа́йні кни́жки чита́ли го́лосно вечора́ми// або Та́то шийут на маши́нці л'удим оде́жину/ а хтос з" ста́рших діти́ чита́йі ўго́лос// ніко́ли не" забу́де"мо „Ол'у́н'ку“ / „На у́ходах“ / „За́кл'а́тї ка́мінь“/ ціка́ві ро́зповіді про сі́чові́х стрі́льціў з" журна́лу „Дзвіно́чок“// По́тому/ йак со́віти робі́ли обла́ви та о́бшу́кі/ Та́то дес закопа́ли то́ти журна́ли/ і дони́ні ми йі́х не" на́йшли// ма́ма з ба́боў за то́ї ч'ис прі́дут та шмо́рга́ют носами/ бо не" мо́жут стрі́матисі від плачу́/ йак бу́ла йкас сумна́ істо́рія// у не"ді́лі ми ўсі йшли до це́р'кви: Та́то ране́н'ко/ бо тре́ба бу́ло ўтвори́ти це́р'кву/ підри́хтува́тисі до Служби Бо́жойі// Ма́ма нас/ діти́/ нім пові́ку́пую́т у такі́м ве"лікі́м це́бри/ нім йі́сти звар'и́/ нім поўбира́ють/ а ше тре́ба ма́ти ў шо купу́ гіти́шчіў пові́бїрува́ти/ то не то/ шо те"пе́р кі́лко ла́хіў ко́жда дити́на ма́йі// пові́дпра́вийі́ют нас/ а то́гди́ са́мі збира́ютьці// а йа ў це́р'кові́ слуха́ю Та́тиў го́лос/ та́кій фа́йний/ при́ємний/ мо́цний ба́ритон/ шо диле́ко від це́р'кови чу́ти// ка́зали спе"ціа́лісти-музи́канти/ шо ў Та́та бу́ў ду́же" широкі́й го́лосови́й діапазо́н/

нами. А як Тато розказували байки – такі довгі, страшні, шо ми, малі, слухали тихонько, не дихали. Або ше йкі файні книжки читали голосно вечорами. Або Тато шийот на машинці людим одежину, а хтос з старших дітий читаї вголос. Ніколи не забудемо „Олюньку“, „На уходах“, „Залятий камінь“, цікаві розповіді про січових стрільців з журналу „Дзвіночок“. Потому, як совіти робили облави та обшуки, Тато дес закопали тоти журнали, і донині ми їх не віднайшли. Мама з бабов за той чьис прідут та шморгают носами, бо не можуть стриматисі від плачу, як була йкас сумна історія. У неділі ми всі йшли до церкви: Тато раненько, бо треба було втворити церкву, підрихтуватисі до Служби Божої. Мама нас, дітий, нім повікूपуют у таким великім цебри, нім їсти звар'и, нім повбирають, а ше треба мати в шо купу гітищів повібїрувати, то не то, шо тепер кілько лахів кожда дитина маї. Повідправийіют нас, а тогди сами збираютсі. А я в церкві слухаю Татів голос, такий файний, приємний, моцний баритон, шо дилеко від церькови чути. Казали спеціалісти-музиканти, шо в Та́та був дуже широкій голосовий діапазон,

бо міг брати ноти контроктаві і дуже високі ноти октаві те"норовой// але" ніколи не" забуду/ йак до татового гóлосу долуч'їлосі мамино високі/ чи"сте" сопрано – їх двох понад усі інчі голосі було чути// пеўно/ шо ї Бóжін'ка мїлуваласі тий слўхала тої анге"л'скїї спіў/ тої не"пе"ре"вёрше"ний дуёт//

йак приходили з" цер'кови/ полўднували ўсі разóm/ тогди Тато брали ў рўкі мандолїну/ пе"рце і грали українс'кі мел'одийї/ а діти разóm з Мамоў на два голосі співа́ли// потóму Тато дивилисі до бджїл/ йаг була файна погóда/ то брали ме"дárку/ приноси́ли з вулийїў рамкі/ а ми ўсі разóm крути́ли ту ме"дárку і смакува́ли свіжим ме́дом/ хто кілко хотїў//

т'їж"ко жи́лосі наші великі родині/ бо було нас се́ме"ро ў одні кімна́ті/ праўда/ заго́ ў нас була ве"лика піч/ шо ми ўсі пийтиро дітїї тудá сі влаз'їли/ тий на свóлоці висїла колїска/ тий ми ўсі колиса́ли то́го/ хто ў тої ч'ис буў найме́нчий// колгóсп відрїзаў ма́йже" попри саму хату горóд/ бо трéба було кому́с робїти ў колгóспї// Тато робили ў шахті/ а Мама були з малоў дїтворóў/ шо не" було йак лишїти// корóву Паву́ну му́сіли продáти/ бо не" було де па́сти тий

бо міг брати ноти контроктаві і дуже високі ноти октаві тенорової. Але ніколи не забуду, як до татового голосу долучьилосі мамино високе, чисте сопрано – їх двох понад усі інчі голоси було чути. Певно, що й Божїнька милуваласі тий слухала той ангельскїй спів, той неперевершений дуєт.

Як приходили з церькови, полуднували всі разом, тогди Тато брали у рукі мандоліну, перце і грали українські мелодії, а діти разом з Мамою на два голоси співали. Потому Тато дивилисі до бджїл, як була файна погода, то брали медарку, приносили з вулиїв рамки, а ми всі разом крутили ту медарку і смакували свіжим медом, хто кілко хотів.

Тьижко жилисі наші великі родині, бо було нас семеро в одні кімнаті, правда, зато в нас була велика піч, шо ми всі пийтиро дітїй тудá сі влазьили, тий на сволоці висїла коліска, тий ми всі колисали того, хто в той чьис був найменчий. Колгосп відрїзав майже попри саму хату город, бо треба було кому́с робити в колгоспі. Тато робили у шахті, а Мама були з малов дїтворов, шо не було як лишити. Корову Павуну мусїли продати, бо не було де пасти тий

де ўкосіти сіна – шахтар'ім не"
 позвол'іли па́сти на колгоспнім//
 Ма́ма слабува́ли/ діти малі//
 Та́то робі́ли т'іж^шко ў ша́хті/ але"
 гро́ші бу́ли не["]ве["]лікі/ а віплат
 дава́ли де́коли аж["] че["]ре["]з місіць-
 два// бо́ли/ шо наш Та́то бу́ли
 ма́йстром на ўсі ру́кі/ ўс'о ўмі́ли
 зробі́ти// са́мі сі наўчы́ли ші́ти
 на маши́нці/ з["] ста́рих рі́чій
 (оде["]жі́ни) відма́л'обували формі́
 і ші́ли л'у́дим убра́ні – кашке́ти/
 спо́дні/ гурткі́/ ві́трівкі/ а Ма́ма
 ші́ли чо́ловічі і жіно́чі сорочкі́
 – л'уді́й ба́гато приході́ло шос
 уші́ти тій ў усі́х при́ймалі/
 ні́кому не["] відмові́или// Та́то
 бу́ли зді́бні́ і до ма́йсте́ркі/
 умі́ли покла́сти ха́ту від почі́тку
 до кінц'і́/ від фунда́менту до
 ко́мінка на даху́/ ўмі́ли підло́ги
 кла́сти/ пе́чі мурува́ти/ подві́рі
 ка́мінім ві́брукувати і гет
 ус'о мо́гли зробі́ти/ шо тре́ба
 бу́ло ко́ло ха́ти// два́ціт' рік
 Та́то відга́рува́ли ў ша́хті/
 у спо́ді/ бу́ли дў́же до́брым
 крі́пильщико́м/ шо ўводно Та́та
 поси́лалі/ де бу́ло скла́дно//
 у ша́хті не["] раз бу́ли зава́ли/
 одно́го ра́зу бу́ло присі́пало
 поро́доў і на́шого Та́та// ві́так
 Та́то зга́дували/ шо ў́же ў думка́х
 ві́говори́ли „Бо́же“ мі́лостиві́й/
 буд' ме["]ні́ грі́шному...“ замі́сть
 спо́віди/ але["] д'і́кувати Бо́гу/
 нача́льник ша́хти/ ў́же не["]бі́ж^шчик

де вкосити сіна – шахтарьим не
 позвол'или пасти на колгоспнім.
 Мама слабували, діти малі,
 Тато робили т'ижко в шахті, але
 гроші були невеликі, а віплат
 давали деколи аж через місіць-
 два. Боли, шо наш Тато були
 майстром на всі руки, усьо вмiли
 зробити. Сами сі навчили шити
 на машинці, з старих річий
 (одежини) відмальовували форми
 і шили лю́дим убрані – кашкети,
 сподні, гурткі, вітрівкі, а Мама
 шили чоловічі і жіночі сорочкі
 – лю́дий ба́гато приходило шос
 ушити тій в усіх приймали,
 нікому не відмовили. Тато
 були зді́бний і до майстеркі,
 умiли покласти хату від почітку
 до кінц'ї, від фундаменту до
 ко́мінка на даху, вмiли підлоги
 класти, печі мурувати, подвірі
 ка́мінім ві́брукувати і гет
 усьо могли зробити, шо треба
 було ко́ло хати. Дваціть рік
 Тато відга́рували у шахті,
 у споді, були дуже добрим
 кріпильщиком, шо вводно Тата
 посилали, де було складно.
 У шахті не раз були завали,
 одного разу було присипало
 породо́в і на́шого Тата. Ві́так
 Тато згадували, шо вже в думках
 ві́говори́ли „Бо́же милостиві́й,
 будь мені́ грі́шному...“ замі́сть
 спо́віди, але д'і́кувати Бо́гу
 нача́льник ша́хти, уже не́біжчик

Лукин Мандил'їк сам пустиўсі розгрібати завал і так уратували Тата// хот' поломлений і потоўчений/ але" зато живий/ Тато вернулїсі до своїї дїтвори...

Тато дуже дбали за цєркуву/ за громаду/ Тата запрошували як діка на прázники – храмові с'в'їта до ўсіх наўкóлишних сіл/ усі там добре" знали тї л'убїли цєй гóлос// Тато знали напамнїть усі цєрковні відправи/ „гласї“/ помагали дікам з їнчих сіл// а їак ужє совїти-комунїсти закрили цєркуву/ то Тато їшли співати до сусїдного селá Стопч'їтова/ а вітак у Мишин// ус'уди нашого Тата л'убїли тїї поваж'їли за рóзум/ л'удїніст'/ пор'їдніст'/ за ве"селу/ же"ртвїливу натуру// а Мама мóя дорогén'ка/ Варварка/ їак Тато дєколи клікали/ ўс'їчиним помагали чоловікови/ підтрїмували робóтоў/ дóброў порáдоў і лагїднїстеў// у хатї нїколи не" бóло нї бїїкї/ нї свáркї// нї прокл'óнів/ нї погáних/ вул'гáрних слїў/ нáвїт' нїхтó нїколи не" божїўсі/ бо Тато ї Мама казáли/ шó л'удїна мáїї ўс'оказáти ўводнóчесноїї майут без божїні вїрити// у хатї ўводнó бóло гáмїрно/ їак не" бóло дóже" прїкро ї т'їж"ко Татови ї Мамї на души/ то ўни заводїли спіў і ўчїли дїтїї співати// а знали ўни ўбидвóїї соткї співанóк!// де

Лукин Мандильїк сам пустивсі розгрібати завал і так уратували Тата. Хоть поломлений і потовчений, але зато живий, Тато вернулїсі до свої дїтвори...

Тато дуже дбали за цєркуву, за громаду, Тата запрошували як діка на празникі – храмові сьвїта до всїх наколишних сіл, усі там добре знали тїї любили цєй гóлос. Тато знали напамнїть усі цєрковні відправи, „гласї“, помагали дікам з їнчих сіл. А як ужє совїти-комунїсти закрили цєркуву, то Тато їшли співати до сусїдного села Стопч'їтова, а вітак у Мишин. Усюди нашого Тата любили тїї поважїли за розум, людїність, порьїдність, за веселу, жертвїливу натуру. А Мама моя дорогенька, Варварка, як тато дєколи кликали, всьїчиним помагали чоловікови, підтрїмували робóтов, дóбров порáдов і лагїднїстєв. У хатї нїколи не було нї бїїкї, нї свáркї, нї прокльонїв, нї поганих, вульгарних слів, навїть нїхтó нїколи не боживсі, бо тато ї мама казали, шó людина мáї всьо казати вводно чесно і ї маюг без божїні вїрити. У хатї вводно було гамїрно, як не було дóже прикро ї тьїжко татови ї мамї на души, то вни заводили спів і вчили дїтїї співати. А знали вни обидвóїї соткї співанок! Де вни

ўни лиш б́ули дв́ойі – на вісіл'ў/
на пр́азніку/ на роз'колі́дован'у
ци на толоці – ўни зачина́ли спіў
і з ні́мі співа́ли ўсі го́сті/ не"
то шо типе́р л'ўди зійдутці тїї
лиш про ту дурну́ полі́тику/ про
їкі́хос йанико́вичіў та шу́фличіў
балака́йут// так б́уло/ по́тїї
Та́тови не" ўчини́ласі йкас бі́да
на шї́йї/ де ў хлопіў „ада́мове
йа́блуко“// то́та гу́л'ка розросла́сі/
пе"ре"ішла́ на ле"ге́ні/ по́тому на
пе"чі́нку і забра́ла ў нас на́шого
л'ўбого Та́та...

Ма́ма бу́ли до́бра/ се"рдэ́чна/
му́дра/ справе"дли́ва/ до ўс'о́го
здібна жі́нка// дітії л'ўбі́ли/ йак
не" ко́жда ма́ма мо́гла би л'ўбі́ти/
але" не" пе"лі́нили/ не" допус́кали
йко́гос с'ус'ўка́ні/ ма́миним
педаго́гічним кре́до б́уло „л'ўбі/
йак ду́шу/ а трі́сі'/ йак гру́шу“//
Ма́ма ніко́ли не" сиді́ли ду́рно/ у
Ма́ми ўводно б́ула зваре́на свіжа
йі́да/ позапр'їтува́но і те"плé"ко
ў ха́ті/ побі́лено/ пові́жма́кувано/
ўсі ді́ти ході́ли ў простé"ких/
але" ві́шиваних сороче"чка́х/
Ма́ма ві́чно шос ві́шива́ли/
плелі́/ шї́ли на ма́шїнці йкус
нову́ одежі́ну або лата́ли стару́//
ўвече́р/ нім варі́тці вече́рі/ ді́ти
ста́ют на ко́ліна мо́літїсі –
ста́рші потї́хо/ а ме́нчі го́лосно//
Ма́ма прова́дили мо́літві/ покіў
сі ме́нчі не" наўч'ї́ напамні́т'//
ві́так ді́ти на печі́ пе"ре"д Рї́здво́м

лиш бу́ли двоі́ – на вісі́лю,
на пр́азніку, на розко́лідовану́
ци на толоці – вни зачина́ли спів
і з ні́мі співа́ли всі госкі, не
то шо типе́р лю́ди зійдутсі тїй
лиш про ту дурну́ полі́тику, про
йкі́хос яніко́вичів та шу́фличів
балакаю́т. Так бу́ло, по́тїй
Та́тови не вчини́ласі йкас бі́да
на шї́ї, де в хлопів „ада́мове
я́блуко“. То́та гу́лька розросла́сі,
перейшла́ на ле́гені, по́тому на
печі́нку й забра́ла в нас на́шого
любо́го Та́та...

Ма́ма бу́ли до́бра, се́рдечна,
му́дра, справе́длива до всьо́го
здібна жі́нка. Ді́тий любі́ли, як
не ко́жда ма́ма мо́гла би любі́ти,
але не пелі́нили, не допус́кали
йко́гос сю́сюка́ні, ма́миним
педаго́гічним кре́до бу́ло „люби,
як ду́шу, а трі́сі, як гру́шу“.
Ма́ма ніко́ли не сиді́ли ду́рно, у
Ма́ми вводно бу́ла зварена свіжа
ї́да, позапр'їтува́но і тепле́нько
в ха́ті, побі́лено, пові́жмакува́но,
всі ді́ти ході́ли в просте́ньких,
але ві́шиваних сорочечка́х,
Ма́ма ві́чно шос ві́шива́ли,
плелі, шї́ли на ма́шїнці йкус
нову́ одежі́ну або лата́ли стару.
Увече́р, нім варі́тці вече́рі, ді́ти
ста́ют на ко́ліна мо́літїсі –
ста́рші потї́хо, а ме́нчі го́лосно.
Ма́ма прова́дили мо́літві, поків
сі ме́нчі не навч'ї́ напамні́ть.
Ві́так ді́ти на печі́ перед Рї́здво́м

ўч'ісі колідува́ти або співа́ти
 украї́нскіх співанок ус'і́кіх/
 а йак Та́то не" бу́ли зажу́реніі/
 то розка́зували ба́йкі// на пе"чі
 бу́ла глота́/ але" ўсі сі ўлаз'і́ли/
 наві́т' Та́то де́коли прісіда́ли
 на пріпічо́к блі́жче" до нас/ і
 нам тогді́ бу́ло ду́же ве́се"ло
 і прі́йэмно// а глі́тно бу́ло не"
 лиш на пе"чі/ але" і́ у ха́ті/ тій
 за сто́лом/ ко́лі нас се́ме"ро
 сіда́ло до ўдно́й ве"ліко́й мі́скі/
 зато ў шіро́кому сві́ті ко́жде"
 з нас доте"пéр відчува́і́ дух
 рідно́й ха́ті і те"плó Та́тового
 і Ма́мінога се"рдéц'// на́й йім
 Го́спод' мі́лосéрдні́ даст ві́чне"
 Ца́рство Не"бе́сне"/ а́бі йім
 там бу́ло ле́кше"/ йак бу́ло на
 ці́м сві́ті/ бо ў́ні то заслу́жи́ли/
 бо тут у́ні сі фі́ст нага́рува́ли
 тій на́бідова́ли... ві́чна йім
 па́мніт'!//

вчы́сі колідува́ти або співа́ти
 украї́нскіх співанок уські́х,
 а як Та́то не бу́ли зажу́рени́й,
 то розка́зували ба́йкі. На печи
 бу́ла глота, але всі сі влазьі́ли,
 наві́т' Та́то де́коли прісіда́ли
 на пріпічо́к блі́жчи до нас, і
 нам тогди́ бу́ло ду́же ве́село
 і прі́ємно. А глі́тно бу́ло не
 лиш на печи, але й у ха́ті, тій
 за сто́лом, ко́лі нас се́ме"ро
 сіда́ло до вдно́й ве́ліко́й мі́скі,
 зато в шіро́кому сві́ті ко́жде
 з нас дотепер відчува́і́ дух
 рідно́й ха́ті і те́пло Та́тового
 і Ма́мінога се́рдéць. На́й ім
 Го́сподь мі́лосéрдні́й даст ві́чне
 Ца́рство Не́бесне, а́бі ім
 там бу́ло ле́кше, як бу́ло на
 ці́м сві́ті, бо вни́ то заслу́жи́ли,
 тут у́ні сі фі́ст нага́рува́ли
 тій на́бідова́ли... Ві́чна ім
 па́мніть!

Про свóго брáта

Ё́а ду́же" шці́сліва/ шо ў нас
 бу́ла така ве"лі́ка і дру́жна
 роді́на// і гі́рко ме"ні за то́т'
 сі́м'і/ де лиш одна́ диті́на/ з"
 ким уна́ ма́і́ сі гра́ті/ спі́лкува́тисі/
 де́коли пога́рыка́тисі?// ё́а ду́же
 л'ўб'і́у сво́йу се"стри́чку
 Оле́нку/ мо́ло́дчих бра́тіў Ё́уру
 і Пе"тра/ але" на́йва́жні́шчым у
 мо́і́м жит'у́ ё́е" ста́ршы́й бра́т
 Ніко́ла// розка́зува́ли/ шо йак
 ме"не́ „пріне́сла“ ба́ба-пові́туха

Я ду́же шці́сліва, шо в нас
 бу́ла така ве́ліка і дру́жна
 роді́на. І гі́рко ме́ні за то́т'
 сі́м'і, де лиш одна́ диті́на. З
 ким уна ма́і́ сі гра́ті, спі́лкува́тисі,
 де́коли пога́рыка́тисі? Я ду́же
 люб'ю́ сво́ю є́дну́ сестри́чку
 Оленку, мо́ло́дчих бра́тів Ю́ру
 і Пе́тра, але на́йва́жні́шчым у
 мо́і́м жы́ттю є́ ста́ршы́й бра́т
 Ніко́ла. Розка́зува́ли, шо як
 ме́не „пріне́сла“ ба́ба-пові́туха

(відай їйї називали Ханд'їчка)/ то він з радости підскакуваў на припічку і просіў лишити їму це мале чорне дитин'ї// тїй та лишила на їго голову/ бо потому мусіў сі мноў упікувати: йаг йа була малá/ то розказуваў ме"ні книжки/ пантруваў/ аби йа не" писала „носом“ (аби-м сі не" згинала задуже" над зошитом)/ не" дивїласі ў зэмл'у/ йак іду (бо йа сі ўстїдала/ шо-м висóка тїй че"ре"з то сі гóрбила)/ ўчиў ме"не/ йка мўзика фáйна/ бо купуваў ус'їкі плїти до радїйоли/ казаў/ аби не" вірити ніколі парубкám/ помїг ме"ні поступи́ти ў інстїтут/ на свойу́ імен:у́ сти"пéндїю купуваў ме"ні ўбранї/ а йак йа заслабла і леж'їла два мїсіці ў лікарни/ то дозираў ме"не/ йаг ма́ма/ підган'їў до нау́ки/ пантруваў/ аби-м не" лаїдакувала/ бо сам він ніколі/ навіт' малим/ не" буў маце"тóв/ буў жва́вим/ чéмним до робóти/ мўдрим і дотéпним бахурцём// а ше був дуже терпїйчїй//

колис буў такїй вїпадок на пастушин'у// він на смїх притворїўсі ўмерлим// шó ми/ пастухї/ їму не" робїли/ ніц не ре"агуї/ не" ўбзїваїсі/ не" скрївитці// так ми к'їгали йго по корчїх/ з бере"га аж на долину – ме"ртвéc і ўс'о// а йа так сі розбе"зпéчила/ шо даваї бити йго

(відай її називали Хандьїчка), то він з радости підскакував на припічку і просив лишити їму це мале чорне дитиньї. Тїй та лишила на їго голову, бо потому мусів сі мнов упікувати: як я була мала, то розказував мені книжки, пантрував, аби я не писала „носом“ (аби-м сі не згинала задуже над зошитом), не дивиласі в землю, як іду (бо я сі встїдала, шо-м висока тїй через то сі гóрбила), вчив мене, йка музика фáйна, бо купував усьїкі плити до радїйоли, казав, аби не вірити ніколи парубкам, помїг мені поступити в інститут, на свою іменну стипендію купував мені вбранї, а як я заслабла і лежбила два мїсіці в лікарни, то дозирав мене, як мама, підганьив до нау́ки, пантрував, аби-м не лайдакувала, бо сам він ніколи, навіть малим, не був мацетóв, був жвавим, чемним до роботи, мудрим і дотепним бахурцем. А ше був дуже терпїйчїй.

Колис був такїй вїпадок на пастушиню. Він на смїх притворивсі вмерлим. Шо ми, пастухи, їму не робили, ніц не реагуї, не вбзиваїсі, не скривитці. Так ми кьїгали йго по корчїх, з берега аж на долину – мертвец і всьо. А я так сі розбезпечила, шо давай бити йго

прутом/ думаю/ йому вже ўс'о
 ўдно/ а йа йому від'ичу/ шо не"
 раз ме"не сварив тий штуркаў//
 але" нарешті він „воскрес“ і стаў
 розказувати/ йак то було йому
 на тім світі// а дітишчі ўсі
 навкруг сид'і/ слухайут/ аж
 роті пороз'іўйили/ бо Николка
 розказувати ўміў!// дійшло до
 того/ шó з ним робіли ў пеклі –
 і шчипали/ і кололи/ і к'ыгали/ і
 ше й... отакó-ó прутом били!//
 і йак ме"не ушкварит по голих
 колінах/ боли/ шо діти так кулком
 близэн'ко сиділи/ і він не" маў
 йак ме"не добре" засігнути// йа/
 сарака/ роз'флін'каласі/ але"
 подумала/ шо то/ пёўно/ і йіго
 боліло!// але" йіго пімста ше сі
 на цім не" скінчила// коли ми
 пригналі корóву/ нас че"кала
 дома рідкісно смачна вечэрі –
 налісники/ йакі йа дуже" л'убіла//
 то на сімох йідціў не" так лёг'ко
 і не" так шч'іста мож було такé
 прибагáти// Мама дáли нам
 поріўну по скілка налісникіў –
 жоўтэн'кіх/ пахучих/ а Николка
 кае: „ану/ хто живше" з'іст!“ йа
 сі так увихаўу/ позапахáла гал'оп
 усі пл'яцкі ў рот/ аж сі дав'ю/ не"
 чўйу ні смаку/ ні запаху/ лишэн'
 би віграти!// гур:á!// йа віграла!//
 трóхі шос порозжн'ікувала
 тий пролигнула// Николка
 фáйно ме"не пофалиў/ а тогдї
 вікігаї з-поза сэбе" свої рэшта

прутом, думаю, йому вже всьо
 вдно, а я йому відд'ичу, шо не
 раз мене сварив тий штуркав.
 Але нарешті він „воскрес“ і став
 розказувати, як то було йому
 на тім світі. А дітиці всі
 навкруг сидьї, слухають, аж
 роті пороззівйили, бо Николка
 розказувати вмів! Дійшло до
 того, шо з ним робили в пеклі
 – і щіпали, і кололи, і кыгали, і
 ше й... отако-о прутом били!
 І як мене ушкварит по голих
 колінах, боли, шо діти так кулком
 близенько сиділи, і він не мав
 як мене добре засігнути. Я,
 сарака, розфлинькаласі, але
 подумала, шо то, певно, і йго
 боліло! Але йго пімста ше сі
 на цім не скінчила. Коли ми
 пригналі корову, нас чекала
 дома рідкісно смачна вечэрі –
 налісники, які я дуже любила.
 То на сімох їдців не так легко
 і не так сч'ыста мож було такé
 прибагати. Мама дали нам
 порівну по скілка налісників –
 жовтеньких, пахучих, а Николка
 кае: „Ану, хто живше ззіст!“ Я
 сі так увихаю, позапахала гальоп
 усі пляцкі в рот, аж сі дав'ю, не
 чую ні смаку, ні запаху, лишень
 би віграти! Гура! Я віграла!
 Трохі шос порозжньїкувала
 тий пролигнула. Николка
 файно мене пофалив, а тогди
 вікігаї з-поза себе свої рэшта

налисникиї і так/ ніби не"він:о/
смакуї собі/ ше ї мерза/
підсміхайісі: „але" смачнєн'кі
пл'ячочки/ а тобі шо/ не" дали?//
йіла би-с?"“ шо тут скáже"ш// він/
преці/ старшиї/ розумнішчий/
даў ме"ні фáйний урòк// даї йімú/
Бóже"/ здоровїї і щчїскі на
многаїа літа за ўс'о/ шо він дл'а
ме"не" зробиў ...//

налисників і так, ніби невинно,
смакуї собі, ше й мерза,
підсміхаїсі: „Але смачнєнкі
плячочки, а тобі шо, не дали?
Йла би-с?" Шо тут скажеш. Він
преці, старший, розумніший,
дав мені файний урок. Дай їму,
Боже, здоров'ї і щісті на
многая літа за всьо, шо він для
мене зробив ...

Рáдошчі дитінства

Йа змáлку дúже" л'ўбїу театр
і хоровїї спїў/ л'ўбїу ходїти до
цєр'кови і це"ркòўні відпáви/
л'ўбїу українскї звїчайї і с'в'їтá/
особлїво Рїздвїїні с'в'їтá/ колі
мож бúло їти попїд хатї
колїдувáти/ С'вїтїї Вєчїр/ колі
ми ўсі цілії ден' пòстили/ че"кáли
С'вїтòїї ве"чєрї і колі áнге"лик
прине"сє нам прикрáше"ну
паперòвими вїтїнáнками/
цукєрками/ крúглими/ з дїрòчками
тїсточками та посрїбле"ними
горїшками йáлїнку// колі надворї
зме"ркáлосї/ Мáма брáли нас
усїх за рúкї і ве"лї поза хáту
вїзирáти пєршòї зїрòчкї на
небї// че"ре"з ікїїс ч'ис до нас
приходїли Тáто і ми ўже рáзом
ве"ртáлисї до хáти// йїкá то бúла
ўтїха/ колі ми ўхòдимо до хáти і
рáптом вїдимо на столї йáлїнку
їз запалє"ними свїче"чкáми!// на
ве"ршєчку буў прикрїплєнїї
намал'òваний на папєрї áнге"лик/

Я змалку дуже люб'ю театр
і хоровий спів, люб'ю ходити до
церкви і церковні відправи,
люб'ю українські звичаї і свїтá,
особливо Рїздвїїні свїтá, коли
мож було йти попід хати
колїдувати, Свїтїй Вечїр, коли
ми всі цілий день постили, чекали
Свїтòїї вечєрї і коли ангелик
принесе нам прикрашену
паперовими вїтинанками,
цукерками, круглими, з дїрòчками
тїсточками та посрїблєними
горїшками ялинку. Коли надворї
змеркалосї, Мама брали нас
усїх за рукї і вели поза хату
вїзирати першòї зїрòчкї на
небї. Через ікїїс чьис до нас
приходили Тато і ми вже разом
верталисї до хати. Їка то була
втїха, коли ми входимо до хати і
раптом вїдимо на столї ялинку
їз запалєними свїчєчками! На
вершєчку був прикрїплєний
намальований на папєрї ангелик,

йакій/ нібито/ і приніс нам ц'у йалинку// то не було права рушити ні одін цукерочок/ ні тісточко/ ні горішок/ нім не" відлетит анге"лик// а він відлітаў аж на першій ден' по Різді/ і тогді ўже можна було ласувати тими ласошчіми/ шо були на йалинці// але" найбажанішче" найцікавішче" було чарівне" с'в'іто Никола́йа/ і́кого ми ўсі че"калі з не"ге"рпінім// з дитинства запамніталосі: надворі темно/ ве"лікій сніг/ а ў наші теплі/ повні дітій хаті від дос'віта зчин'іўсі такій гамір/ вере"ск/ шо аж ба́бка до дру́гойі хаті чу́ли і приходіли потішитисі разом з на́ми// це ко́жде" шос шубурталосі/ шука́ло під по́душкоў дару́нка від с'віто́го Никола́йа/ наўпе"ре"бі́й показувало одно́ одному/ Та́тови/ Ма́мі/ ба́бці// а ба́бка ше підігрівали/ ка́жут: „айа́-йа́/ та йа чу́ла/ йак хтос віходиў з° хаті/ бо кланцну́ли бу́ли двє́рі/ а йа ше думала/ хто це вйшоў з° хаті ти́ не" ве"рта́йсі"// і ўсі ми шкодува́ли/ шо ніхто не" ўстиг уздріти чудотворці-Никола́йа// але" найголовнішче"/ чо́го ми ўсі че"калі і шука́ли/ – це листіў від с'віто́го Никола́йа// це дл'а ко́ждого окре́мо з л'убов'ю і гумором бу́ли напісані дотє́пні віршовані листі-вінчовані/ і

який, нібито, і приніс нам цю ялинку. То не було права рушити ні один цукерочок, ні тісточко, ні горішок, нім не відлетит ангелик. А він відлітав аж на перший день по Різді, і тогди вже можна було ласувати тими ласощіми, шо були на ялинці. Але найбажаніше, найцікавіше було чарівне сьв'іто Николая, якого ми всі чекали з нетерпінім. З дитинства запамніталосі: надворі темно, великий сніг, а в наші теплі, повні дітій хаті від досьвіта зчиньивсі такій гамір, вереск, шо аж бабка до другої хати чули і приходили потішитисі разом з нами. Це кожде шос шубурталосі, шукало під подушков дарунка від сьвітого Николая, навперебій показувало одно одному, татови, мамі, бабці. А бабка ше підігрівали, кажут: „Ая-я, та я чула, як хтос віходив з хати, бо кланцну́ли були двері, а я ше думала, хто це вйшов з хати і не вертаісі“. І всі ми шкодували, шо ніхто не встиг уздріти чудотворці-Николая. Але найголовніше, чо́го ми всі чекали і шукали, – це листів від сьвітого Николая. Це для кождого окремо з любов'ю і гумором були написані дотєпні віршовані листи-вінчовані, і

здавало́сі/ шо ў ко́ждого з нас
 найкра́шчий да́рунок з не́ба//
 ко́ждий раз буў ко́нче" і бучок
 на сво́лоці – дл'а ўсіх оди́н/
 і так цілий рік він там буў до
 настúпного с'в'ята Никола́йа//
 рід'ко коли хтос був бітий тим
 бучком/ йак шос між діт'мі
 заходи́ло/ то Ма́ма лиш підойма́ли
 о́чи на сво́лок/ лиш сі подиви́ли
 на прúтик/ і ўже буў мир і спокій
 у ха́ті// Ца́рство Не"бесне" мо́йім
 родичи́м/ йакі ўмі́ли створи́ти
 таку́ чудо́ву ка́зку/ таке́ фа́йне"/
 чаріўне" с'в'іто дл'а сво́йіх
 діточо́к// за до́броў тради́ціоў/
 Никола́й і доте"пéр пи́ше листі –
 уже́ мо́йім діти́м і ўну́кам/ діти́м
 і ўну́кам у родина́х мо́йіх браті́ў і
 сестри́/ тому́ шо ми дúже" ві́римо
 і л'уби́мо йіго́// шко́да/ шо ми не
 зумі́ли збере́чи ўсі то́ті листі/
 котрі́ писа́ў нам Никола́й/ але
 йагра́з йе ўди́н/ шо Никола́й (Та́то)
 писа́ў до мо́го бра́та Нико́ли/
 йак він робі́ў у ша́хті ў далéкім
 Запо́л'ар'ю/ на Пі́ўночи/ йак він
 пото́му л'уби́ў же"ртува́ти/ – „на
 с'эв'ері“// у ха́ті ў нас звучала
 ўводно́ рідна коваліўс'ка бэ́сида/
 гові́рка/ іко́йі ўчи́ли Ма́ма і Та́то/
 але" листі „Никола́й“/ хот' маў
 ли"ше́н' шти́ри кл'асі/ намага́ўсі
 писати́ по-літе"рату́рному// тут
 збе"рэ́жена мо́ва оригіна́лу/ лиш
 доста́вле"ні де́йкі розділо́ві
 зна́кі:

здавало́сі, шо в ко́ждого з нас
 найкра́шчий да́рунок з не́ба.
 Ко́ждий раз був конче і бучок
 на сво́лоці – для всі́х один,
 і так цілий рік він там був до
 настúпного сьв'ята Никола́я.
 Рідко коли хтос був битий тим
 бучком, як шос між дітьми
 заходило, то Мама лиш підоймала
 очі на сволок, лиш сі подивили
 на прутик і вже був мир і спокій
 у хаті. Царство Небесне моїм
 родичім, які уміли створити
 таку чудову казку, таке файне,
 чарівне сьв'ито для своїх
 діточок. За добров традиційов,
 Никола́й і дотепер пише листи –
 уже моїм діти́м і внукам, діти́м
 і внукам у родинах моїх братів і
 сестри, тому шо ми дуже віримо
 й любимо йго. Шкода, шо ми не
 зуміли зберечи всі то́ті листи,
 котрі писав нам Николай, але
 яграз є вдин, що Николай (Тато)
 писав до мого брата Николи,
 як він робив у шахті в далекім
 Заполяр'ю, на Півночи, як він
 потому любив жертувати – „на
 севері“. У хаті в нас звучала
 вводно рідна ковалівська бесіда,
 говірка, іко́й вчили Мама і Тато,
 але листи „Николай“, хоть мав
 лишень штири клясі, намагавсі
 писати по-літературному. Тут
 збережена мова оригіналу, лиш
 розставлені дейкі розділові
 знакі:

ЛИСТИ ВІД СВЯТОГО НИКОЛАЯ

Николі від Никола́йя

Йак би-с/ Николо/ хотіу/
мама напе"клá коржіу/
щобі-с' хрúпаў/ заїдаў
і за Никола́йя згадаў/
щчо він буў і заўжди буди
носít' дáри поміж л'уди//
лиш до тебе"/ йа не" знайу/
чи Никола́й завіта́е//
він не" за́йде" туди пішкі/
бо бойít'с'а се"мирі́чкі//
тож на це́й раз вибача́й/
скро́мні́ паку́нок при́ма́й/
ў нім йе" ўс'áка вс'ачина́/
йе" цибу́л'а і сімена́/
йе" йáблука і рукави́ці/
щчоб не" зме"рзаў на сніжні́ці//
і шче і са́ло з' чиснико́м/
укладе"но ўсе р'адко́м//
ти ува́жно розбира́й
і у па́зуху хова́й/
а з пазухі так щчо дн'á
вит'ага́йеш аж до дна//
на здороу́л'а підйіда́й/
йак не" до́бре"/ вибача́й//
і трима́с'а му́жно ти/
посміха́с'а із біди́/
біди́ ў о́чі не" дивис'а/
нігде́ з не́йу не" дружи́с'а/
і про нас не" забува́й/
отáк ра́дит' **Никола́й**//

19 грудня 1959 року

Як би-с, Николо, хотів,
Мама напекла коржів,
Щоби-сь хрупав, заїдав
І за Николая згадав,
Що він був і завжди буди
Носить дари поміж люди.
Лиш до тебе, я не знаю,
Чи Николай завітає.
Він не зайде туди пішкі,
Бо боїться семирічки.
Тож на цей раз вибачай,
Скромний пакунок приймай,
В нім є всяка всячина,
Є цибуля й сімена,
Є яблука й рукавиці,
Щоб не змерзав на сніжниці.
І ще й сало з чисником,
Укладено все рядком.
Ти уважно розбирай
І у пазуху ховай,
А з пазухі так що дня
Витягаш аж до дна.
На здоровля підїдай,
Як не добре, вибачай.
І тримайся мужно ти,
Посміхайся із біди,
Біди в очі не дивися,
Нігде з нею не дружися,
І про нас не забувай,
Отак радить **Николай**.

19 грудня 1959 року

наї Він уділит ласки с'вітій
дл'а цієї дитини йїї дорогої//
Св.о.Николаї// 2001 р.

Най Він уділит ласки с'вітої
Для цієї дитини її дорогої.
Св.о.Николай. 2001 р.

Найкращій у світі бабусі Варварі

Мій даруночок мален'кій/
та від щирого серден'ка://
буде" бл'уз'ка з рукавами –
гоноруйте"сі з жінками!//
многа літа проживайте"/
ўнукам све"три влітайте"/
а уни наї Бога просі/
шоб здоров'ї даў Вам досит'!!!
на цім слові вибачийте"/
Николаїа прославийте"!!!

Св.о.Николаї//
1982 р.

Мій даруночок маленькій,
Та від щирого серденька:
Буде блюзка з рукавами –
Гоноруйтесі з жінками!
Многа літа проживайте,
Внукам светри влітайте,
А уни най Бога просі,
Шоб здоров'ї дав Вам досить!
На цім слові вибачийте,
Николая прославийте!

Св.о.Николай.
1982 р.

Дл'а найкращих жінок

У ці хаті йе" дві жінкі/
то йа ўже ї не" знайу/
шо/ йакé і чийі мамі
дарувати майу//
тим/ шо майу/ поділ'у вас
с'акóйі-такóйі/
шоби ў хаті ўсі уздріли://
шос йе" ї мамі твоїй!//

Св.о.Николаї//
2001 р.

У цій хаті є дві жінкі,
То я вже й не знаю,
Шо, яке і чийі мамі
Дарувати маю.
Тим, що маю, поділю вас
Сякої-такої,
Шоби в хаті всі уздріли:
Шос є й мамі твої!

Св.о.Николай.
2001 р.

Николі Дж.

Ц'и сорóчка – не" до ноші/
бо коштуйі кúпу гроше"ї/
а ў с'вітóчний день (не"тéплії!)
убе"реш йїї до цéркви//
пе"ред тим/ йак виходити/
іп ти л'ўбиш кáву пítи –

Цьи сорочка – не до ноші,
Бо коштує купу грошей,
А в світочний день (нетеплий!)
Убереш її до церкви.
Перед тим, як виходити,
Іп ти любиш каву пити –

це ўс'о дўшу зігрива́йі/
то і дару́йу Никола́йу –
не" с'віто́му/ а просто́му/
та потрі́бному ше ў до́му/
шоб підпе́рти/ підкрути́ти
ўс'о/ шо хоче" сі валі́ти//
ўводно́ мо́цно підпира́й!/
бо так хо́че" **Никола́й**//

2001 р.

Це всьо ду́шу зігриває,
То й дарую Николаю –
Не сьвіто́му, а простому,
Та потрі́бному ше в до́му,
Щоб підперти, підкрутити
Всьо, шо хоче сі валити.
Вводно мо́цно підпирай!
Бо так хоче **Николай**.

2001 р.

Дл'а ўсіх / хто йе" ў ці хати

Відшука́ў йа у торб́іні
золоті горі́хі//
подару́нок не"ве"личкі́й/
та ве"лі́ка ўті́ха//
гризі́т собі на здоро́ўйі/
зуба́ми куса́йте"/
у здоро́ўйі і те"плі
сто лі́т прожива́йте"//

Св.о.Никола́й//

2003 р.

Відшукав я у торбині
Золоті горіхи.
Подарунок невеличкий,
Та велика втіха.
Гризить собі на здоров'ї,
Зубами кусайте,
У здоров'ї і теплі
Сто літ проживайте!

Св.о.Николай.

2003 р.

А тут ше до́дам скі́лка листі́ў/ шо їх писа́ў Св.Никола́й у роді́ні
мо́го бра́та Нико́ли//

Дл'а мале́н'кої Та́ні

По світу до́ўго йа ходи́ў
і ў ц'у ха́ту заблуди́ў//
ка́жут/ тут жи́йе спортсме́нка/
назива́йісі Те"т'а́нка//
ў шко́лі/ ка́жут/ фа́йно ўчи́тці/
то і дл'а не́йі шос годі́тці//
йе" ли́жві тут ше одні
ї че"ре"ві́чки шкі́ріні//
ўсі уро́кі ўчи живе́н'ко/
ха́ту прибе"рі́ файне́н'ко/
і сама́ приче"пу́рісі/
ў че"ре"ві́чки уба"рі́сі//

По світу довго я ходив
І в цю хату заблудив.
Кажут, тут жие спортсменка,
Шо кличут її Тетинка.
В школі, кажут, файно вчитці,
То й для неї шос годитці.
Є лижви тут ше одні
Й черевичкі шкіріні.
Всі уроки вчи живенько,
Хату прибери фاینенько,
І сама причепурісі,
В черевичкі уберісі,

тогді біжи на каток
і побігай хот' чісок//
вітак д-хаті ўже ве"ртаісі/
жіво спати укладаісі//
рано ўстан' / до школи йди
і уважно там сиді/
на гімнастику ході/
добра" ўправи ўсі роби –
ї татови не" ўстідно буде"
і фаліти будут л'ўди//
тата і маму поважаі/
брата свого наuchaі/
самі п'йткі заробл'аі/
і спортшколу не" минаі –
дуже просит **Николаі**//

1975 р.

Тогди біжи на каток
І побігай хоть чісок.
Вітак д-хаті вже вертайсі,
Живо спати укладайсі.
Рано встань, до школи йди
І уважно там сиди,
На гімнастику ходи,
Добре вправи всі роби –
Й татови не встидно буде
І фалити будут люди.
Тата й маму поважай,
Брата свого наuchaй,
Самі п'ітки заробляй,
І спортшколу не минай –
Дуже просит **Николай**.

1975 р.

Андрійкови

Ти Андрійку-не"бораче/
ўже ве"лікіі/ а ўсе скаче"ш/
пора сі за розум брата/
і Букварик ўже читати/
ўчитісі букві пісати/
фаіних коне"ї мал'уваі//
віўчи вершик фаіній зранку/
тогді біжи на ховзанку/
натігаі „гонькі“ на ногі/
і ле"ті напе"ре"гоні/
лиш не" падаі і не" плач/
не" пасуіе^і – ти ж козак!//
чёмний буд' ў садку і ўс'ўди/
тогді будут з^с тебе" л'ўди/
шінуі старших/ поважаі/
бо так казаў **Николаі**//

1975 р.

Ти Андрійку-небораче,
Вже великий, а все скачеш,
Пора сі за розум брати,
І Букварик вже читати,
Вчитісі букви писати,
Файних коней малювати.
Вівчи вершик файний зранку,
Тогди біжи на ховзанку,
Натігай „гонькі“ на ноги,
І лети наперегони,
Лиш не падай і не плач,
Не пасуе – ти ж козак!
Чемний будь в садку і всюди
Тогди будут з тебе люди,
Шінуй старших, поважай,
Бо так казав **Николай**.

1975 р.

ра́дит і про́сит с'віти́й

Никола́й.
1989 рік.

Дл'а молоді́чки Те"т'а́ни /

Тан'у!

ўстан' / продр'уха́ісі ра́но-
ра́не"н'ко/

приче"ши́сі і ўми́ісі фа́йне"н'ко/

убе"ри́сі ў но́ву суке́нку –
меш та́ка/ йак ко́пійка

но́ве"н'ка!//

слуха́й му́жа і све́кра/ і

све"кру́ху/

та́та і ма́му ўводно́ та́кож

слуха́й//

про пор'ідок у до́мі заўжди́

памні́та́й/

бу́де" до́бре" то́бі// с'віти́й

Никола́й//

1989 рік.

Ра́дит і про́сит сьвіти́й

Николай.
1989 рік.

шо ма́йе му́жа Богда́на.

Таню!

Встань, продрюхайсі рано-
раненько,

Причешисі і вмийсі файненько,

Уберисі в нову суценку –
Меш така, як копійка

новенька!

Слухай мужа і свекра, й

свекруху,

Тата й маму вводно також

слухай.

Про порьидок у домі завжди

памнітай,

Буде добре тобі. Сьвітій

Николай.

1989 рік.

Це дл'а то́го Богда́на/ шо йіго́ жінка зве́сі Те"т'а́на

Богда́не"!

то́бі рúчку/ шоб писа́ў/

швидко справи ўсі рíшаў –

і про хату́ і про турба́зу/

шоб робі́лосі ўс'о зра́зу//

та́ і про жінку́ памні́та́й

саму́ до́ма не лишáй/

пода́руй йі фа́йну л'а́л'ку –

бу́де" ма́ти все забáўку//

це со́бі на вус мота́й –

ра́дит до́бре **Никола́й//**

1989 р.

Богдане!

Тобі ручку, шоб писав,

Швидко справи всі рíшав –

І про хату й про турбазу,

Шоб робилосі всьо зразу.

Та й про жінку памнітай

Саму дома не лишай,

Подаруй ї файну ляльку –

Буде мати все забавку.

Це собі на вус мотай

Радит добре **Николай.**

1989 р.

Чёмні Дарінці

Дл'а малén'кой Дарінкі
 йе" у тóрбі мандарінкі,
 і колгóточки новéнькі/
 й цукéрочки солодén'кі//
 тіл'ки чёмна буд'/ слухн'ána/
 учісі читáти/
 бережі своїу мату́с'у/
 л'убі сво́го тáта//
 дідіу свої́х і бабу́с'
 теж л'убити трéба/
 тогди́ б́удут подару́нкі
 з висóкого нéба//
 з Марко́м свої́м не" сварісі/
 йго́ тако́ж поважа́ї/
 так ве"літ і вимага́йе'
 С'вітії́ отéц **Никола́ї.**

2001 р.

Для маленької Даринки
 Є у торбі мандаринкі,
 І колготочки новенькі,
 Й цукерочки солоденькі.
 Тільки чемна будь, слухняна,
 Учиси читати,
 Бережи свою матусю,
 Люби свого тата.
 Дідів своїх і бабусь
 Теж любити треба,
 Тогди будуть подарунки
 З високого неба.
 З Марком своїм не сварисі,
 Його також поважай,
 Так велит і вимагає
 Світий отец **Николай.**

2001 р.

Чёмним ді́тим і ўну́кам

дл'а фа́йних і чёмних/ і мі́лих
 П...кіў коломи́йських
 (Дарінки/ Марка́/ йіх
 найкра́шчой ма́ми і л'убо́го тáта)
 йе ў тóрбі у ме́не" дару́нкіў
 ус'і́ких бога́то-бога́то!
 тут йе" і ку́ртка/ і колго́ти/
 кни́жкі украї́нсь'кі/
 йкі́с розма́ль'овкі/ цукéркі/
 хлі́бниці і фру́кти замóрс'кі/
 тосóл дл'а ма́шини/ аби ў
 радіáтор зал':іти/
 і фа́йне" ви́но та лі́кер/ шчо́б
 на с'в'і́та собі́ попі́ти//
 ус'о́ це ко́ждий/ хто хо́че" то
 на́й на́тіга́йе'/ вбира́йе'/ з'їда́йе'
 і сла́вит найкра́шчого ў сві́ті

Для файних і чемних/ і милих
 П...ків коломийських
 (Даринки, Марка, їх
 найкращої мами і любого тата)
 Є в торбі у мене дарунків
 уськи́х бога́то-бога́то!
 Тут є і куртка, й колготи,
 книжки українські,
 Їкіс розмальовкі, цукеркі,
 хлібниці і фрукти заморські,
 Тосол для машини, аби в
 радіатор залльити,
 І файне вино та лікер, щоб
 на свята собі попити.
 Усе це кождий, хто хоче, то
 най натігає, вбирає, з'їдає
 І славит найкращого в світі

Дорогім моїм П...ам із Коломійї

Дл'а Марка і для Дарінкі
 йе" цукеркіў дві торбінкі/
 до кол'ору ї до вібору –
 білі/ сині/ золоті/
 і дзе"лені/ і че"рвоні/
 ї надзвичайно ўсі смачні!//
 тож смакуїте"/ споживаїте"
 ї Николаїа прославл'аїте"//
 йе" тут ішчє ї оде"жїна
 дл'а Марка і дл'а Дарини//

* * *

дл'а мами Те"т'ані/ дл'а тата
Богдана/

дл'а їх наймолодчого сїна
Івана

щчїрі вітан':яа свої висилаїу
 зі с'в'їтом ве"лікїм – **Днем**

Николаїа!

шоб було це с'в'їто дл'а них
ве"сєлим/

даруїу ще пачку двац'їток
дзе"ленїх//

а тóму найменчому бахурцєви/
 тобто „мізїнчикови“ Івасєви/
 шо має брата Марка і Дарінку-

се"стричку/

найшоў їа штанці і новї
рукавічки//

* * *

тож буд'те" здоровї/ л'убї
П...кї/

наї вам ў ус'óму Бог помагаїе/
 бажаїу прожити вам доўгі

рокі
 і памнітати про **Николаїа!**

2003 р.

Для Марка і для Даринкі
 Є цукерків дві торбинкі.
 До кольору й до вибору –
 Білі, сині, золоті,
 І зелені, і червоні,
 Й надзвичайно всі смачні!
 Тож смакуйте, споживайте
 Й Николая прославляйте.
 Є тут іще й одежина
 Для Марка і для Дарини.

* * *

Для мами Тетяни, для тата
Богдана,

Для їх наймолодчого сина
Івана

Щирі вітання свої висилаю
 Зі святом великим – **Днем**

Николая!

Шоб було це свято для них
веселим,

Дарую ще пачку двацьїток
зелених.

А тому найменшому бахурцєви,
 Тобто „мізїнчикови“ Івасєви,
 Шо має брата Марка і Даринку-

сестричку,

Найшов я штанці і новї
рукавички.

* * *

Тож будьте здорові, любї
П...ки,

Най вам в ус'óму Бог помагас,
 Бажаю прожити вам довгі

роки
 І памнітати про **Николая!**

2003 р.

РІЗНІ СПОГАДИ ЛЮДЕЙ

Никола Федорович Андрійчук,

знавець партизанських пісень,
1929 року народження, присілок Борисівка.
Запис проводився 2 серпня 2007 року.

Про післ'авоуён':і роки

Ти знайіш/ Николо/ шо ў мени
бу́ли два бра́ті/ те́мні від
наро́дже"ні// уні бу́ли дуже"
музикáл'ні/ цілу́ Службу́ Бо́жу/
ўсі це"ркóўні відпра́ви напамні́т'
зна́ли/ цілії Саўтир' / знайіш/ шо
ўни над поме́рлими Саўтир'у
чита́ли//

– так/ уні ма́ли а́нгел'скі
госо́сі/ уні чита́ли Саўтир' і над
мо́йім поме́рлим та́том/ шкода́/
шо запис не" збе"рігсі...//

– Іва́н не"ра́з уночі міг^x собі
співа́ти „дореміфасо́л'а“/ йкіс
мел'оді́ї наспі́увати/ але"
фізі́чно бу́ў сла́бші́ від Васи́л'і//
Васи́л' зо мноў мо́лотиў/ так шо
ніхто́ би бу́ў не" сказа́ў/ шо він
не" ві́дит// де па́даў мій бі́лен'/
там па́даў йіго́// так шо ми ўраз
собі ўдво́х мо́лоти́ли пше"ні́ц'у
ци шос там і́нче" // дро́ва ми
рі́зали/ він до́бре кігну́ў пи́лу/ а
Йва́н у́же не" так//

ў а́рмі́і йа не" бу́ў/ ме"не
бро́нірува́ли/ бо бу́ли два ка́лікі ў
ха́ті/ а та́то і ма́ма пе"ре"ста́рілі/
йа бу́ў у відстро́ц'і// тре́ба бу́ло
кому́с до́ма вс'о ро́біти// те"пе́р

Ти знайіш, Николо, шо в мени
були два браті, темні від
народжені. Уни були дуже
музикальні, цілу Службу Божу,
всі церковні відправи напамніть
знали, цілий Савтирь, знайш, шо
вни над померлими Савтирю
читали.

Так, уни мали ангельські
голоси, уни читали Савтирь і над
моїм померлим татом, шкода,
шо запис не зберігсі...

Іван нераз уночі міг собі
співати „дореміфісоля“, йкіс
мельодії наспівувати, але
фізично був слабший від Василья.
Василь зо мнов молотив, так шо
ніхто би був не сказав, шо він
не видит. Де падав мій билень,
там падав його. Так шо ми враз
собі вдвох молотили пшеницю
ци шос там инче. Дрова ми
різали, він добре кігнув пи́лу, а
Йван уже не так.

В армії я не був, мене
бронірували, бо були два калікі в
хаті, а тато й мама перестарілі,
я був у відстрочці. Треба було
комус дома всьо робити. Тепер

жийу сам/ діти окремо/ тримаю
корову// та то ўна ме"не тримаї/
бо такі трéба рáно ўстáти/ дáти
їісти/ пїти/ а ўліті попáсти/ тїї
чоловік сі мусит рúхати//

– ви також музикал'ний
чоловік/дóбре" співаїте" і знаїте"
богáто партизánских пісén'.

– та йа колис собі записуваў
назви пісén'/ йакі йа знаїу/ то
записаў шос сімсót вісімдис'їт'
і богáто з них партизánцкіх// але"
ўже гóлосу того нéма/ бо ўже
старїй/ бе"ззубїй/ замїск' ж та
віхóдит ш/ тїї то такé ўже мойé//
та йа ше дікуїу ў цёркві// йагби
була освїта/ то шос би був бїлши
ў жит'у добиўсі// ікі то колис
чісі страшні бóули/ але" л'ўди
їкос сі не" боялі ні сибїріў тих/
ні нічó// йа собі пригáдуу/ йак тут
буў Скуба/ курїн:їй/ і з ним
трїста хлопцїў лїсовїх// і трéба
було йїх пе"ре"вэсти кудїс/ він
хокіў/ аби тáто віў// а тáто
задїхáлисї/ де тáто гóдні/ ўни
задúху мáли// тїї кáут/ хїбá бáхур
пїде" з вáми// Скуба буў у такї
фáйні смушкóві ш'їпцї// це буў
дúже" фáйний хлопе"ц// то йа йїх
віў// ішли ўсі рїдóчком/ одїн за
одним// трїста чоловік// одні ше
були тут/ а гóловá цéго шнурóчка
ўже бóула ў Колóднім// ікїйс хокїў
ме"ні дáти машинку до стрїже"ні
волóсі/ але" йа не" хокїў брáти//
може"/ він ме"не провїр'їў/ ци

жию сам, діти окремо, тримаю
корову. Та то вна мене тримаї,
бо такі треба рано встати, дати
їсти, пити, а вліті попасти, тий
чоловік сі мусит рухати.

– Ви також музикальний
чоловік, добре співаєте і знаєте
богато партизанских пісень.

– Та я колис собі записував
назви пісень, які я знаю, то
записав шос сімсот вісімдисьть
і багато з них партизанских. Але
вже голосу того нема, бо вже
старий, беззубий, замість ж та
виходит ш, тий то таке вже моє.
Та я ше дікую в церкві. Якби
була освіта, то шос би був бїлши
в житю добивсі. Ікі то колис
чіси страшні були, але люди
їкос сі не бояли ні сибїрів тих,
ні нічо. Я собі пригадуу, як тут
був Скуба, курїнний, і з ним
триста хлопців лїсових. І треба
було їх перевести кудис, він
хоків, аби тато вів. А тато
задїхалисі, де тато годні, вни
задуху мали. Тий каут, хїба бахур
пїде з вами. Скуба був у такї
файні смушковї шьипцї. Це був
дуже файний хлопец. То я їх
вів. Ішли всі рїдочком, один за
одним. Триста чоловік. Одні ше
були тут, а голова цего шнурочка
вже була в Колоднім. Ікїйс хотів
мені дати машинку до стрижені
волосі, але я не хотів брати.
Може, він мене провїрїв, ци

можна ме"не купіти// йа відрáзу відмовіўсі// то б́ули стрóгí хлопці// йак шос не" так/ уні попе"реджували/ а йакшó ти не" посл́ухаў...// ну/ Міха́ло цей Васи́л'и в́уйка/ Буйту́р/ буў у бойі́вці/ пога́ний буў/ д́уже" стрóгий// але" шо/ ўни не" ма́ли ні т'урмі/ ні Сиби́ру д́л'а тих/ шо сі провині́ли або зра́дили// ці ма́ли мо"тузо́к тий гíл'áку// так шо трéба б́уло сл́ухатисі// триво́жні б́ули роки́// кíлко л'уді́ погíнуло і тут/ і по сибіра́х...// да́й Бо́же"/ би не" б́уло братовб́ічо́й в́і́ннi// це́го Міха́йла в́уйкаво́го на́віт' ніхто́ не" хо́че" ўспоміна́ти// йа д́ив'ю́сі/ так на могі́лі/ там усі́х хлопці́ цих/ шо полі́гли тогди́/ зга́дуйут/ а йго́ ні.

— а де він похований?

— не" зна́йу/ дес у Ми́шині/ він дес у б́ун'кри загінуў/ дес над ріко́ў// він ніко́ли до нас не" приходіў/ бо він не" л'убиў/ шо тато буў ре"лігі́йний чо́ловік/ а він то не" л'убиў/ це йі́го пе"клó// це буў мiй пёрвiй брат// та ше і́ нiнi л'ўди ма́ют ж'ил' до Анд́рiйчу́кіў/ до це́го Міха́йла/ шо він кара́ў так стрóго// але" хтос му́сіў боро́тисі і́ з тiми зра́дниками/ сі́ксóтами/ шо ві́дава́ли сво́йiх// кíлко то на́ших л'уді́ поíхало ў сибі́рі че"ре"з них...// але" шо ўже зга́дувати/ лíпше" б́уде"мо співа́ти партиза́нцкі́х пісе́н'// тут на Кру́шніку́ ў Стопч'iтові

можна мене купити. Я відрáзу відмовивсі. То були стрóгí хлопці. Як шос не так, уни попереджували, а якшо ти не послухав... Ну, Міха́ло цей Васи́льи вуйка, Буйтур, був у боiвці, поганий був, дуже строгий. Але шо, вни не мали ні тюрми, ні Сибіру для тих, шо сі провинили або зрадили. Ці мали мотузок тий гiляку. Так шо треба було слухатисі. Тривожні були роки. Кíлко людiй погинуло й тут, і по сибiрах... Дай Боже, би не було братовбiчоi вíннi. Цего Міха́йла вуйкового навіть ніхто не хоче вспоминати. Я див'ю́сі, так на моги́лі, там усі́х хлопці́в цих, шо полі́гли тогди, згадуют, а йго́ ні.

— А де він похований?

— Не знаю, дес у Ми́шині, він дес у бунькри загинув, дес над рiков. Він ніколи до нас не приходив, бо він не любив, шо тато був релiгiйний чо́ловік, а він то не любив, це йго́ пекло. Це був мiй первий брат. Та ше й нинi люди маю́т жби́ль до Анд́рiйчу́ків, до це́го Міха́йла, шо він карав так строго. Але хтос му́сiв боро́тисі й з тiми зра́дниками, сі́ксотами, шо ві́давали сво́iх. Кíлко то на́ших людiй поíхало в сибiри через них... Але шо вже згадувати, лíпше будемо співати партизанских пісе́нь. Тут на Кру́шнику в Стопчiтові

буў упáў Васил'кiў/ йак iгó
називáли// про нéго склáли
пiсн'у:

iз вiвтóрка на сéре"ду стáласi
новiна/
óй убiли на Крушникú дорогóго
сiна//
óй дiстаў вiн кул'у ў нóги/ не"
миг утiкáти/
ўпаў че"товiй на мура́вi/ мýсiв
сi стрiл'áти//
ўпаў че"товiй на мура́вi/ ше i
два рáзи крикнуў/
огл'ану́вс'а кругóm сéбе" а
дру́зiў не" вiдко//
óй ви дру́зi дорогiйi/ згадáйте"
про мéне"//
ўже не" бóде че"товóго/
лiпшого вiд мéне"//
йiгó нéн'ка старéн'кайа тéе
вiшчува́ла/
бо з вiвтóрка на сéре"ду цiлú
нiч не" спáла...
або ше такú:
ну i шчо/ шчо нам прiйде́т'с'а
ўме́рти
i шчо л'ўтиi iде во́риг на нас/
ми у вiчi смiёмос'а сме́рти/
бо ўмира́ти прiйде́т'с'а
лиш раз//
ну i шчо шчо нам дзвiн
не" задзвóнит'
i шчо тру́нви не" зрóбл'ат'
дл'а нас/
ми у вiчi смiёмос'а сме́рти/
бо ўмира́ти прiйде́т'с'а
лиш раз//

був упав Василькiв, як iго
називали. Про него склали
пiсню:

Из вiвторка на сeреду сталасi
новина,
Ой убили на Крушнику дорогого
сина.
Ой дiстáв вiн кулю в ноги, не
миг утiкати,
Впав четовий на муравi, мусiв
сi стрiляти.
Впав четовий на муравi, ше й
два рази крикнув,
Оглянувся кругом себе, а
друзiв не видно.
Ой ви друзi дорогiйi, згадайте
про мене,
Вже не буде четового,
лiпшого вiд мене.
Йiго ненька старенькая тее
вiшувала,
Бо з вiвторка на сeреду цiлу
нiч не спала...
Або ше такú:
Ну i що, що нам прiйде́тс'я
вме́рти
i що лютий iде во́риг на нас,
ми у вiчi смiёмос'я сме́рти,
бо вмирати прiйде́тс'я
лиш раз.
Ну i що що нам дзвiн
не задзвонит'
I що трунви не зроблять
для нас,
Ми у вiчi смiёмос'я сме́рти,
Бо вмирати прiйде́тс'я
лиш раз.

ну і шчо шчо нам хрест
 не" постаўл'ат'/
 і шчо на́пис не" зрòбл'ат' на нiм/
 ми у вічі смійéмос'а смёрти/
 бо ўмира́ти прийдéт'с'а
 нам ўсiм//

пісён' про поўста́нціў йе" дўже"
 бога́то/ усi не" пе"ре"співа́йш//
 дiўно/ йаг л'ўди ре"агува́ли/
 обоўязко́во відгукувалисі ма́йже"
 на ко́жду ме́нче"-бiлше" важли́ву
 подíю/ на ко́ждiй бiй ново́ў
 співанкоў// те"пéр ц'и каге"бiс':ка
 пропага́нда заслiпiуi/ забива́i
 го́лови л'ўдим брэхнiми/ шо ў
 УПА бу́ли головорiзи/ бандiти/
 а йа дўмаiу/ шо про розбiйникiў/
 злочинцiў/ бандiтiў наро́д нiко́ли
 не" складаў пісён'/ а про войакiў
 Украiнс'койі Поўста́нс'койі А́рмiї
 складе"ні со́тні пісён'/ і це
 йе" справе"дли́ва оцiнка iх
 ге"ройiзму і самопоже́ртви/ iх
 бе"зкорисли́войі борот'би́ за
 во́л'у Украiни//

Ну і що що нам хрест
 не поставлять,
 І що напис не зроблять на нім,
 Ми у вічі сміємося смерти,
 Бо вмирати прийдеться
 нам всім.

Пісень про повстанців є дуже
 багато, усі не переспіваеш.
 Дивно, як люди реагували,
 обов'язково відгукувалисі майже
 на кожду менчи-білши важливу
 подію, на кожний бій новов
 співанков. Тепер цьи кагебістська
 пропаганда засліплюї, забиваї
 голови людим брехніми, шо в
 УПА були головорізи, бандити.
 А я думаю, шо про розбійників,
 злочинців, бандитів народ ніколи
 не складав пісень, а про вояків
 Української Повстанської А́рмії
 складені сотні пісень, і це
 є справедлива оцінка їх
 героїзму і самопожертви, їх
 безкорисливої боротьби за
 волю України.

Богдан Михайлович Пашко,

1962 року народження, уродженець с.Ковалівки,
 учасник афганської війни.

Запис проводився в травні 2008 року.

Про війну в Афганістані

Йа призиваўсі ў 1980 році/ йакраз на Міха́iла/ ў ден' та́тових
 iме"ни́н// пе"ре"д тим йа ўчиўсі ў пту/ а нас посла́ли від

войс'нкомату на кúрси радіолокаторшчикіу/ але" йа відмовиўсі/ хотіў закінчити пту// на послідні призоўні комісії й мене" ўже було записано/ що відмовиўсі від кúрсіу// а войс'ком каже": „ага/ раз відмовиўсі від кúрсіу/ то піде"ш служити ў же"лізнодорожні віс'ка"// це строїбат/ же"лізнодорожні були найгірші віс'ка/ туді брали пе"ре"важно тих/ що ўже мали судиміст'// і йа туді попáў// ў Івано-Франкіўс'ку шос помін'алосі/ хтос не" прибуў/ і ме"не відпраўл'áют назáд додóму// але"/ сказáли/ шчо ше заўтра буде" відпраўка// приїшли кúпці (це так називáли тих/ що набирали новобранціў) і набираўт у Се"редну Азію// сказáли/ що бе"рут у се"ржанц'ку шкóлу/ у підготóўчий центр/ а потóму ў Афганістан// чоловік пйат' відразу – че"ре"з паркáн – і ўте"кли// то була така можливіст'/ але" ўстідно було тикáти// так нас везли тижде"н' до Ашгабада// там буў тринáціти віс'ковий городок// ме"не пе"ре"слідує" число 13/ тринáцітого йа буў ране"ний// тут була учéбка артиле"ріс'ка/ йа попáў у батаре́йу/ ўзвод міномётникіў/ там ми проїшли ускóре"ну підготóўку/ три з половиноў місіці/ отримали званн'á се"ржантіў// ну/ самá підготóўка проходіла ў спартáнс'ких умовах// казарма була розрахована на 48 чоловік/ а нас там було 210/ ліжка стоїали ў три пове"рхі// самá систéма харчуванн'а/ мўштри – ўс'о було ў руках офіцэріў/ се"ржантіў// одного з нáшого призо́ву се"ржант так скопáў буў ногами/ що їму потóму відрізали нóгу// а одін москвіч буў/ 24 роки ўже маў/ їго ўз'или з че"твёртого кúрсу уніве"рситету Ломоносова/ то він тикаў три рáзи і їго ловили/ а за ко́ждим рáзом/ йак ловили/ то добре" дїставаў/ здороўйї ў не́го забрали// то ў кінці ўже пе"ре"д відпраўкоў ма́ма йіго не" могла́ нічо́ зробити/ то дала їму мочі жоўту́шника попити/ і так він не" попáў ў Афганістан/ бо з жоўту́хоў не" відпраўл'áли// йа міг такóж лишитисі ў учéбці/ бо спочіткú ў Афгáн посилáли саміх азія́тіў/ але" ті не" хотіли войува́ти/ кідáли збро́йу/ уні не" во́йїни// уні бу́ли добрі солдáти на свина́рнику/ ў караул'ні́ зóні/ ў осноўно́му там їйх і викорісто́вували// го́дува́ли нас дúже" погáно ў учéбці// йа/ йак призивáўсі/ то маў 69 кіл'а/ а че"ре"з місіц' лиш 49// о́бкрадáли// а вúши йакі бу́ли! пе"ре"д відпраўкоў усіх пострóйли на плацú/ застáвили ўсіх/ де шо було/ поголіти – і вúса/ і ўс'о рéшту// добре" нам/ а грузіни/ азе"рбаїджáнци такі ўбро́слі на цілім тілі/ і їму

дай'ут одно л'езвіе" і май'ш ус'о обголіти// усі ходіли/ йак свіні порізани/ кроваві// це ўсіх пострóйили – штани зн'ати! у ко́го було шос не" побри́то/ добривáли//

попáли ми ў Кандага́р// це дес буў л'ути-бе́ре"зе"н' 1981 ро́ку/ жи́ли там у палáтках ви́с'ко́вих// нас бу́ло три ти́січі/ то одна́ ти́січі бу́ла ў охоро́ні// тогди́ ше таких на́падiў на на́ших не" бу́ло// це ше буў лиш дру́гий рік це́йі кампа́ній/ рад'áнс'койі авант'у́ри// коло нас не"дале́ко бу́ла афга́нс'ка ви́с'ко́ва ча́сти́на/ то ўни мали йти наводі́ти пор'йдо́к/ ви́йáс'увати між собо́ў відно́сини/ а ми бу́де"мо ті́кі йак дру́га лі́нійа/ підтримува́ти йiх/ учи́ти// ми ставáли/ отóчували населе"ни́ пункт чи зе"лэ́ну зо́ну/ а ўни заході́ли собі ўсе"ре"ди́ну і там уже ве"ли́ робо́ту// це бу́ло за йкі́хос 70 км від Па́кіста́ну// там готувáли бойовики́ў/ а ми бу́ли йак стриму́йучи́ бастіо́н// ці́ліі 1981 рік йа пробу́ў там/ не" раз попада́ли ў пе"ре"стрíлки/ це бу́ла партиза́нс'ка ви́йна// то не" бу́ло йко́йіс лі́нійі фрóнту// на пе́рших порáх ми бу́ли лишéн' ў охоро́ні// напри́клад/ вéзли йiм зе"рно́ піде"с'áт „Татр“/ а ўни напада́ли і зни́шчували ці́ маши́ни/ абí не" попáлисі л'у́дим// афга́нці по-рі́зному відноси́лисі до на́ших солда́тиў// то залéжіло від ке"рі́ўника́ то́го се"ла́ ау́лу// йак він доброзíчливо ста́виўсі до ре"жи́му Бабра́ка Карма́ла/ то і се"ло бу́ло такé/ а йак буў настро́е'ни́ прóти/ то і се"ло́ так бу́ло настро́йино// йак вéзли то́то зе"рно́/ то три дни бра́ли пе"ре"ва́л// у них у ска́лах бу́ли такі дувáли/ підзе́мні ходí// тогди́ бу́ли примíнили те"рми́чні сна́р'áди// це йак пусти́ли – зра́зу дим/ а потóму вс'о горíло/ на́вiт' ка́міні ви́горáло// йiго́ вікурити з то́го дувáла/ з-пiд ска́ли́ бу́ло не"лэ́гко// от пішли́/ проче"са́ли зе"лэ́ну зо́ну (посáдки де"ре́ў/ сади́)/ пе"ма́ ніко́го/ а лиш проíшли – ўже з:áду стрíл'ийут// ці катако́мби iснíють со́тні ро́киў// уні ўми́ли йiх ви́користóвувати/ хова́тисí//

са́мі стра́шні бойí бу́ли ў Кандага́рі/ бога́то там погíнуло на́ших// от афга́нці прохóдiт – нічо́/ а ми íдемо/ відкíс напада́ют на нас// це бу́ла борот'ба́ двох систéм – Со́йзу і Аме́рики// Афга́ніста́н вклíн'уваўсі у те"ритóрі́ю Со́йзу на 200 км// та те"ритóрі́я бу́ла ви́гiдна дл'а розташувáн':а аме"ри́канцíў/ а рад'áнс'кі не" хотíли це́го допустíти// це буў сво́го ро́ду поліго́н/ а ми – йак ми́шенí/ йак під:о́слідні крóлики// рад'áнс'кі́ ге"не"ралíтét розрахóвуваў/ шо ми проíдемосі ма́рше"м/ от ми йе" тут/ і ўс'о бу́де" спо́кіно/ ўсі

с'адут на своїй місц'а// але" це була не" та країна/ не" ті умови/
не" той народ//

са́ме" бі́льше" запамі́та́лисі́ два ве"лікі бойі – це на це"гел'ному
заводі/ коли ми попáli у́ оточе"ні/ і дру́гій раз у це́нтрі Кандага́ру//
наш команді́р артдивізіо́ну ўз'иў устаноўкі „Град“/ гаубиці і хотіў
обі́гти Кандага́р з дру́гого бо́ку/ че"ре"з наві́сній вогон' накрі́ти
зе"ле́ну зо́ну/ бо там дуже" ве"лікі бойі́ бу́ли// але" ў ре"зул'та́ті
ўни розгада́ли йі́го мане́ўр/ ві́шли з двома́-тр'ома́ гранатомета́ми/
попáli ў коло́ну спе"ре́ду/ посе"ре"ді́ні/ з:а́ду і ўсі́ ўже́ тика́ли/
не" диві́лисі/ хто де/ бо це ўс'о ўзрива́лосі... то́гді́ бу́ло бога́то
жертв/ не"опра́ўданих та́кіх// забе"зпе́че"ні́ бу́ло дуже" пога́не"/
голодува́ли/ не"дойі́дали/ але" це ўже́ не" так бу́ло важлі́во/
хворобі́ вс'і́кі – жоўту́ха особливо// зра́зу відпраў́йли ў Со́йўз
з жоўту́хоў/ але" то ўже́ ніхто́ з тих не" ве"рта́ўсі/ то по́тому ўже
не" відси́ла́ли/ а там поча́ли ство́р'увати́ та́кі ді́йе'ти́чні пала́тки/ де
шос ні́би лі́кува́ли//

а коли́ те"бе́ порани́ло/ де́ це́ бу́ло/ при́ їхніх обста́винах?

це́ бу́ло ў Кандага́рі// ми сто́йали́ там// у то́й ден' ме"ні́ бу́ло
дуже" пога́но/ маў та́ке відчу́т':а// ми ма́ли йти́ ў ре́йд// йа́ підішоў
до офі́цера і ка́жу/ шо ў мене"/ пе́ўно жоўту́ха/ бо ме"ні́ пога́но//
а він ка́же"/ ну то лишá́сі́ тут/ коло́ на́ших маші́н/ розклада́йте"
міноме́ти/ бу́де"те" нас підтрі́мувати// і ўсі́ пішли́// і ті́ ўсі́/ шо
пішли́ на прочо́совані́/ ні́кого ні́ рани́ло/ ні́ ўби́ло/ а нас тут на
мі́сци ші́ст' чоло́вік... йа́ відчуваў́ зра́нку ўже// і ма́ма мо́йа тут
до́ма відчува́ла/ і́кііс пога́ніі́ сон ма́ла// пе"ре"дчу́т':а́ бу́ло/ шо
шос ма́йе' бу́ти// нас поча́ли о́бстрі́л'увати/ ми поча́ли відході́ти/
а до́рога́ бу́ла замі́нована// розве"рта́ли йа́кра́з маші́ну// йа́ ма́йу
шчі́сті/ шо йа́ сто́йаў́ коло маші́ни/ а во́дійе́ви відорва́ло но́гу/
вікі́нуло з кабі́ни// а ў маші́ні ў нас бу́ло дві́ста мін// маші́на
лі́вим пе"ре́днім ко́ле"сом попála на мі́ну// хло́пціў поби́ло/ а
ме"не́ ота́к зра́зу відкі́нуло// ўже́ ме"не́ не́сли на носі́лках і зноў
підорва́ли мі́ну і цих хло́пціў поби́ло// по́тому поскі́дали́ на низ
тих/ ко́го побили́/ а зве́рхі́ тих/ хто буў́ ра́не"ний і так у ве"ртолі́т/
і так нас ві́вози́ли// йа́ чуў́/ йак ме"не́ не́сли/ чуў́ зноў́ ўзриў́// і так
ме"не́ там ше́ два́ дни́ протрима́ли/ а по́тому лі́такoм на Ташке́нт//
ше́ рік йа́ буў́ по го́спітал'ах – у Ташке́нті/ ў Москві́...

дес у траўні йа прыйіхаў додому/ побуў тижде"н' і пойіхаў
зноў// права сторона́ голови/ лиц'і́ була згорэна/ чо́рна// бога́то тих
оско́лкіў вібрали/ і ве"ліких і малих// ше і доте"пёр лишілісі кіл'ка/
ше і ў о́ці йе"//

а не" мож було вібрати?

ні/ бо міг утрати́ти і дру́ге" о́ко// з нашо́йі уче́бки нас прывэ́злі
два́ціт' чо́тир' о́х// вісім чо́ловік загіну́ло/ чо́тири нас бу́ло ра́не"но// з
Пя́адикіў зо мноў буў Сте"па́н/ то загінуў... з Че"рніўціў ше пе"ре"д
тим буў хло́пе"ц з на́ших/ шо іго вбі́ло// по де́сіт'-пйітна́ціт' чо́ловік
за оди́н раз мо́гли загіну́ти// прывозі́лі мо́лодіх хло́пціў/ дес він два
ра́зі стрі́ліў і ве́злі туди́// йак ше му́дриі офіце́р буў/ то ўчиў/ аби не"
пока́зуватісі/ а хло́пці шо ро́зумілі? такі́х бога́то гіну́ло// та і між
собоў стрі́лалісі// бу́лі такі́/ шо купува́лі собі те"лігра́мі/ шо ні́би
до́ма хтос з ро́дичіў сла́біі/ аби пойі́хати ў о́тпуск// йак хтос йі́хаў/
то шмо́налі/ шоб нічо́ ніхто́ з" собо́ў не" пові́з додому́// мо́жна бу́ло
оди́н ікі́с подару́нок ве́зти// а там бу́лі фусткі́ аме"ри́ц'кі/ шо ў нас
бу́лі до́рогі/ джінсі// то хло́пці фустка́мі но́гі за́міст' ону́ч убвива́лі/
джінсі наспі́д убіра́лі// але" бу́лі паску́дні офіце́ри/ шо заста́йілі
і штани здо́ма́ти// йак хтос по́паўсі/ то ўже́ йі́го не" пус́кали//

ду́же" тіж"ке́ жит'і́ там бу́ло/ там на́віт' води́ не" бу́ло норма́л'нойі/
аби на́пітисі// постача́н': а пога́не"/ гу́дува́лі с'ак-так// так мо́рдува́лі
там на́ших хло́пціў/ на ві́рну сме́рт' поси́ла́лі...

та да́лі ме"ні́ трэ́ту гру́пу/ пенсі́ю не"шча́сну// хіба́ би міг на н'у
про́жити та ше сі́мйу ўтры́мати? але" му́с кру́тітисі/ Бо́гу д'ікува́ти/
шо живі́і лиші́ўсі...

Василина Мосійчук

(дівоче Морозюк – Василина з Груньї),
1929 року народження, присілок Борисівка.
Запис проводився 2 серпня 2007 року.
(Через два місяці померла).

Про one"ра́цію

<p>Таке ў мэні шос зробі́лосі на нозі/ на сто́пі/ йкес та́ке набі́гло йагби підл'іў ціме́нт/ та́ке/ та́ке</p>	<p>Таке в мени шос зробі́лосі на нозі, на сто́пі, йкес та́ке набі́гло, якби підльив ціме́нт, та́ке, та́ке</p>
---	---

їкес тве"рдé/ не" розумію йа шо то// зé стопі не" ўступайісі// бўло на літці/ тій з літкі злізло/ пе"ре"сўнолосі на стопу// і зé стопі нігдé не" дівалосі// тій/ дўмайу/ шо/ іду на опе"рацію//

– нічо/ Васи́лінко/ ти подўжійіш/ файно вігл'іда́йіш/ ади́ наві́т' сівого волосі не"ма́//

Анничка Палагнюк (Мосійчук), дочка Васи́лини, 1956 року народження:

– Наші ба́ба і ўме́рла/ не"біж"ка/ і ў не́йі не" бўло сівого волосі// і ма́ма не" сива/ і йа не" сива... ну і ба́ба на́ші на то́й ч'ис/ як роз"ка́зуйут/ бўла дўже гра́мотна// до ба́би ў фронт приходіли л'ўди кругом з усіх сіл/ шо ба́ба на́ші зна́ла їкіс інозёмні мо́ви/ йа зна́йу/ відкі ўна/ йакі там мо́ви ўна зна́ла// то ў шко́лі/ пеўно/ ўчили...// і ў Франці́йі бу́ли л'ўди/ і ў Німе́ч:ині і ўна адре"сува́ла ўсім піс'ма//

Васи́ліна:

– тій так відт'или ме"ні но́гу/ та йа дўмала/ шо дес трóхі ніжчи ўзмут або хот' по коліно/ а то такі ви́шчи коліна відт'или...// али то ўже ўс'о ўдно/ шо по коліно/ а шо ви́шчи// тій так йа там у ліка́рни тїжде"н' пе"ре"бу́ла тій при́йшла д-хаті/ тій шо/ то на одні нозі не" годна нічо// уно́гди-ка/ дўмайу/ йа собі поволе"н'кі злізу/ тій упáла//

їкес тверде, не розумію я шо то. З стопи не вступаісі. Було на литці, тий з литкі злізло, пересунолосі на стопу. І з стопи нігде не дівалосі. Тий, думаю, шо, іду на операцію.

– Нічо, Васи́лінко, ти Подўжійіш, файно вігліда́йіш, ади, наві́т' сивого волосі нема.

Анничка Палагнюк (Мосійчук), дочка Васи́лини, 1956 року народження:

– Наші ба́ба і вмерла, небіжка, і в не́йі не було сивого волосі. І ма́ма не сива, і я не сива.. Ну і ба́ба на́ші на той чьис, як розказуют, була дуже грамотна. До ба́би у фронт приходили люди кругом з усіх сіл, шо ба́ба на́ші зна́ла їкіс іноземні мови, я знаю, відкі вна, які там мови вна знала. То в шко́лі, певно, вчили... І у Франці́йі були люди, і в Німеччині і вна адресувала усім письма.

Васи́лина:

– Тий так відт'или мені ногу, та я думала, шо дес трóхі ніжчи взмут або хоть по коліно, а то такі ви́щи коліна відт'или...Али то вже всьо вдно, шо по коліно а' шо ви́щи. Тий так я там у лікарни тиждень перебула тий прийшла д-хаті, тий шо, то на одні нозі не годна нічо. Уно́гди-ка, думаю, я собі поволенькі злізу, тий упала.

Ан:йчка:

– то правиласі Служба Бóжа по
ра́дiйу/ а ма́ма хокiла ўклiкнўти/
ма́ма забу́ла/ шо то но́гi не"ма́
тий ше i побiла дру́гу но́гу...//

Василiна:

– та ўже ма́йу кол'аску/ але"
тре́ба ше костилiў/ аби мож"
заiтi тий вiйти// адi/ колiс iа
ўморóзила на рiцi ўбидвi нозi//
цi но́ги колiс живeн'ко бiгали/
а те"пeр ужe не"ма́ чим на́вiт'
ходiти... (плаче)//

Анничка:

– То правиласі Служба Божа по
радио, а мама хотіла вклікнути,
мама забула, шо то ноги нема
тий ше й побила другу ногу...

Василина:

–Та вже маю коляску, але
треба ше костилів, аби мош
зайти тий вийти. Ади, колис я
вморозила на рiцi вбидвi нозi.
Цi ноги колис живенько бiгали,
а тепер уже нема чим на́вiть
ходити... (плаче).

Іван Ковальчук (Рижий),

68 років (уже покійний)

Запис проводився в січні 2000 року.

Про Васи́лі Че"рн'аўскаго

йа хóчу розказа́ти одну
придиба́шку// ти зна́йiш/ Никóло/
шо нибíжчик Васи́л' Че"рн'аўс'кiї
л'убиў вiпiти/ тий iа л'убиў
вiпiти/ тий да́лi л'уб'йу// йаг ми
робiли на л'e"троста́нцiйi/ iкóс
йа прихóджу тий ка́жу: „Васи́л'у/
мо́же"/ ўзме́мо чвeртку?“ а вiн йаг
вiкричiсi на мeни: „iди гeт вiд
мeни/ iвaни/ йа ни хóчу iди гeт!“
а йа дума́йу собi: „шо то з хлóпом
сi ста́ло? тажи вiн мiг вiпiти/ а
це рука́ми вiдгриба́йiсi: iди гeт/
йа не" хóчу!“ а йа ка́жу: „тажи/
Васи́л'у/ обiд пiдхóдит/ та абi-смо
не" вiпили шoс?“ а вiн: „iди гeт/
iди гeт! йак пíeмо/ то пíeмо
пiўлiтру/ йа свиста́ў на чвeртку!“
но/ а йа ўмeр зо смiху//

Я хóчу розказа́ти одну
придиба́шку. Ти знаiш, Николо,
шо нибíжчик Василь Чернявський
любив вiпiти, ти й я любив
вiпiти, тий далi люб'ю. Як ми
робили на летростанцiї, iкóс
я приходжу тий кажу: „Василю,
може, взмемо чвертку?“ А вiн як
вiкричiсi на мени: „Иди гет вiд
мени, йване, я ни хóчу йди гет!“
А я думаю собi: „Шо то з хлопом
сi стало? Тажи вiн мiг вiпiти, а
це руками вiдгрибаeсi: йди гет,
я не хóчу!“ А я кажу: „Тажи,
Василю, обiд пiдходить, та абисмо
не вiпили шoс?“ А вiн: „Иди гет,
йди гет! Як п'eмо, то п'eмо
пiвлiтру, я свистав на чвертку!“
Но, а я вмер зо смiху.

**Іван Миколайович Чукур
(Івась Николи Мисевого),**

1939 року народження.

Його віршовані спогади про колгосп
записано кілька років тому.

(З дозволу автора ця унікальна гумореска
перелицьована мною на ковалівську говірку – М.Л.)

Йак то було за совітіў...

Йак ше були за сов'іт'іў колгоспи по сéлах/
то жи́лос'і ў них се"л'áнам сýмно-не"ве"сéло//
отó були ўже закóни/ то б́ули пор'ід'к'і/
зéмл'у ўс'у пов'ідбирáли/ не" б́уло н'і гр'ід'к'і/
в'ідве"лі маржіну л'ўц'ку у колгоспн'і фéрми –
б́ули гáзди гонорóв'і – стáли йаг офéрми//
з мэбл'іў ў хáт'і мóжна мáти: л'іж"ко/ ст'іл і лаўку/
пашпортí пов'ідбирáли/ за то дáли спраўку//
борóн' Бóже"/ два кол'óри – с́иніі з жоўтим склáсти/
то в'ідрáзу те"л'іт п'іде"ш дес з Макáром пáсти//
але" мýс'іли те"рпíти/ трéба б́уло ж́ити/
хот' не" хоче"ш/ але" мýсиш ў колгосп'і горб́іти...//
ікóс ж'інка чолов'іка свóго в'ізи"ра́йі/
на стол'і п'ід образáми ве"чér'і че"ка́йі//
на полўдне" ігó не" б́уло т́іі те"пér не" ч́ути –
шо там стáлос'і ў колгосп'і/ шо там мóже" б́ути?//
аж іде Івáн додóму / зм́уче"ниі/ зроблéніі...//
коліс фáйніі буў румн'ініі/ те"пér гаж дзе"лéніі//
– то шо зé тобóў там зроб́іли? / де ти буў/ Івáнку?/
шо ти роб́іў ў т'ім колгосп'і в'ід самóго рáнку?/
– че"ка́і/ ж'інко/ зáризé скáжу/ на́й с'іду на кр'ісло/
так роб́іў-йім/ шо аж сéрце" замáло не" тр'ісло//
отó-м п'ішоў/ кóшу ж́іто/ гарўйу/ аж ѓіну/
аж пр́ійіхало начáл'ство новéн'коў маш́іноў//
в'іішли пані че"ре"вáт'і/ ік"іс агроно́мі/
шос рах́ўйут/ к'ілко б́уде" зб'іж'і т́іі солóмі//
йа бáйд́уже"/ соб'і кóшу/ гаж один п'ід'хóдит:

– а пач'емў касá фправа фхаластўйу хóд'іт'?"
йа не" знайу/ ци плакати/ ци пан'іў просіти:
– таже" йа ше ў свóго д'іда учіўс'і косіти!//
то так кóс'і споконв'іку по ус'іх Карпáтах/
то ўже в'ід нас с'і наўчіли ў Канáд'і і ў Штáтах...//
– ну/ то добре"/ шо ти знайіш/ шо йе" ў св'іт'і Штáти/
ми ўже от-от тоті Штáти мáйе"мо здогна́ти/
але" це такóж залéжит і в'ід нас з° тобóйу/
ти на пóле" іти повíне"н/ йак вóйак до бóйу!//
і забўд'/ йак то косіли за д'іда/ за тáта –
косі ўл'іво/ косі ўправо/ йак із аўтомáта//
глип, не"сўт косу́ з машíни / шо с:обоў уз'іли/
ти́ лиш дрóтом до к'іс'іти йі́йі прикрутіли//
кóшу ўл'іво/ кóшу ўправо/ складáйу валкáми/
позира́йу/ шо с'і рóбит з мóйіми панкáми//
а уні шос ше планўйут/ цéго йім замáло/
шос такé/ чо́го ў колгóспах зрóду не" бувáло//
одíн панóк шос там піше" а дрўгíй рахўйі/
а то́ трéтíй по покóс'і до мéне" крокўйі: //
– ўс'о чудóво/ але" знайіш/ шоби-м ше порáдиў/
аби ти не" ліше"н' косіў/ але" ше ї громáдиў//
ну сам відиш: тудá-судá хóдиш пóле"м мáрно/
а йак би-с грабл'і маў з:áду – бўло би шикáрно!//
йа не" знайу/ ци шос л'іпше" ше тоб'і порáдиш/
ади/ йак ориг'інáл'но – кóсиш і громáдиш!
стаў йа соб'і/ утира́йу сп'ігн'ілу чупрíну/
зачина́йу уйавйіти ўс'у тоту́ картíну//
а панí так'і/ йак відко/ ц'ілкóм не" же"ртўйут/
і ўже грабл'і ме"н'і з:áду до паскá мо́нтўйут...//
та йім дóбре" говоріти/ йак то бўде" фáйно/
а йа кóшу ше ї громáджу – зробиўс'і комбáйном//
стаў йа ў пóли о́збройéній/ гíйби глад'іáтор/
в'ід рóботи пе"ре"гр'іўс'і/ н'іби рад'іáтор//
пе"чé сóнце"/ упр'іва́йу/ чўйу – погиба́йу/
аби стáло трóх'і лéкше"/ йа шганí здойма́йу//
бо ўс'о одно́ уні мóкр'і в'ід росі ти́ пóту –
отакў йа у колгóсп'і нíн'і маў рóботу...//

– то ти ще ме"н'і под'ікуї/ шо йа угада́ла/
шо-м ране́н'ко тоб'і доўшу сороч:іну да́ла/
бо не" лише́н' грома́дити/ не" лише́н' коси́ти –
йагбі́ ўздр'іли... сказа́ли би ще і **МОЛОТИ́ТИ!**

Далі подаємо гумореску в оригіналі.

Як то було за совітів...

Як ще були за совітів колгоспи по селах,
То жилося в них селянам сумно-невесело.
Ото були вже закони, то були порядки,
Землю всю повідрізали, лишили лиш грядки,
Повідводили худобу у колгоспні ферми –
Були газди гонорові – стали, як оферми.
З меблів в хаті можна мати: ліжко, стіл і лавку,
Паспорти повідбирали, взамін дали справку.
Боронь Боже, два кольори – синій з жовтим скласти,
То відразу телят підеш десь з Макаром пасти.
Але мусили терпіти, треба було жити,
Хоч не хочеш, але мусиш в колгоспі робити.
...Якось жінка чоловіка свого виглядає,
На столі під образами вечеря чекає,
А його в обід не було та й тепер не чути –
Що там сталося в колгоспі? Що там може бути?
Аж іде Іван додому, змучений, зроблений...
Колись гарний був, рум'яний, тепер аж зелений.
– Що з тобою там зробили? Де ти був, Іванку?
Що ти робив в тім колгоспі із самого ранку?
– Чекай, жінко, зараз скажу, дай сяду на крісло,
Так робив, що моє серце замало не трісло.
Отож пішов, кошу жито раненько з росою,
Аж приїхало начальство „Волгою“ новою.
Вийшли пани череваті, якісь агрономи,
Щось рахують, скільки буде збіжжя та й соломи.
Я байдуже, собі кошу, аж один підходить:
– А пачему каса вправа вхаластую ходит?
Я не знаю, чи сваритись, чи панів просити:

– Таж я іще в свого діда учився косити!
То так косять споконвіку по усіх Карпатах,
То вже від нас навчилися в Канаді і в Штатах...
– Ну, то добре, що ти знаєш, що є в світі Штати, –
Ми вже ось-ось тії Штати маєм наздогнати,
Але це також залежить і від нас з тобою,
Ти на поле йти повинен, неначе до бою!
І забудь, як то косили за діда, за тата –
Коси вліво, коси вправо, наче з автомата.
І з машини, з-під сидіння, косу витягають,
Потім дротом до держака справа прикріплюють.
Кошу вліво, кошу вправо, складаю валками,
Поглядаю, що робиться з моїми панками.
А вони щось ще планують, цього їм замало,
Щось таке, чого в колгоспах зроду не бувало.
Один панок щось там пише, а другий рахує,
А той третій по покосі до мене крокує:
– Все чудово, але знаєш, щоб я ще порадив,
Аби ти не тільки косив, але ще й громадив.
Ну сам бачиш: туди-сюди ходиш полем марно,
А якби ж граблі мав ззаду – ото було б гарно!
Я не знаю, чи щось краще ще тобі порадиш,
Дивись як оригінально – косиш і громадиш!
Зупинився, витираю спітнілу чуприну,
Поступово уявляю всю оту картину.
А пани таки, як видно, цілком не жартують
І вже граблі мені ззаду до паска монтують...
Та їм добре говорити, як то буде файно,
А я кошу ще й громаджу – зробився комбайном.
Став я в полі озброєний, наче гладіатор,
Від роботи перегрівся, ніби радіатор.
Пече сонце, упріваю, чую – погибаю,
А щоб стало трохи легше, я штани знімаю,
Бо все одно вони мокрі від роси та поту –
Отаку я у колгоспі гарну мав роботу...
– То ти ще мені подякуй, що я угадала,
І раненько тобі довшу сороччину дала,

бо не тільки громадити, не тільки косити, —
Якби вгледіли... сказали б ще і **МОЛОТИТИ!**

Василина Петрівна Ковельська (Рошкова),

1929 року народження.

Записано 5 серпня 2007 року.

Про коваліўске вісіл'і

Колис так даўно було/ шо ма́ма від'правйїла дон'ку́ на вісіл'і просіти/ а ба́т'ко благословйў йїх/ йак ішли́ до першої хати/ шоби було...// спочітку́ йшли до тої хати/ де добре" жийут/ там першй раз трéба було клікати на вісіл'і/ аби йїм добре" було// а потóму ўже йдут і клічут инчих л'удй// йак когос здйбайут/ то усім л'удим сі клан'е'ли/ а те"пер цéго не"ма// молодйї з дружба́ми йїхали на коніх клікати на вісіл'і// дружба питаїї з-під хати: „ци йе" л'уди до́ма?“ відти відповідайт/ шо йе" до́ма/ і виході надвір// дружба ка́же": „просйў пан молодйї/ пані молодá і йїх старшина́/ аби-сте" прийшли ў субóту (або инчий ден') на вісіл'і (туда ї тудá)// потóму так са́мо поўтор'уйе" молóдчий дружба/ а потóму молодйї ка́е": „просйли вас тáто/ ма́ма і я вас про́шу/ аби-сте" прийшли до нас на вісіл'і“// гáзди д'йкуйт/ ка́ут: “даї Бóже/ ў шчісливу годину“// і так фáйно було// а йак ішли́ на вісіл'і/ то чоловік ніс на плéчих плéтінку

Колис так давно було, шо мама відправйїла доньку на вісільї просити, а батько благословив їх, як ішли до першої хати, шоби було... Спочітку йшли до тої хати, де добре живют, там першй раз треба було кликати на вісільї, аби їм добре було. А потóму уже йдут і кличут инчих людй, як когос здыбают, то усім людим сі кланели, а тепер цего нема. Молодий з дружбами їхали на коніх кликати на вісільї. Дружба питаї з-під хати: “Ци є люди дома?” Відти відповідают, шо є дома, і виході надвір. Дружба ка́же: „Просив пан молодйї, пані молода і їх старшина, аби-сте прийшли в суботу (або инчий день) на вісільї (туда й тудá)“. Потóму так само повтoрює молодчий дружба, а потóму молодйї кае: “Просили Вас тато, мама і я Вас прошу, аби-сте прийшли до нас на вісільї“. Гáзди дьйкують, кажут: „Дай Боже, в шчісливу годину“. І так фáйно було. А як ішли на вісільї, то чоловік ніс на плечих плетінку

кукурудзіў на приніс/ а жінка нёсла або колач/ або струцін' закосіче"ниї// і так фáiно буйло/ вёсе"ло// те"пёрка чоловік не"сё піўлітру горіўкі/ а жінка йкогос вина/ або струцін'/ або торт/ дёхто дайё гáздам грóші на приніс// тий це ліпше"/ йаг у місті/ шо не"сўт ве"личёзні букёти косиць/ кўпу грóшії на то відайўт/ а потóму че"ре"з два-три дни вікадайўт// то фáiно/ але" не" прахтічно// ў се"лі л'ўди мудрішчі/ бо йе" з° того йкас кóрист'/ шо прине"сўт/ а з квiтiў йіка кóрист'/?// співаіи на ве"сіл'ў ўс'ікі співанкі/ йой набувáiісі так/ а те"пёр не" хот'ї співаіи// ше йак йа дес піду такó/ то застаўйію: ану гáйда/ жінкі/ співаімо! йа кажу: „жінкі/ та йа вам понапісуйу слова/ тий ходім співаіи“// не" знайў/ йак ці л'ўди молоді майўт жити/ ніхтó не" хóче" ўчітисі/ тий шкодá/ бо звичайї зане"падайўт//

вісілі йа зачинайісі від вінкіў/ пе"ре"вáiно ў че"твёр// у пийтницў робиіи посаг дл'а парубкіў і дiвóк/ а ў субóту ўже буйло вісілі' дл'а поважних гóстий// у не"гiл'у буйло пове"сілне"// а ў че"твёр схóдiсі жінкі шити вінкі/ сiдайўт усi за ўдин стiл/ накритий скáте"ртиў/ на столі стоиá колачі/ потóму цими колач'йма тáто тий мама буйдут благословиіи молодiх до сл'ўбу// жінкі/ йаг зачинайўт

кукурудзiв на приніс, а жінка несла або колач, або струцінь закосичений. І так файно было, весело. Теперка чоловік несе пiвлiтру горiвкi, а жінка йкогос вина, або струцінь, або торт. Дёхто дайё гáздам грошi на приніс. Тий це ліпше, йак у місті, шо несут величезні букети косиць, купу грошій на то відають, а потому через два-три дни вікадають. То фáiно, але не прахтично. У селi люди мудрiщi, бо є с того йкас користь, шо принесут, а з квiтiв iка користь? Спiвали на весiлю всьiкi спiванкi, йой набувалисі так, а тепер не хотьi спiвати. Ше як я дес, піду такó, то заставйiю: ану гайда, жінки, спiваймо! Я кажу: „Жінки, та я вам понаписую слова, тий ходім співаіи“. Не знаю, як ці люди молоді мають жити, ніхтó не хоче вчитисі, тий шкода, бо звичайї занепадають.

Вісілі йа зачинайісі від вінків, переважно в четвер. У пийтницю робиіи посаг для парубків і дiвóк, а в субóту вже було вісільи для поважних гостий. У нидiлю було повесiлне. А в четвер схóдiсі жінки шити вінки, сiдають усi за один стiл, накритий скатертiв, на столі стоя колачі, потóму цими колач'иима тáто тий мама буйдут благословити молодих до слюбу. Жінки, як зачинають

шіти / то співа́ють:

ої до нас/ Боже"/ до нас/ у нас
те"пёр гара́зд//
ангѣли во́ду но́сі/
Пре"чїсту Дїву просї:
Преичїста Дїво/ Ма́ти/
ходи́ до нас до ха́ти/
ходи́ до нас до ха́ти
вісіл'ї зачина́ти//

їак уже ўші́ють/ то співа́ють:
а ми тобі твої віно́чок
уші́ли/ ушили/
та ї горі́ўкі за віно́чок
не" пі́ли/ не" пі́ли//
принеси́ нам/ ма́тїно́чко/
та ї кола́ч пше́ни́чний/
бо ми уже́ таї ушили віно́чок
цеї пі́шний//
ма́ма че"стуйе́1 молоди́ць/ а ўни
да́лі віспї́вають:
зач'їло́сі вісілі́чко/
зач'їло/ зач'їло/
коби ўно́ сі їа ў шці́сливу
годи́ну скінчи́ло//
ни́ні на́ше" вісілі́чко лиш
сі зачина́ї/
а ў не"ді́л'у по полудни уно
сі кінча́ї//
ої даї/ Бо́же"/ ў до́брий час/ їак
у люди́/ так і ў нас/ їа ў шці́сливу
годину́/ розве"се́лім родину́ [за
ритмом мелодїї тут наголоси в
словах змінені – М.Л.]

у субо́ту ўночі/ їаг уже́ сі
кінч'її вісіл'ї/ зачина́ють

шити, то співають:

Ой до нас, Боже до нас, у нас
тепер гаразд.
Ангели воду носі,
Пречисту Дїву просі:
Пречиста Дїво, Мати,
ходи до нас до хати,
Ходи до нас до хати
вісільї зачинати.

Як уже вшиють, то співають:
А ми тобі твої віночок
ушили, ушили,
Та й горівкі за віночок
не пили, не пили.
Принеси нам, матіночко,
та й колач пшеничний,
Бо ми уже тай ушили віночок
цей пишний.
Мама честує молодиць, а вни
далі віспівуют:
Зачьилосі вісілічко,
зачьило, зацьило,
коби вно сі й а в щісливу
годину скінчило.
Нині наше вісілічко лиш
сі зачинаї,
А в неділю по полудни уно
сі кінчаї.
Ой дай, Боже, в добрий час, як
у людий, так і в нас, й а в щісливу
годину, розвеселім родину.

У суботу вночі, як уже сі
кінчїї вісільї, зачинають

молодú завивáти// спочіткú їй
розпліта́ют і розч́ісу́ють/ а жін-
ки' приспіву́ють:

заува́жете" та́й се"стри́чки/
заува́жете"/

а ви мою́ ко́су ру́су
не" кра́чте"/

бо то мойá матіне́чка че"са́ла
і на мо́ю ко́су ру́су в:ажáла//
сіда́ї собі/ Марі́йечко/

на скі́лчик/

а ти бе"ри́/ мойá ма́мко/
гре"б́інчик//

о́ї бе"ри ж ти/ мойá ма́мко/
гре"б́інчик/

та ї рожче"ши́ мойу́ ко́су
під ві́нчик//

їа ў нашо́ї молодóїї
га́дочка гото́ва/

закрива́їи вороте́чка:
„буд' / ма́мко/ здоро́ва“//

закрива́їи вороте́чка/
закрива́їи двє́рі/

ўже не" с'їду́/ родино́н'ко/
з ва́ми до ве"че́рі//

д'е"ку́йу ти/ мо́їа ма́мко/
за тво́ю турбо́ту/

шо-с ми ми́ла голово́н'ку
ко́ждуйу субо́ту//

та ї кувáла зозулéчка
на ко́ванім мо́сті/

їа лиш при́їду/ мойá ма́мко/
ўже до вас у го́скі//

їа не" при́їду до ве"че́рі та ї
не" до обі́ду/

бо їа собі/ молодéн'ка/
від вас у́же пі́ду//

молоду завивати. Спочітку ї
росплітають і росчісують, а жінки
приспівують:

Зауважте тай сестрички,
завважте,

А ви мою косу русу
не крачте,

Бо то моя матіночка чесала
І на мою косу русу вважала.

Сідай собі, Марієчко,
на скілчик,

А ти бери, моя мамко,
гребінчик.

Ой бери ж ти, моя мамко,
гребінчик,

Та й розчеши мою косу
під вінчик.

Ї а в нашої молодой
гадочка готова,

Закриваї воротечка:
“Будь, мамко, здорова”.

Закриваї воротечка,
закриваї двєрі,

Вже не сьїду, родинонько,
з вами до вечері.

Декую ти ,моя мамко,
за твою турботу,

Шо-с ми мила головоньку
кождую суботу.

Та й кувала зозулечка
на кованім мості,

Я лиш прийду, моя мамко,
вже до вас у госкі.

Я не прийду до вечері та й
не до обїду,

Бо я собі , молоденька,
від вас уже піду.

просіла-м ті/ мо́йа ма́мко/
 ўче́ра цілу́ днінку/
 купи́ мо́йі свекру́шец' і
 шоўко́ву фусти́нку//
 свекру́ше"чка хустино́н'ку
 бу́де" завива́ти/
 бу́де" ме"не/ молодéн'ку/
 не"вісточкоў зва́ти//
 та і від:айéш/ мо́йа ма́мко/
 від:айéш/ від:айéш/
 чому́ ж ти сі/ мо́йа ма́мко/
 з'і́ті не" пита́йеш?
 чому́ ж ти сі не" пита́йеш
 та йак ме"ні бу́де"/
 ци він ме"не/ молодéн'ку/
 пу́стит мэжи л'ўди//
 не" пу́шчу ті/ Марі́йэчко/
 не" пу́шчу/ не" пу́шчу/
 ўже би то́бі забува́ти
 діво́ц'ку роз'пу́сту//
 бо діўчы́на молодéн'ка/
 куда́ йде/ ўсе ска́че"/
 мо́лодиці-неві́л'ниці/
 куда́ йде/ ўсе пла́че"/
 від:айéшсі/ Марі́йэчко/
 з причіно́чки то́йі/
 шо лиш'ійш рідну хату
 та йдеш до чужо́йі//
 чужа́ хатка/ чужа́ хатка
 та і чужé віко́нце/
 не" так грі́е! та йаг грі́ло
 ў мо́йі ма́мкі со́нце"/

на повесі́лнім/ йак садж'ійут
 де"ре"ўце/ то співа́ют дру́жбі:
 кли́чте" дру́жбу/ кли́чте"
 дру́жбу знадві́рку до ха́ти/

Просила-м ті, моя мамко,
 вчэра цілу днінку,
 Купи моі свекрушечці
 шовковую хустинку.
 Свекрушечка хустиноньку
 буде завивати,
 Буде мене, молоденьку,
 невісточков звати.
 Та й віддаеш, моя мамко,
 віддаеш, віддаеш,
 Чому ж ти сі, моя мамко,
 зьіті не питаеш?
 Чому ж ти сі не питаеш
 та як мені буде"
 Ци він мене, молоденьку,
 пустит межі люди.
 Не пушчу ті, Марієчко,
 не пушчу, не пушчу,
 Вже би тобі забувати
 дівочьку розпусту.
 Бо дівчина молоденька,
 куда йде, все скаче,
 Молодиці-невільниці,
 куда йде, все плаче.
 Віддаєшсі, Марієчко,
 з причиночки тої,
 Шо лишыйш рідну хату
 та йдеш до чужої.
 Чужа хатка, чужа хатка
 та й чуже віконце,
 Не так гріє, та як гріло
 в мої мамкі сонце.

На повесі́лнім, як саджыю́т
 деревце, то співаю́т дру́жбі:
 Кли́чте дру́жбу, кли́чте
 дру́жбу знадві́рку до ха́ти,

та най іде де"ре"вечко із
 столика брати//
 най понесе де"ре"вечко
 ў вишневій садочок/
 бо ўже з мойі головон'кі
 здоїмили віночок//
 най повіси ї де"ре"вечко
 ў саду на калину/
 бо ўже мойу головон'ку
 завили ў фустину//
 та най уно у садочку
 відте"пёр ле"лійє/
 та най ме"ні на столику
 та ї не" заваж'ійє!//

та то ше йє" богато цих
 ве"сілних/ але" то треба згадувати
 тїї чісү богато треба//

*а розкажіт ше шос трохі про
 вáшого тáта/ він буў/ відаї/
 першим головоў колгоспу?*

мойі татко за Пóл'шчі робїли
 стражником по дорогах// а нас
 було одинаціте"ро// і ні ў чім сі
 не" нуждали// татко заробїили
 за Пóл'шчі добрі грóші/ йаг
 Ве"лигде"н'/ уні нам новєн'ке
 ўбрані покупили або йаг Рїздвоў//
 це ми не" знáли бїдї// потóму
 ўже/ йаг Пол'шч'ї сі распáла/
 татко бóули головоў копе"ратїви//
 тут/ де Нáродний дїм// побули
 трохї/ потóму зач'їла сі воїна//
 татка ўже післ'а воїни вібрали
 головоў колгоспу// це буў сóрок
 шєстїї рїк// татко головоў
 колгоспу робїли / а йкос рáно

Та най іде деревечко із
 столика брати.
 Най понесе деревечко
 в вишневий садочок,
 Бо вже з мої головонькі
 здоїмили віночок.
 Най повіси й деревечко
 в саду на калину,
 Бо вже мою головоньку
 завили в фустину.
 Та най уно у садочку
 відтепер лелїє,
 Та най мені на столику
 та й не заважїє.

Та то ше є богато цих
 весїлних, але то треба згадувати
 тий чісү богато треба.

*А розкажіт ше шос трохі про
 Вашого тата, він був, відаї,
 першим головоов колгоспу?*

Мої татко за Польщі робили
 стражником по дорогах. А нас
 було одинацітеро. І ні в чім сі
 не нуждали. Татко заробїили
 за Польщі добрі грóші, як
 Великдень, уни нам новеньке
 вбрані покупили або як Рїздво.
 Це ми не знали бїди. Потому
 вже, як Польщїї сі распала,
 татко були головоов коперативи.
 Тут, де Нáродний дїм. Побули
 трохї, потóму зачїла сі воїна.
 Татка вже після воїни вібрали
 головоов колгоспу. Це був сорок
 шестий рїк. Татко головоов
 колгоспу робили, а йкос рано

прийшли москалі/ забрали татка
 ў т'урму ў Яблунів/ б'ють/
 відбили їм печінку/ ле"гені/
 так шо ўни пішли на опе"рацію
 до Станіслава/ а ўни дуже" з
 району/ з Яблунова крич'їли/
 аби не" робіти опе"рацію/ бо він
 сі притвор'ає! бо він не" хоче"
 робіти головоў// тий зробили
 їм опе"рацію зле/ уни ше трохі
 помучилисі/ а потому помёрли//

наші наймоладча Катрус'ка
 мала піўтора року/ мамка
 не"пис'мэн':і/ ми ўсі пішли на
 роботу// йа ў шахті робіла// а
 дивісі/ ше ма́ю знак/ у сімнаціт'
 рік пішла у спід/ у шахту//
 Насті/ се"стра/ такі у споду
 робіла/ Ромко пішоў шофе"ром/
 Йуўстіна нас ўсіх о'бшива́ла/
 вари́ла/ і так ми жили/ а те"пёр
 лиши́лосі нас чётве"ро// ўс'іко
 було...//

*знайу/ шо ви актiўно
 добива́лісі/ аби відкри́ли ў
 Коваліўці цёркву...*

ні/ то ве"лика заслуга Ніко́лі
 Васи́л'ї Дми́тришиного Ле"с'ука́
 і Миха́йла Мус'ука́// то дваціт'
 вісім рік цёр'кова бу́ла закритá//
 тий шо/ відкри́ли/ а л'ўди подурі́ли
 тий дава́й ділітисі// хоті́ли йко́їс
 правосла́ўной// та ў нас йі́ї ніко́лі
 не" бу́ло/ це ўже москалі закрі́ли
 греко-като́лиц'ку/ а ц'у л'ўдим
 насі́л'но наўйіза́ли// кі́лко то
 Ніко́ла з Миха́йлом сі найіздилі

прийшли москалі, забрали татка
 в тюрму в Яблунів, б'ють,
 відбили їм печінку, легені,
 так шо вони пішли на операцію
 до Станіслава, а вони дуже з
 району, з Яблунова криччали,
 аби не робити операцію, бо він
 сі притворяє, бо він не хоче
 робити головов. Тий зробили
 їм операцію зле, уни ше трохі
 помучилисі, а потому померли.

Наші наймоладча Катруська
 мала півтора року, мамка
 неписьменні, ми всі пішли на
 роботу. Я в шахті робила, а
 дивісі, ше маю знак, у сімнаціть
 рік пішла у спід, у шахту.
 Насті, сестра, такі у споду
 робила, Ромко пішов шофером,
 Ювстіна нас всіх обшивала,
 варила, і так ми жили. А тепер
 лишилисі нас четверо. Всьико
 було...

*Знайу, шо ви активно
 добивалисі, аби відкрили в
 Ковалівці церкву...*

Ні, то велика заслуга Нико́лі
 Васи́л'ї Дми́тришиного Лесю́ка
 і Миха́йла Мусю́ка. То дваціть
 вісім рік церькова була закрита.
 Тий шо, відкрили, а люди подуріли
 тий давай ділитисі. Хотіли йкоіс
 православної. Та в нас її ніколи
 не було, це вже москалі закрили
 греко-католицьку, а цю людим
 насильно нав'їзали. Кілько то
 Никола з Михайлом сі наїздили

шо позво́лиў ў ко́ждім се"лі
 посві́тити па́ску/
 д'е"куймо Горбачо́ву та й
 йі́го ро́дині/
 шо позво́лиў йти до це́ркви
 найме́нчі дити́ні//

Шо позво́лив в ко́жнім селі
 посві́тити па́ску.
 Дьки́уімо Горбачо́ву та й
 йі́го ро́дині,
 Шо позво́лив йти до це́ркви
 найме́нчі дити́ні.

ДАВНІ КОЛЯДКИ

Ци до́ма-до́ма

Ци до́ма-до́ма цес
 пан-госпо́дар?//
го́ї да́й / Бо́же-е-е!*
 ка́жут служе́чки/ шо не"ма́
 до́ма/
 а ми ви́димо/ шо в'ін йе" до́ма/
 ў нов'і сто́дол'і жи́то мо́лотит//
 о́й ход'ім же" ми/ зако́л'іду́ймо/
 че"ї же" в'ін нам да́ст то́го
 жи́те"чка
 то́го жи́те"чка на нас'ін'ічко//

ци до́ма-до́ма йі́го газди́н'і?
 ка́жут служе́чки/ шо не"ма́
 до́ма/
 а ми ви́димо/ шо ўна йе" до́ма/
 ў нов'і св'ітло́нці ко́лач'і пе"че́//
 о́й ход'ім же" ми/ зако́л'іду́ймо/
 че"ї же ўна нам да́ст по
 ко́лаче"ви/
 по ко́лаче"ви пше"ничне́н'кому//

ци до́ма-до́ма йі́го сино́чок/
 йі́го сино́чок/ та́й Васи́лечок?
 ка́жут служе́чки/ шо не"ма́
 до́ма/
 а ми ви́димо/ шо в'ін йе" до́ма/
 ў нов'і ста́йенці ко́ник'і че́ше"//

Ци дома-дома

Ци дома-дома цес
 пан-госпо́дар?
Гой дай, Боже-е-е!*
 Кажут служечки, шо нема
 дома,
 А ми видимо, шо він є дома,
 В нові стодолі жито молотит.
 Ой ходім же ми, заколідуймо,
 Чей же він нам дасть того
 житечка,
 Того житечка на насінічко.

Ци дома-дома його газдині?
 Кажут служечки, шо нема
 дома,
 А ми видимо, шо вона є дома,
 В нові світлонці колачі пече.
 Ой ходім же ми, заколідуймо,
 Чей же вона нам дасть по
 колачеви,
 По колачеви пшениченькому.

Ци дома-дома його синочок,
 Його синочок, тай Василечок?
 Кажут служечки, шо нема
 дома,
 А ми видимо, шо він є дома,
 В нові стаєнці коники чеше.

ої ход'ім же" ми/ закол'ідуїмо/
че"ї же" в'ін нам даст по

кóникови/

по кóникови воронéн' кому//

ци дóма-дóма йіго дóне"чка/
йіго дóне"чка/ та ї Марі́йе"чка?
кажут служéчки/ шо не"ма́

дóма/

а ми ві́димо/ шо ўна йе" дóма/
ў нов'і св'ітлóнци фусткі

тач'йїї//

ої ход'ім же" ми/ закол'ідуїмо/
че"й же" ўна нам даст по

фустіноц':і/

по фустіноц':і/ по

шоўкóве"н'к'і//

в'інчу́ймо вас щч'істім

здоров'йім/

щч'іст'ім здоров'йім/

прибу́тком новім!

та ї цими с'в'иті та ї

р'іздв'йніми/

с'в'ітім Васил'кóм ше" ї

в'іком доўгим/

даї же" /Боже"/ вам/ два лані

грéчк'і/

два лані грéчк'і на

пирожéчк'і/

а ланóк в'іўса/ ўже кол'іда ўс'а!
даї Боже"!

*Після кожного рядка
повторюється фраза „Гої дай/
Боже-е-е!“

Ой ходім же ми, заколідуймо,
Чей же він нам даст по

коникови,

По коникови вороненькому.

Ци дома-дома їго донечка,
Їго донечка, та й Марієчка?
Кажут служечки, що нема

дома,

А ми видимо, що вона є дома,
В нові світлонці фустки

тачьиї.

Ой ходім же ми, заколідуймо,
Чей же вона нам даст по

фустиноцці,

По фустиноцці, по

шовковенькі.

Вінчуємо вас щістім

здоров'ім,

Щістім здоров'ім,

прибутком новим!

Та й цими сьв'ити та й

різдв'йніми,

Сьвітлим Васильком ше й

віком довгим,

Дай же, Боже, вам два лани

гречки,

Два лани гречки на

пирожечки,

А ланок вівса, вже коліда вся!
Дай Боже!

*Після кожного рядка
повторюється фраза „Гой дай,
Боже-е-е!“

Граї/ кон'у

Ої у садочку на мо'р'іжечку
Граї/ кон'у/ граї/ коничén'ку/
 п'ід молодén'к'ім

Васил'ком*

там три намети з б'ілого шоб'уку/
 на тих наметах ср'ібна
 пост'іл'ц'а/
 на т'і пост'іл'ци гóрдий

панóчок/
 гóрдий панóчок та ї Василéчок//
 ої сидіт-сидіт ў скрипочку
 граїї/

ў скрипочку граїї/ крáсно
 сп'іваїї//

пе"ре"д ним пл'áше"
 гордовинóчка/
 гордовинóчка/ царéва дóчка//
 ої пл'áше" пл'áше" в'іхитуїс'і/
 гóрдого пáна в'іпитуїс'і:
 хто ж те"бе наўчиў ў

скрипочку грати
 ў скрипочку грати/ крáсно
 сп'іва́ти?
 наўчила ж ме"не р'іднén'ка
 ма́ти/

учила ж ме"не удén' / і ўно́чи/
 на б'ілих рúчках колисайúчи/
 ў шовкóв'і фúсти ўповивайúчи//
 граї/ кон'у/ граї/ коничén'ку/
 п'ід молодén'ким Васил'ком!

*Виділена фраза повторю-
 ється за кожним рядком.

Він:айа йáбл'інка

Ої у садочку на мо'р'іжечку
він:айа/ він:айа йáбл'інка

Грай, коню

Ой у садочку на моріжечку
Грай, коню, грай, кониченьку,
 під молоденьким

Васильком*

Там три намети з білого шовку,
 На тих наметах срібна
 постільця,
 На тій постільци гордий

паночок,
 Гордий паночок та й Василечок.
 Ой сидит-сидит в скрипочку
 грає,

В скрипочку грає, красно
 співає.

Перед ним пляше
 гордовиночка,
 Гордовиночка, царева дочка.
 Ой пляше, пляше, віхитуєсі,
 Гордого пана віпитуєсі:
 Хто ж тебе навчив в

скрипочку грати,
 В скрипочку грати, красно
 співати?
 Навчила ж мене рідненька
 мати,

Учила ж мене удень і вночі,
 На білих ручках колисаючи,
 В шовкові фусті вповиваючи.
 Грай, коню, грай, кониченьку,
 Під молоденьким Васильком!

*Виділена фраза повторю-
 ється за кожним рядком.

Винная яблінка

Ой у садочку на моріжечку
Винная, винная яблінка

че"рвон'і й'абка зродила*

там т'анчик х'одит сам'их

д'і'вочок//

пе"ре"ді в'одит гр'єчнай'а п'анна/

гр'єчнай'а п'анна/ п'анна Катр'ус'і//

прих'одит ид н'і б'ате"чко й'її:

– д'он'у Катр'ус'у/ час

додом'очку!

– ої п'іду п'іду/ наї т'анчик

д'їду/

т'анчик не" д'їшла/ за др'угий

п'їшла//

прих'одит ид н'і м'ат'інка й'її:

– д'он'у Катр'ус'у/ час

додом'очку!

– ої п'іду п'іду/ наї т'анчик

д'їду/

т'анчик не" д'їшла/ за др'угий

п'їшла//

прих'одит ид н'і мил'єн'кий й'її:

– м'їла Катр'ус'у/ час додом'очку!

– ої п'іду п'іду/ наї т'анчик

д'їду/

т'анчик не" д'їшла/ з

мил'єн'ким п'їшла//

ої за цим сл'овом буваї здор'ова/

в'інчуї'їмо ж т'і шч'їст'їм/

здор'ов'їм/

т'атови ї мам'ї з'є т'єбе" пот'їхи/

шоби уни с'ї тобоу т'їшіли/

шоби д'їждали пос'агу т'вого/

пос'агу т'вого/ та ї шч'їсливого!

в'їн:айа/ в'їн:айа й'абл'інка**че"рвон'і й'абка зродила!**

*Ця виділена фраза повторюється за кожним рядком.

червоні ябка зродила*

Там танчик ходит самих

дівочок.

Переди водит гречная панна,

Гречная панна, панна Катрусі.

Приходить ид ній батечко єї:

– Доню Катрусю, час

додомочку!

– Ой піду піду, най танчик

дійду,

Танчик не дійшла, за другий

пішла.

Приходить ид ній матінка єї:

– Доню Катрусю, час

додомочку!

– Ой піду піду, най танчик

дійду,

Танчик не дійшла, за другий

пішла.

Приходить ид ній м'иленький єї:

– Мила Катрусю, час додомочку!

– Ой піду, піду най танчик

дійду,

Танчик не дійшла, з

миленьким пішла.

Ой за цим словом бувай здорова,

Вінчуїмо ж ті щістім,

здоров'їм,

Татові й мамі з тебе потіхи,

Щоби уни сі тобов тішили,

Щоби діждали посагу твого,

Посагу твого, тай щісливого!

Винная, винная яблінка**червоні ябка зродила!**

*Ця виділена фраза повторюється за кожним рядком.

побачила світ солідна збірка коломийок Прикарпаття, які зібрав і впорядкував Яків Куняк⁸⁵, і хоч там є коломийки з різних місцевостей Прикарпаття, є багато їх варіантів, все одно вона не може претендувати на повний збір цих пісенних народних шедеврів. Далі ми подаємо кілька коломийок у фонетичному записі, хоч це тільки дециця із того матеріалу, який є в нашому розпорядженні. Подаємо також кілька сороміцьких коломийок з тієї великої кількості, яка є в наших записах.

Ковал'їўка пїе-гул'айеⁱ/ Ковал'їўка кўрит/
Ковал'їўка шáхти (грóш'і) майеⁱ – н'ічим с'і не" жўрит//

вої не" бўду йа ў Бе"рєз'їў ўже б'ілши ходїти/
бо казáли бе"ре"зунї/ шо мн'і бўдут бїти//

бодáї тотї бе"ре"зунї татáри забрáли/
кобї ме"ні бе"ре"зўнку за простиб'їг дáли/

кобї дáли/ кобї дáли/ йа би собї в'їбраў/
йа би „Вчинáш“ в'їговориў/ ше ї поклóни в'їбиў//

йа би „Вчинáш“ в'їговориў/ „В'їруйў“ не" ўм'їйу/
не" пиші ми/ Бóже"/ гр'їхá за дўшку Мар'їйу!

не" пиші ми/ Бóже"/ гр'їхá/ та йаг же"/ та йаг же"/
не" пиші ми/ Бóже"/ гр'їхá за Парáску тáгже"!

та йа кїну соп'їлчїну ў гл'їбóку долину/
самїй п'їду до д'їўчїни/ хот' жийў/ хот' гїну/

та йа п'їду до д'їўчїни/ двєрц'ї помоц'ўйу/
ўтвори/ дўшко-ф'їйáвочко/ наї пе"ре"ночўйу!

ўтвори/ дўшко-ф'їйáвочко/ мал'óван'ї двєрц'ї/
шоби тўга в'їдходїла в'їд мóйого сєрц'ї//

85 Яків Куняк, збирач та впорядник. Коломийки Прикарпаття. Науково-популярне видання. – Івано-Франківськ, 2006. – 600 с.

ў тебе" тўга/ ў мене" дру́га на мо́йім се"рдэ́н'ку/
 н'іко́лі с'і не" ві́димо/ лиш у не"д'іле́н'ку/

н'іко́лі с'і не" ві́димо/ та лиш у не"д'і́л'у/
 во́і ци ма́ти/ ци не" ма́ти на те́бе" над'і́йу?

а йак хот'і́ў-с/ м'і́ ми"ле́н'к'і́/ над'і́йечку ма́ти/
 бу́ло не" і́ти на сто́рону дру́гойі шука́ти/

бу́ло не" і́ти на сто́рону шука́ти дру́гойі/
 бу́ла л'і́пша ве"че́р'і́чка у ме́не" само́йі!

бу́ла лі́пша ве"че́р'і́чка/ піт'і́ доро́гойе'/
 постэ́ле"чка засте"ле́на/ личко́ руміа́но́йе'//

гор'і́вочку по́пыва́ю/ пі́ти не" лиш'і́йу/
 йак не" прі́ду до́домо́чку/ то с'і́ прікач'і́йу!

йак не прі́ду до́домо́чку/ то прі́йду во́зом/
 бу́де"ш/ л'у́бко/ банува́ти че"ре"з ду́рні́ ро́зум!

л'і́та ж мо́йі мо́лоді́йі / ж'і́л' ме"ні́ за ва́мі/
 зда́е ми с'і́/ шо́ йа не" бу́ў го́діночк'і́ з ва́мі...//

йа́ би з ва́мі не" набу́ўс'і́/ не" наго́вориўс'і́/
 йа́ би з ва́мі/ мо́лоді́мі/ та́ і не" нахо́діўс'і́//

ц'і́ліі́ ті́жде"н' сла́бува́ла/ бо ро́бо́та бу́ла/
 а ў не"гі́л'у по́ду́ж'і́ла/ йак цимба́ли ўчу́ла//

Никола́йу/ йа ў́мира́йу/ бо го́ро́ху хо́чу!
 та не" ў́мира́й/ ф'і́йавочко/ йа́ ти намо́ло́чу//

Никола́йу/ йа ў́мира́йу/ Никола́йу/ гі́ну/
 заве"ді́ мн'і́/ Никола́йу/ ў́ густу́ сме"ре"чі́ну/

Никола́йу/ йа ўмира́йу/ ўже не" мо́жу ўста́ти/
та не" ўмира́й/ ф'і́йавочко/ їду т'і л'ікува́ти//

при́їди/ при́їди/ м'ї́ Нико́л'у/ йа коровкі до́йу/
та йа те"бе́/ м'ї́ Нико́л'у/ молочко́м напо́йу//

во́ї Нико́лко куче"р'іви́/ Нико́л'у/ Нико́л'у/
заве"ди́ мн'і ў барабо́л'у/ сама́ с'і заго́л'у//

о́й то-м соб'і пол'уби́ла хло́пц'і Нико́ло́чка/
куда в'ін с'і пове"рта́йі/ за ним мо́йі о́чка//

та йаг ме"не́ поц'і́лува́ў м'ї́ л'у́бчик Нико́ла/
в'ідтогді́ мн'і не" обхо́дит кра́йка дооко́ла//

ти – Нико́ла/ йа – Нико́ла/ уба́-сми Нико́ли/
те"бе́ би́ли коло це́р'кви/ ме"не́ коло шко́ли/

те"бе́ би́ли коло це́р'кви/ шо-с не" ски́нуў ш'і́пку/
ме"не́ би́ли коло шко́ли/ шо-м не" ўм'і́ў пор'ід'ку//

во́ї Нико́ла – سرا́ка го́ла/ а йейц'і пе"р'іст'і/
іміў козу́ поза́шийу та ї во́дит по м'іст'і//

во́ї Нико́ла ро́бит ко́ла/ а Мики́та са́ни/
во́ї Нико́ла йіде" к'ін'ми/ а Мики́та пса́ми//

сиди́т Йу́ра коло му́ра/ а йа коло не́го/
йікі́ї/ ма́мко/ Йу́ра фа́йніі/ п'ішла́ би-м за не́го//

л'уби́ ж ме"не́/ фа́йніі л'у́бку/ Йу́р'і́у/ Йур'і́у/
не" пи́в во́ду студе"не́н'ку/ йа то́бі загр'і́у/

не" пи́в во́ду студе"не́н'ку/ с:туде́ного ле́ду/
та йа то́бі та ї загр'і́у соло́д'кого ме́ду/

не" пиї во́ду студе"не́н'ку/ але" пиї ме"до́чок/
слухала бим до п'і́ночи тво́їх сп'іва́ночок//

ти М'іха́йло/ йа М'іха́йло/ уба́-сми М'іха́йли/
пол'іга́ймо на до́рогу/ н'іби позди́ха́ймо//

пол'іга́ймо на до́рогу/ н'іби позди́ха́ймо/
а йак при́дуть д'івч'ітон'ка/ а ми по́у́става́ймо//

а йа при́шоў до Варва́ри/ а Варва́ра спа́ла/
йа до не́ї „вар-вар-вар-вар“/ а Варва́ра у́ста́ла//

ої ходи́ў йа до д'івчи́ни шно́чи і шодни́ни/
те"пе́р х'іба́ би с'і віш'іў нога́ми на гр'іди//

при́де ми с'і зав'ісити й а ўго́ру нога́ми
че"ре"з тоту́ фа́йну л'у́бку з чо́рними брова́ми//

уна ме"не́ шчарувала чо́рними очі́ма/
те"пе́р собі в'ігу́л'уйі з хло́пц'іма чужі́ми//

піво в'і́пйу/ піво в'і́пйу/ пуга́р' пе"ре"ве́рну/
по чо́тири л'у́бк'і ма́йу/ куда́ с'і пове́рну//

по чо́тири л'у́бк'і ма́ю/ воі по чо́тирна́ц'іт'/
та йаг зач'і́ў рахува́ти/ нарахува́ў два́ц'іт'/

та йаг зач'і́ў рахува́ти/ нарахува́ў два́ц'іт' –
шти́ри д'і́ук'і/ дв'і жид'і́ук'і/ молоди́ц' шти́рна́ц'іт'//

прив'і́з гли́ну/ ски́нуў гли́ну/пойі́хаў по гли́ну/
прив'і́з гли́ну/ ски́нуў гли́ну/ пойі́хаў по гли́ну//

воі висо́к'іі та і худе́н'к'іі/ та гру́бий/ та і до́ўгий/
та і ве"ли́к'іі/ та і дзе"ле́ній/ жо́ўтий та і че"рво́ній//

вої ве"лік'її/ та ї дзе"лєнії/ жоўтиї та ї че"рвонїї/
вої висок'її та ї худєн'к'її / та ї грубії/ та ї довгії//

ої йїхали два циганї на сїв'ї кобіл'ї –
одїн сид'їў на фостїку/ а другїї на грїв'ї//

одїн сид'їў на фостїку/ а другїї на грїв'ї/
ої йїхали два циганї на сїв'ї кобіл'ї//

ої на Кўти дор'їжєн'ка/ на Кўти/ на Кўти/
буваї/ мїла/ здоровєн'ка/ бо їа їду ў ре"крўти.

буваї/ мїла/ здоровєн'ка/ би-с не" банувала
ї за мєне" молодого та ї не" забувала!

буваї/ мїла/ здоровєн'ка/ їа с'ї в'їр'їдж'їйу/
біле" лїчко/ чорн'ї броби на кого лиш'їйу?

та їа гадав/ шо с'ї ўжєн'у/ бўду газдувати/
ме"нє вз'їли у гусари кон'ї пуцувати//

ме"нє ўз'їли/ в'їдобрали до кон'а/ до кон'а/
бўде"ш за мноў банувати/ ф'їйавочко мїа//

та їа хлопе"ц молодєн'к'її вўчус'ї косїти/
ме"нє вз'їли до зицїрк'ї караб'їн носїти//

караб'їне"/ караб'їне"/ вої караб'їночку/
че"ре"з тебе"/ карабїне"/ ўтратиў д'їўчиночку//

бодай тотї караб'їни бўли погор'їли/
шоби ме"нє/ молодого/ плєч'ї не" бол'їли//

та їа собї молодєн'ка/ гул'айу/ гул'айу/
та їа з того гул'ан'їчка н'їчого не" майу//

йа коровкі-м подойіла/ тил'ита загнала/
а молочко-м проц'іділа/ ми'лен'кому дала//

вої у гóрах зе"ле"нен'ких гúцул лáти тéше"
та шо ўтéше" дв'і-три лáти та ї до хáти чéше"//

вої у гóрах зе"ле"нен'ких гúцул тéше" лáти/
та шо ўтéше" дв'і-три лáти та ї бїжїт до хáти //

ої до Л'вова дор'їжен'ка/ до Л'вова/ до Л'вова/
та ї в'їпала з-п'їд кóника золотá п'їдкóва/

та не" ж'їл' ми п'їдкївочк'ї/ шо с'ї загубїла/
але" ж'їл' ми д'ївчїнон'к'ї/ шо с'ї зажурила//

ш'їда-р'їда / ш'їда-р'їда / ш'їда-р'їда ї дána/
ше т'ї бúду р'їк л'убїти/ хот' бúду в'їд:ána//

на т'їм бóц'ї/ при потóц'ї вáте"р'ка с'ї кúрит/
ход'їм / хлопц'ї/ до д'їўчїни – д'їўчїна с'ї журиг/

на т'їм бóц'ї / при потóц'ї вáте"р'ка палáй'ї/
ход'їм/ хлопц'ї/ до д'їўчїни – д'їўчїна ўмираїї//

–ти кривúндó-сарапúндó/ кудá кривундж'áйїш?
–ти сл'їпáку/ ўзми мн'ї ў срáку/ чогó с'ї питаїїш?

йак йа була молодén'ка/ скóро с'ї в'їд:áла/
та йа свóго д'їдúсика фáйно ш'їнувáла/

та йа свóго д'їдúсика ш'їнуїу/ ш'їнуїу/
до лáвиц'ї привїїзуїу/ кропївоў го'дúїу/

до лáвиц'ї привїїзуїу/ аби не" ўривáўс'ї/
а п'їд нóги грáни сїпїу/ аби нагр'ївáўс'ї//

а п'ід но́ги гра́ни сип'їу/аби д'ід нагрі́ус'ї/
а по ха́ўци в'їпар'їйу/ аби че"рвон'їус'ї//

а йа зна́йу/ молодéн'ка/ шо д'їдови трéба/ –
один ка́м'инь п'ід го́лову/ а дру́гий п'ід ре́бра//

один ка́м'ин' п'ід го́лову/ аби мн'їко спа́ти/
дру́гий ка́м'ин' на че́ре"во/ аби не" м'їг ўста́ти//

вої ти/ д'їду/ з':їў би-с б'їду та ї води́ напи́ус'ї/
та не" один че"ре"з те́бе" молодїї ўтопі́ус'ї...//

вої гор'їла шуми"ліна/ солóма гор'їла/
приї́ди/ приї́ди/ м'її ми"лén'к'її/ бо-м с'ї розбол'їла//

та йак зач'їў м'її ми"лén'к'її ме"не л'їкува́ти/
то не" могла́-м три годин'ї із по́сте"ли ўста́ти//

ої на тра́ви зе"ле"нén'к'ї ўпа́ли буйн'ї ро́си/
приї́ди л'ўбку-коса́рику/ в'їкле"паї ми ко́су//

моїа́ коса́ не"клéпана та висит на кли́нку/
ма́йїш/ л'ўбку/ о́стриї брусо́к приї́ди на годинку//

моїа́ коса́ не"клéпана з мину́лого ро́ку/
приї́ди/ л'ўбку/ в'їдманта́чиш/ ма́йїш брус н'ївро́ку//

ої пéсику волоха́тиї/ пéсику б'їлén'к'її/
та би-с тогди́ не" дз'а́вориў/ йак іде́ ми"лén'к'її//

та би-с тогди́ не" дз'а́вориў коло мо́її ха́ти/
колі́ приї́де" м'її ми"лén'к'її нічку ночува́ти//

ої музи́ко/ музичéн'ку/ б́уду т'ї коха́ти/
бо н'їхто́ так не" умі́е'ї на банду́рци гра́ти//

ої п'ід гáйе'м зе"ле"нén'ким/ поп'ід самé тэрн'і/
м'її ми"лén'к'її кусаў горіх/ даваў ме"ні дзэрн'і//

ої Васіл'у/ Василéчку/ ма́мка т'і ўроділа/
таї на мо́йу голово́н'ку/ абим т'і л'убіла/

ої Васіл'у/ Василéчку/ Васіл'у/ Васіл'у/
та не" іді до друго́йі/ бо йа т'і присіл'у!

Василихо/ бу́де" ліхо/ шо собі гада́йш/
та йак бу́де" Васіл' біти/ де ти с'і схова́йш?

ої па́сла йа това́р/ това́р та і в'іўц'і б'ілен'к'і/
загубіла-м на толо́ц'і в'іно́к зе"ле"нén'к'її//

ої па́сла йа това́р/ това́р та і ше па́сти хо́чу
хоть згубіла-м на толо́ц'і йа цно́ту д'іво́чу//

йагби то́ті обор'іжки ўм'іли гова́рїти/
к'ілко разіў мо́я л'ўбка йшла ме"не" л'убіти/

йагби то́ті оборо́ги ўм'іли роз'каза́ти/
к'ілко раз'іў чорнобрі́ва йшла до ме́не" спа́ти//

ої д'івч'і́та/ мо́лодіц'і/ не" да́йте" ми ўме́рти/
то вам бу́ду за буга́я до само́йі сме́рти//

а йа соб'і та і сподо́баў д'івч'і ў суходо́л'і –
сп'ідни́чына по ко́ліна / груде"н'і́та го́л'і//

ішла ба́ба з в'іс'і́л'ічка/ спéрлас'і на пло́т'і/
а ўна бі́лши заробі́ла/ н'іж хло́п на робо́т'і//

ночува́ла-м із милéн'ким п'ід висо́ким му́ром/
поп'ід о́чи посін'іло/ йак би пот'і́г шну́ром//

ци йа тоб'і не" казала/ файний м'ї Іване"/
не" тул'їс'і коло мене"/ коли с'і забagne"/

ци йа тоб'і не" казала/ л'убку м'ї Іване"/
та не" л'їгаї коло мене"/ бо буде" погано!

ци йа тобі не" казала та ї не" говорила –
не" тул'їс'і коло мене"/ бо буде" Гавріло/

а ти ме"не не" послухаў добре"-с притулиўс'і/
те"пёр ме"не не" питаїс'і/ де Гавріло ўз'їўс'і/

те"пёр ме"не не" питаїс'і – іди за кумами/
бо Гавріло на прип'їчку дригаї ногами//

парубочк'і/ йаг дубочк'і/ парубоц'ка сила/
та/ йак йа с'і ўже"ниў/ брате"/ ме"не ж'інка біла//

ви с'і/ хлопц'і/ поже"нили та ї попарували/
лишен' ме"ні молодому стару бабу дали...

а у Спас'і д'їўки крас'і/ ў Миши"н'і пе"р'їст'і/
а верб'із'к'і куцофост'і б'їгайт по міст'і//

не" бойус'і крим'іналу/ ан'і тойі вол'і/
лиш би ме"не не" кїдали ме"жи бабі гол'і//

вої йагби йа тотó носіў/ шо д'їўчіна маїи/
м'їг би-м грóш'і заробийти/ а ўна с'і ўстїдаїи//

не" див'їтц'і/ д'ївч'їтон'ка/ шо йа малиї в'їр'їс –
ме"не тато так заштўркаў/ шо йа ледве" в'їл'їз'ї/

не" див'їтц'і/ д'ївч'їтон'ка – йа малиї не" ўс'уди/
їе" у мене" такé місце" – див'їутц'і л'уди//

вої на гор'і/ на висок'і п'ас':'і бугай дик'її/
котра г'їўка не" сп'івала майї гр'їх велик'її//

вої питала д'ївчинон'ка: – ци чуйїте"/ тату?
їкас б'їда поперджуїї поп'їд нашу хату!

– та наї пе"рдит/ та наї пе"рдит/ коби лиш не" ўсраўс'ї/
бо нашчо нам чужїї г'ївн'їк коло хати здаўс'ї?!

вїяў вїте"р буйнесе"н'к'її згори надолїну/
кохаў гўцул ў холодочку молодў д'їўчїну/

припер їїї до сме"реки/ сме"река с'ї хїлит/
уз'їў їўку у розчоу тїї гїлит/ тїї гїлит//

та їа соб'ї фїїнїї хлїпїц рїдом з° Ковал'їўк'ї/
куда їа с'ї не" поверну – за мноў по три г'їўк'ї//

ПІСЛЯСЛОВО

Дорогий читачу! Ви перегорнули останню сторінку нашої книжки. Важко здогадатися, які враження склалися у Вас після прочитаного, але якщо Ви перечитали чи хоча б проглянули її, то це означає, що вона все-таки викликала у Вас якийсь інтерес. Певно, що у Вас виникли якісь асоціації, якісь спогади про свою родину, про батьків, які навчали Вас життєвої мудрості, рідної мови, передавали Вам свій життєвий досвід, місцеві традиції, звичаї, обряди Вашої малої Батьківщини – Вашого міста, селища чи села. Певно, що Ви мимовільно порівнювали ті чи інші мовні факти, викладені у книжці, із мовною практикою Ваших батьків, Ваших односельців, із фактами говірки Вашої місцевості.

Таку книжку можна б писати безкінечно, бо кожний день, кожної миті, виникають якісь нові слова, форми, вислови, якісь нові мовні факти, які варто було б зафіксувати, які відрізняються від тих, які унормовані літературною мовою. Тому ми цілком усвідомлюємо, що така книжка не може бути вичерпною, бо саме життя, мовний узус постійно поповнюють мовну скарбницю народу. Зрозуміло, що можна було подати детальнішу характеристику говірки, розширити реєстр словника, який далеко не вичерпує лексичних особливостей говірки, можна було детальніше проаналізувати сучасне мовлення мешканців села за віковими категоріями, виявити динаміку говірки, конкретніше показати вплив літературної мови тощо, але для цього потрібно було більше часу і більше місця, а крім бажання охарактеризувати мовний світ односельчан, у автора здавна було бажання якось зафіксувати й передати наступним поколінням ті великі страждання, які випали на долю людей, що були репресовані й провели значну частину свого життя на засланнях чи в сталінських концентраційних таборах. Тому ми вважали за необхідне подати й записані тексти і таким чином досягнути подвійної мети: відобразити живе мовлення і зафіксувати спогади про післявоєнні лихоліття та про інші, на думку автора, важливі події в житті села і його родини.

Наукове видання

Лесюк Микола Петрович

Мовний світ сучасного галицького села
(Ковалівка Коломийського району)

Редагування *авторське*

Коректура *Гафії Василевич*

Верстка і дизайн обкладинки *Марії Войчишин*

На обкладинці – фото *Юрія Лесюка*: краєвид с. Ковалівки

НБ ПНУС

733021

© Видавництво „Нова Зоря“,
м. Івано-Франківськ, пл. А. Міцкевича, 5,
тел./факс (0342) 55-24-45; тел. (0342) 52-73-48,
e-mail: nz@com.if.ua <http://nz.com.if.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи серія ДК № 402 від 04.04.2001 р.

Підписано до друку. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 22,13. Зам. № 201. Накл. 500 прим.

Віддруковано у друкарні видавництва „Нова Зоря“.
м. Івано-Франківськ, пл. А. Міцкевича, 5, тел. (03422) 2-54-49